

ANTIQUITATVM
ROMANARVM
EPITOME

AD VSVM
SEMINARI NEAPOLIT.

AUCTORE
SALVATORE AVLA.

PARS PRIOR.

NEAPOLI MDCCLXXIII.

APVD VINCENTIVM VRSINVM

PUBLICA AVCTORITATE.

archaeology (old world)
C. P. Pilsen
3-17-38
35985
2 Vol.

iii

A D

**SEMINARI NEAPOLITANI
ADOLESCENTES.**

IAM tandem, quod diu fuerat in votis, recens haec domi nata Romanarum antiquitatum Epitome vobis sistitur, Adolescentes. Prae se fert ea quidem id in vos studii, ut vel hoc uno non mini-

a 2

mam

iv PRAEFATIO.

mam a vobis inire posse gratiam videatur; quippe quae non alia de causa in medium profilierit, quam vestris ut commodis, quantum per se fieri posset, consultum iret. Dolebamus enimvero antea, cum plures essent vel egregie elaboratae id genus *Σολλογοί*, non tamen earum quampiam ad omnes esse vestras rationes accommodatam, cum eam plerumque in rerum tractationibus vel prolixitatem, vel brevitatem sectarentur, qua praestitutos vestrae institutioni terminos aut plus justo excederent, aut non attingerent; sed vero etiam non paucis, quae nota vobis esse vellemus, plane carerent. Quapropter cum non penitus ex usu illae vestro crederentur, eo quotannis confugere necesse erat, ut quae ad Romanam antiquitatem spectantia tradi deberent, ea de scripto omnia dictarentur: quod sane nec sine in-
gen-

PRAEFATIO. v-

genti temporis jactura, nec vero multa cum copia effici poterat. His igitur incommodis ut aliquando obviam iretur, id consilii captum est, ut nova haec vobis Σύνοψις, in qua deinceps una possetis conquiescere, pararetur. A qua profecto causa, unde totum hunc libellum, qualiscunque is demum sit, suam duxisse originem jam novistis, eundem non minime probatum vobis iri valde confidimus.

Est vero & majus aliud, ob quod libentiori eum animo excipiatis. Continet enim ipse eam literarum partem, quae singulare aliarum praesidium, & quoddam veluti firmamentum habenda est. Etenim quantum a latinitatis peritia in universas scientias derivatur, quod certe immensum quiddam esse nemo non videt, tantum ferme per antiquitatis Romanae cognitionem in illas conferri dicatur.

oportet, quippe cum sine hac vix, ac ne vix quidem queat illa consistere. Quo enim tandem pacto contingere posse opinemur, ut latini sermonis intelligentia comparetur, nisi ipsi veterum institutorum fontes, unde totus ille effluit, adeantur? Num quis linguam e suae aetatis moribus confictam veluti omnem atque conflata[m] percipere, non ante his penitus cognitis, se posse speret? An priscos illos scriptores, a quibus Romanae locutionis summa petenda est, de rebus civilibus, judiciariis, militaribus, sacris, ludicris, deque sexcentis aliis passim differentes assequi facile cuiquam sit, qui quaecumque ad Romanae reipublicae regimen, ad judiciorum rationem, ad militiae disciplinam, ad sacra, ad ludos, ad reliqua omnia attinent, explorata admodum, & quasi in numero non habeat? Certe quidem qui latia-

PRAEFATIO. vii

tiale loquendi genus sine antiquitatis praesidio persequatur, non is germanam ejus, solidamque rationem, sed umbram modo atque inanem imaginem confectabitur. Itaque meritissimo, postquam latinitas e barbariae colluvione, atque ex infelicitum saeculorum caligine emerfit, complures ingenio doctrinaque praestantes viri nihil habuerunt antiquius, quam ut ad Romanas illustrandas antiquitates universum animi studium converterent, per summam sapientiam rati tunc tandem illi omnem omnino lucem affusum iri, ubi hae in apertum solemque prodissent. Et re sane vera quantopere per hanc quantivis pretii operam atque industriam latina res refloruerit, literatorum natio mox persensit, plurimumque ea de re illorum se se laboribus debere professa est; praesertim vero cum jam inde scientias quoque maximam

viii PRAEFATIO.

nam in dignitatem viderit restitutas.

Inter has autem Iuri civili in primis quantus ex eo tempore splendor affulserit, ecquisnam paucis valeat enarrare? Compertum nimirum inter eruditos est, nobilissimae hujus disciplinae elegantiam vimque omnem jam tum pessimo publico evanuisse, ex quo interioris antiquitatis, cui totus illius debetur ortus, deleta ex mente hominum fuere vestigia; cum factum ob id fuerit, ut suo illa amisso nitore innumeris tum quaestionum ineptiis, tum interpretationum deliramentis miserrime deturparetur. Sed ubi demum intermorta Romanarum rerum doctrina revixit, tunc statim ea, posita macie & squalore detereso, ad pristinum revocata robur ac decus fuit: qualis nunc certe in tanta saeculi luce mirifice effulget. Tanti nempe est ad Iurisprudentiam
fu-

PRAEFATIO. ix

sustinendam exornandamque veterum Romanae gentis morum intelligentia . Cui porro ipsi quantum etiam acceptum refert Ius Pontificium ! cujus quam multae sunt partes , queis nisi arcessitum a praecellenti hac literatura subsidium praesto esset , nunquam sua veratio constaret ! Quid vero ? Nonne tota Ecclesiastica res hujusce studii ope summopere adjuvatur , insignique ea priscorum temporum gazza , veluti Aegyptiorum spoliis , locupletatur ? Palam id quidem praereliquis fecit vir superioris memoriae maximus , & non magis purpura , quam eruditione eminentissimus Caesar Baronius ; qui Ecclesiae annalibus pertexendis cum saepe profana sacram collustrasset antiquitatem , quantum altera alteri suffragetur , reliquit omnibus testatissimum . Verum , quod valdius mirere , in divinas quoque literas lu-

x PRAEFATIO.

lumen suum Romana antiquitas utiliter infert; cum & in illis nonnulla existent ejusmodi, quorum notio non aliunde potius quam ex illius populi ritibus eruatur. Sed praeterea, si minus aliud, ita per doctrinam, qua de agitur, informantur animi & comparantur, ut ex unica ejus cultura mirum quam ad sacrationes quasque disciplinas arripiendas idonei evadant. Quo quidem argumento ad adolescentes in politioris studii genus inflammandos usus quondam est Basilius Magnus, clara cum primis ea adhibita similitudine, quod sicut & lana alio prius infecta colore, ad purpureum mox imbibendum aptior est, & humanus oculus solarem in aqua imaginem contemplari assuetus, minore inde negotio solem ipsum intueri valebit, ita & mens nostra humanis postquam literis imbuta fuerit & illustrata, divinis ac-

PRAEFATIO. xi

accipiendis multo futura sit accommodatior.

Quae cum sic habeant, multa profecto & magna sunt, quorum gratia vos, Adolescentes, qui non in literariae modo, sed multo magis etiam in ecclesiasticae rei spem succrescitis, plurimam his literis operam transmittatis. Habetis jam hoc opusculum, quod ad eos colligendos fructus, qui e Romanis antiquitatibus quaeruntur, maximo esse vobis poterit adjumento. Hoc sedulo volutate, hoc perlegite. Summum quidem fuerit operae pretium, si emolumenta, ad quae idem spectat, inde in vos per vestram curam plurima redundarint.

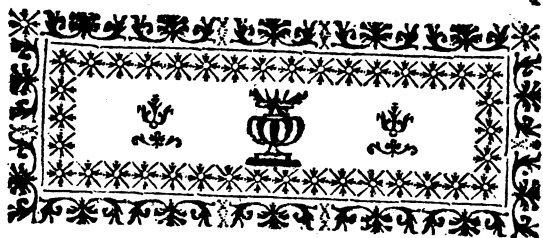
Vnum modo restat, quod vos moneamus, cum in Fastis consularibus ordinandis alii aliam iniverint rationem, nos aptius ad rem vestram secutos eam fuisse, quam in editione Liviana, quae vobis in manibus est, appositam

xii PRAEFATIO.

tam reperietis. De ceteris, in primisque de erratis, quae inter excudendum opus contra quamvis vigilantiam tamen irrepererunt, nihil adjicimus, cum omnia sint per semet ipsa facile se proditura.

AN.

ANTIQUITATVM ROMANARVM

EPI TOM E.

C A P V T L

De Vrbe Roma.

VM toti Operi , quod favente
Deo aggredimur , ea sit proposita
ratio , ut Romanae gentis insti-
tuta moresque persequatur , par
aequumque esse videtur , prius de
ipsa Roma pauca edisserere . Ita-
que hoc primo Capite nonnulla , quae vel ad
universam eam , vel ad aliquot ejus loca at-
que aedificia pertinent , exsequemur .

A

§. I.

De Romanæ Urbis
origine, situ, & ambitu.

Urbis, futurae olim terrarum principis, au-
stor fuit Romulus, e regum Albanorum ge-
nere ortus; quod ipsum regale genus a Tro-
jano duce Aenea profectum scriptores vulgo
memoriae prodiderunt (1). Ille igitur una
cum

(1) Vulgatissimum apud
veteres quidem fuit, Ae-
neam excisa Troja profu-
gum in Italiam adventasse;
ibique cum collocasset in
Latia domicilium, Lavi-
niumque condidisset, tum
eius filium Ascanium Al-
bam fundasse, a quo uni-
versi deinceps Albani reges
duxerint ortum: itaque
Romam a Romulo, regio
Albani generis iuvene, as-
dicatam, Trojanæ ori-
ginis existisse.

Totam vero hanc de Ae-
neae in Italicas oras ad-
ventu satis firmatam opi-
nionem evertere primus
omnium admissus est argu-
mentis quadam sua episto-
la conclusis Samuel Bo-
chartus. Quorum, quam
haec datus, ea ferme est
summa.

1°. Homerus Iliad. xx.
v. 306. Neptunum de Ae-
neae ejusque posterorum
in Trojanos imperio post
mortem Priami future sic

loquentem inducit:

Ἦδη γὰρ Πριάμῳ γε-
νην ἤχθῃς Κρο-
νίων.

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείας
βίη Τρώεσσι ἀνά-
ξει,

καὶ παῖδες παίδων,
τοῖκεν μετόπισθε
γένωνται.

Nunc etenim Priami stir-
pem Saturnius odit.

Fortis ac Aeneas in Troes
sceptra tenet,

Et nati natorum, & qui
nascentur ab illis.

Haec autem non facile
summus ille poeta in me-
dium attulisset, ni reapse,
defuncto Priamo, Aeneas
primum, ejus dein poste-
ritas in Trojana regione
regnasset. Alioquin qui
fieri posset, ut non mani-
festi mendacii argueretur,
in re nimirum, quae,
utpote nec nimis antiqua,
nec porro vulgari, igno-
rari

DE VRBE ROMA: 5

sum fratre Remo deducta ex Alba colonia, aliisque aliunde convenis aggregatis, post-

A 2 quam

pari tunc temporis minime quiret?

Atque hanc quidem esse horum versuum vim, ut inde colligi debeat, nunquam Aeneam Italiam adfuisse, perspexit ac declaravit Strabo p. 608. Ubi etiam illud addidit, a nonnullis in hanc eos formam fuisse immutatos:

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο
γένος πάντεςσιν εἰ-
πάξει,

Καὶ παῖδες παίδων..

At genus Aeneae cunctis
dominabitur oris,

Et nati natorum...

Quis scilicet verbis divinavit poeta futuram ab Aenea Romanorum gentem, quae universo olim orbi imperitaret. At comprehendere id certe mente non potest, quo tandem pacto Homerus, qui vixerit mille circiter ante CHRISTVM annos, tam longo ante tempore urbem Romam Romanique imperii amplitudinem praeviderit; nisi si quis eum haec divinitus fuisse edoctum, quod plane ridiculum, sibi velit persuadere.

2°. Ab Agathocle Cyzicenarum rerum scriptore apud Festum (v. Roma) multos dicitur fuisse aucto-

res, qui Aeneam in urbe Berecynthia sepultum traderint.

Ejus vero filium Ascanium post everfam patriam primum in agrum Dascyliticum illius gentis rogatu ad administrandum regnum venisse, deinde cum Scamandrio aliisque de Hectoris familia Trojam rediisse narratur in Troicis Hellanici veteris scriptoris apud Dionysium Halicarnasenum p. 38. Eum ipsum porro cum eodem Scamandrio novam urbem Scepsim (a vetere ad Idae cacumen sita XL. stadiis distantem) exstruxisse, ibique eorum familias diu dominatas esse refert Strabo p. 607.

3°. Religio in Venerem, cujus se filium jactitabat Aeneas, cum ipsa Vrbe, si haec acceptam ei referret originem, nasci debuerat. At scitum est ex Macrobio I. Saturn. 12. sub Romanis regibus ne nomen quidem Veneris nec Graece, nec Latine fuisse auditum.

4°. Idem de reliquis Trojanorum Diis comperitum est. Certe quidem Apollo apud Trojanos summo in honore est habitus: & tamen primos Romanos omni-

quam Remus ob exortam inter eos de principatu contentionem in turba interiit, prima urbis fundamenta jecit XI. Kal. Maj. (2) anno a mundo condito MMMCCLIII. Eam autem prope Tiberim in Palatino monte statutam, ROMAM a suo nomine nuncupavit (3).

Ejusdem ambitus ita ab initio definitus fuit, ut Palatini radices non excefferit .

Vbi vero T. Tatius rex Sabinorum, inito cum
Ro-

omnino latuit, utpote a Numa in Deorum album (teste Arnobio Lib. II.) neutiquam relatus.

5°. Mater Idaea, eadem ac Rhea, cujus cultus a primis usque temporibus e Creta in Phrygiam per Teucrum investus fuerat, Romam quidem non ante annum DXLVI. quam haec fuerat condita, invisit, cum scilicet Pessinunte illuc advecta fuit. (Liv. XXIX.14.)

6°. Numinum simulacra Aeneas Latio intulisse dicitur: atqui hujus generis imaginibus per annos CLXX. Romanos caruisse testatur tum Varro apud S. Augustinum IV. de Civ. Dei 31. tum Plutarchus in vita Numae.

7°. Nullum Phrygiae linguae vestigium in Latina occurrere, mirandum prorsus esset, si Trojani oras Latii penetrassent, cum ita semper evenerit, ut externae gentes, ubi se dem sibi constituerunt,

eo sermonem patrium induxerint: nullum vero ejus locutionis indicium in Latiali deprehendi idem Bochartus, collatione facta, deprehendit.

Atque hae universae sunt ipsius de re proposita conjecturae.

(2) De die natali Romanae urbis, qui *Palilia* dictus, quod esset Pali patrum deae consecratus, ita Propertius IV. 4.

*Urbi festus erat, dixere
Palilia patres;
Hic primus coepit moenibus esse dies.*

(3) Vix paucis enarrari queat, quam multos prisca scriptorum aetas venditarit urbis rerum dominae conditores; uti plerumque in hujusmodi genere, & in multa antiquitate fieri solet. Leguntur illorum quidem plures de hoc sententiae apud Dionysium p. 58. & seq. At certe ex omnibus ea, quae exhibita a nobis est, maxime obtinuit.

Romulo foedere, Romam cum suis omnibus concessit, ut ex duabus civitatibus una fieret, amplificari tum primum haec coepta est. Is enim Capitolium occupavit, prolatisque moenibus (teste Tacito Annal. XII.) urbi adiecit.

Exinde Quirinalis collis a Numa Pompilio altero Romanorum rege intra moenia inclusus est, cum non exigua turba nuper in civitatem recepta nullo adhuc certo lare uteretur.

Eadem de causa, ne cui deesset domicilii copia, Tullus Hostilius regum tertius, Coelii adiectione urbem laxavit.

Jam porro ab Anco Martio, qui quartus regnum obtinuit, in urbem Aventinum admissum constat.

Postremo per Servium Tullium sextum regem collis Viminalis & Esquilinus additi (4).

Atque hi fuere septem urbis celebratissimi colles, scilicet PALATINVS, CAPITOLINVS, QUIRINALIS, COELIVS, AVENTINVS, VIMINALIS, ET ESQVILINVS. Quos, tanquam singulare quoddam ipsius urbis decus & ornamentum, magnificis prosequi verbis poëtae certarunt. Ita e reliquis Virgilius VI. Aen. 781. cecinit:

. *Incluta Roma*
Imperium terris, animos aequabit Olympo,
SEPTEMQVE una sibi muro circumdabit
ARCES.

A 3

Sed

(4) In tota hac de Urbis amplificatoribus narratione nonnihil inter se discrepant, qui Romanam historiam conscripserunt. Nos, omnibus de re non

maximi momenti controversiis, unum omnino Dionysium, non positendum certe auctorem, sequi satis habuimus.

Sed & ex iisdem vocatus *Septimontium* fuit dies festus ob septimam collem urbi adjectum celebrari mense Decembri solitus. (Plutarch. *Quaest. Rom.* 68.)

Verum postea e septem collibus decem facti, quot & in praesentia numerantur, additis nimirum ad priores, Janiculo (5), Vaticano, & Colle hortorum. Hi autem quorumnam potissimum opera accesserint, non facile est divinare, cum nihil huc faciens proditum memoriae fuerit, nisi tantum ab Aureliano Imperatore laxata iterum fuisse moenia, narante Vopisco in eius vit. 21.

Ejusmodi autem incrementis Vrbs parvis orta initiis paulatim crevit.

§. II.

(5) Est e recentioribus qui putet, Janiculum jam ante urbi, aequae ac priores alios colles, fuisse annexura. Verum haec opinio non recte stare posse videtur. Primum enim si res sic habuisset, non septem, sed octo fuissent jam primitus Romanae urbi attributi colles, contra ac passim veteres loquuntur. Deinde Dionysius p. 572. & 582. Janiculum certo quodam spatio ab urbe, scilicet viginti ipsa stadia, abfuisse affirmat. Itaque non illud in urbe, sed extra urbem positum dicere necesse est.

Vbi vero Livius l. 33. hunc collem ab Anco

Martio quarto Romanorum rege urbi adjectum refert, eo id pacto accipiendum est, non ut tunc ille pars urbis factus fuerit, sed ut ita sit communitus, ac praesidio firmatus, ut nequando, quod statim idem subdit, ea arx hostium esset. Hoc autem sic intelligi oportere, elucet ex alio ejusdem historici loco II. 10. qui Porcenae Etruscorum regis irruptionem narrans aperte ostendit, hostem, cum Janiculum occupasset, non ideo tamen pedem in urbem intulisse. Quod ipsum etiam planius facit Dionysius p. 294.

§. II.

De Pomerio.

Locus pone urbium muros, perinde intra, ut extra, qui inaugurato consecratus neque habitari, neque arari posset, *Pomerium* dictus est; quod & *Prosimurium* appellatum testatur Festus.

Romanæ quidem urbis Pomerium, non secus ac moenia, Palatini montis circuitu terminatum primitus fuit. Postea vero identidem prolatum. Id primum a Servio Tullio factum legitur; tum longo post temporis tractu a L. Sulla (6), inde a Caesare, Augusto, aliisque (7). Quam quidem potestatem il potissimum

A 4

Pomerium

(6) Festus (v. *Prosimurium*): *Antiquissimum*, inquit, *Romuli Pomerium Palatinis montis radicibus terminabatur*. Protulit id *Servius Tullius rex*; item *L. Cornelius Sulla*.

(7) Caesarem quidem pomerium protendisse, auctor est Dio p. 238. ubi de eo tradit: *Νόμος ἐπέπεσε, τὸ τὲ πωμῆριον ἐπὶ τῆσιν ἐπέξηγαγε*. *Leges tulit, ac pomerium amplavit*. Ejusque rei impicitur rursus apud eundem mentio p. 266. Hoc idem porro testatur Gellius XIII. 14. Itaque audiendus non est Tacitus, qui Annal. XII. ita scriptum reli-

quit: *Pomerium urbis auxit Caesar (Claudius) more prisco, quibus iis, qui protulerent imperium, etiam terminis urbis propagare datur*. Nec tamen duces Romani, quumquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi *L. Sulla, & divus Augustus*: quasi vero non & id ante

Augustum Julius Caesar praestiterit.

Ex hoc interim loco exploratum jam illud habes, tum per Augustum, tum per Claudium fuisse pomerii terminos prolatos, Quibus ut & alii quoque accedant, & vero etiam ut noscas iterum, quorum-

nam

finum habebant, qui fines imperii protulissent: id quod ex testimoniis in proxima notatione productis luculenter percipies .

E re autem heic fuerit animadvertere, non quoties dilata sunt moenia, pomerium etiam ampliatum fuisse; ut omnino appareat res, haec duas disjungi consuevisse, quod non omnes e recentioribus observasse videntur .

Certe quidem pomerium a Romulo positum, non nisi a Servio prolatum demum fuisse refert Festus, cum tamen ante eum pluries murorum ambitus fuerit auctus . Adhaec collem Aventinum ipsis urbis moenibus Ancus Martius cinxit, teste Dionysio p. 182. at pomerio Imperator Claudius tandem, tanto post temporis tractu, complexus est (8) . Aurelianus porro moenia, nihil emoto pomerio, produxit, sic referente Vopisco in ejus vita 21. *Muros urbis Romae dilatavit. Nec tamen pomerio addidit eo tempore, sed postea.*

Ex hoc autem noscas licet, Romanum po-

nam id munus fuerit, non pigebit alterum ex Vopisco in Aureliano 21. locum huc conjicere, qui sic habet: *Pomerio autem nemini principum licet addere, nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte Romanam temp. locupletaverit. Addidit autem Augustus, addidit Trajanus, addidit Nero.*

(8) Gellius XIII, 14. *Aventinum, inquit, extra pomerium exclusum, post auctore D. Claudio rece-*

ptum, & intra pomerii fines observatum.

Eccur autem e reliquis omnibus, qui antehac pomerii spatia dilatarant nemo unus admissum eum intro voluerit, ratio haec ab eodem scriptore ibidem affertur, quod nimis ille ominosus haberetur, quippe cum ibi augurium pro assequendo dominatu captanti Remo male cessisset. Rem totam descriptam exhibet Livius l. 7.

merium, cum ab origine muro adnexum de more fuerit, ubi tamen extensis moenibus ipsum immotum perstitit, tunc ab iisdem aliqua saltem ex parte fuisse sejunctum (9).

Jam pomerii id praecipuum fuit (quod docet Varro IV. L.L.3.) ut *ejus ambitu auspicia urbana finirentur*; videlicet ut quae in urbe capi solebant, intra illius terminos captarentur.

(9) Hinc miramur, eequid in mentem venerit Livio, cum ita de pomerio scripsit, quasi si Romae semper cum murorum ambitu etiam illius fines fuerint propagati. Locum autem, ubi id agitur, qui possit maxime conducere, huc integrum transcribere non abs re duximus. Inquit igitur ille l. 44. *Pomerium, verbi vim solam intuentes, postmerium interpretantur esse. Est autem magis circa muros locus, quem in condendis urbibus quondam Etrusci, qua murum ducturi evant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: ut neque interiore parte aedificia moenibus continuarentur, quae nunc vulgo etiam conjungunt; & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset,*

quam quod murus post id, Pomerium Romani appellarunt: ET IN VRBIS INCREMENTO SEMPER QUANTVM MOENIA PROCESSVRA ERANT, TANTVM TERMINI HI CONSECRATI PROFEREBANTVR. Qua certe clausula id sibi ille voluisse videtur, ut quotiescunque urbis Romanae moenia amplificata sunt, simul & pomerium prolatum fuerit. Quod re tamen vera contra accidit. Et sane ipse Livius, cum de pluribus murorum amplificationibus ante Servium factis loquatur, a nemine tamen prius, quam ab hoc rege, auctum pomerium tradit. Quapropter extrema hujus loci verba ad Etruscos ipsos primos pomerii auctores, licet durius, non autem ad Romanos, referri necesse erit. Secus si fiat, quoniam pacto sententia stare queat, non videmus.

§. III.

De Pontibus.

Ad commodum in Transiberinam regionem parandum trajectum, plures variis locis ac temporibus impositi Tiberi fuere Pontes. Qui octo omnino a P. Victore (Lib. de Regionibus Urbis Romae) recensentur, SVBLICIVS, PALATINVS, FABRICIVS, CESTIVS, IANICV-LENSIS, AVRELIVS, AELIVS, & MILVIVS.

I. SVBLICIVS, omnium antiquissimus, totusque ligneus, a sublicis, queis innitebatur, id nominis mutuatus, Ancum Martium conditorem habuit. Appellatus postea *Aemilius* quoque fuit, desumpta fortasse appellatione ab Aemilio Lepido Triumviro, ac Pontifice Marimo, qui eum in illustriorem aliquam formam restituerit.

Hunc, infestis signis irruente Porfena (uti refert Livius II. 10.) aegerrime, quo via hosti intercideretur, rescissum, ita postea instaurari placuit, ut nulli eum ferrei clavi continerent; scilicet ut si qua rursus necessitas coegeret, sine multo labore dissolvi posset. (Dionys. p. 183. & Plin. XXXVI. 15.)

Ejusdem, ubi opus foret, rescindi cura Pontificum erat: qui sane id muneris sollemni ritu, peractisque ante sacris, studiosissime obibant: tanta nimirum ille religione habebatur. (Dionys. ibid.)

Ac ligneus quidem ad Plinii usque tempora perennavit, prout testatur ipse loco laudato: post

post quam aetatem lapideum factum constat , at a quonam incertum est . Ad eum autem pertinuisse creduntur pilae illae , quorum reliquiae ad locum , qui vulgo nunc *Ripa* dicitur , adhuc exstant .

II. De Ponte PALATINO , cui ab objecto monte cognomine factum nomen merito existimatur , nihil memoria dignum historiae proderunt . Ipse hodie *Pons S. Mariae* appellatur .

III. FABRICIVS ex urbe in Tiberinam insulam ducebat . Eum a Fabricio curatore viarum , extremo certe reipublicae tempore , e lapide exstructum fuisse tradit Dio p. 50. Credendum autem omnino videtur , non quidem antea nullum , sed ligneum existisse ; neque enim verisimile est , tamdiu urbem stabili in eam insulam transmissu caruisse . Ceterum is in praesentia *Pons quatuor capitum* vocatur , ob quadrifrontis Jani signum in insula ipsa non procul a ponte constitutum .

IV. Qui vero Pons eandem insulam regionem trans Tiberim positae iungebat , is CESTIVS fuit : qui tamen a quonam Cestio id appellationis acceperit , haud pronum est expedire . Opinio sane , qua ille a C. Cestio Gallo conf. sub Tiberio exstructus fertur , vix se cuiquam probarit . Ea enim tempestate excitatus , ressus profecto Imperatoris nomen prae se tulisset . Nunc vero *Pons S. Bartholomaei* vulgo audit : quo ipso cognomine tota & insula insignita jam est .

V. Pons JANICVLENSIS a finitimo Janiculo sortitus nomenclaturam fuit . At nostra memoria *Pons Sixti* dicitur , utpote a Sixto IV. Pont. Max. restitutus .

VI. AVRELIVS a M. Aurelio Antonino factus, *Vaticanus* etiam vocitatus fuit, quod per eum ad campum collemque Vaticanum iter esset. Ejus nunc Pilae e regione Nofocomii S. Spiritus cernuntur.

VII. AELIVM Hadrianus condidit. (Spartian. in ejus vit. 19.) Hac aetate *Pons S. Angeli* appellatur. Adjacet ipsius Hadriani Moli, quam in sepulcrum sibi ille vivus excitandam curavit; & quam postea ad urbis tutamentum munitionibus auctam, jam *Arcem S. Angeli* Roma vocat.

VIII. MILVIUS, qui & *Molvius* dictus fertur (corrupto nunc vocabulo *Ponte Molle*) ad duo ferme millia ab urbe passuum a M. Aemilio Scauro erectus fuit. (Ammian. XXVII. 3.) Celeber hic Pons in primis est ob egregiam victoriam, quam prope eum Constantinus M. a Maxentio reportavit.

§. IV.

De Foro Romano:

tum de quatuor aliis recentioribus.

I. Postquam Sabini novam Romanae civitatis partem in Capitolino colle statuerunt, tunc locus, qui inter Palatium & Capitolium interjacebat, ad usum Fori a Romulo Tatiusque comparatus fuit, ubi scilicet res, litesque agerentur. (Dion. p. 113.) Idque plane est quod FORVM ROMANVM, necnon *Forum Latium, Magnum, Vetus* dictum persaepe occurrit. Regnante postea Tarquinio Prisco aedificatae cir-

ca illud fuere Porticus, & Tabernae factae. (Liv. I. 35.) Erant hae autem Tabernae partim laniorum, aliorumque id genus hominum, partim argentariorum sive trapezitarum.

Jam ii, qui ibi argentariam facerent, vel permutandae, vel fenerandae pecuniae potissimum vacabant. Atque hinc factum, ut ejusmodi pecunia fenore sumta *Aes circumforaneum* vocaretur. Itaque Cicero II. ad Att. I. scribit: *Tusculanum, & Pompejanum valde me delectant, nisi quod me, insum illum vindicem aeris alieni, aere non Corinthio, sed hoc circumforaneo obruerunt.*

Adhaec vero nonnulla alia erant, quae per argentarios in foro praestabantur, quae heic paucis attexere abs re non erit. Nimirum eorum fuit, pecuniam, a privatis eorum fidei committi solitam, asservare; contractibus, qui apud ipsos fierent, interesse, eosque in tabulas referre; in tabulis item (quae *auctionariae* nuncupatae) res, quae auctioni subiciendae forent, perscribere; aliasque rursus e venditarum pretiis conficere: quae porro universae summa in judiciis, cum res posceret, auctoritate pollebant.

Haec autem omnia, & si qua ejusmodi alia sunt, ad *Tabulam* (quasi si Italice diceres *presso la Banca*) alicujus eorum agi dicebantur. Ita apud Tullium pro Quint. 6. Naevius, ut testatum faceret, desertum vadimonium a Quintio fuisse, *suos necessarios corrogat, ut ad Tabulam Sextiam* (i. e. Sextii argentarii) *sibi adsint hora secunda postridie. Veniunt frequentes. Testificatur iste, P. Quintium non stitisse, & se stitisse. Tabulae maximaes-*
gnis

gnis hominum nobilium consignantur.

Illud modo, antequam a Tabernis in Foro positis discedamus, monere juverit, eas posteriore aetate, facto discrimine, alias vocatas fuisse *Veteres*, alias *Novas*. De illis, quae (ex Varrone apud Festum) prope curiam fuerunt, ita Plautus in *Curcul.* IV. 1.

Sub Veteribus ibi sunt, qui dant, quique accipiunt fenore.

Novas vero, quae in quarundam incendio absumptarum locum succectae sunt, memorat Livius XXVI. 27.

Praeter haec autem aedificia, multis sane aliis septum instructumque Romanum Forum subinde fuit: e quibus nos nonnulla §§. seqq. producemus.

II. Jam vero ubi longo post tempore Forum Romanum succrescenti iudiciorum multitudinè impar esse occoeperit, alia deinceps quatuor constructa sunt.

1. Inter haec primum exstitit FORVM JULIVM, quod non longe a priore illo Julius Caesar fieri curavit (ut refert Dio p. 224.); cujus vel una area H. S. millies steterisse perhibetur. (Plin. XXXVI. 15.)

2. Tum AVGVSTVM prodiit, duplici porticum ordine exornatum, Augusti opus. (Suet. Aug. 29.) Qua quidem aetate, cum jam triplex esset Forum, scripsit Seneca II. de Ira 9. *Inficiationes, furta, fraudes, quibus TRINA non sufficiunt FORA.*

3. Secutum dein est FORVM TRANSITORIVM, a Domitiano inchoatum, a Nerva absolutum ac dedicatum. Id autem nominis inde ei adhaesit, quod ibi Iani quadrifrontis templum,

plum, quatuor portis pervium, inesset. (Serv. ad VII. Aen. 607.) Hoc ipsum porro Forum ab alio delubro, Minervae sacro, *Palladium* audivit.

4. Postremum fuit FORVM VLPIVM, a Trajano conformatum.

§. V.

De Curia Hostilia, Comitio, & Rostris.

I. Praecipuum quendam locum obtinuit in Foro vetere CURIA HOSTILIA, ad Palatini collis radices contra Capitolium a Tullo Hostilio exstructa, habendoque senatui mancipata. (Liv. I. 30.) Elatior aliquanto prae fori area erat, ut propterea per gradus eo scanderetur.

Eandem, cum ibi P. Clodii cadaver a populo crematum est, conflagrasse narrat Asconius p. 183. Itaque alia dein ibidem a Triumviris exaedificata est, tum ab Augusto dedicata, & a nomine patris *Curia Julia* dicta.

II. Adnexum ipsi COMITIVM fuit, & quidem ad ejus dexteram, uti testatur Varro IV. E. L. 32. Locus is erat foro editior, in quod inde gradus aliquot descensum dabant: ac subdialis quidem olim, at postea alterius belli Punici aetate tectus. (Liv. XXVII. 36.) Ibi & comitia curiata haberi mos fuit, de quibus infra Cap. IV. dicetur; & controversias disceptari; (Varr. l. l.) & in reos animadverti. (Plin. IV. Epist. 2. & Senec. VII. Contr. l.)

Ibi

Ibidem defossam fuisse cotem & novaculam Attii Navii tradidit ex communi fama in primis Dionysius p. 204. De tota autem hac re praestabit audire Livium I. 36. ita narrantem: *Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare Attius Navius, inclytus ea tempestate augur, neque mutari, neque novum constitui, nisi aves addixissent, posse. Ex eo ira regi (Tarquinio Prisco) mota; eludensque artem (ut ferunt) Agedum, inquit, divine tu, inaugura, fieri ne possit, quod nunc ego mente concipio. Cum ille in augurio rem expertus, profecto futuram dixisset: Atqui hoc animo agitavi, inquit, te novacula cotem discissurum: cape haec, & perage, quod aves tuae fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Attii posita, capite velato, quo in loco res acta est, in Comitio in gradibus ipsis ad laevam curiae fuit (10); cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant, ut esset ad posteros miraculi ejus monumentum.*

Observandum heic autem se se dat praeterea Puteal, quod eidem coti novaculaeque impositum fuisse discrete declarat Cicero I. Divinat.

(10) Heic Livius comitium ad sinistram curiae, contra ac nos supra cum Varrone statuimus, collocare videtur, cum Attii statuam in comitio positam ad ipsius curiae laevam stetisse asseverat. Verum reapse ille non de comitio, sed de simulacro in comitii gradibus constituto loquitur, idque modo affirmat ad laevam cu-

riae fuisse. Quod sane ita intelligendum est, ut cum quis in comitio stans dexteram curiae latus, quod e regione esset, aspectaret, ea ex parte signum illud Navii ad sinistrum ipsius curiae angulum (ad quem & gradus erant) locatum intueretur. Hac ratione Varronis testimonio nequaquam verba Livii repugnabunt.

vīnat. 17. Quid autem id rei fuerit, satis constat e Dionysio ibidem, qui, quod *Puteal* Tullio est, Βουδὸν (*Aram*) appellat. Longe autem diversum hoc a Puteali Libonis fuisse, contra ac quidam senserunt, in ima ora indicabitur (11).

III.

(11) Antequam ostendatur, cum Puteali ad Navii cotem & novaculam integendam posito nihil commune habuisse Puteal Scribonii Libonis, operae pretium fuerit insitam ipsi vocabulo notionem advertere.

Indubium est, *Putealia* proprie dicta fuisse puteorum opercula, lapides scilicet in medio perforatos, queis eorundem ora ambiarentur. Quae quoniam insculptis sigillis exornari solebant, eam ob rem ita Cicero l. ad Att. 10. scribit: *Typos sibi mando, quos in tectorio atrio-
li possis includere, & Putealia Sigillata dua.*

Ab hac inde significatione vox *Puteal* ad eas aras denotandas, quae in locis de caelo tactis religionis ergo exstrui solebant, translata fuit. Discimus id a Festi fragmento, ubi dicitur: *Scribonianum appellatur ante atria Puteal, quod fecit Scribonius, cui negotium datum a senatu fuerat, ut conquireret sacella attacta: isque illud*

procuravit; quia in eo loco attractum fulgure sacellum fuit. Quod ignoraretur autem, ubi esset (ut quidam) fulgur conditum, quod cum scitur, nefas est integri, semper foramine ibi aperto caelum patet.

E quibus postremis verbis perspicis certe *Puteal* hoc sensu non aliud fuisse, quam altare locis fulguri-
tis superexstructum. Ea namque loca ex ipso fulminis casu sacra fuisse habita perhibet idem Festus in v. *Fulguratum*, ubi inquit: *Fulguratum id, quod est fulmine ictum. Qui locus statim fieri putabatur religiosus, quod cum deus sibi dicasse videretur. Quare ibidem quoque bidentes religioso officio mactari solebant; ex quo idem locus Bidental dictus. Quin in no Fulguri ipsi sua erat religio, quippe quod in Deorum numero haberetur: cui propterea & templa, & altaria, sub dio tamen, atque aperta statuebantur. De qua consuetudine Vitruvius l. 2. *Jovi*, inquit, *Ful-**

III. ROSTRA suggestus dictus est, unde leges

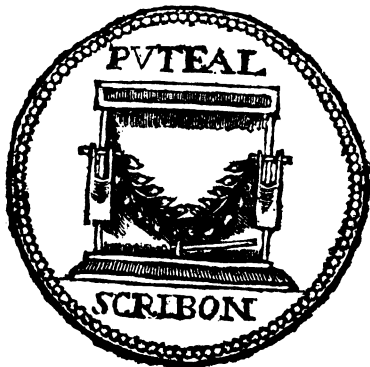
Fulguri, & Caelo, & Soli, & Lunae aedificia sub divo, hypaethraque constituuntur. Horum enim Deorum & species, & effectus in aperto mundo, atque lucenti praesentes videmus. Ea igitur de causa, quae iis dicabantur numinibus, tum scella sine tecto erant, tum arae sub aperto caelo erectae, & foramen in medio habentes.

Hinc autem jam vides non incongruam translationis causam, qua vox *Puteal* a puteorum lapide superne imposito ad hujus generis aras significandas trahendum sit; quandoquidem a toto illo lapide suggesto circa os putei constructo (eoque non raro quadrata forma) cui fora-

tus lapis superpositus, nil fere, quod ad imaginem spectat, hujus generis arae discreparunt.

Atque haecenus expensum satis est, quo ejusmodi putealia, sive arae, spectaverim, scilicet ad fulgurita loca integenda, sive ad *condenda fulgura*, qua plane formula id denotarunt veteres. Inde vero jam patet, quam longe *Puteal Libonis* (quod a Scribonio Libone ad hoc idem ex testimonio Festi aedificatum est) diversum fuerit a *Puteali*, quod ad occultandam cotem & naviculam Navii, ut ferebatur, exstitit.

Illius autem ecce tibi imago ex antiquo pervulgato nummo expressa.

ges latas, & orationes ad populum habitas fuisse novimus. Caussam nominis aperit Livius VIII. 14. cum inquit: *Rostrisque earum* (navium Antiati populo ereptarum) *sueestum in foro exstructum adornari placuit, ROSTRA* que id *templum appellatum*. Ex quo etiam colligas licet *Templum* quoque id loci genus vocatum, appellatione quidem omnibus inauguratis locis, qualis & is erat, communi.

Rostrorum formam objectam heic habes ex vetere nummo; ubi simul, quae eis erat imposita, sella conspicitur.

Locata primitus fuisse Rostra ad *comitium*, prope *juncta curiae*, prout ait Asconius p. 195. Itaque orator, cum inde diceret, ore ad *capitolium* forumque verso erat. Illinc autem, ubi prius steterant, translata dein in alium fori locum per *Caesarem* fuerunt. (Ascon. *ibid.* & Dio p. 238.)

No.

Notari postremo de Rostris dignum videtur, fuisse per diem sub iisdem id hominum genus otiari, queis rumores & aucupari, & spargere cordi esset. Quare apud Flaccum II. Serm. 6.

Frigidus a Rostris manat per compita rumor.

Eos sane a loco ipso *Subrostanos* placuit appellari. Coelius ad Cic. VIII. 1. Te, inquit, a. d. IX. Kal. Jun. *Subrostanti*, quod illorum capiti sit, dissipant perisse.

§. VI.

De Basilicis Templisque circa Forum Romanum.

I. Magnifica quaedam aedificia, figura templorum instar oblonga, porticibus, ambulationibus, variisque ornamentis instructa, adhaec negotiationibus iudiciisque exercendis destinata, **BASILICAS** (a Graeca voce *Βασιλικός regius*) Latina ratio appellavit. Ejusmodi aedes quatuor circa forum Romanum existisse accepimus.

1. Prima omnium prodiit **BASILICA PORCIA**, a Catone Censorio A. V. DLXVI. aedificata, uti narrat Livius XXXIX. 44. Ad sinistram curiae sita fuit: ibique tribuni plebis jus dicere consueverunt. (Plutarch. in Caton. min.)

2. Non multis post annis **BASILICAM SEMPRONIAM** in alia parte fori excitavit T. Sempronius, & plane ad Vertumni signum; ubi cum multa esset tabernarum frequentia, commode
po-

poterant lites, quae inter negotiatores exorirentur, eo deferri. Loquitur de ea Livius XLIV. 16.

3. **BASILICAM PAULLI** a L. Aemilio Paulo consule, A. V. DCCIV. conditam liquet. (Plutarch. in Caes.) Eam inter pulcherrima operum Romanae urbis recenset Plinius XXXVI. 15. De eadem verba facit Stautus I. Silv. 1. cum canit:

Illic belligeri sublimis REGIA Paulli.

4. **BASILICAM JULIAM** a patre coeptam profligatamque, a se autem perfectam prodit Augustus in Indice, quem de rebus a se gestis conscripsit, cujus fragmentum existat apud Gruterum.

Iam ex hisce Basilicis *Subbasilicani*, non ab- simili admodum a Subrostanis ratione, appella- ti sunt, qui sub iis versari plurimum so- lerent.

II. Non solum autem Basilicae, sed multa etiam Tempia forum Romanum exornave- runt.

1. Ex horum numero **TEMPLVM CASTO- RVM**, ex voto (ut liquet a Livio II. 20.) factum, sub Palatino colle stetit; in eo sci- licet ipso loco, ubi illi, post profligatos Tar- quinios apparuisse, victoriaeque evulgasse nun- tium dicebantur. (Dionys. p. 351.)

2. Proximam huic sedem occupavit **TEM- PLVM JULII**, testante Ovidio II. de Pont. 2.
Fratribus assimilis, quos proxima templa tenentes

Divus ab excelsa Julius arce videt.

Hoc delubrum a Triumviris fuisse conditum,
& asy-

& asyli insuper jure (12) insignitum exuntia
Dio p. 337. & seq.

3. TEM

(12) Quod heic audis de
jure asyli, totum a Grae-
corum instituto profectum
crede: apud quos nimi-
um per vetus fuit, hujus-
modi privilegio quaedam
templa donare, quo qui-
cunque fontes confugissent,
extrahi inde ad supplicium
nequirent; ut illa propte-
rea Ἀσύλα dictitata sint
ab ἀσρητικῶ (privativo)
ἔσσυλα ἱερῶ, sive
(quod eodem recidit)
quasi Ἀσύρα ἐκ ἀσύρω
strabo.

Non pauca certe templa
in Graecis regionibus ex-
stitisse hoc juris genere im-
partita novimus. Tale
fuit (narrante Diodoro
Siculo) quod Athenis The-
seo dedicatum fuit. Tale
(teste Strabone p. 641.)
templum Dianae Ephesinae.
Tale Minervae apud Te-
geatas in Peloponneso (ut
refert Pausanias III. 5.)
Ejusdemmodi plura alia;
quae paullatim augescen-
tia mirum quantum extre-
mo tempore succrevere.
Hinc a Tacito Annal. III.
de Tiberii Imp. aetate re-
fertur: Crescebat Graecas
per urbes licentia atque
impunitas Asyla statuendi.
Crescebantur templa pessi-

mis servitiorum: eodem sub-
sidio obaerati adversus cri-
ditores, suspectique capi-
talium criminum recepta-
bantur. Unde & illud da-
tur intelligi, quatenam ho-
minum genera in hujusce-
modi asyla se se recipere
consueverunt.

Non modo autem tem-
pla, sed & luci nonnulli
quam, in quorum medio
locata illa essent, eo impu-
nitatis munere fruebantur.
Quare de quodam loco ab
Antiochia non longe distans
haec eloquitur Strabo p.
750. Ἐν μέσῳ δὲ ἀσύλων
πέμενος, καὶ νεὼς Ἀ-
πόλλωνος, καὶ Ἀρτέμι-
δος. In medio est Asylum
& fanum Apollinis &
Dianae.

In more illud etiam fuit
positum, ut haec templa-
rum immunitas ad partem
urbis, vel ad totam ipsam
urbem, insulamve, ubi
eadem existerent, prote-
deretur. Qua de causa apud
Tacitum Annal. III. habe-
tur, sanctitatem (unde
ἀσύλια nascebatur) tem-
pli Dianae, quod Hiero-
caesareae exstructum erat,
ad duo millia passuum
procurrisse. Plures porro
urbes Ἀσύλα nomen prae-
se

3. **TEMPLVM VESTAE**, a Numa constructum, in altero fori latere fuit, loco inter Palatium & Capitolium medio. (Dionys. p. 126.) De eo locutus Flaccus I. Serm. 9.

Ventum erat ad Vestae, quarta jam parte diei

*Praeterita, & casu tunc respondere vadato
Debebat, quod ni fecisset, perdere litem.*
Ro.

se tulisse constat, per quod indicaretur totas eas inviolati juris esse. (Spanh. de Praest. & Vsu Numism. Diff. IX.) Jam de insula Dejo Livius XLIV. 29. *Santisitas*, inquit, *templi insulaeque INVIOLATOS praestabat omnes*. Et apud eundem XLV. 5. L. Atilius ita per iram populares suos Samothracas alloquitur: *Utrum nos hospites Samothracas vere accipimus, an falso, sacram hanc insulam, & augusti sotam, atque INVIOLATI soli esse?* Eodem plane privilegio insignitam fuisse Calauriam, insulam Neptuno sacram, tradit Strabo p. 374. Atque ita quidem obtinuit apud Graecos Asylorum ratio.

Id ipsum institutum Romana dein gens est amplexata. Itaque in ipsis Urbis incunabulis aperuit Asylum Romulus, ea mente, ut quotquot seu servi, seu liberi eo perfugerent, civitati ad augendam multi-

tudinem adscriberentur. Fuit autem illud in Capitolio *inter duos lucos* (uti loquitur Livius I. 8.) ubi & postea delubrum Vejovis aedificatum fuit: de quo cecinit Ovidius III. Fast. 429.

*Una nota est Martis Nominis, sacrata quod illis
Templa putant lucos
Vejovis ante duos.*

Tum vero etiam templa Romae fuerunt hac asyli religione illustria, videlicet Romuli, Julii Caesaris, aliaque.

Totius autem hujus, quae apud Ethnicos viguit, *ἀσύλας*, facile est, uti & plurimarum aliarum rerum, originem in Oriente deprehendere: ubi tum Hierosolymitanum sanctissimum templum, tum *Urbes refugii*, quae dicebantur, divinitus constitutae, si minus omnibus, iis certe, qui homicidio praeter voluntatem admissio obstricti essent, receptum tutissimum commodabant.

Rotunda ipsum forma fuisse constat, scilicet *ut sui simili templo dea coleretur*, prout inquit Festus; quippe cum Numa templi auctor Vestam non aliam, quam terram, & hanc ipsam pilae instar, esse crediderit. (Fest. v. *Rotunda aedes*.)

Ibi *aeternus ignis* asservabatur; quem perpetua lignorum accessione fovere, singulare virginum Vestalium munus erat. Qui si quando extinctus esset (quod non levi culpa Vestali custodi vertebatur) tum vero non alio pacto, quam radiis solaribus, aenei vasis ope collectis, rursus accendi mos erat. (Plutarch. in Num.) Ceterum Kalendis Martiis, novi quondam anni initio, novum omnino ignem apponi solemne fuit. Huc spectat illud Ovidii III. Fast. 143.

*Adde quod arcana fieri novus ignis in aede
Dicitur, & vires flamma resecta capit.*

In eadem porro aede Palladium custodiri vulgo autumabant, videlicet illud ipsum Trojanum, quod postquam a Graecis asportatum fuisset, a Diomede tandem Aeneae redditum, atque ab hoc in Italiam advectum, postremo in Vestae templo conditum fuerit. (Serv. II. Aen. 166. & Herodian. I. 14. 7*) De eo ita Lucanus IX. 993.

*Nullique aspecta virorum
Pallas in abstruso pignus memorabile templo,*

Certe quidem illud, quodcumque demum signum fuit, in recondito admodum templi loco habebatur: quod praeterea non alii, quam uni Vestalium maximae, videre licuisse declarat Idem I. 597.

Ve-

*Vestalemque chorum ducit vittata Sacerdos,
Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.*

Ad hoc ipsum autem templum, quo de agitur, pertinuit *Atrium Vestae*, proximum quidem illi, at non conjunctum. Fuerat sane illic olim Regia Numae, quae in ejusmodi aedificium dein abiit, rem indicante Ovidio VI. Fast. 263.

*Hic locus exiguus, qui sustinet Atria Vestae,
Tunc erat intonsi Regia magna Numae.*

Vnde factum, ut & *Atrium regium* vocaretur. (Liv. XXVI. 27.) Huc vero spectat quoque illud Horatii I. Od. 2.

*Vidimus flavum Tiberim, retortis
Litore Etrusco violenter undis*

*Ire dejectum MONUMENTA REGIS
Templaque Vestae.*

Jam eo in Atrio virgines Vestales habitabant; id quod (ex Gell. I. 12.) observavit Lipsius de Vest. & Vestal. 4.

4. **TEMPLUM SATVRNI** ante Capitolium fuit, a Tarquinio rege aedificatum, si fides habeatur Varroni apud Macrobius I. 3. cum alii, eodem testante, alios (quod non magni interest) ejus auctores prodiderint.

Ibi Aerarium haberi placuit; id quod post exactos reges instituit Valerius Poplicola: (Plutarch. Quaest. Rom. 41.) in quo non modo pecunia e vectigalibus collecta, inque assiduos reipublicae usus expendi solita; sed & actorum publicorum tabulae, & signa militaria asservabantur.

Praeter hoc autem duo alia in eodem templo fuerunt aeraria, quae saepe *sanctiora*, utpote

B

pote

pote rarius , aut vix aliquando sueta referari , appellata comperies . In quorum altero aurum , fortasse post urbem a Gallis captam incensamque , depositum fuit , ac postea per pecuniam e victoriis partam identidem auctum , non ad alias , quam ad unius belli Gallici necessitates . (Appian. Bell. Civ. II.)

In altero porro *Aurum vicesimarium* condebatur ; quod , nisi extremis reipublicae temporibus , efferre fas non erat . Itaque Livius XXVII. 10. refert : *Aurum vicesimarium , quod in sanctiore aerario ad ultimos casus servaretur , promi placuit .* Erat autem id aurum , quoddam vectigalis genus , per quod vicesima pars pretii , quo servus aestimaretur , a domino in ejus manumissione pendere debebat . Ejus originem Cn. Manlio consuli A. V. CCCXCVIII. tribuit Livius VII. 16. *Legem , inquit , novo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum , qui manumitterentur , tulit . Patres , quia ea lege haud parvum vectigal inopi aerario additum esset , auctores fuerunt .* Exinde ejusmodi vicesimae solutio tum toto reipublicae tempore , tum etiam sub Imp. perduravit . (Cic. II. ad Att. 16. & Dio p. 874.)

5. Saturni templo proxima fuit **AEDES CONCORDIAE** , quam a Furio Camillo dictatore ob civiles tumultus vocam , populus sedatis turbis condi jussit . (Plutarch. in Camill.) Spectabat quidem illa forum comitiumque , in primo ipso Capitolii clivo posita , ita ut per gradus adeunda esset . De his Tullius VII. Philip. 8. *Qui (equites Rom.) frequentissimi in gradibus Concordiae steterunt .* In eo autem

tem delubro non raro senatum habitum, extra dubium est.

ATQVE HAEC de Vrbe Roma, quae in rem no^aram forent, dixisse sit fatis.

C A P V T II.

*De populi Romani
in Tribus & Curias
partitione.*

Romulum post conditam urbem regiae statim potestatis munia auspicatum, primum omnium in *Tribus & Curias* universam civitatem distribuisse refert Dionysius p. 82. Quare nos, eodem rerum ordine, postquam de Vrbe egimus, ad has Romani populi partes perlustrandas gradum facimus.

§ I.

De Tribubus a Romulo institutis.

Tres omnino fuisse, quas Romulus fecit **TRIBVS**, exploratissima res est: ut propterea vel inter veteres quidam nomen eas a suo ipso numero mutuatas esse crediderint (13).

B 2 Pecunia

(13) Fuit antiquorum opinio, *Tribus* ea de causa hoc fuisse nomine appellatas, vel quod *tres* initio fuerint, qualem prodit

Plutarchus in Romul. vel quod *tributum* penderent, id quod in primis sentit Livius I. 43.

Et recentioribus porro non

Peculiaribus vero illae discriminis ergo donatae appellationibus fuerunt ; & una *Tatiensium*, *Ramnensium* altera, tertia *Lucerum* nuncupatae. Quorum nominum has profert causas Asconius in Cic. I. Verr. 5. *Tribus*, inquit, *principio tres fuerunt : Tatiensis una a Tatio rege : Ramnensis altera a Romulo : Luceres altera a Lucumone, sive Lucretino* (quodam, ut perhibetur, Etrusco duce, qui Romulum auxiliis contra Sabinos iuverit) *sive a luco, quem lucum asylum vocaverat Romulus.*

Hae autem originationes si verae fuerint, dicere necesse erit (quod sane improbabile non videatur) eas nomenclaturas non ante confectum cum Sabinis bellum, societatemque cum iisdem initam, fuisse Romanis tribubus impartitas. Et certe fieri potuit, ut quae *Tribus* antea conditae, & quidem numero perexiguae, sine nomine fuerant ; ubi adscitis in urbem Sabinis, aliisque (uti ajunt) pere-

nonnulli a Graeco *τριπτύς* derivatam eam vocem sunt arbitrati, cum praesertim apud Aeoles pro *τριπτύς* dici *τριππύς* consueverit ; unde perquam pronum fuerit *tribun* effingere ; nisi quod cum graecanicum illud apud Athenienses *terziam Tribus partem* significaret, apud Romanos porro *Tribus* ampliore ambitu *terziam partem populi* continerit. (Graev. Praefat. Tom. I. Antiq. Rom.)

At vero novissime omnium vir eximia eruditio- nis Alexius Symmachus Mazochius in Additionibus ad Vossii Etymologicum deductam docuit eam appellationem a Syriaco *שָׁרְבוּ* *sharbo*, cui scilicet eadem sublit notio ; & a quo, ut ait, *mutata prima de more in Tau* fiet *Tarbo* : ac postremo sub aliis vocabulis fieret *Tribo*, & cum Latina sermipatione **TRIBVS**.

DE P. R. IN TRIB. ET CVR. PARTITIONE. 29

peregrinis , praesertim Etruscis , ibidem constitutis , auctae sunt , tum deinum & refectae fuerint , & sua singulae nomina accēperint . Itaque in unam coniectis Sabinis omnibus ; ea *Tatiensium* dicta sit ; altera , in quam priores Romanae urbis incolae collati , *Ramnensium* ; tertia , quae reliquos novos advenas exceperit , *Lucerum* .

Atque hoc sane pacto cum Dionysio , Tribus ante cetera omnia a Romulo conditas referente , conciliari facile queat Plutarchus in Romul. qui eas post civitatem Sabinis demum datam descriptas fuisse tradit: scilicet si is dicatur non de tribubus primo institutis , sed de instauratis perfectisque locutus .

Haec autem omnia cum recte sic constare queant , quod tamen ad ipsas Tribuum appellationes attinet , aliam de iis Varro IV. L. L. 9. affert opinionem : qui de eorum veriloquio eisdem fere , quae habet Asconius , pronuntiatis , subdit tandem ex Volumnii Tuscarum tragoediarum scriptoris auctoritate , cuncta haec vocabula Etrusca fuisse .

§. II.

De triginta Curiiis.

Singulas modo memoratas Tribus in denas CVRIAS (14) distribuit idem Romulus ; quae

B 3

pro-

(14) Non pauci nuperae aetatis auctores ex eo *Curiis* nomen quaesitum crediderunt , quod unicuique

harum populi partium demandata publicae rei cura esset ; perinde ac eandem vocem ideo tum sacrae ac id

propterea triginta omnino exstiterunt . Isque numerus mansit semper , nil plane , auctis postea in urbe tribubus , ampliatus : itaque etiam tum sic factum , ut universarum tribuum cives in illas ipsas tricenas Curias dispescerentur . Quod item contigisse existimamus , cum tribus rusticae , multo eae quidem plures (de quibus posthac videbimus) prodierunt ; modo tamen assentiri velis Gruchio opinanti , quotquot cives in agro Romano viverent , omnes alicui curiae fuisse adscriptos (15) .

Non

di singulis earum assignatae , tum loco ad habendum seditum destinato , attributam fuisse tradidit Varro IV. L. L. 76. quod illic res divinae , haec humanae *curantur* .

Verum Graevius Praefat. Tom. I. Antiq. Rom. Gronovii sententiam secutus arbitratur hujus vocabuli originem , ubi prima ejus notio spectetur , a Graecis esse arcessendam ; quibus nimirum *κυρία ἐκκλησία* , & simpliciter *κυρία* populi concio diceretur ad ferendum de re aliqua suffragium legitime convocata . In quo quidem etymo id unum interfit discriminis , quod quam Graeci appellationem universo simul populo accommodaverunt , eam Romulus non

toti collectivam multitudinī , sed tricesimae cuique ejusdem parti , quae cum reliquis publice deliberatum conveniret , impositam voluerit .

(15) Nicolaus Gruchius (ad poster. Sigonii disput. Refut. 6.) probare contendit , universos cives agrī Romani incolas in Curiis fuisse adnumeratos , idque optima ea quidem ratione , quod , ubi Curiae ad ferenda suffragia conveniebant , etiam qui in agro erant , ad idem confluerent . Hoc autem ut ostendat , utitur eo Dionysii loco p. 218. ubi cum de creando rege Tullio agatur , haec efferruntur : *προείπεν ἡμέραν ἀρχαρεσιῶν , εἰς ἣν ἐκέλευσε καὶ τῆς τῶν ἀγρῶν ἄπαντας παρῶναι* . Indi-
ci

DE P. R. IN TRIB. ET CVR. PARTITIONE. 37

Non secus vero ac tribubus, sua quoque Curiis indita fuere nomina; & fortasse, postquam fuit cum Sabinis civitas communicata. Praebet quidem aliquod hujusce rei indicium Festus, qui unam earum *Titiam* a Tito Tatio Sabinorum rege dictam testatur. Quin immo nulli prorsus id totum dubitationi foret obnoxium, si pro certo haberetur, quod Livius I. 13. refert, traditas fuisse curiis a mulieribus Sabinis nomenclaturas. Verum non tanti hac in re ducitur hujus scriptoris auctoritas, ut non vulgo ei praeferatur Dionysii, atque Plutarchi opinio; quorum alter p. 112. alter in Romul. curiarum nomina non illinc, sed a ducibus locisque deducta diserte asseverant. At licet sic res habuerit, non id tamen impedimento est, quominus quis curias, quo pacto tribus, non ante initam cum Sabino societatem denominatas fuisse opinetur.

Sed jam accipe quae pauca curiarum nomina ad nostram memoriam perennarunt. Sunt ea omnino, quae vulgo proponuntur, septem, videlicet **TITIA**, **VELIENSIS**, **FORBENSIS**, **VELITIA**, **TIFATA** (si tamen haec,

B 4

ut

ait (Tullius) diem comitiorum, ad quam iussit agrestes omnes adesse. At, ut ingenue fateamur, videntur haec quidem verba insolitum quiddam, non autem de more factitatum indicare.

Itaque in rem magis illud foret, quod praeterea vir doctissimus ait ab eo

dem Dionysio doceri, videlicet post exactos reges, cum leges curiatae a Bruto ferrentur, universos ad suffragia de iis ineunda ex agro commeasse. Verum id, quod sane quam opportunum esset, nobis eum scriptoris locum (qui est p. 170.) perscrutantibus non se se dedit.

ut plerisque persuasum est, curia fuerit, de qua vide sis subjectam notam) RAPTA, & SAUCIA (16): quorum priora sex memorat Festus, septimum legitur apud Livium IX. 38.

Jam singulis porro Curiis tum propria fœdera Deosque, tum in primis templa Romulus attribuit; ubi unaquæque seorsum rei divinæ operam navaret. (Dionys. p. 93.) Hæc autem sacrae aedes, triginta numero, eodem-

(16) Quid sibi, quod ad etymon spectat, velint hæc Curiarum nomina, non facile est de omnibus decernere.

Titiam quidem certe a Tito Tatio dictam fuisse, non est quod in dubium revocetur.

Veliensem a Velia, Palatini montis fastigio, de quo meminit Dionysius p. 292. multo potius, quam (ut multi volunt) a Velia Lucaniae urbe, nuncupatam pro certo etiam habere poteris.

Forensis vero dicta creditur a Forulis, Sabinarum vico:

Velitia a Velitermis, quorum oppidum Velitrae.

Tifata a Campaniae monte Tifata, oppidoque cognomine. Quidni vero postrema hæc curia ab *ilicetis*, juxta quae fortasse locus ei obtigerit, nomen accepisse dicatur? Id enim

plane vox *Tifata*, testante Festo, denotavit. Ex quo ipso appellationem monti illi Campano fuisse comparatam, quod scilicet confitus ilicetis esset, animadvertit ex eodem Festo Cl. Mazochius (in Camp. Amphith. titulum Commentario p. 51. not. 29.) Ceterum observarunt jam viri docti, in primisque idem Mazochius ibid. quod a Festo vocatur *Tifata Curia*, id non aliud fuisse quam *Iliceta Curii*, non autem, prout alii interpretati sunt, unam e Romanis curiis, de qua nos hætenus. Quod si, uti par esse videtur, pro certo habetur, jam e curiarum albo Tifatam expungi necesse fuerit, cum non aliud pro ea stet veterum testimonium.

Rapta denique, & *Saucia* ignotæ prorsus adhuc habentur originis.

DE P. R. IN TRIB. ET CVR. PARTITIONE. 33

demque *Curiarum* nomine donatae, omnes initio Palatinum collem, totius tum civitatis domicilium, infederunt. Postea vero, ubi urbs & multitudo increvit, cum minus commode capere illae posse curialium frequentiam viderentur, ampliores alias ad Comitium Fabricii construi placuit: ex quo primum tempore discrimen inter *Curias veteres*, & *novas* obtinuit. In his igitur novis aedibus exinde a *Curiiis* sacra fieri coeperunt; quatuor tamen exceptis, scilicet *Forensi*, *Veliensi*, *Rapta*, & *Velitia*, quarum sacra e veteribus per religiones non licuit evocare. (Fest. v. *Novae curiae*.)

Quos autem sacerdotes *Curiarum* sacra singulos curare iussit itidem Romulus, iis *Curionum* nomenclatura adhaesit. Quibus universis qui porro unus praeerat, *Curio Maximus* nuncupatus est.

In qua quidem tota re expressam non leviter quampiam nostrarum Paroeciarum, sacrique earum regiminis imaginem per te videris.

§. III.

De variis Tribuum incrementis, ac diverso earundem genere.

Quaecunque ad Tribuum rationem spectantia primus earum conditor composuerat, ea usque ad Tarquini Prisci regnum immota permanferunt. Tum is ita egit, ut sin-

B 1

gulas

gulas in duas partes distribueret , essentque primi & secundi tum Ramnenses , tum Ta-
tienteses , tum Luceres . (Fest. v. *Sex Vestae sacerdotes.*)

Aliam deinde hac de re Servius Tullius iniit rationem , totaque urbe quadrifariam di-
visa , quatuor omnino Tribus fecit , quas a regionibus ipsis PALATINAM , SVBVRANAM ,
COLLINAM , & ESQVILINAM voluit nuncu-
patis . Qua de causa τοπικὰς (*locales*) has i-
psas vocat Dionysius p. 219. cum priores illas a Romulo institutas γενικὰς (*generales*) dicat :
quippe cum recentiores per locorum partes ,
veteres per gentium genera (quod supra in-
dicavimus) fuerint distributae .

In plures praeterea portiones , quae totidem
essent Tribus , agrum Romanum jam satis
incolis frequentem idem Servius dispefcuit .
De harum autem numero cum nihil certi me-
moriae sit proditum , pro explorato tamen ha-
bendum est , plures quam sedecim non fuisse ;
ita ut quae tunc Tribus in agro habitarent ,
una cum urbanis non ultra viginti abierint ,
contra ac nonnulli olim , de quibus meminit
Dionysius p. 220. opinati fuerunt ; qui usque
ad triginta , vel etiam ad plures , jam tum
eas adauctas tradidere . Etenim Livius II. 21.
non ante Claudii , & Servilii consulatum ,
qui in annum V. C. CCLIX. incidit , Ro-
mae Tribus unam & viginti factas refert .

Vides hinc interim , diversis temporibus ,
augescente populo , novas veteribus Tribus
fuisse adiectas : quod utque eo subinde factum ,
donec illae ad quinque & triginta evaserunt .

Ex

Ex his autem universis illae dumtaxat quatuor, quarum prolata nomina paullo ante sunt, intra urbis moenia continebantur, aliae porro omnes agrum incolebant: ex quo ortum, ut illae *Urbanae*, hae *Rusticae* vocarentur. Ac principio quidem, licet nobiliores homines, utpote in urbe plerumque ea tempestate habitantes, in urbanis ferme tribubus recenserentur, nihil tamen ita inter utrasque interfuisse accepimus, ut alterae alteris antecellere dicerentur. Deinde vero id sensim invaluit discrimen, ut rusticae prae urbanis multo haberentur honoratiores. Quod ab eis potissimum fuit causis, tum quod vita rustica in maximam existimationem venisset, tum quod urbanae tribus hominibus infimae notae in dies opplerentur. Quod quidem publica ipsa auctoritate non raro effectum. Ita apud Livium IX. 46. per Fabium Censorem A. V. CCCXLIX. omnis humillimorum hominum multitudo in urbanas tribus coniecta fuit. Idem praeterea de libertinis factum narratur in Epitome Liv. X. in hunc modum: *Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi fuissent*. Eas igitur ob res praestantissimi quique cives vel in agros suos commigrabant, itaque locum in aliqua tribu rustica obtinebant; vel etiam qui in urbe degerent, in rusticas se se tamen adscribi curabant, cum jam censoriae potestatis esset, singulos, in quam vellent, tribum referre.

Non modo autem rusticas tribus urbanis longe excelluisse constat; verum etiam ipsas

inter se collatas quibusdam veluti gradibus alias aliis praevisse jure ac merito existimatur. Certe Cicero pro Balb. 25. significat, *Balbus in Tribum Crustuminae pervenisse*, idque eum praemio legis de ambitu assecutum; qua nimirum sancitum erat, ut qui rem ambitus detulisset, damnassetque, in ejus dein tribum, si prae sua illustrior esset, referretur, uti ad eum locum observavit Manutius. Quare si Balbus in Crustuminae legis beneficio pervenit, dicendum omnino est, in eam tanquam nobiliorem ex alia rustica minus nobili evectum fuisse. Neque enim credibile videri potest, eum in urbana aliqua tribu locum antea habuisse, hominem nempe praedivitem, & longe honestiorem, quam ut inter urbanam turbam numeraretur. Quod totum (ex eodem Manutio de Comit. Rom. 2.) cum recte admodum stet, hinc non temere quisque colligat, diversam rusticarum tribuum fuisse dignitatem.

Verum ut omnium tandem tribuum tum urbanarum, tum rusticarum nomina in promptu habeantur, uno haec ordine subteximus. universa.

Tri

Tribus Urbanae.

I. **SUBVRANA**, quae inter urbanas prima a Varrone IV. L. L. 8. recensetur, a *Subura*, loco urbis, nomen desumpsit. Ipsa Coelium montem, & regionem circa occupavit (17).

II. **ESQVILINA**, ab Esquiliis, quas incolebat, appellationem sortita.

III. **COLLINA**, a collibus Quirinali, & Viminali ei attributis.

IV. **PALATINA**, a monte Palatino, quem una cum Foro, & Capitolio obtinebat.

Tribus Rusticae.

V. **ROMILIA**, ita ex Varrone IV. L. L. 9. nuncupata fuit, quod *sub Roma* esset, scilicet in agro trans Tiberim, quem Romulus de Vejentibus ceperat, ad maritimam usque oram procurrente.

VI. **CRVSTVMINA**, vel **CLVSTVMINA**, quippe cum utroque modo efferatur, a Cru-

(17) Quoniam, cum tribus numerabantur, Suburana omnium prima nominari consuevit, hinc est illud Tullii II. Agr. 29. *Suburana usque ad Arniensem nomina vestra proponat*: quae sententia tantundem est, quasi diceret, a prima tribu ad ul-

timam. Etenim cum Suburana quasi primatum, utpote priore loco recensita, obtineret, tum porro Arniensis velut omnium postrema habebatur, non quidem dignitate, aut origine, sed quod positum esset remotissima.

Crustumerio Sabinorum oppido, in Romanam ditionem transcripto (quod vero longe similius videtur) appellata (18).

VII. LEMONIA, a pago Lemonio, qui, testante Festo, fuit extra portam Capenam via Latina.

VIII. PUPINIA, aut **POPINIA** (nam utrumque in vetustis monumentis occurrit) ab agro Pupinio, ut habetur apud eundem Festum, dicta est: qui ager (agri Romani pars

(18) Non aliunde quidem, quam a Crustumerio, nomen tribum Crustumiam desumpsisse, satis unus Livius demonstrare videtur. Is enim, postquam Lib. II. c. 19. narravit Crustumiam (eandem scilicet ac Crustumerium) captam A. V. CCLV. tura non multo post ad annum CCLIX. auctas fuisse Romanas tribus refert. Ex quo certe non exigua datur conjectandi ansa, post occupatam eam Sabinorum urbem, agrumque circa, novam ibi tribum, praefertim e Sabinis ipsis jam in civitatem adscitis, factam fuisse, ex eo nimirum more, quem & in aliis efficiendis tribubus obtinuisse deinceps patebit. Confirmat vero non mediocriter hujuscemodi conjecturam alius ejusdem hi-

storographi locus XLII. 34. ubi *Sp. Ligustinus ita locutus fertur: Sp. Ligustinus tribus Crustuminae ex Sabinis sum oriundus, Quirites: ex quo probabilius opinari liceat, Sabinos in primis eam tribum frequentavisse.*

Quaquam autem, quod ad nominum cognationem spectat, interesse plus justo quiddam inter Crustumiam, & Crustumiam appareat; sciendum tamen est, a Crustumerio *Crustumeros, Crustumeros, & Crustuminos* fuisse dictos. Atque hoc postremum sane vocabulum adhibet Livius V. 37. cum de Allia Sabinorum flumine sic inquit: *Flumen Allia Crustumini montibus praecalto defluens alveo, haud multum infra viam Tiberis anni miscetur.*

DE P.R. IN TRIB. ET CVR. PARTITIONE. 39

pars sane quam infecunda (19)) *Pupinia* & ipse vocatus, cis Tiberim non procul ab Urbe aberat; quod patet ex Livio XXVI. 9.

IX. VEIENTINA, ab agri Vejentis parte altera, quae Vejos spectabat, ei attributa; cum pars altera ad mare vergens tribui, ut paullo ante dictum, Romiliae cessisset.

X. GALERIA (de qua Onuphr. Panvinius in de Civit. Rom. 50. eam injicit suspicionem, num forte a Galeſo Etruriae flumine primum *Galeſa*, tum *Galeria* dicta fuerit) unde omnino nomenclaturam hauserit, non liquet: quemadmodum & quae duae proxime sequuntur.

XI. POLLIA.

XII. VOLTINIA.

XIII. CLAVDIA, ab Appio Claudio appellationem mutuata; quod constat ex Livio II. 16.

Haec autem res ipsa monere jubet, cum multis tribubus appellationes a locis adscitae fuerint, alias porro a gentilitio familiarum in ipsas adscriptarum nomine fuisse nuncupatas. Quod tamen non necesse est dicere (quod vulgo opinantur) ita contigisse, ut illae ex aliquo prius loco, ut ceterae, denominatae sint;

(19) Hinc est, ut Tullius II. Agr. 35. de colonia civium Romanorum, quae Capuam deducenda foret, in hanc sententiam loquatur: *Romam in montibus positam, & convallibus . . . praes sua Capua, ple-*

nissimo in loco explicata . . . irvidebunt, atque contemnent. Agros vero Vaticanum, & Pupiniam cum suis optimis atque uberibus campis conferendos Scilicet non putabunt.

sint ; deinde vero , postquam illustris aliqua familia, sive gens, in eas relata fuit, novam ex hac nomenclaturam , veteri posita , acceperint . Licet enim id de nonnullis verum esse detur , potuerunt tamen aliae statim ab initio gentile quodpiam celebris familiae nomen sibi assumere . Nulla certe est veterum auctoritas, quae id nos, quod vero admodum simile videtur , opinari prohibeat (20).

Jam porro reliquae tribus , quae gentium appellationes impartitae sunt , universae eam tibi continenti serie sistuntur .

XIV. AEMILIA .

XV. CORNELIA .

XVI. FABIA .

XVII. HORATIA .

XVIII. MENENIA .

XIX. PAPIRIA .

XX. SERGIA .

XXI. VETURIA .

Atque habes haec unam & viginti tribus : quem numerum A. V. CCLIX. expletum fuisse tradit , ut & supra animadvertimus , Livius II. 21.

Ex

(20) Afferri contra solet Varronis testimonium, quasi eo declaretur , omnes initio tribus a locis fuisse nominatas . Id vero non videtur colligi ex ejus verbis posse . Locus sane, qui producit, est IV L.L. & ita comparatus : *Ab hoc quoque quatuor partes urbis Tribus distae , & ab locis Suburana , Esquilina , Col-*

ina , Palatina . Quinta , quod sub Roma , Romilia . Sic reliquae extra ab iis rebus , de quibus in tribuum libris scriptae . Unde qui , quod contenditur , confici queat , non videmus : neque enim ille a locis , sed communi nomine a rebus reliquis appellatas asseverat .

DE P. R. IN TRIB. ET CVR. PARTITIONE. 43

Ex his autem quaenam, aut quot fuerint, quibus accedentibus Servianae tribus excreverint, haud certo constat. Panvinius quidem (in de Civit. Rom. 50.) arbitratur, Crustumina tribum unam earum fuisse, quae primis adjectae sint. Et perplacet sane conjectura: nam si a Crustumero, ut antea inuimus, nomen ea accepit, non ante certe captum id oppidum condi debuit: id autem in potestatem Romanorum venisse an. CCLIV. auctor est Livius II. 19. Itaque post hoc tempus, longe Servii regno inferius, conflare eam oportuit.

Cum Crustumina porro jungit Sigonius (de antiquo jure civium Rom. I. 3.) Vejentinam, quam scilicet suspicatur ex earum etiam numero fuisse, quae postea additae primis sint; at nullo id satis valido comprobato argumento. Itaque nobis magis animo sedet, pro Vejentina Claudiam in harum censum referre. Hanc sane tribum, quam alii credunt a Servio factam, deinde, Appio Claudio in eam adscripto, vetus nomen a loco aliquo habitum cum novo *Claudiae* commutasse; arbitramur nos potius, tunc omnino primum ortam fuisse, cum Appius Claudius Romana civitate, agroque sibi suisque attributo donatus est.

Et certe etsi Livii hac de re locus aliquanto obscurior sit, facilius tamen illinc id, quod contendimus, quam quidvis aliud elicias. Inquit enim II. 16. *Actius Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romae nomen..... ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His civitas data, agerque trans Anienem.*

nem . Vetus Claudia tribus , additis postea novis tribulibus , qui ex eo venirent agro , appellata .

Vide per te , num non ex toto contextu id videatur libere posse dici , eam tribum eo ipso tempore , nec vero plane statim , sed postquam novi tribules accesserunt , fuisse institutam . At enim inquires , si tum primum in lucem prodiit , ecquid veterem vocavit Romanarum rerum scriptor ? Scilicet spectatis aliis recentioribus ; quasi diceret , iam antiquitus , priusquam aliae formarentur , conditam fuisse , quae *Claudia* nuncupata sit .

Verum quid multa ? Dionysius p. 308. ab hac sententia plane stat ; postquam enim narravit Claudium Romanum cum plurima turba commigrasse , & a Senatu Populoque Romanum in patriciorum ordinem fuisse relatum , tum loco in urbe , quantum ad aedificandum vellet , impartitum , postremo subdit : *χώραν περὶ αὐτῶ προσέδηκεν ἐκ τῆς δημοσίας... ὡς ἔχει διανεῖμαι κλήρους ἅπασιν τοῖς περὶ αὐτὸν, ἀφ' ὧν καὶ φιλή τις ἐγένετο σὺν χρόνῳ, Κλαυδία καλεμένη . Agrum etiam ex publico dederunt quem viritum inter suos divideret ; e quibus Tribus quaedam progressu temporis facta est, nomine Claudia .*

Itaque sic nostro periculo statuas licet , praeter Crustumnam , Claudiam quoque tribum Servianis fuisse appositam : ac proinde Servium non plures undeviginti condidisse .

Accipe nunc vero tandem a Livio , quas dein reliquae , & quo quaeque tempore additae fuerint .

DE P. R. IN TRIB. ET C. V. R. PARTITIONE. 43

XXII. STELLATINA , a Stellate , non illo quidem Campaniae , sed Etruriae campo ; ut e Festi loco feliciter restituito collegit Panvinius de Civit. Rom. 50.

XXIII. TROMENTINA , a campo Tromento dicta , prout testatur idem Festus ; quem campum in Etruria item fuisse pro certo habetur.

XXIV. SABATINA , a Tusciae lacu Sabate ; quod Idem asserit.

XXV. ARNIENSIS , vel ARNENSIS , ab Arno ejusdem Tuscae regionis flumine.

De his quatuor ita Livius VI. 5. *Tribus quatuor , inquit , ex novis civibus additae , Stellatina , Tromentina , Sabatina , Narniensis :* (nimirum Arniensis ; corrupto , ut & alibi , vocabulo) *caequae viginti quinque tribuum numerum explevere.* Quod factum A. V. CCCLXIX.

Ex hoc autem appellationum genere , quae hae Tribus donatae sunt , ne illud quaeso concludas , aut eas extra agrum Romanum (quod nonnullis placuit) in ipsis locis , quorum gerebant nomina , fuisse positas ; aut vero haec loca ad Romanorum ditionem spectasse , id quod nulla annalium memoria habet . Sed potius sic statue , fuisse quidem ejusmodi Tribus , perinde ac reliquas , in agro Romano constitutas ; nomenclaturas vero a locis , unde originem duxerint , scilicet unde novi cives ad eas conflandas venerint , assumisse .

XXVI. POMPTINA , a Pomptino agro circa Tarracinas ; qui antea Volscorum fuit , dein Romanae ditionis factus , ut patet ex Livio VI. 21.

XXVII

XXVII. POPILLA, POPILIA, POBLILIA, aut PUBLILIA, variante sic nomine, unde dicta sit, non liquet. Fortasse autem a loco aliquo Volscis, perinde ac Pomptina, quam sociam habuit, appellata.

Utramque A. V. CCCXCVII. enatam tradit per haec verba Livius VII. 15. *Eodem anno duae tribus, Pomptina, & Publilia, additae.*

XXVIII. MAECIA, quam a quodam castro nomen adeptam testatur Festus, a Maecio, quod Latinorum fuerit oppidum, nuncupata creditur Panvinio ibid.

XXIX. SCAPTIA, a Latii urbe Scaptia.

Livius quidem postquam Lib. VIII. 11. narravit, A. V. CDXIV. Latinos Campanosque ab Romanis agro multatos, necnon Latinum, Privernatem, Falernumque agrum usque ad Vulturnum flumen plebi Romanae divisum; tum ejusdem Libri cap. 17. ita refert: *Eodem anno (videlicet CDXXI.) census actus, novique cives censi: tribus propter eos additae, Maecia, & Scaptia: censores addiderunt, Q. Publilius Philo, Sp. Postumius.* Vnde intelligitur, quae novae fiebant tribus, iis appellationes ab agris ipsis hosti ademtis, ubi locabantur, adscisci siveisse.

XXX. VFENTINA, sive OVFENTINA, ab Vfente flumine in agro Privernate, prout diserte declaravit Festus.

XXXI. FALFRINA a Falerno Campaniae agro videtur dicta.

De utraque sic Livius IX. 20. *Eodem anno*
(nisi.

DE P.R. IN TRIB. ET CVR. PARTITIONE. 45
(nimirum CDXXXVI.) *duae*
Romae additae tribus , Vsfentina , ac Falerina.

XXXII. ANIENSIS, ab Aniene Sabinorum
fluvio .

XXXIII. TERENTINA , forfitan a Teren-
to , qui locus fuit in campo Martio ad
Tiberim , memoratus Ovidio I. Fast. 501.

Fluminis illa latus , cui sunt vada juncta
Terenti ,

Aspicit , & sparsas per loca sola casas .

Harum trium mentionem injicit Livius
X. 9. *Lustrum*, inquit, eo anno (i.e. CDLIII.)
conditum a P. Sempronio Sopho, & P. Sulpi-
tio Saverione censoribus : *tribusque additae duae,*
Aniensis , ac Terentina .

XXXIV. VELINA , a Velino Sabinorum
lacu .

XXXV. QUIRINA , a Curensibus Sabinis,
pro eo ac videtur Festo, nomen adepta.

In Epit. Liv. XIX. de his legitur : *Duae*
tribus adjectae sunt , Velina , & Quirina .

§. IV.

De aliis Tribuum
extra XXXV. numerum
nominibus .

In quencumque veteris scriptoris locum ,
ubi universae Romanae tribus producantur ,
incideris , non alium quam XXXV. nume-
rum earum deprehendes . Et tamen sunt ad-
huc

huc non pauca alia nomina, quae plures eas, quam vulgo feruntur, existisse demonstrant. Collegit illa quidem sedulus Romanarum rerum indagator Onuphrius Panvinius (in de Civit. Rom. 51.) aptisque, literatorum praesertim lapidum, testimoniis confirmavit. Sunt autem haec fere ipsa: CAMILLA, CLVENTIA, CLVIA, DVMIA, MINVCIA, OCRICVLANA, PAPIA, CESTIA, SAPPINIA, IVLIA, FLAVIA, VLPPIA, AELIA. Paucula vero alia satis incertae fidei, qualia auctori ipsi visa sunt, utpote nil rei nostrae commodantia, referre supersedimus.

Quid igitur de hisce tot appellationibus, quas designandis & ipsas tribubus fuisse mancipatas constat, statuendum erit? Scilicet primum omnium sciatur illud oportet, fuisse reapse tempus, quo Romanae tribus numerum XXXV. excefferunt. Erenim ubi per legem Iuliam a Caesare consule latam aliquot Italiae populis Romana civitas data fuit, tum decem aliae tribus auctore Appiano (Bell. Civ. I.) aut certe octo, pro eo ac refert Paterculus II. factae sunt, in quas tanta novorum civium multitudo describeretur: & in quas mox etiam ceteri omnes Itali, civitate pariter donati, coniecti sunt. Post hanc igitur factam accessionem Romanae quidem tribus XLIII. vel etiam XLV. numerabantur. Verum ejusmodi earum ratio non nisi ad quatuor prope annos perduravit. Exinde enim omni recens adscitorum civium frequentia in veteres XXXV. immissa, novae illae tribus penitus extinctae sunt.

Vides

DE P.R. IN TRIB. ET CVR. PARTITIONE: 47

Vides hinc interim, ad quas tribus spectarint nomina, quae extra XXXV. numerum veluti vagantia se se produnt. Ad eas nempe, si non omnia, at nonnulla pertinuerunt, quae vix dum ortae, sublatae statim de medio fuerunt.

Sed & alia porro fuit causa, cur hujusmodi nomenclaturae plures, quam necesse videatur, profuerint; quod scilicet aliqua nonnunquam tribus, aut prisca appellatione rejecta novam assumerit, aut aliam veteri addiderit. Id procul dubio, praeter reliquas, Sappiniae, quae una est e tribus huc collatis, contigisse vero admodum simile putamus. Nec enim haec de illarum genere fuit, quae vix editae interierunt, sed par ceteris, quae stabile in Romano agro domicilium habuerunt. Demonstrant id verba Livii XXXI. 2. *P. Aelius Cos. . . . C. Oppium praefectum socium hae tumultuaria manu per Umbriam, quam TRIBUM SAPPINIAM vocant, agrum Bojorum invadere iussit*. Ac simili ratione apud eundem scriptorem XXXIII. 36. *L. Furius Purpureo alter consul per tribum Sappiniam in Bojos venit*. Itaque omnino credi posse, vel potius debere opinamur, hanc tribum unam ex XXXV. fuisse, quae aut priscum nomen cum hoc altero commutarit, aut etiam novae sibi vindicato utrumque retinuerit.

Atque id certe omnibus iis tribus, quae Imperatorum nomina prae se ferunt, ulvenisse viderunt jam viri docti. Ita *Iulia*, ab Augusto sumpta appellatione, dicta fuit non tribus aliqua de integro constituta, sed una tri-

e veteribus , ita in Imperatoris honorem senatu fieri jubente , prout refert Dio p. 242. Idem porro factum puta in *Flavia* , atque in *Vlpia* ; quarum alteri aut a Vespasiano , aut a Tito , Domitianove ejus filiiis comparatum nomen ; alteri porro a Trajano . Idem denique de *Aelia* queas arbitrari : modo haec ab Hadriano , & non a gente Aelia nomen duxerit .

CAPUT III.

*De tribus
Romanorum civium
Ordinibus .*

Distributo in Tribus & Curias populo , alteram mox ejusdem aggressus fuit Romulus divisionem , videlicet in tres Ordines , SENATORIVM , EQVESTREM , & PLEBEIVM . Quod ut rite praestaret , hanc iniit viam .

Primum eos , qui genere , virtute , opibus florarent , a reliquis secrevit ; illosque *Patres* , sive *Patricios* (21) , ceteros *Plebejos* nun-

(21) Patet id quidem ex Dionysii verbis p. 83. qui eisdem modo Πατέρας (*Patres*) modo Εὐπατριδας , & Πατρικίους

(*Patricios*) appellat .

Certe Athenis , prout ipse testatur , non absimilis mos viguit ; ubi illustribus familiis orti Εὐπατρίδας

(*Patri-*

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 49
 nuncupavit . Tum latis legibus constituit , ut
 Patricii quidem sacra curarent , magistratus
 gererent , jus redderent , ac penes eos dumtaxat
 essent auspicia : (de qua re vide sis Li-
 vium VI. 41.) Plebeji vero colendis agris ,
 pecoribus alendis , & aliis quaestuosis artibus
 vacarent .

Jam vero ne , discreta bifariam civitate ,
 animi a se invicem , quod timeri poterat ,
 dissociarentur , patrocina & clientelas inter
 utrosque instituit : ut scilicet plebeji quoscun-
 que vellent e patriciis in Patronos possent sibi
 deligere , quos tamen perinde ac patres debe-
 rent colere ; patricii autem plebejis in suam
 fidem receptis omni studio ac sedulitate adese
 cogerentur . Ex qua officiorum vicissitudi-
 ne (22) fieret , ut concordia inter utrosque &
 firmiter constaret , & quotidie arctius coales-
 ceret . (Dionys. p. 84.)

C

His

(Patricii), reliqui Α'γροί-
 xοι (Rustici) dicebantur .

Hinc interim noscitur ,
 cum Dionysius primos illos
 a reliquo populo sejunctos
 nominavit *Patricios* , non
 aliud per eam vocem signi-
 ficasse , quam *Optimates* ;
 sive eos , qui ut mox sub-
 jicit , genus a Patribus ,
 nimirum a claris majoribus ,
 duxissent .

(22) Tanta inter Patro-
 nos , & Clientes necessitu-
 dinis conjunctio intercessit ,
 ut nihil supra . Nam illi
 quidem non solum gratui-

to , & sine ulla spe mu-
 nerum (de quo & cautum
 legibus Cincia , & Titia
 dein fuit) clientum ratio-
 nes tueri debebant , sed
 etiam ea fide officio suo
 perfungi , ut si quid in eo
 deliquissent , gravissimum
 admisisse facinus crederen-
 tur , ut notatur a Gellio
 XX. 1. obnoxiique fierent
 poenae , irrogatae lege XII.
 Tabb. quam refert Servius
 ad Aen. VI. 609. *PATRONVS*
SI CLIENTI FRAVDEM
FECERIT, SACER ESTO.
 Rursus vero Clientium id
 erat

His ita constitutis, mentem deinde eo intendit, ut Senatorium ordinem pararet; quod jam videbimus.

§. I.

De Senatu.

Ut haberet primus ille Romanorum rex amplissimum virorum consilium, quo in administranda republica uteretur, certum quendam e patriciis deligendum numerum ad id curavit. Itaque ipse primo unum legit, qui urbi, absente eo, praeesset, Singulas dein tribus iussit tres, sapientia in primis praestantes, allegere: tum curiis mandavit, ut simili ratione ternos cooptarent: unde cum nonaginta novem extitissent, his omnibus illum praefecit, quem primum ipse selegerat. Atque hoc sane pacto centenarius numerus confectus est. Hos autem universos ob auctoritatem aetatemque appellavit *Patres*, & *Senatores*: quibus dedit, ut quaecunque a rege ad ipsos deferrentur, de his decernerent. Is igitur fuit initio conditus per Romulum Senatus; prout enueleate refert Dionysius p. 85. & seq.

Postquam vero rex idem Sabinos in urbem acce-

erat, ut omni illos observantiae officique genere, non secus ac liberti patronos suos, praesertim in temporum difficultatibus profecerentur. Ad sum-

nam Patronos patrum loco, Clientes tanquam filios haberi oportere, sanctissimi cujusdam juris erat. Gell. V, 13.

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. SE
acceptit, tunc alios ex illis Patricios renuncia-
vit : e quibus porro centum alios viros per
curiarum suffragia senatui adscripsit, qui (sic-
ut & reliqui omnes, deinceps qui allecti
sunt) *Patres Conscripti* audiverunt. Ita exinde
Senatus ducenos habuit. Rem totam narrat
idem Dionysius p. 111.

Constitit autem is numerus ad Tarquinii
Prisci aetatem usque : per quem iterum auctus
ad trecentos evasit .

Quod porro ad reipublicae aetates attinet,
id habeto, per Sullam dictatorem amplificatum
fuisse senatum, pro eo ac scribit Appianus
Civil. I. licet de numero nihil compertum sit.
Illud tamen pro certo haberi potest, hunc ipsum
quadringentos transgressum esse. Etenim non
longissimo inde post tempore Cicero (I. ad
Att. 14. & Orat. post Red. in Sen. 10.) de
duplici senatu habito verba faciens, in utroque
amplius quadringenos interfuisse declarat.

Caesare deinde dominante nongentos existi-
tisse Patres, postea vero Triumvirorum ope-
ra mille, tradit Dio p. 237. Nimirum, occiso
Caesare, *Triumviri reipublicae constituendae* (quo
se nomine appellatos voluerunt) Lepidus, An-
tonius, & Octavianus, per speciem publica
commoda accurandi, ad res administrandas ag-
gressi sunt. Hi igitur, ut suam dominationem
potenti aliqua factione firmarent, non paucos
suarum partium in summum illud consilium
induxerunt.

Sed id tandem indignatus Augustus iam re-
rum dominus, totum senatum ad sexcentos
redegit, teste eodem Dione p. 530.

Hactenus de Senatus origine, & incrementis. Videndum nunc de multis, quae ad eum pertinuerunt; tum scilicet de iis, quae ad obtinendum senatorium gradum necesse forent; tum de variis senatorum insignibus; tum de senatus habendi loco, tempore, ac ratione.

**REQUISITA
AD LOCVM SENATORIVM
ASSEQVENDVM.**

Qui legendorum Senatorum curam gerebant (olim scilicet Reges, libera vero republica prius Consules, tum Censores, sub Caesariibus autem Triumviri senatui legendo) ii neminem in senatum immittebant, cui aliquid eorum, quae e senatorio instituto postulabantur, deesset. Fuere haec autem potissimum *Census*, *Aetas*, *Magistratus*, *Ordo*, & *Genus*.

1. *Census* debuit esse octingenta millia H.S., quem postea Augustus ad duodecies extulit.

2. *Aetas* non minor quinque & viginti annis.

3. *Magistratus* saltem Quaestura, ut videlicet jam initum id munus esset.

4. *Ordo* plerumque equester, quem propterea *Seminarium senatus* dictum accepimus.

5. *Genus* denique patricium ad annum fere CCCII, ab Vrbe condita, uti conjicit Siginus I. de antiq. jure Civ. Rom. 2. Itaque per id aevum nemo Senator non patricius fuit; cum quicumque interea temporis e plebe allekti sunt, eos antea in patriciorum numerum,

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 53
 rum, deinde in senatum adscribere moris fue-
 rit. Hanc sane rationem institit Tarquinius
 Priscus, hanc ipsam Junius Brutus consul cum
 collega Valerio, qui ad plebis vel gratiam
 conciliandam, vel concordiam fovendam, cum
 homines illius ordinis in senatum cooptare sta-
 tuissent, non ante tamen id peregerunt, quam
 eos inter patricios retulissent. Rem luculen-
 ter significat Dionysius (23). Verum ubi de-

C 3 mum

(23) Haec de Tarquinio
 Prisco habentur apud Dio-
 nyfium p. 199. *Ἐπιλέξας*
ἄνδρας ἑκατὸν ἐκ πάν-
των τῶν δημοτικῶν ...
πατρικίους ἐποίησε, καὶ
κατέταξεν εἰς τὸν τῶν
βουλευτῶν ἀριθμὸν. Cum
delegisset viros centum ex
totâ plebe ... PATRICIOS
FECIT, & in senatorum
numerum adscripsit. De
Bruto autem, & Valerio
consulibus sic Idem narrat
p. 287. Πρῶτον μὲν ἐκ
τῶν δημοτικῶν τὴν κρα-
τίστους ἐπιλέξαντες, πα-
τρικίους ἐποίησαν, καὶ
συνεπλήρωσαν ἐξ αὐτῶν
τὴν βουλὴν εἰς τριακοσίους.
Primum cum ex plebe opti-
mos elegissent, PATRICIOS
FECERUNT, & suppleve-
runt ex his senatum ad tre-
centos. E quibus profecto
vides, hominibus de ple-

be non nisi per patriciatum
 attingere senatorium gra-
 dum illis aetatibus licuisse.
 Sed & illud hinc datur in-
 telligi, causam novos pa-
 tricios allegendi eam ple-
 runque tunc temporis fuisse,
 ut aditus eisdem ad
 illum ordinem referretur.

Longe vero alia fuit ra-
 tio, quare post diuturnam
 temporum intercapedinem
 rursus patriciorum nume-
 rum auxerunt Romanae rei
 moderatores, ne videlicet
 hujus generis familiae pe-
 nitus interirent. Patet hoc
 e dictis Taciti Annal. XI.
 de Claudio Imperatore: *In*
numerum patriciorum adsci-
vit Caesar (Claudius) ve-
tustissimum quemque e sena-
tu (homines nimirum ple-
beji sanguinis) aut quibus
clavi parentes fuerant; pau-
eis jam reliquis familiarum,
quas Romulus majorum, &
L. Brutus minorum gentium
appellat.

num immutatum hoc instituti genus fuit ,
senatus plebejis aequae ac patriciis patuit .

Adhaec vero, ut quis senatorio loco dignus
haberi posset , fama etiam , & vitae splendor
spectabatur ; cum & qui turpi iudicio damna-
tum aliquando fuissent , & qui humili aliqua
arte quaestum fecissent , curia excluderentur .
(Cic. pro Cluent. 42. & VI. Fam. 18.)

SENATORVM INSIGNIA .

Socia senatoriae dignitatis ornamenta fue-
runt **LATVS CLAVVS** , **CALCEI** , & **LV-
NVLA** .

I. Erat quidem **LATVS CLAVVS** lata quae-
dam fascia e purpura , tunicae ante pe-
ctus alluta ; cujus gratia Patres ipsi sunt non
raro *Laticlavii* appellati . Id autem insigne
post everfam rempublicam a filiis etiam sena-
torum , necnon illustriorum equitum , usur-
patum novo jure fuisse constat (24) .

2. CAL-

*appellaverant ; exhaustis
etiam, quas Dictator Caesar
lege Cassia , & Princeps
Augustus lege Saenia suble-
gerant . Unde id praeterea
nosce licet , duplici appel-
latione denominatos fuisse
patricios ; & illos quidem,
qui primi a Romulo lecti
sunt , postquam is alteros
aggregavit , cognomen ma-
jorum gentium assumpsisse ,
recentiores vero minorum
gentium dictos , uti & re-
liquos deinceps : quam i-*

psam proinde nomenclatu-
ram etiam suis Brutus im-
pertiret oportuit . Hoc au-
tem discrimen in Patribus
pariter obtinuisse , ut alii
majorum , alii *minorum
gentium* vocarentur , indi-
cat Livius l. 35 .

(24) Iis quidem , qui e
Senatoribus orti essent ,
lati-clavi gestandi potesta-
tem ab Augusto factam re-
fert Suetonius in ejus vit.
36. hoc pacto : *Libevis se-
natorum , quo celerius rei-
publi-*

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 55

2. CALCEORVM porro id praecipuum fuit, ut eorundem lora medium ferme crus obvoluta circumplicarent. Hinc illud Flacci l. Sat. 6.

Ut quisque insanus nigris medium impediit crus

Pellibus, & latum demisit pectore clavum, Audit continuo; quis homo hic est?

Quae calceorum ratio cum tantummodo senatorum esset, ea de causa mutasse calceos dicitur a Tullio XIII. Philipp. 13. certus quidam, qui senatoriam dignitatem sibi arrogaverat. Scilicet inquit: *Est etiam Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se. Apertam curiam vidit post Caesaris mortem: MUTAVIT CALCEOS, Pater Conscriptus repente factus est.*

3. LVNULA denique (qua Centenarium primorum patrum numerum designatum fuisse credendum est) ornamentum erat eburneum, quo senatorum, non quidem omnium, sed patriciorum solummodo, calcei ornabantur. Illa autem ad quam potissimum pedis partem, quod quaeri solet, adhiberetur, nec facile est

C 4

divi

publicae assuescerent, proptinus vilem togam, latus clavum induere, & (ex vetere in rep. more jandiu abolito) curiae interesse permisit.

Idem vero ornamentum genus filiis quoque clariorum equitum attributum novimus: at aliqua ne consuetudine sensim invecata, an lata lege id factum sit,

non liquet. Rem certe indubiam facit Ovidius, qui de se ipso ac fratre, equestri loco natis, sic canit IV. Trist. 10.

*Interea tacito passu labensibus annis,
Liberior fratri summa mihi quoque toga est.
Induiturque bumeris cum lato purpura clavo.*

56 C A P V T II.
 divinare, nec vero magni interest novisse. Ean-
 dem porro sequiore aevo, non secus ac tu-
 nicam laticlaviam, adolescentibus claro genere
 ortis permissam invenies (25).

Loevis
 HABENDO SENATVI
 ATTRIBVTVS.

E prisco instituto fuit, ut locus, ubi se-
 natus haberetur, esset ante per augures con-
 secratus; cuius sane generis loca *Templa* suo
 snere vocabulo nuncupata. Eo igitur jure fue-
 runt curiae, quas publica auctoritas supremo
 illi consilio destinavit. Quo plane spectat, quod
 retulit Gellius XIV. 7. *Nisi in loco per augu-
 res constituto, quod templum appellaretur, se-
 natus consultum factum esset, justum id non
 fuisse. Propterea & in curia Hostilia, & in
 Pompeja, & post in Julia, cum profana ea
 loca fuissent, templa esse per augures constitu-
 ta, ut in iis senatus consulta more majorum
 justa fieri possent. Atque ab hac est causa,
 cur Tullius pro Mil. 33. curiam ipsam
 Templum sanctitatis appellaverit.*

Sed vero etiam in templa diis dedicata co-
 gi non raro senatum sueviffe testantur veterum
 annalium monumenta. Inter haec autem me-
 morabilis in primis est aedes Bellonae, in quam
 extra

(25) Satis quidem nova
 haec ratio patet in illo
 Statii V. Silv. in Protre-
 ptico ad Crispinum 2.

Sic te, clare puer,

*genitum sibi curia
 senfit,
 Primaque PATRICIA
 clausis vestigia, LV-
 NA :*

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIVS. 57
 extra moenia positam duabus modo de causis
 conveniebant patres, vel ut audirentur exte-
 rarum gentium legati, quos intromittere
 placitum non esset; vel ut Romanis magistra-
 tibus, qui ad urbem essent, senatus daretur.
 Hi autem fuerunt tum qui ab administrata
 provincia gestoque bello reversi, non ante in
 urbem, quam triumphum peterent, ingredie-
 bantur; tum qui provincialis potestatis orna-
 mentis instructi, in suas non adhuc provin-
 cias profecti erant: utrisque enim cum impe-
 rii insignibus intra moenia commorari, nisi
 iubente populo, nefas erat (26).

SENATORIORVM CONVENTVVM DIES.

Stati habendo senatui dies nulli reipublicae
 tempore fuerunt; si unum modo excipias,
 quo scilicet novi consules magistratum inibant,
 qui fuit olim quidem Kalendae Sextiles, post-

C 5

ex

(26) Mijus quidem mo-
 ris, quod ad eos attinet,
 qui confecto bello revertit-
 sent, illustre existat exem-
 plum apud Livium XXVIII.
 9. ubi cum de M. Livio,
 & C. Claudio Nerone coff.
 agatur, haec habentur:
*Inde (consules ipsi) praem-
 issa edicto, ut triduo post
 frequens senatus ad aedem
 Bellonae adesses, omni mul-
 tudine obviam effusa, ad
 urbem accessere. Paulo au-
 tem post subditur: In se-
 natus cum, more omnium*

*imperatorum expostis rebus
 ab se gestis, postulassent,
 ut pro rep. fortiter fideli-
 terque administrata, & diis
 immortalibus haberetur ho-
 nos, & ipsi triumphanti-
 bus inire urbem liceret.....
 patres..... triumphum utri-
 que decreverunt.*

Eos porro, qui cum po-
 testate provinciali non ad-
 huc in provincias profecti
 erant, ad urbem item fuisse
 testatur Acon. ad Act. 4.
 in Verr. 15.

ea Idus Majae, tum Idus Martiae, postremo Kalendae Januariæ.

Augustus omnium primis certos in singulos menses constituit dies, quibus senatus stabili jure ageretur, referente Dione p.549. Qui tamen historiographus non adjecit, quot, aut quinam hi dies essent. Horum autem duos aliunde accepimus. Etenim Suetonius vit. Aug. 35. ut traderet Augustum, quos sua lege addixerat senatui dies, postea imminuisse, scripsit in hæc verba: *Sanxit.... ne plus quam bis in mense legitimus senatus ageretur, Kalendis, & Idibus.* Atque ex hoc illud porro cognoscis, qui senatus diebus lege statutis habebatur, eum *legitimum* fuisse nuncupatum; cum qui rursus extra ordinem convocabatur, *indictus* diceretur: quod profecto discrimen ab eadem prima illa per Octavianum facta dierum attributione originem duxit.

Illud vero heic animadvertendum se se offert, diebus comitiliabus, quibus nimirum comitia habebantur, senatum convocari nequivisse, ne patres aut honores petere, aut suffragia ferre prohiberentur. Hinc est, ut Cicero II. ad Q. Fratr. 2. scripserit: *Consecuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat.* Quam tamen legem, ubi res in senatu agenda ea esset, quæ extrahi non posse videretur, posthabitam fuisse satis significatur apud eundem VIII. Fam. 8. ubi senatus consultum factum dicitur: *Vti consules.... de consularibus provinciis ad senatum referrent.... utique ejus rei causa per dies comitiales senatum haberent.* Sed vero etiam in ejusmodi causis mos fuit, aut
comi-

DE TRIBVVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 59
comitia differre , aut post ea confecta ipso il-
lo die senatum habere . Exempla , si inspice-
re collibuerit , exhibent Cicero pro Mur. 25.
& Livius XXXIX. 39.

SENATVS AGENDI RATIO .

Restat nunc , ut , qua ratione agi senatus
consueverit , videamus .

Qua in re sciendum illud in primis est, fuisse
e magistratibus plures , quibus habendi sena-
tus potestas esset : quos hoc ordine ex Varro-
ne recenset Gellius XIV.7. Dictatorem, Con-
sules , Praetores , Tribunos plebis , Interre-
gem , Praefectum urbis ; adhaec Tribunos
militum consulari potestate , Decemviros le-
gibus scribendis , & Triumviros reipublicae
constituendae . Quibus tamen addendus est (ex
Livio VIII.33. atque ex Tullio III. de Legg.4.)
Magister equitum . Ex his autem , quando
plures simul in urbe erant , *qui prior aliis
esset , ei potissimum senatus consulendi jus fuit* ,
ut ibidem refertur a Gellio ; modo tamen Tri-
bunos plebis excipias , quibus nulli ad id mo-
rae major potestas erat . Quod vel ratio ipsa
declarat : nam si secus factum esset , cum
nunquam Romae non esset potior aliquis ma-
gistratus , nimirum aut consul , aut praetor ,
aut alius extra ordinem, nunquam ei senatum
agere licuisset .

Vocabantur vero patres vel edicto propo-
sito , vel , ubi res dilationem temporis non
ferret , per praeconem . (Cic. XI. Fam. 6. &
Liv. III. 38.) Eis autem , nisi iusta aliqua

C 6

cau.

causa impedirentur, liberum non erat non adesse. Hinc lex apud Tullium III. de Legg. 4. *SENATORI, QUI NEC ADERIT, AUT CAUSA, AUT CULPA ESTO*. In quam sane culpam ita animadverti solebat, ut reo aut pignora auferrentur, eaque, si adhuc ille renueret parere, venderentur, quod Cicero III. de Orat. 1. *caedere* (27) *pignora* dixit; aut multa irrogaretur. (Idem I. Philipp. 5. & Gell. XIV. 7.) Verum age ad rationem in agendo senatu habitam veniamus.

I. Postquam patres convenerant, magistratus qui senatum habebat (plerumque consul) primum omnium victimam ante curiam mactabat, per quam & perlitaret, & auspicaretur. (App.

(27) *Caedendi* sane vocabulum valuisse tantundem olim, quantum *consumere*, declarat Nonius IV. 97. per illud Lucili:

Lana, opus omne perit: squalor, tineas omnia caedunt.

Itaque *caedere pignora* ex antiquae legis formula dictum est, pro vendere atque distrahere.

Sed & illa hanc verbi huius notionem magis illustrant, quod quae bona auctioni mancipabantur, ea vel a reliquis damnati hominis fortunis (ubi non hae omnes voci praecōnis subiciendae forent) veluti absunderentur, vel a diversis, uti fit, coemta quasi

concordi ac dissecati videntur. Quibus ipsis de causis in auctionariam quoque rem vox *sectio* (quae pro vi a priore illa non multum abluat) inducta fuit; per quam aut auctio ipsa, aut publicata bona indicarentur. Ita Cicero II. Philipp. 26. *Expectantibus*, inquit, *omnibus, quisnam esses..... qui ad illud scelus sectionis* (videlicet auctio- nis bonorum Pompeji) *auderet accedere, inventus est nemo, praeter Antonium*. Caesar vero II. de Bell. Gall. 33. *Refractis portis, atque intronissis militibus nostris sectionem ejus oppidi universam* (i. e. bona omnia) *Caesar vendidit.*

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 61
 (App. Bell. Civ. II.) Inde curiam ingressus
 referebat , prius quidem (uti constat ex Gel-
 lio XIV. 7.) de rebus divinis , tum de hu-
 manis , ita ferme exorsus orationem : QVOD
 BONVM , FAVSTVM , FELIX , FORTVNATVM
 AC SALVTARE SIT: id quod veteres illi omni-
 bus agendis rebus praefari ominis causa so-
 lebant . Dein vero statim prosequeretur in
 aliquam id genus formulam : QVID FIERI PLA-
 CET DE, &c.? vel : QVID VIDETVR DE, &c.?
 aut : REFERIMVS AD VOS P. C. &c. (Briff.
 de Form. p. 152.)

II. Relatione absoluta , sententiam roga-
 bantur patres ea verborum ratione , quae le-
 gitur cum alibi , tum apud Tullium III. ad
 Att. 3. DIC , MARCE TVLLI.

Ac si quidem senatus haberetur ante comi-
 tia , solebat semper sane olim primus consuli
 (teste Gellio XIV. 7.) Princeps senatus ,
 is nimirum , qui a censoribus in recensione
 senatorum lectus fuerat priore loco (28): at si
 post

(28) Erat quidem is prin-
 cipatus ejus generis , ut
 cum nulla ei potestatis ,
 aut imperii adnexa vis esset,
 summae tamen dignitatis
 haberetur . Itaque ad eum
 non fere , nisi spectatissi-
 mus quisque , extrahi sole-
 bat . Qui autem eo hono-
 re insignitus , semel fuisset ,
 quando dein iterum lege-
 batur senatus (quod singu-
 lis ferme lustris , pro ut
 dicitur in de Magistrati-
 bus, fiebat) plerumque in
 illius possessione firmabatur.

Quare de sollemni more
 desumptum est , quod legi-
 tur apud Livium XXXIV.
 44. *Censores Sex. Aelius
 Paetus , & C. Cornelius
 Cethegus principem senatus
 P. Scipionem consulem ,
 quem & priores censores le-
 gerant, legerunt . Tum ve-
 ro XXXVIII. 28. Censores
 Romae T. Quintus Flami-
 ninus, & M. Claudius Mar-
 cellus senatum perlegerunt .
 Princeps in senatu tertium
 lectus P. Scipio Africanus*

post comitia , consules designati ; quod palam facit Cicero V. Philipp. 13. Post hos vero suo deinceps ordine consulares , praetorii , aedilitii , tribunitii , quaestorii .

Verum quod ad primam sententiam rogamdam attinet, inventus postea mos fuit , ut ante reliquos universos , quemcumque vellet consul , interrogaretur , modo tamen is e consularibus esset , prout asseverat ibidem Gellius ; nisi quod quae ratio instituta Kalendis Januarii fuisset , eadem toto servari anno deberet. Quod tamen ipsum a Julio Caesare (tradente Suetonio in ejus vit. 21.) praetermissum est. Quin & Augustus nullum prorsus in perrogandis sententiis ordinem tenuit , ut quisque intentiore ad rem animo adesset . (Suet. in vit. Aug. 35.)

III. Qui sententiam fuerat interrogatus , vel stans suam pronuntiabat , & quidem oratione quam vellet producta ; vel alienae assentiebatur . Id autem ita fiebat , ut sedens diceret *Assentior* ; quod quidem fuit , *Assentiri verbo* . Insignis est hanc totam in rem Livii locus XXVII. 34. qui sic habet : *L. Verurius, & P. Licinius censores eum (M. Livium) tonderi , & squalorem deponere , & in senatum venire , fungique aliis publicis muneribus coegerunt . Sed tum quoque aut VERBO ASSENTIEBATVR , aut pedibus in sententiam ibat (cum scilicet discessio fieret, de qua nos postea) donec cognati hominis eum causa M. Livii Macati , cum causa ejus ageretur , STANTEM coegit in senatu SENTENTIAM DICERE . Nonnunquam vero ita quis alteri assen-*

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS.

assentiebatur, ut tamen & de suo aliud ad-
ret, illa tunc usus formula, quam profert
Cicero XIII. Philipp. sub finem: *Quae cum
ita sint, de mandatis literisque M. Lepidi viri
clarissimi Servilio ASSENTIOR, ET HOC
AMPLIVS CENSEO, &c.*

Si quis una sententia plures res complecte-
retur, quae nec probandae, nec rejiciendae
omnes videbantur, tunc postulari ab aliis so-
lebat, ut *sententia divideretur*, scilicet ut quae
conjunctim proposita fuerant, separatim sin-
gula producerentur. Ita apud Tullium I.
Fam. 2. *Postulatum est, ut Bibuli SENTEN-
TIA DIVIDERETVR. Quatenus de religio-
ne dicebat Bibulo assensum est: de tri-
bus legatis, frequentes ierunt in alia omnia.*

Aliquando autem senator, ubi copia dicen-
dae sententiae facta esset, novum aliquod,
quod e republica foret, in medium afferebat,
id quod *egredi relationem* dictum fuit; simul
autem postulabat, ut de eo a consule referre-
tur (29). Hinc non raro audita in senatu
voces illae: **CONSVL REFER AD SENATVM.**
Exhibet hanc formulam Cicero I. in Catil. 8.
**REFER, inquis, AD SENATVM. Id enim
postulas.**

Jam

(29) Tiberius apud Ta-
citus Annal. II. *Nec sane,
inquit, ideo a majoribus
concessum est EGREDI ali-
quando RELATIONEM,*
& quod in commune condu-
cat, loco sententiae profer-
re, ut privata negotia,
res familiares nostras heic

sugeamus. Idem porro Ta-
citus Annal. XIII. scri-
ptum reliquit: *Licere pa-
tribus, quoties jus dicendae
sententiae accepissent, quae
vellent expromere, RELA-
TIONEMQUE in ea PO-
STVLARE.*

Jam vero qui senatus consulto, quominus fieret, moram afferre vellet, solebat, sententiam rogatus, *dicendo diem consumere*, ut ubi nox adventasset, infecta re discederetur: quandoquidem sicut non ante ortum, ita nec post occasum solis decerni quidquam in senatu poterat; & non minus in curia, quam in foro, servata semper fuit lex illa XII. Tabb. quam tradit Gellius XVII. 2. *SOL OCCASVS SUPREMA TEMPESTAS ESTO*. Ea de re Cicero IV. ad Att. 2. *Cum*, inquit, *ad Clodium ventum est*, cupiit *DIEM CONSUMERE*; neque ei finis est factus: sed tamen cum horas tres fere dixisset, odio & strepitu senatus coactus est aliquando perorare. Ad hoc ipsum autem designandum pertinere non ab similia illa: *Diem dicendo eximere*, aut *tolere*.

Poterat vero & alio quisque pacto senatus consultum impedire, si nimirum, quando non, quot oporteret, aderant patres, magistratui ad senatum referenti diceret: *NUMERA SENATVM*; siquidem sine legitimo numero per senatum quidquam decerni fas non erat. Quare Coelius ad Cic. VIII. II. scribit: *Cum de hostiis ageretur*, & posset rem impedire, si ut *NUMERARETVR*, postularet, tacuit. Quinam autem requisitus is numerus fuerit, non pro omnibus aetatibus aequè constat. Nam quod dicitur olim centum patres, deinde vero ducentos necesse fuisse, totum hoc non iis veterum testimoniis firmatur, ut de eo nequeas dubitare. Quod autem postremo ad quadringentos justus ejusmodi numerus devenerit, id vero

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS.

vero certum est ex auctoritate Dionis p. 54.
A quo ibidem traditur, Augustum, cum videret senatum non semper frequentem convenire, sanxisse, ut etiam a paucioribus, quam a quadringentis, consulta fierent.

Aliam denique fuisse extrahendae rei rationem declarat Festus (voc. *Nimera*) videlicet postulare, ut *SINGVLI CONSVLERENTVR*.

IV. E dictis porro sententiis selectas consul, quae potiores viderentur, sigillatim pronuntiabat, in easque discessionem fieri iubebat, in haec verba locutus: *QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QVA SENTITIS*. Tum universis patribus in alterutram partem discedentibus, si quidem major numerus in eundem cum auctore sententiae locum convenisset, enuntiante consule: *HAEC PARS MAIOR VIDETVR*, in eam sententiam fiebat senatus consultum; sin minus, dicebantur *ivisse frequentes in alia omnia*. Itaque aliae deinceps a consule sententiae pronuntiabantur (30). E quibus si nullam plane frequentior senatus comprobasset, res, qua de actum fuerat, vel abji-

(30) Mirifice id omne cum senatus reliquit, & elucet in hoc Tullii loco X. *IN ALIA OMNIA DISCESSIT*: meaque sententiae, quae secunda *PRONUNTIATA ERAT*, cum Fam 12. *EO AUSEM DIE MAGNA MIHI PRO TUA DIGNITATE contentio cum Servilio: qui cum gratia effecisset, ut frequentes assentiretur senatus, rogatu Servilii P. NVNTIARETVR, frequens Titius intercessit.*

abjiciebatur omnino , vel ad aliud tempus rejiciebatur .

Hinc interim jam quisque videt , nullum sine discessione factum esse senatus consultum . Nihilominus ea solummodo ex omnibus *facta per discessionem* dici consueverunt , ad quae , vix paucorum rogatis sententiis , ceteri discedendo consenserant . Etenim in rebus quidem grauioris momenti singulorum perrogare sententias mos fuit ; in aliis non item . (Gell. XIV. 7.)

Heic vero omissum illud nolumus , ex hoc *discedendi* instituto videri dictos *Pedarios* eos , qui nunquam suas interrogati sententias , non alia , quam in alienas descendendi , facultate fruebantur . Eorum sic meminit Cicero I. ad Att. 19. *Est illud senatus consultum summa Pedariorum voluntate , nullius nostrum auctoritate factum* . Hi autem fuerint , qui magistratibus functi , nondum a censoribus in senatorum album relati essent . Verum hac de re aliter alii : de quo legas licet subjectam adnotationem (31) .

V. Plu-

(31) Tres in id opiniones prodit Gellius III. 18. Vna est , qua crederetur , *Pedarios senatores appellatos , qui sententiam in senatu non verbis dicerent , sed in aliam sententiam pedibus irent* . Quod quidem vides ad eos spectare , qui iam e numero patrum essent . Hanc autem opinionem per id Gellius imple refellit , quod cum sena-

tus consultum per discessionem fieret , omnes tunc sane pedibus sententiam ferrent ; ut propterea universi tunc *Pedarii* dici debuissent .

Altera porro est eiusmodi , ut *Senatores pedarii* vocarentur , qui quod honoribus maioribus nondum functi essent , pedibus in senatum ventitarent ; cum contra qui magistratus cu-

rules

V. Plura autem erant, quae vel maximae patrum consensio*n*i impedimento esse poterant, quominus senatus consultum perscriberetur.

Inter ea praecipuum locum obtinuit *Intercessio*; cujus facultas (praeter tribunos plebis, quorum in primis erat) ad eos omnes pertinebat, qui (ut ait Gellius XIV. 7.) *eadem potestate, qua ii, qui senatus consultum facere vellent, majoreve essent*. Vnde lex illa apud Tullium III. de Legg. 3. *NI POTESTAS PAR MAJORVE PROHIBESSIT, SENATUS CONSULTA PERSCRIPTA SERVANTO*.

Itaque ubi intercessio obstitisset, quod a patribus decretum fuerat, id non *senatus quidem Consultum*, sed *Auctoritas* dicebatur. Quae sane *Auctoritas*, licet vim legis non haberet, perscribi tamen solebat, ut senatus ea de

rules gessissent, curru, cui sella curulis imposta, adveherentur.

Tercia demum ea est, quam secuti & nos sumus; de qua ecce tibi ipsa scriptoris verba: *M. Varro... equites quosdam dieis Pedarios appellatos; videsurque eos significare, qui nondum a censoribus in senatum lecti, senatores quidem non erant; sed quia honoribus populi usi quidem erant, in senatum veniant, & sententiae jus habebant. Nam & curulibus magistratibus fun-*

ti, qui nondum a censoribus in senatum lecti erant, senatores non erant. Et quia in postremis scripti erant, non rogabantur sententias; sed quas principes dixerant, in eas descendebant.

Atque hinc idem Gellius advertit ortum habuisse formulam consularis edicti ad convocandum senatum ita facto discrimine comparatam: *SENATORES, QUIBVSQVE IN SENATU SENTENTIAM DICERE LICET*.

de re iudicium exstaret . Quare Cicero I. Fam. 2. *De his rebus* , inquit , *pridie* , *quam haec scripsi* , *SENATUS AVCTORITAS gravissima intercessit* : cui cum Cato & Caninius *INTERCESSISSENT* , tamen *EST PERSCRIPTA* . Inficiendum tamen non est , nonnunquam *Auctoritatis* nomine ipsum senatus consultum fuisse designatum , ut XI. Fam. 7. & XV. 2. & alibi pluries .

Adhaec vero senatus consulto perscribendo obstabant haec alia , locus non auspiciatus , dies non senatorius , non legitimus denique numerus , quo senatus habitus esset .

VI. Quod si nihil adversaretur , tum demum senatus consultum perscriberetur . Quia in re summo studio servatum id fuit , ut non modo palam fieret quid decrevisset patres , sed vero tum relatio , & a quonam facta , tum dies locusque , quo senatus actus , tum eorum nomina , qui scribendo adfuissent , apponerentur . Adesse autem scribendo potissimum ii solebant , quibus prae ceteris ita decerni placuisset : qui etiam quoniam veluti testes adscribebantur , propterea ipsorum nomina *senatus consulti auctoritates* dici mos fuit . Ipsius vero consulti exemplum , cuiusmodi plurima collegit Briffonius de Form. p. 132. & seqq. legi poterit apud Ciceronem VIII. Fam. 8.

VII. Unum modo adjiciendum superest , quod , ne ab instituto cursu digrederemur , huc usque distulimus ; scilicet potuisse quosdam alios magistratus in uno eodemque senatu aliquid & ipsos referre , dummodo ab eo , qui
 sena-

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 69
 senatum haberet , non prohiberentur . Ac de
 Praetoribus quidem exploratum id est ex Tul-
 lio, qui in Maniliana 19. de seipso praeturam
 tunc temporis gerente inquit : *De quo legan-
 do spero consules relatores . Qui si dubitabunt ,
 aut gravabuntur , ego ME profiteor RELA-
 TVRVM* . De Censoribus porro testimonium
 existat Livii XXXVIII. 28. quo ita pro-
 dicitur : *Censores Flaminius , & Marcellus .
 . . . Campani ubi censerentur , SENATVM
 CONSVLVERVNT . Decretum , uti Romae
 censerentur .* Tribunorum vero plebis proprium
 fuisse , ut etiam invito eo , qui senatui prae-
 esset , efficere id possent , liquet prae cete-
 ris e loco Tullii X. Fam. 16.

Aetate porro Imperatorum datum & Prin-
 cipi fuit *jus relationis* , ut nimirum posset in
 senatu , quoties is ageretur , de re una re-
 ferre : quod Augusto primum concessum nar-
 rat Dio p. 518. Sed & ampliata dein Princi-
 pum potestate , inuenta gradatim fuerunt *jura
 secundae , tertiae , quartae relationis* : per quae
 de duabus , tribus , quatuor rebus consulendi
 senatum eis copia facta sensim est . Itaque Ca-
 pitolinus de Pertinace 5. narrat : *Primus sane
 omnium ea die , qua Augustus est appellatus ,
 etiam patris patriae nomen recepit . . . necnon
 JVS QVARTAE RELATIONIS .*

Atque haec ad habendi senatus rationem
 spectarunt . Qui postremo , ubi omnia con-
 secta forent , a consule dimittebatur sollemni
 illa formula : **NIHIL VOS MORAMVR PATRES
 CONSCRIPTI** , (Capitol. in Anton. Philos. 10.)

§. II.

De ordine equestri.

Cum jam Romanum populum in patres plebemque distribuisset Romulus, trecentos exinde fortissimos juvenes, scilicet denos per cujusque curiae suffragia, e clarissimis familiis deligendos curavit: quos equo armisque ornatos, ad perpetuam domi militiaeque sui corporis custodiam sibi adjunxit; pro eo ac narrat Dionysius p. 86. Eos autem tum in tres Centurias, *Rammensium*, *Tatiensium*, & *Luserum* (perinde ac populi Tribus) nuncupatas dispescit; tum vero communi universos nomine *Celeres* appellavit, sive, quod ajunt, a primi eorum ducis nomenclatura, sive, quod unice veram credimus, ab ipsorum ad exsequenda munia celeritate (32). Vtramque originationem affert idem scriptor ibid.

Jam porro numerum Equitum ante regnum Tarquinii Prisci ad nongentos fere devenisse, ita ut singulae centuriae trecentos continerent, patet

(32) Nihil certe facilius fuit, quam ut *Celerum* appellatio a velocitate huic equitum generi maxime propria duceretur. Itaque non secus illi *Celeres*, quam custodes corporis Regum Iuda *Cursores*, nuncupati.

Proinde eam recentiorum

quorundam opinionem, qua id nomen a Greco Κέλντες (qui fuere equites, uno equo in ludis equestribus utentes) derivatur, cum vel maximi haberi per nos liceat, non tamen priori illi anteferendam sensimus.

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 71
 patet ex Livii verbis I. 36. Vbi cum ille re-
 ferat voluisse Tarquinium tribus a Romulo in-
 stitutis centuriis alias addere, postremo subdit :
Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quid-
quam mutavit, numero TANTVM ALTERVM
 (alterum scilicet tantum, quantum ante fuerat)
adjecit, ut mille & octingenti equites in tri-
bus centuriis essent. Ergo si, duplicato per Tar-
 quinium numero, mille & octingenti equites
 existerunt, necesse est dicere nongentos antea
 fuisse.

Verum dein Servius Tullius, cum has ipsas
 centurias sub eisdem nominibus geminasset,
 duodecim simul alias adjecit, ut omnino ea
 tempestate duodeviginti evaserint. (Liv. I. 43.)

Sed jam alterius hujus in republica ordi-
 nis quaenam propria fuerint, inspiciamus.

IN EQVITVM LECTIONIBVS QVID SPECTARETVR.

Post regias illas equitum lectiones, censo-
 rum fuit alios identidem, pro eo ac res se-
 daret, eum in ordinem cooptare. Qua qui-
 dem in re, ut aliquis eo loco dignus habere-
 tur, tria spectari oportuit, *Aetatem, Genus,*
Censum.

i. Quod ad *Aetatem* attinet, moris id fuit,
 ut non fere nisi juniores in equites referren-
 tur. Ex quo profectum est, ut toti ipsi eque-
 stri ordini *juventutis* nomen quodammodo ad-
 haeserit. Ita universus is ordo *equestris ordi-*
nis juventus dicitur Valerio Max. II. 2.9. At-
 que

que hinc *Princeps juventutis* appellari consuevit, qui inter equites maxime excelleret, aut etiam fortasse qui (perinde ac de principe senatus supra diximus) primus a censo-
re equites recensente recitaretur; uti opinatur Graevius ad locum Tullii pro Sull. 12. qui sane locus sic habet: *Cum princeps, cum auctor, cum signifer esset juventutis*. Eandem appellationem reperies apud eundem II. Fam. 11.

Jam vero quoniam huc evasimus, adjicere non pigebit, Imperatorum aevo hunc titulum ad successores imperii designandos fuisse traductum, more ab Augusto primum invento: de quo sic Tacitus 2. *Annal. Cajum ac Lucium (Agrippae filios) in familiam Caesarum induxerat: necdum posita puerili praetexta, PRINCIPES JUVENTUTIS appellari cupiverat*. Quod tamen perfecisse tandem, ostendit inscriptio, quam ex veteribus nummis affert in eum locum Lipsius hoc pacto: C. L. CAESARES AVGVSTI F. COS. DES. PRINC. JVENT.

2. *Generis* autem ea ad equestrem gradum habita fuit ratio, ut patriciis quidem ac plebejis promiscue illuc pateret aditus, libertinis non item. Hinc popularis illa de liberto Mena, inter equites per Augustum alleclo, querela apud Flaccum Epod. 4.

Sectus flagellis hic Triumviralibus

Praeconis ad fastidium,

Arat Falerni mille fundi jugera,

Et Appiam mannis terit.

Sedilibusque magnus in primis eques,

Otho-

Othone contempta, sedet.

3. CENSVS, quo quis equestrem locum assequi posset, debuit esse priscis temporibus (quod patet ex Liviana narratione l. 43.) centenorum millium aeris; at florente republica $\overline{\text{CCCC}}$. H.S. Qua de causa Horatius l. ep. 1. cecinit:

*Si quadringentis sex, septem millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores, est lingua,
fidesque,
Plebs eris.*

EQVITVM INSIGNIA.

Suis & Equites ornati fuere insignibus, per quae tum a Senatu, tum a Plebe facile distinguerentur. Erant haec autem EQVVS PVBLICVS, ANNVLVS AVREVS, & ANGVSTVS CLAVVS.

1. EQVVS PVBLICVS dictus is fuit, quo (pecunia (33) scilicet ad emendum ex aerario data) a censore donabatur, quicumque ad

D

eque-

(33) Nempe non equus ipse, sed pecunia, qua comparari posset, de publico tribui consuevit. Noscitur id ex Livio l. 43. ubi de novis equitibus a Servio scriptis inquit: *Ad equos emendos dena millia aeris ex publico data.*

Cum quo quidem scriptore consentit, quod ad rem

attinet, Varro VII. L. L. 38 nisi quod de numero discrepat. Ait enim: *Equum publicum mille assarium esse.* Quare haud perperam Lipsius l. de Mil. Rom. 5. opinatur, notam numeri X. quae exciderit, huc esse immittendam, ut sit *X. mille assarium.*

equestrem gradum extolleretur ; ita ut unum idemque esset , publico equo donari , atque in equitum ordinem cooptari. Quam ob rem non raro in Inscriptionibus *Equus publicus* pro dignitate equestri usurpatus occurrit ; & eo quidem locutionis genere , ut dicatur e.g. VIRLIVS EQVO PVBLICO , uti legitur ex vetere marmore apud Sponium *Misc. Erud. Antiq. VII. (34).*

Da-

(34) Ita apud Reinesium
Class. I. n. 297.

L. FOVRIVS. L. F. LEM.

SECVNDIVS

VI. VIR. QVINQ.

IN. MVNICIP. EQVO

PVBLIC. L. D. D. D.

Eodem plane pacto a Tullio VI. Philipp. 5. dicitur: *Sed haec una statua. Altera ab equitibus Romanis equo publico.* Vbi postremae hae duae voces additae idcirco sunt, ut equestris ordinis insigne emineret , ac ne quis forte dicitur illud de iis suspicaretur , qui extra eum ordinem equo aliquando merebant suo .

In quibus loquendi formulis intelligatur necesse est praedicus, ornatus, aut quid simile ; non secus ac cum dicitur, *vir consulari potestate, maxima auctoritate, summo ingenio, & sexcenta id genus alia.*

Idem iudicium esto, cum ita insigne illud equestre

apponitur, ut sermo is sit: M. METTIO EQVO PVBLICO , prout apud Reinesium *Clas. VIII. n.33.* & saepe eadem ratione alias : ubi totum optime constabit , intellecta voce ornato, aliave ejusmodi, ut sit METTIO ornato EQVO PVBLICO . Quare opus non est credere, quod nonnullis visum est , illud EQVO PVBLICO idem *μετρονυμικῆς* fuisse , ac *Equiti.*

Ceterum fuisse id aliquando factum , ut *Equus publicus* pro equite poneretur , fateri quemque cogat altera ab eodem Reinesio allata Inscriptio *Class. XIII. n. 65.* modo omni mendii suspitione careat . Sic enim habet :

C. GADISIVS. Q. F.
VETVR. CALENVS
EQ. PVBLICVS
FECIT. SIBI. ET. MATRI. PISSIMAE.
EX. TESTAM. F.I.

Dabatur autem ille ad usum belli , quippe cum equitum esset equo merere . Itaque raro exemplo apud Livium V. 7. postquam accepta a Romano calamitas ad Vejos est : *Repente quibus census equester erat , EQVI PVBLICI NON ERANT ASSIGNATI* (quibus scilicet non datus adhuc inter equites locus fuerat) *senatum adeunt , factaque dicendi potestate , equis se suis stipendia facturos promittunt .*

Quoniam igitur eiusmodi equi publici assignatio militandi simul onus afferebat , hinc facile est nosse , cur nonnunquam beneficii ergo assignatus ille non sit . Facit huc in primis testimonium Livii XXXIX. 19. ita narrantis : *S. C. factum est ut consul cum tribunis plebis ageret , ut ad plebem primo quoque tempore ferrent , ut P. Aebutio emerita stipendia essent , ne invitus militaret , NEVE CENSOR EI EQVVM PVBLICVM ASSIGNARET* ; ut is nimirum non modo pedestri , quae multo gravior , verum etiam equestri militia immunis fieret .

2. Alterum ordinis equestris insigne fuit ANVVLVS AVREVS ; qui maxime inter equites plebemque discrimen fecit . De qua re Plinius XXXIII. 1. *Annuli* , inquit , *distinxere alterum ordinem a plebe sicut tunica* (scil. laticlavia) *ab annulis* (i. e. Equitibus) *senatum tantum .*

Ceterum non ita hoc ornamentum genus equestri dignitati adhaesit , ut non cum aliorum quoque ordinum hominibus communicatum fuerit . Primum enim jus eo utendi senatoribus

universis fuisse diserte asserit Dio p. 385. Deinde impartitum illud multis de plebe pro republica bene gesta identidem fuisse testatur Cicero III. Verr. 8. Denique Imperatorum aetate & aliquando militibus vulgo concessum, & novis libertis, tanquam sollemne aliquod inter cetera manumissionis insigne, Principum indulgentia condonatum, exploratissima res est. (Herod. III. 8. Tertull. de Resurr. 57.)

3. Ut vero senatorum Latus clavus, ita Equitum proprius ANGVSTVS CLAVVS fuit, non ob aliud, nisi ob tenuitatem, ab illo diversus: ex quo ipsi *Angusticlavii* nuncupati.

EQVITVM MVNIA.

Cum potissimum ad militiam esset equester ordo comparatus, tamen alias quoque partes, easque non ultimas, in republica egit. Unde est, ut tria numerentur Romanorum equitum munia, *Bella obire, Vestigalia conducere, & Judicia exercere.*

I. Horum quidem primum stabili illi ratione ab ipso suo exordio functi sunt, cum qui ad bella opus esset equitatus Romanus, ex eorum semper numero conscriptus fuerit.

Verum ab hoc officio, per quod equo stipendia facerent, Imperatorum aevo sensim destitisse videntur; eo tunc onere in Italicos & provinciales, uti creditur, inclinato. Itaque qui id temporis in equestrem ordinem legerentur, non ii quidem ad militiae, sed ad honoris tantummodo gradum vocabantur. Hinc est,

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 77
 est, ut Plinius XXXIII. 1. de sua aetate
 scripserit : *Quod ante militares equi nomen de-*
derant, hoc nunc pecuniae iudices tribuunt; quip-
 pe cum jam unus equestris census homines in
 eum ordinem induceret. Et licet etiam tum
 multis equus publicus donaretur, is tamen non,
 ut ille ait, *militaris* erat, sed solum veluti
 honorarius. Itaque Ovidius, quanquam publi-
 co equo insignitus, nunquam se tamen mili-
 tiam attigisse profitetur IV. *Trist.* 1. cum
 canit :

*Aspera militiae juvenis certamina fugi,
 Nec nisi lusura movimus arma manu.*

II. Equitum porro fuit, Vectigalia populi
 Romani conducere. Quam ob rem, quoniam
publica redimebant, dicti *Publicani* fuerunt.
 Sed vero etiam *Mancipes* appellati ea de cau-
 sa, quam prodit Festus : *Manceps dicitur,*
qui quid a populo emit, conducitve, quia ma-
nu sublata significat se auctorem emptionis esse.
 Denique ex ipsis vectigalium nominibus, quae
 jam videbimus, alias (mox addendas) sunt
 appellationes mutuati.

Tria quidem fuere vectigalium genera *De-*
cuma, *Portorium*, & *Scriptura* : quorum ra-
 tionem sic paucis habe.

Dicta *Decuma* fuit decima pars frugum,
 quae ex agris vectigalibus exigebatur; qui ipsi
 agri appellati propterea *Decumani*. Non solum
 autem frugum, sed olei etiam, vini que fuisse
 partem decimam Romano persolutam credi
 queat, cum id Tullius III. *Verr.* 7. de Sici-
 lia aperte affirmet. Verum obstare videtur
 Appianus, qui *Bell. Civ.* I. e plantariis, aut

arboretis *Quintam* Romanum populum recepisse testatur. Quos in diversa abeuntes ut conciliet Lipsius II. de Magnit. Rom. 1. eam ingreditur viam, ut opinetur, aut verba Apiani de silvis caeduis solummodo posse intelligi; aut vero putari Siculos, de quibus loquitur Cicero, benignius habitos, ut non reliquorum instar *Quintas*, sed *Decumas* tantum ex arboretis penderent.

Quod vero *Portorium* vocatum, id vectigalis genus e rerum invectione, & exportatione redibat. Ejus autem magnitudinem (de qua certum nihil scriptores prodiderunt) variam pro regionum diversitate existisse credibile omnino est. In portu quidem Syracusano *Vicesimam* (i. e. quinque in centena) exigi consuevisse portorii nomine, discimus a Tullio II. Verr. 75.

Scriptura e pascuis proveniebat; cui ex eo factum nomen, quod pecorum illuc immittendorum numerum, quem pastor profitebatur, suas in tabulas publicanus referret, ut inde quid pro eo solvi oporteret, ratio cum pastore ipso iniretur. Hinc quoque ejusmodi terrae tractus, quo greges pastum pretio inducerentur, *agros scripturarios* nuncupari mos fuit.

Jam pro triplici hoc vectigalium genere vocati praeterea publicani sunt, *Decumani*, *Portitores*, & *Scripturarii*.

Pro tota hac autem vectigali re diversae societates conflabantur, quarum unaquaeque alicujus provinciae vectigalia conduceret. Itaque saepe in veterum monumentis *Societates*, & *Socii* hac notione occurrunt; quibus etiam ap-
pel-

pellationes e suis desumptae provinciis adjungi solebant. Hujus omnino generis sunt *Socii Bithyniae*, & *Societas Bithynica*, de quibus agit Cicero XIII. Fam. 9.

Vnicuique vero societati praeerat unus aliquis ex ipsis sociis, qui dictus *Magister societatis*. (Cic. pro Plane. 13.) Is autem, penes quem summa esse debuit rationum, alium habebat sui muneris vicarium, *Pro magistro* appellatum, qui praesens loca provinciae inviseret obiretque. De hoc Cicero XI. ad Att. 10. *P. Terentius meus necessarius operas in portu, & scriptura Asiae Pro magistro dedit. Et II. Verr. 70. In scriptura Siciliae Pro magistro est quidam L. Carpinatius. Ex quo & illud fortasse erui queat, non unum semper omnibus vectigalibus, sed nonnunquam alium alii, prout rationes postularent, Magistri vice praepositum fuisse.*

III. Ad equitum munia hactenus expensa accessit etiam judicandi potestas, videlicet per legem Semproniam latam a C. Sempronio Graccho tribuno plebis. Qua quidem sancitum est, ut iudices, qui ad id temporis e senatorio ordine lecti fuerant, jam inde ex equestri deligerentur; uti refert Appianus Bell. Civ. I.

Haec res quidem variavit postea, at ita, ut non exciderent equites jure suo. Nam vel admissi rursus ad judicia fuere Patres, quod factum lege Servilia; vel simul in illorum partem vocata plebs lege Plautia: at utraque sane lex loco suo retinuit equites. Et cum lex Cornelia demum omnem eis judicandi

copiam ademisset , paullo tamen post Aurelia reddidit.

EQVITVM TRANSVECTIO.

Inter ea , quae ad Equites spectaverunt , singulare quiddam habuit *Transvectio* : cujus primam originem aperit Livius IX. 46. his verbis : *Ab eodem (Q. Fabio Rulliano) institutum dicitur , ut equites Idibus Quintilibus TRANSVEHERENTVR* . Qualis autem ea fuerit , docet Dionysius p. 35. Nimirum Idibus Quintilibus illi omnes divisi in turmas , trabea induti, olea coronati, & militaria, quae forte donati a ducibus fuerant, gestantes praemia, in equis ab aede Martis (sive Honoris, ex Aurelii Victoris relatu) extra urbem posita profecti, per aliquot loca urbis , praecipue per forum sollemni pompa in Capitolium vehabantur .

Hujusmodi autem transvectio , cum semper quaedam recensiois imago esset , singulis tamen ferme lustris exeuntibus in justam omnino recognitionem evadebat. Tunc enim equites cum tranveherentur , ubi ad Censorem in sella curuli sedentem pervenissent , ex equis desilientes , eosdemque manu ducentes singuli ad eum se se sistebant , sententiam ab ipso, utpote morum iudice, pro suae vitae genere relaturi . Is autem eos pro merito quosque suo *equum* vel *traducere* , vel *vendere* jubebat ; quo videlicet vel in ordine firmaret, vel inde ejiceret . Ita apud Valerium Max. IV. 1. 10. censor ad quendam equitem simul
& sa-

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 81
 & sacerdotem , qui notandus esse videbatur :
TRADVC ; inquit , *EQVVM* sacerdos , & *la-*
evifac censoriam notam. At apud Livium XXIX.
 37. *Claudius Livium EQVVM VENDERE*
jussit . Verum de hac re iterum in de Cen-
 soribus sermo habebitur .

§. III.

De Plebe :

I. Ultima pars populi *Plebs* vocata . Haec
 dicitur sic vixit , ut imo loco habita ad nullos
 honores , quos uni modo patricii gerebant ,
 eversa fuerit . Dein vero , aliquo tandem ma-
 gistratu obtento , ita efferri coepit , ut paula-
 tim omnes ferme vel amplissimos in republica
 gradus sit affecta .

Hinc autem profectum est , ut non modo
 minoribus , sed majoribus etiam magistratibus
 in plebejas familias investis , *nobilitas* quoque
 in eas devenerit ; quippe cum haec posita in
jure imaginum esset , quibus eorum vultus , qui
 magistratu aliquo majore functi fuissent , ex-
 hibebantur .

Hae quidem imagines , e cera effictae , in
 atriis aedium , suis quaeque loculamentis asser-
 vabantur : atque , ubi quis efferretur , educi
 & ipsae ad cohonestandum funus solebant .
 Aperit rem totam Plinius XXXV. 2. his ver-
 bis : *Apud majores in atriis expressi*
cera vultus singulis disponebantur armariis ; ut
essent imagines , quae comitarentur gentilitia

funera . Et quoniam eae non modo quo plures , sed etiam quo vetustiores forent , amplio rem familiae nobilitatem indicabant ; inde fuit , ut ad splendoris dignitatisque jactationem *sumosae* appellarentur .

Quicumque igitur plebeji generis eo imaginum majores suos repraesentantium jure fruerentur , *nobiles* habebantur ; cum reliqui essent *ignobiles* . At qui , nullo majorum ad honores elato , ipse e sua familia primus ad magistratum curulem aliquem ascendisset , *homo novus* dicebatur : quo semet nomine vocat Cicero II. in Rull. 1. *Me , perlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum , primum HOMINEM NOVVM , consulem fecistis* .

Per ejusmodi autem magistratus impartita plebi non modo nobilitas , verum etiam ea omnia fuerunt , quae iisdem inhaerentia ad patricios tantummodo antea pertinnerant , videlicet imperia , auspicia , triumphus . Cumque praeterea referatus jam in senatum (quod supra memoravimus) aditus ei fuisset , nihil ferme majestatis superfuisset , quod non plebejis hominibus cum patriciis commune foret .

II. Jam porro pro locis , quae incolebat , duplici dicta nomine Romana plebs fuit , *Rustica* , & *Urbana* . Atque illa quidem , quae agris sive suis , sive alienis excolendis unice intenta erat , vitae morumque honestate non parum alteri antecellere videbatur . De ea locutus Livius XXV. 1. *Numerum auxit Rusticorum plebs , ex incultis diutino bello , infestisque agris egestate , & metu in urbem compulsam* .

Quae vero plebs in urbe habitabat , *Urbana* propter

DE TRIBVS ROM. CIVIVM ORDINIBVS. 83
propterea nuncupata , humiliorum , ac sæpe
facinorosorum hominum numero auctior ple-
runque erat . De hac Tullius II. in Rull. 26.
*Nimirum , inquit , illud est , quod ab hoc tri-
buno plebis dictum est in senatu , Urbanam ple-
bem nimium in republica posse , exhaustiendam
esse . Eandem , quippe quae in foro versari
plurimum soleret , forenses turbam appellat
Livius IX. 46.*

C A P V T IV.

De Comitibus.

QUicumque Romae vel totius populi , vel
unius plebis ad ferendum de re quapiam
suffragium conventus agebantur , COMI-
TIA a *comeundo* sunt nuncupati . Ipsa pro va-
ria ratione , qua populus vel curiatim , vel
centuriatim , vel tributim conveniebat , tri-
plicis fuerit generis , *Curjata* , *Centuriata* , &
Tributa .

Vbi autem occurrerint *Comitia consularia* ,
ensoria , *praetoria* , *aedilitia* , *quaestoria* , *tri-
bunitia* , cave credas alia haec ab illis fuisse ;
siquidem ejusmodi appellationes e magistrati-
bus per ea mandari solitis emanarunt . Eodem
pacto *Comitia calata* non peculiare aliquod ge-
nus constituerunt , sed eadem fuere ac *Curja-
ta* , & *Centuriata* , eo scilicet dicta nomine ,

ubi certis quibusdam de causis haberentur ē quod totum clarum fit e verbis Gellii XV.27. quae per nos infra opportuniore loco proferentur.

Rerum porro , quae geri in Comitiiis solebant , haec summa fuit : Magistratum , & quorundam Sacerdotum creatio ; Legum latio ; & Judiciorum administratio .

Ad haec autem peragenda vario comitia tempore haberi oportuit . Itaque si de legibus iudiciumve ageretur , tunc illa indicebantur , cum res postulasset . Si vero de sacerdote deligendo , cum quis in demortui locum esset subrogandus . At designandis magistratibus certum fuit constitutum tempus , nimirum , ex novissimo instituto , sub finem fere mensis Julii , initiumve Augusti ; cum multifariam id antea variasset (35).

Ve-

(35) Non eandem semper incundis magistratibus praefinitam diem fuisse novimus . Etenim olim quidem Kalendas Sextiles ad id destinatas declarat Livius III. 6. *Kalendis Sextilibus* , inquit , *ut tunc principium anni ageretur , consularum incunt* : Deinde vero Idus Majas huic rei mancipatas addoet Idem III. 36. affirmate scribens : *Idus tunc Majae sollemnes incundis magistratibus erant* . In eam posthac locum Idus Martiae successere ; quod aeternus belli Punici aeta-

te obtinuit , ut perspicere licet apud eundem III 30. & VI. 1. Prout igitur res ea variavit , tempus etiam comitiorum (quae aliquanto ante ineundorum magistratum diem haberi debebant) pluries immutari necesse fuit .

At ubi tandem eo ventum est , ut novis magistratibus (exceptis tamen censoribus , & tribunis , de quibus loco suo) prima obeundi muneris dies Kalendae essent Januariae , tum vero comitia designandorum magistratum extremo circiter Julio ,

PR.

Verum cujuslibet tandem generis res esset, agi per comitia non poterat, nisi *diebus comitiatis*, iis scilicet, quibus cum populo agere liceret. (Macrob. l. 16.)

§. I.

De Comitibus Curiatis.

Comitiorum omnium antiquissima Curiata fuerunt, in ipso rei Romanae exordio a Romulo instituta. Ea populus in curias (de quibus supra Cap. II. §. 2.) distributus agebat. In ipsis autem confici prisco illo aevo omnia debuerunt, quaecunque Romulus populi suffragiis commiserat; videlicet creari magistratus, ferri leges, ac de bello, quoties rex ita voluisset, deliberari; prout patet ex Dionysio p. 87.

Postquam vero Centuriata, sexti Romanorum regis Servii consilio, in lucem prodierunt, quibus gravioris momenti negotia concederentur, debilitari statim priora illa occoeperunt. Ita qui reipublicae initio primi omnium creati sunt consules, eos non curiatis quidem, sed centuriatis comitiis factos testatur idem Dionysius p. 276.

Obtinebant tamen etiam tum Curiata vim ejusmodi, quae non omnino minima videretur. Quod.

primoque Augusto (quod hujus rei causam, intersemper exinde tenuit) adcessionem, obnuntiationem, dicta fuerunt. Quae si aut temporum difficultates, aut quando dilata occurrant, fuisse scito.

Quod liquet tum e legibus, quas non levissimas his comitiis post exactos reges sancitas esse declarat Idem p. 275. & 281. tum vero ex eo, quod per eadem magistratus plebeji crearentur.

At ubi demum A. V. CCLXIII. opera tribunorum plebis Tributa in vecta sunt (quod legitur apud Dionys. p. 463. & 465.) multo etiam magis illa retro cesserunt; praesertim vero cum anno CCLXXX. lege Publilia (de qua Livius II. 56.) constitutum fuit, ut magistratum plebejorum creatio tributis comitiis addiceretur.

Itaque post id temporis his modo de causis haberi Curiata solebant, vel ut quaedam nomina magnae gravitatis leges ferrentur, quales erant *de Imperio magistratibus dando*, ac *de Arrogationibus*; vel ut *sacrorum Detestationes*, & *Testamenta* fierent; vel denique ut *Flamines*, & *Curio maximus* crearentur. De quibus jam singulis pauca attexemus.

LEGES CURIATAE
DE IMPERIO
ET DE ARROGATIONIBVS.

I. Harum legum primum genus, quod erat de Imperio, ad magistratus pertinuit, qui scilicet omnes tum majores (praeter unos censores) tum minores, postquam suis comitiis creati fuerant, jus deinde atque imperium per legem curiatam assequerentur.

Huc

Huc omnino spectat , quod narrat Livius IX. 38. *Ei* (Papirio , qui paullo ante dictus dictator fuerat) *LEGEM CURIATAM DE IMPERIO ferenti triste omen diem diffidit* . Eundem porro morem , morisque simul causam declarant verba Tullii II. in Rull. II. *Majores de singulis magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt ut esset reprehendendi potestas , si populum beneficii sui poeniteret* .

Hoc autem ipsum posterioris aevi consuetudine confirmari maxime videtur ; qua , cum immutata res esset , jam non ipsae quidem curiae , at earum tamen triginta lictores ad quandam usurpationem vetustatis pro hac eadem curiata lege ferenda suffragium inibant ; uti videre licet ibid. 12.

Censorum tantummodo , quod paullo ante indicavimus , diversa ab aliis magistratibus ratio fuit ; quippe cum eis ob singularem quandam dignitatem suam non curiata , sed centuriata lege jus & potestas impertiretur . Ad id pertinet locus Tullii ead. orat. II. *Cum centuriata lex censoribus ferebatur , cum curiata ceteris patriciis magistratibus , tum iterum de eisdem judicabatur* .

De hac igitur re tota , quae ingentes inter Sigonium & Gruchium controversias excitavit , ita , si sapias , uti explicatum est , fac tibi persuadeas .

II. Leges vero de Arrogationibus eo spectabant , ut jubentibus curiis arrogari quis posset . At quaenam arrogationum ratio fuerit , sic paucis declarat Gellius V. 19. *Arrogantur ii , qui*
curia

cum sui juris sint, in alienam se se potestatem tradunt; ejusque rei ipsi auctores fiunt. Vbi quod postremo subditur, ipsos, qui arrogarentur, auctores factos; id vero manifestum faciunt dicta Tullii pro Dom. 29. quae tum rem, tum rei ipsius causam aperiunt: Credo enim, inquit, quanquam in illa adoptione (i. e. arrogatione) legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, AVCTOR NE ESSES, UT IN TE P. FONTEIVS VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, UT IN FILIVM. Quaero si aut negasses, aut tacuisses, se tamen id XXX. Curiae jussissent, num id justum esset ratum? certe non. Quid ita? quia jus a majoribus nostris ita comparatum est, ut civis R. libertatem nemo posset invito amittere.

Jam e re heic erit advertere, ab ejusmodi arrogationis genere longe aliam fuisse adoptionem stricte acceptam; licet saepe haec vocabula promiscuae fuerint a scriptoribus usurpata. Nimirum adoptabantur ii, qui non sui quidem juris, sed in parentis potestate erant: idque non ad populum fiebat, sed apud eum, apud quem, ut inquit Gellius *ibid. legis actio erat*, videlicet praetorem.

DE COMITIIS.

SACRORVM DETESTATIONES ET TESTAMENTA IN CVRIATIS FACTA.

I. *Detestatio ex Vlpiano* (l. 40. D. de verb. signific.) fuit *denunciatio facta cum testatione, i. e. coram testibus.*

Detestationes autem sacrorum etsi non liquido pateant, longe tamen satius, quam quidvis aliud, videntur fuisse denuntiationes factae populo earum rerum, quas consecrare quis vellet. Etenim lege Papiria a Q. Papirio tribuno plebis lata cautum fuerat, ne aedes, terra, ara in iussu plebis consecrarentur. De qua re en Tullii verba pro Dom. 49. *Video esse legem veterem tribunitiam, quae vetat in iussu plebis aedes, terram, aram consecrare.* Non immerito igitur credideris, detestationes, de quibus agitur, ad id esse referendas, ut enuntiatis apud populum, quae consecrari placeret, suffragia dein per eum in rem propositam ferrentur (36).

II. Ad-

(36) Hanc sane sententiam, quam primus omnium Gruchius III. de Comit. 2. protulit, Gutherius vero II. de vet. jur. Pontif. 6. illustravit, non optimo fortasse iure reject Graevius Proleg. T. V. Antiq. Rom. qui ea repulsa maluit opinari, detestationes sacrorum fuisse denuntiationes, factas heredi, aut legatario, eorum sacrorum, quae hereditatem legatumve con-

sectarentur, quaeque propterea suscipienda ei forent, si hereditatem adire, aut accipere legatum vellet. Nam praeterquam quod intellectu facile non est, quid comitiis ad eam rem necesse fuerit, aut quidnam populi suffragia in eo denuntiationis genere decernere debuissent; nihil porro ex antiquitate paret, unde eiusmodi conjectura roboretur.

II. Adhaec curiatis ipsis Testamenta olim fieri solebant ; & quidem , prout necesse est credere , per modum legis , ut videlicet rogaretur populus (perinde ac in arrogationibus factum tradit Gellius V. 14.) num veller juberet , uti ille , qui instituebatur , jure legeque heres esset (37).

Atque hujus quidem generis curiata comitia , quibus testamenta , aut etiam detestationes sacrorum fiebant , necnon porro quibus Flamines creabantur , peculiari nomine *Calata* dicta sunt . Itaque apud Gellium XV. 27. legitur : *CALATA comitia esse , quae pro collegio pontificum (i. e. ejus collegii causa) habentur , aut Regis sacrorum , aut Flaminum inau-*
gurantur

(37) Hoc quidem testamentorum genus , quod *Calatis comitiis* dictum , unum fuit e trium illorum Romano in more positorum numero , quorum mentionem facit Gellius XV. 27.

Alterius porro generis testamenta *In procinctu* appellata sunt : etenim militum propria fuerunt , qui jam ad praelium accincti , tribus , aut quatuor audientibus , heredes nominabant . Plutarch. in Coriol.

Tertiae denique rationis testamenta *Per aes & libram* nuncupata . Fiebant enim per imaginariam venditionem , hoc pacto : Praesentibus quin-

que testibus civibus Romanis , & libripende , hereditatem testator imaginario emptori (qui *familias emptor* vocatus) mancipabat ; a quo vicissim nummum , tanquam rei pretium , accipiebat ; per quod jam bona sua vivens alienasse videretur . Huic autem mancipationi adnexa praeterea erat nuncupatio , qua testator tabulas testamenti tenens , in hanc formulam loquebatur : HAEC VTI HIS TABVLIS, CERISVE SCRIPTA SVNT , ITA DO , ITA LEGO , ITA TESTOR , ITAQVE VOS , QVIRITES , TESTIMONIUM PRAEBITOTE .

gurandorum causa . Eorum autem alia esse Curiata , alia Centuriata . Curiata per lictorem curiatim CALARI , idest convocari ; Centuriata per cornicinem . Iisdem comitiis , quae Calata appellari diximus , & sacrorum Detestatio , & Testamenta fieri solebant .

IAM de Flaminiis quaecunque prodi debeant, in eum locum rejicimus, ubi de Sacerdotibus agemus . De Curione autem maximo, curiatis ipsis creato, nihil habemus illis addere, quae in medium allata ante fuerunt Cap. II. §. 2.

CETERA
AD CVRIATORVM RATIONEM
SPECTANTIA .

I. Quod reliquum de curiatis est , animadvertere primum omnium par est , hujuscemodi comitia auspiciato haberi consuevisse . Hinc apud Livium IX. 39. *Dictator postero die , AVSPICIIS repetitis , pertulit legem ; nempe curiatam de imperio , ut e paullo ante ibi dictis apparet .*

Eam ob rem habenda ea comitia a magistratibus patriciis erant , quandoquidem magistratus plebeji auspicia non habebant . Quod autem nonnulli opinati sunt , ubi de Flaminum creatione ageretur , Pontificem curiatis praefuisse , nullo id satis firmo nititur fundamento .

II. Viguit praeterea de curiatis (quemadmodum & de centuriatis) ea quidem olim lex , ut quod populus jussisset , ita ratum foret , si
inde

inde patres auctores fierent . Id sibi volunt haec Tullii dicta pro Planc. 3. *Tum magistratum non gerebat is , qui ceperat , si patres auctores non erant facti .* Verum postea obtinuit , ut patrum auctoritas comitia non subsequeretur , sed praecederet ; & quod populus iustus esset , antea per senatum comprobaretur . Quod ita declarat Livius I. 17. *Prius , quam populus suffragium ineat , in incertum comitorum eventum patres auctores fiunt .* Vide etiam Tullium ibid.

III. Locus his comitiis agendis Comitium fuit : de quo satis diximus Cap. I. §. 5.

IV. Ad ea autem ii modo , qui in curias adscripti erant , poterant convenire . Quod vero sedecim curiae (numerus altero major) iussissent , id pro statuto habebatur .

§. II.

De Comitiis Centuriatis .

Haec omnium maxima comitia , in quae populus per centurias laturus suffragia veniebat , originem a Servio Tullio duxerunt . Is enim , instituto censu , ex quo singulorum civium facultates , in tabulas relatae , perspectae sibi forent ; deinde universam civitatem pro opum ratione in sex Classes , unamquamque autem classem in certum Centuriarum numerum dispescuit : quod jam primo declarabimus .

CLAS-

CLASSIVM , CENTURIARVMQVE
DISTRIBUTIO
PER SERVIVM FACTA.

Ita quidem sextus rei Romanae dominus populum in Classes, ac Centurias distribuit, ut in prima classe ditissimi quique censerentur, quibus scilicet res esset non minor centum minis (38); iique in LXXX. centurias divisi, nimirum quadraginta juniorum ad bella foris gerenda comparatorum, & totidem seniorum ad urbis praesidium. Quibus deinde additi XVIII. equitum centuriae, ut omnino fuerint XCVIII. Atque hi quidem universi, ex testimonio Gellii VII. 13. *Classici* vocati sunt; cum alii in ceteris classibus adnumerati, *Infra classem* dicerentur.

In alteram porro classem adscripti sunt, quorum census non esset infra quinque & septuaginta minas; eodemque aetatis discrimine (quod & in reliquis omnibus classibus servatum fuit) in XX. centurias distributi. Ad has autem adjectis postea duabus opificum, existere universae XXII.

Tertia eorum fuit, a quibus quinquaginta minae possiderentur: constitit autem e centuriis XX.

Quartae classis census fuere quinque & viginti (39) minae, centuriae XX. At mox, adje-

(38) Mina, ad nostrae pecuniae rationem, decem scutatis valuit: quod, quando res feret, enucleabitur.

(39) Dionysius, a quo totam hanc de classium discrimine narrationem mutuati sumus, de quartae classis

adjectis duabus tubicinum & buccinatorum centuriis, factae sunt XXII.

In quintam classem conjecti, qui minas duodecim cum dimidia haberent: ex iisque conflatae centuriae XXX.

E reliquis omnibus, nec his certe exigui numeri, quibus non is census foret, una confecta classis, una centuria; eaque tum militia, tum tributo immunis.

Ita rem omnem hanc, aliquanto a Livio diversius, narrat Dionysius p.221. & seqq. Qui insuper attexit arma, quibus unaquaeque classis,

classis censu ita p.222. loquitur, quasi is ad viginti minas usque descenderit. Inquit enim, quibus res quinque millibus drachmarum, idest quinquaginta minis, minor esset ἄχρι καὶ εἰκοσι μινῶν usque ad viginti minas, eos quartae classi fuisse adnumeratos. Verum ei loco mendum subesse, & non ἄχρι εἰκοσι, sed ἄχρι εἰκοσι, καὶ πέντε legendum omnino esse res per se clamat. Etenim mox Idem, ubi de quinta classe verba facit, inquit, in ipsam conjectos fuisse eos, οἷς ἐντὸς εἰκοσι καὶ πέντε μινῶν ἄχρι δώδεκα καὶ ἡμισυς μινῶν ὁ βίος ἦν: quibus intra viginti, & quinque minas (censum

scilicet superioris classis) usque ad duodecim minas cum dimidia, facultates erant. Ex quo certe perspicis, quid & priore illo loco, jam depravato, diligens historiographus conscripserit. Et sane ita ipsa aequabilitatis ratio flagitabat: nam cum a centum principis classis minis altera ad quinque & septuaginta descendisset, tum ab his tertia ad quinquaginta, quarta plane ad quinque & viginti deveniret oportuit. Postremo Livius l. 43. qui de classium censu usque ad quintam cum Dionysio mirifice consentit, non aliud, quam quinque & viginti millia aeris, idem ac quinque & viginti minas, quartae classi assignat.

sis , praeter ultimam , fuit ad usum belli instructa . Verum haec , quae huc minus attinent , si cui nosse curae sit , nae is adire poterit Livium l. 43.

Hanc autem Servianam distributionem id affectam esse , ut & onera in locupletes inclinarentur , & singularis simul eis haberetur honos , advertit idem Livius ibid. Etenim cum ex eo jam belli pacisque munia , ut ait , non viritum , ut ante , sed pro habitu pecuniarum fierent ; tum porro non viritum suffragium eadem vi , eodemque jure promiscue omnibus datum est ; sed gradus facti , ut neque exclusus quisquam suffragio videretur , & vis omnis penes primores civitatis esset . Equites enim vocabantur primi ; LXXX. inde primae classis centuriae primum pedatum vocabantur . Ibi si variaret , quod raro incidebat , ut secundae classis vocarentur : nec fere unquam infra ita descenderent , ut ad infimos pervenirent .

Atque per haec certe verba vides jam adumbratum ordinem , quo primitus in centuriatis comitiis suffragia ferebantur . Sed de universo hoc genere expressius fufiusque infra agetur .

CLASSIVM , ET CENTURIARVM POSTERIOR RATIO .

Non eodem semper habitu , quo a Servio esse coeperant , classes centuriaeque constituerunt . Etenim , postquam Tribus quinque & tri-

triginta factae sunt, multo, quam ante, aliter res habuit.

Primum itaque centuriae, quae antea CXCIII. fuerant, jam duplo auctae CCCLXXXVI. evaserunt. Qua de causa Livius I. 43. multo habito prius sermone de centuriarum a Servio institutarum numero ac ratione, tum statim subdidit: *Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinque & triginta Tribus, DVPLICATO earum (centuriarum) NUMERO, centuriis juniorum seniorumque ad institutam ab Servio Tullio summam non convenire.*

Eaedem porro centuriae novo dispositionis genere ita per ipsas XXXV. tribus distributae sunt, ut undenae tribum conficerent. Hinc est, ut Cicero pro Planc. 20. centuriam *partem tribus* appellet. Ob id ipsum Livius loco, quem modo laudavimus, ubi diversa prioris, ac sequioris aevi ad centurias spectantia instituta attingit, de antiquis tribubus haec addit: *Neque hae tribus ad centuriarum distributionem numerumque quidquam pertinere.* Quibus satis clare indicavit, posteriore aetate centurias ad tribus (& quidem ut partes ad totum) pertinuisse. Id autem quo pacto factum sit, pro eo ac viri docti scitissime excogitarunt, jam paucis accipe.

Primum quidem omnes classes (ultima tantum excepta) primaevio immutato numero in septuagenas peditum, qua seniorum, qua juniorum, centurias compositae sunt. Prior autem adjunctas praeterea habuit quinque & triginta equitum centurias. Quae sane universae cen-

centuriae si ad calculum redigantur, adjecta tamen extrema quoque illa pauperiorum, quae eadem semper mansit, tot fuisse, quot supra indicavimus, deprehendentur, videlicet **CCCLXXXVI.**

Deinde hoc illae modo per tribus erant dispartitae, ut in iis singulis una esset equitum centuria, ac decem peditum, e quaque scilicet classe binae, altera seniorum, juniorum altera, quae ab eisdem tribubus nomina mutuabantur. Ita, e. g. Tribus Palatina duas primae classis centurias habebat; binas pariter reliquarum classium: ita ut praeter equitum unam, decem omnino peditum centurias comprehenderet, quae singulae *Palatinae* vel *seniorum*, vel *juniorum* appellatae. Ita apud Livium XXVI. 22. occurrit *Veturia juniorum*, & *Veturia seniorum*: & XXVII. 6. *Galeria juniorum*. Idem porro de reliquis factum crede.

Jam vero de postrema illa saepius per nos memorata centuria fac advertas, eam non in una aliqua tribu fuisse locatam, sed per universas divisam atque distractam.

Hoc autem rerum statu, ubi comitia centuriata habenda forent, non amplius centuriae, ut olim, per classes, sed tribus in centurias quaeque suas distributae conveniebant.

Verum par jam est videre, quaenam centuriatis comitiis agerentur.

RES CENTURIATIS
PERAGI SOLITAE.

Tribus de causis centuriata habebantur, vel ut Magistratus crearentur, vel ut ferrentur Leges, vel ut Judicium perduellionis exerceretur.

I. Magistratus quidem, quorum designatio ad haec comitia pertinuit, fuere Consules, Praetores, Censores; ac de extraordinariorum numero Decemviri legum scribendarum, & Tribuni militum consulari potestate. Iisdem autem creabatur Rex sacrorum, de cujus sacerdotio in de Sacerdotibus sermo erit.

II. Leges porro eae his comitiis ferebantur, quibus majus aliquid momenti inesset. Hujusmodi habita fuit Lex Valeria (a P. Valerio Poplicola consule lata) de provocatione. De quo ipso ejus legis auctore Valerius Max. X. 1. *Legem, inquit, comitiis Centuriatis tulit, ne quis magistratus civem Romanum adversus provocationem verberare, aut necare vellet.*

Leges porro duodecim Tabularum creditum maxime fuit per centuriata esse perferendas. Itaque apud Livium III. 34. de decem primis legum Tabulis legitur: *Centuriatis comitiis X. Tabularum leges perlatae sunt.* Tum c. 37. de reliquis duabus: *Hae quoque leges Centuriatis comitiis perlatae.*

Ad eadem comitia leges de indicendo bello pertinuerunt. Exemplum in rem dat Idem IV. 6. *Rogatio, inquit, de bello Macedonico pri-*

primis comitiis ab omnibus ferme Centuriis antiquata est.

Postremo , praeter alias , lex de Ciceronis exsulis revocatione , centuriatorum fuit . Testatur ipse orat. post Red. in Sen. II. cum ait: *Quo die nos (P. Lentulus conf.) comitiis Centuriatis . . . , accessit in patriam .*

III. Jam vero Judicia centuriatis fieri solita , ea erant , quibus de capite ageretur , ex lege XII. Tabb. quam affert Idem III. de Legg. 4. *DE CAPITE CIVIS , NISI PER MAXIMUM COMITIATUM , OLLOSQUE , QUOS CENSORES IN PARTIBUS POPULI LOCASSINT , NE FERVNTO .*

Quaquam autem reapse has causas & olim plerumque non ipse sibi populus dijudicandas assumeret , sed Quaestoribus a se delectis mandaret ; & post constitutas tandem Quaestiones perpetuas (de quibus infra in de Magistratibus §. II.) stabili ratione Praetores administrarent : iudicium tamen Perduellionis his semper comitiis actum est ; quippe cum per id criminis , quo quis hostilis in rempublicam animi insimulabatur , totius civitatis status attentari videretur . Ita ex testimonio Valerii Max. VI. 5.3. *Cum T. Gracchus , & C. Claudius , ob nimis severe gestam censuram , majorem civitatis partem exasperassent , diem P. Rutilius tribunus plebis perduellionis ad populum dixit Quo in iudicio primae classis permultae centuriae Claudium aperte damnabant . Eandem iudicii formam exhibet Livius XLIII. 18.*

CENTURIATORVM
RELIQVA INSTITVTA.

Quaecunque alia de centuriatis lustranda superfunt, extremo hoc simul loco omnia proferentur.

I. Habita centuriata, perinde ac curiata, patribus auctoribus fuisse certum est. Palam id facit apud Livium VI. 41. Ap. Claudius, dum indignabundus haec effert: *Non leges auspiciato ferantur: non magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitiis patres auctores fiant.*

Haec autem auctoritas patrum ut in incertum comitiorum exitum deferretur, in morem tractu temporis inductum est, quo plane modo de curiatis factum supra diximus, ubi quidquid huc spectet perlegas licet. Idque sane significat Cicero pro Planc. 3. (quem locum & ibi laudavimus) cum generatim pronuntiat: *Patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum.*

II. Aequae praeterea centuriata, ut curiata, captatis ante auspiciis agebantur. Hinc Idem pro Mur. 1. *Illo die, inquit, quo AVSPICATO comitiis centuriatis L. Murenam consulentem renuntiavi. Quae porro ipsa pro Mil. 16. augusta centuriarum auspicia appellat.*

III. Hinc autem jam illud sponte sua emanat, debuisse his comitiis magistratus patricios praeesse; quippe cum, quod ad curiata adjectimus, horum tantummodo essent auspicia.

Re

Re quidem vera Consul potissimum centuriata habebat ; atque is plane e duobus , cui vel fors , vel collegae consensio dedisset . Liquet utrumque simul ex hoc Livii testimonio XXXV. 20. *Consulibus ambobus Italia provincia decreta est : ita ut inter se COMPARARENT , SORTIRENTURVE , uter comitiis ejus anni praeesset .*

A Praetore item haberi haec comitia potuisse , modo ne a consule vetaretur , auctor est Gellius XIII. 15. Nunquam tamen id illi licuit , ubi creandi consules , aut praetores forent : id quod Cicero ad Att. IX. 9. testatur his verbis : *Nos in libris habemus , non modo consules a praetore , sed ne praetores quidem creari jus esse , idque factum esse nunquam .*

Dictatoris vero, Interregis, aliorumve majorum extra ordinem magistratuum summam, perinde ac consulum, in centuriata comitia potestatem memorare heic nihil attinet , quae per se ipsa alibi innotescet .

IV. Locus habendis centuriatis addictus Campus Martius fuit , extra pomerium positus , Marti dicatus : qui propterea a Tullio IV. Catil. 1. *Campus consularibus auspiciis consecratus* dicitur. Huc refer illud Horatii III. Od. 1.

. *Hic generosior*

Descendat in campum petitor .

V. Jam interesse his comitiis poterant ejus omnes Romani , etiam ex coloniis , & municipiis , quae tamen jure suffragii fruerentur . Quare Cicero post redit. ad Quir. 4. de centuriatis ad seipsum ab exilio revocandum actis verba faciens inquit : *Nullus in eorum reditu*

motus municipiorum , & coloniarum factus : at me in patriam ter suis decretis Italia cuncta revocavit .

VI. Ea in primis de causa mos fuit , cum comitia habenda essent , edictum , quo dies iis praestituta enuntiabatur , per trinundinum (i.e. per septendecim (40) dies) propositum haberi ; ut , plurimis undique Romam nundinarum causa confluentibus , facile illa evulgaretur , atque ad eorum aures perveniret , quibuscunque procul urbe degentibus ad suffragia veniendi facultas esset .

VII. Verum ad alia quoque trinum illud nundinum attinuit . Primum enim per totum id temporis , si quidem comitiis ferenda lex esset , publice expositam legem ipsam habere sollemne fuit , ut ab universis , antequam ad ferenda de ea suffragia veniretur , perlegi ac nosci posset : idque sane *legis promulgatio* fuit . Quod instituti genus non servatum indignans
Cice-

(40) Trinundinum septendecim ipsos fuisse dies patet ex eo , quod nundinae nono quoque die haberentur , ita ut inter earum binas septem omnino dies intercederent : quod discrete tradidit Dionysius p 463. & Varro de R. R. praefat. Quos tamen eosdem medios inter duas nundinas dies falso , pro septem , octo legi apud Macrobius I. Saturnal. 16. recte notavit Puteanus in de Nundinis 4.

Cum igitur septeni dies intervallum exstiterint nundinarum , jam pronum cuique erit inita ratione pervidere , spatium totum ab unis ad tertias nundinas (quod ipsum trinundinum fuit) non ultra septendecim dierum terminos excurrisse . Vnde & illud perspicitur , longius a veritate abiisse , qui trinundinum ad septem , aut octo , & viginti dies protenderunt .

Cicero V. Philipp. 3. *Vbi*, inquit, *lex Caecilia & Didia*? (quae ferendam legem, trinundino propositam volebat) *Vbi PROMVLGATIO, TRINUNDINVM*? Sed & eodem illo dierum spatio mos obtinebat, ut legem suaderent dissuaderentve pro concione vel magistratus, vel privati a magistratibus ad populum producti. Hoc prorsus pacto legem de Pompejo contra Mithridatem mittendo a Manilio tribuno plebis promulgatam dissuaserunt Hortensius & Catulus homines privati, suasisit Cicero praetor orat. pro Leg. Manil. Qui rursus in consulatu legem agrariam a tribuno plebis Nullo propositam dissuadendam aggressus est.

Adhaec ubi res comitiis expedienda, judicialis esset, toto illo trinundino declaratio criminis, poenaeque ei debitae, proposita habebatur. Ita ternas accusationes, quae antea a magistratu, concione advocata, reoque citate, e rostris fieri solebant, haec deinde criminis per trinum nundinum promulgatio sequebatur, quae quarta veluti erat toto eo tempore accusatio. Id certe significasse videtur Tullius pro Dom. 17. cum inquit: *Cum tam moderata iudicia populi sint a majoribus constituta ut ter ante magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget, aut iudicet: QVARTA SIT ACCVSATIO TRINVM NVNDINVM, predicta die, qua die iudicium sit futurum*. Itaque per integrum illud trinundini spatium perpetua quaedam erat accusatio; quam postea iudicium populi ipso comitiorum die consecratur. Hanc nos qui-

dem huic Tulliano loco sententiam subesse arbitramur ; licet eruditissimus Sigonius III. de Judiciis 12. id eo in primis enuntiari crediderit , ut tertiis nundinis quarta accusatio fieret .

§. III.

De Comitiis Tributis:

Quidnam primo habendis Comitiis Tributis causam praebuerit, aperit Dionysius p. 463. quod scilicet Coriolano , qui laxandae anno-nae consilia in senatu agitata oppugnaverat , cum diem tribuni plebis dixissent, metuerent-que , ne si centuriatis comitiis res acta foret, facile ille ditiorum suffragiis absolveretur ; ita egerunt , ut populus tributim suffragia ferret, quo promiscue omnes vel infimi quique , de crimine in publicum emolumentum admissio judicarent . Re namque vera , quoniam singulae tribus militiae omni genere civium erant, non minus in his comitiis imae plebis , quam optimatum suffragia valebant .

His autem orta initiis Tributa (quod sane factum A. V. CCLXIII.) ac valdius deinceps confirmata , non ultimum in republica locum obtinuerunt . Neque enim paucae, neque exiguae , quod mox videbitur , fuere res, quas si non simul omnes , at subinde illorum potestati committi placuit .

RES COMITIIS TRIBVTIS
ACCVRATAE.

Quae triplicis generis negotia ad alfa comitia, eadem & ad Tributa pertinuerunt, videlicet Creationes, Leges, & Judicia.

I. Certe quidem creatos his comitiis fuisse constat magistratus omnes urbanos minores, tum ordinarios, nimirum Aediles, Tribunos, Quaestores, aliosque; tum extraordinarios, Praefectos annonae, Duumviros navales, ejusdemque generis ceteros: necnon provinciales, Proconsules, Propratores, at extra ordinem mittendos; de quibus vide sis Livium VIII. 23. & XXIX. 13. Itaque si quando ejusmodi quodpiam provinciale extra ordinem munus per comitia centuriata delatum occurrerit, ut apud eundem scriptorem XXVI. 18. id quidem praeter consuetum morem ob insolitam aliquam rei gravitatem factum fuisse, credere ne dubita.

Non solum autem memoratorum modo magistratum, sed complurium etiam sacerdotum creatio ad tributa comitia spectavit. Et jam olim quidem per ea Pontificem Maximum fieri solitum indicat Tullius II. in Rull. 7. Deinde vero hujus generis facultas ad omnium collegiorum sacerdotes subrogandos prolata est, lege ad id lata a Cn. Domitio tribuno pl. de qua fuse, & luculenter disputat Idem eodem loco. Quare quod narrat Livius XXXIX. 46. *Extremo prioris anni* (scilicet DLXVI, multo ante legem Domitiam) co-

mitia auguris creandi habita erant ; hoc sane , quod semel tantum refertur , contra ac alias saepe traditur , a consuetudine omnino alienum fuisse putandum est . Jam vero id maxime de his sacerdotum creationibus animadvertendum est , ad eas non omnes tribus , sed septendecim tantummodo forte ductas , e sollemni instituto fuisse admittas , ut quem novem tribus renuntiassent , is omnino sacerdos esset . Cic. ibid.

II. Quales porro leges e Tributis exstiterint , subjecta exempla non incommode edoccebunt .

Earum alias pacem faciendam spectasse patet facit locus Livii XXX. 43. ubi lata per tribunos pleb. rogatione ad populum : *Vellent , juberentne senatum decernere , ut cum Carthaginiensibus pax fieret ? De pace , Vti rogassent , omnes Tribus jusserunt . Et XXXIII. 25. simili prorsus ratione lato ad plebem : Vellent , juberentne cum rege Philippo pacem esse ? . . . omnes quinque & triginta Tribus , Vti rogas ; jusserunt .*

Aliae in civitatis datione versatae sunt . Ita ex testimonio ejusdem XXVII. 5. *Mutines civis Romanus factus , rogatione ab tribuno pleb. ex auctoritate patrum ad Plebem lata .*

Aliarum materies fuit , imperium ducibus triumpho die impartendum . Hinc , eodem scriptore referente XXVI. 21. *Tribuni plebis ex auctoritate senatus ad populum tulerunt , ut M. Marcello , quo die urbem ovans iniret , imperium esset . Hujus autem legis necessitas ex eo profecta est , quod magistratus e*

VIII.

vincia belloque redeuntēs , cum imperii insignibus intra urbem injussu populi esse nequissent ; contra vero ut cum his triumpharent , res ipsa postulare videbatur .

Atque hujus ferme generis sacre leges , quae tribuum suffragiis sanciri consueverunt .

Hae vero universae , si quidem rogante magistratu majore ferrentur , *Leges* proprie dicebantur ; at si minore , *Plebiscita* . Quae ipsa quondam solam plebem , post legem autem Hortensiam à Q. Hortensio dictatore latam , universos aequae ac leges obstrinxerunt .

III. Jam judicia tribubus permessa ea fuerunt , quibus multa certabatur . Pro aliis pluribus satis in id erit una haec Liviana narratio

IV. 41. *Moestae civitati ab re male gesta , et iratae ducibus M. Postumius reus obiectus . . . decem millibus aeris gravis damnatur . T. Quintium collegam ejus . . . omnes Tribus absolverunt .*

Adhaec quanquam de capite , nisi centuriatis , ut ante declaravimus , non poterat judicari ; si tamen , dum capitis anquirebatur , ipse per se reus non expectata judicii die exsulatum abiisset , tum ad id exsilium confirmandum Tributa valuisse manifeste patet vel ex uno Livii loco XXVI. 3. qui post non pauca ad rem narrata ita concluditur : *Priusquam dies comitorum (utique centuriatorum) aderat , Cn. Fulvius (de quo nimirum anquirebatur capite) exsulatum Tarquinius abiit . Id ei iustum exsilium esse SCIVIT PLEBS .*

VNIVERSA ALIA
AD RATIONEM TRIBVTORVM
PERTINENTIA.

I. Praefuisse his comitiis , pro diversa gerendarum rerum ratione , magistratus modo majores , modo minores (i. e. tribunos plebis) proditum memoriae est . Etenim ad creandum tum tribunos , tum aediles plebis , habitata a tribunis ipsis fuisse comitia elucet ex Livio III. 64. atque ex Dionysio p. 411. At cum de quaestoribus , aut de aedilibus curulibus agebatur , eadem per magistratum aliquem majorem , & plerumque per consulem , acta passim occurrunt , ut apud Tullium VII. Fam. 30. & IV. ad Att. 3. Ad magistratus vero minores extraordinarios designandos , necnon ad exercenda judicia , condendasque leges , vel a consulibus , vel a praetoribus , vel denique a tribunis plebis indici suevisse comperitum est .

Pontificis maximi creatio id ante legem Domitiam (de qua injecta est supra mentio) peculiare habuit , ut suis comitiis pontifex aliquis praeesset . (Liv. XXV. 5.) Post latam vero eam legem id juris ad consulem fuisse translatum conjectat Gruchius II. de Comit. 3. Pro faciendis autem reliquis omnibus sacerdotibus non alii , quam consuli , comitia habendi facultatem fuisse , indubium habetur .

De tribunis porro attexere par est , eorum edicto patricos advocari ad comitia non potuisse , prout significat Gellius XV. 27. cum
tamen

tamen fas esset patriciis ipsis, si vellent, adesse. Itaque quae per tribunos indicebantur comitia, ea a sola plebe agi mos fuit. Quod ferme etiam iis Tributis contingebat, quae a magistratibus majoribus haberentur: quamvis enim tunc edictum ad omnes spectaret, plerumque tamen primores interesse recusabant; quippe qui plebis suffragiis, numero longe praestantibus, sua facile superatum iri intelligerent.

II. Haberi Tributa inauspicato, & non consulto senatu solebant; uti testatur Dionysius p. 598. Quorum tamen alterum ad auspicia spectans non adeo interminatum fuit, ut non quibusdam finibus concluderetur; quod infra §.V. declarabitur. Alterum vero non ita perpetuo servatum esse, ut non aliquando haec comitia patribus auctoribus agerentur, ostendunt relata a Livio XXVI.21. & XXVII.5.

III. Non unus huic comitiorum generi locus fuit. Nam & in Campo Martio (ubi plerumque creati sunt magistratus) & in Comitio, & in Capitolio, & in Circo Flaminio habita, passim veteres enuntiant.

IV. Jam universis, qui centuriatis poterant interesse, haec etiam adeundi comitia facultas erat: quae propterea, perinde ac illa, trinundino, antequam haberentur, indicere curae fuit.

§. IV.

De Suffragiorum latione.

Ne in tanta illa hominum multitudine, quanta ad comitia confluebat, ulla rerum perturbatio oriretur, non una sane ratione provisum fuit.

I. Ea de causa statutum in primis fuerat, ut universae populi partes, sive scilicet curiae, sive centuriae, sive tribus, suis quaeque locis, aliae ab aliis divisae, continerentur. Haec quidem loca, *Septa* sunt appellata. Hinc Ovidius I. Fast. 53. ut diem comitialem designaret, hac usus est periphrasi:

*Est quoque, quo populum jus est includere
Septis.*

Fuerunt certe in campo Martio *Septa* tabulis circumdata: quae postea a Lepido e marmore constructa Agrippa dedicavit, & *Septa Julia* nominavit. At cum alibi haberentur comitia, e funibus illa temporario opere fiebant. Ita apud Dionysium p. 463. Οἱ δὲ δήμαρχοι συνεκάλεον τὸ πλῆθος ἐπὶ τὴν φυλῆτιν ἐκκλησίαν, χωρὶα τῆς ἀγορᾶς περισχοινίσαντες ἐν οἷς ἐμελλον αἱ φυλαὶ σῆσεσθαι κατ' αὐτάς. Tribuni convocant multitudinem ad tributa comitia, loca fori funibus circumsepientes, in quibus constitutae singulae tribus essent.

Adhaesit etiam *Septis Ovilis* nomen. De qua tamen voce adjicere venit in mentem, eam peculiari quadam ratione videri adhibitam

tam ad illud septum denotandum, ubi nulla quidem erat pars populi, sed magistratus comitiorum praeses assidebat; & quo demum singulatim curiae, centuriae, tribusve, ubi tempus adventasset, a suis digressae septis ad ferendum suffragium ingrediebantur. Hac plane notione usurpatum a Livio XXVI. 22. id vocabulumprehendes.

II. Jam porro postquam singulae illae suffragatorum societates in sua septa concesserant, sortitio fiebat, per quam quatenam earum suffragium inire prima deberet, sine tumultu decerneretur.

Haec autem, antequam ultra progrediamur, non levia duo de comitiis centuriatis, tribusque praestabit advertere. Primum igitur cum ita res olim in centuriatis transigeretur, ut nulla adhibita sorte duodeviginti equitum centuriae priore loco, tum reliquae classis principis octoginta ad suffragia vocarentur; inde vero, ubi necesse foret, aliarum classium centuriae suo deinceps ordine sequerentur, uti ex Livio I. 43. manifestum est; sequiore vero aetate nonnihil in hoc genere variatum fuit. Tunc enim temporis ex universis quinque (ut probat Gruchius I. de Comit. 4.) classium centuriis una, quae prima in suffragium mitteretur, sorte ducebatur; dein autem ceterae pro sua quaeque dignitate citabantur. Ab hujusce vero sortis communione sextam classem exclusam fuisse merito creditur (41).

Quod

(41) Maximam huic rei te census (quali hominum fidem illa faciunt, tum genere ultima constabat quod proletariis, & capi- classis) omni ipse publi- ca

Quod vero ad alterum attinet, scire juve-
rit, eam primo solitam fuisse fieri sortitionem,
qua constitueretur, in quam tribu Latini,
qui ad id in urbem venissent, suffragium fer-
rent. Hinc in Liviana historia XXV. 3. le-
gitur: *Testibus datis, tribuni populum summo-
verunt: sitellaque lata est, ut sortirentur, ubi
Latini suffragium ferrent.* Is autem mos or-
tum habuit a foedere per Cassium consulem
cum Latinis inito (de quo fit mentio apud
Dionysium p. 538.) cujus vi id Romanae ci-
vitas jus assecuti illi fuerunt, ut in comitiis,
quae de legibus, ac judiciis essent (prout ad-
vertit Sigonius I. de antiq. jur. Ital. 4.) suf-
fragium ferre possent, modo tamen consules
non

eo onere immunibus, pa-
rem porro ac reliquis au-
toritatem in rebus civili-
bus esse, haud aequum
putabatur; tum praecipue
quod cum veteres scripto-
res de classibus verba fa-
ciunt, sextam illam nul-
lo habitam in numero
fuisse luculenter ostendunt.
Ita ex aliis Livius III. 30.
*Tricesimo, inquit, sexto
anno a primis tribunis
plebis decem creati sunt,
BINI EX SINGVLIS
CLASSIBVS.* Vbi cum
omnes omnino classes di-
cendo adaequasse videatur,
non tamen nisi de quin-
que, uti patet, loquitur;
non majore postremae il-
lius habita ratione, quam

si nusquam plane gentium
existaret.

Adde ad hoc, quod C.
Gracchus tribunus plebis,
qui ut tenuioris conditio-
nis civibus gratificaretur,
id agere admissus est, ut non
una modo de consueto mo-
re centuria, sed singulae for-
te ducerentur; legem ta-
men ea de re ita proposuit,
ut extremae classis, quasi
non esset, nullam fecerit
mentionem. Quare Sal-
lustius de Rep. Ord. 53.
*Haud mihi quidem, inquit,
absurde placet lex, quam
C. Gracchus in tribunatu
promulgaverat (sed per-
ferre non potuit) ut ex
confusis QUINQUE CLAS-
SIBVS sorte centuriae ve-
rentur.*

non vetarent. Quos reapse nonnunquam huc eorum privilegio obtitisse, jussis ex urbe abire, auctor est Dionysius p. 540. Huc etiam refertur locus hic Tullii pro Sext. 13. *Nihil acerbius socii Latini ferre soliti sunt, quam id, quod perraro accidit, ex urbe exire a consulibus juberi*. Quoniam igitur ea tempestate non aliud, quam precarium veluti quoddam suffragii jus Latini obtinebant, nec propterea in ullam Romanam tribum adscripti erant; idcirco, quando comitiis interesse dabatur, locum simul in aliqua tribu per sortem dari mos erat. Sed postquam tandem lege Julia Latini omnes in civitatem, ideoque in certam tribum recepti fuerunt, ejusmodi sortitio fieri desuit. Verum age ad rem propositam redeamus.

III. Cujus vel centuriae, vel tribus fors prima exciderat, ea *praerogativa* dicebatur, quod scilicet suffragium *prima rogaretur*.

At curia, quae sorte prior duceretur, non praerogativa quidem, sed *principium* dici suevit. Audi in id Livium IX. 38. *Ei legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Faucia (sive Saucia) curia fuit Principium, duabus insignis cladibus, captae urbis, & Caudinae pacis*.

IV. Jam quae prima pars populi exierat, e septo, ubi confiterat, profecta ad illud, ubi magistratus confederat, accedebat. Tum per pontes, qua intro eundum erat, singuli conscendere incipiebant, simulque a *Diribitoribus* in pontium aditu stantibus tabellas ad ferenda suffragia accipiebant.

Hæc

Hae sane tabellae, quarum usum leges tabellariae (memoratae a Tullio III. de Legg. 16.) invexerant, cum antea suffragia voce darentur, triplicis fuere generis. Nam si magistratus, aut sacerdotes creandi essent, quot erant competitores, tot cuique impertiebantur tabellae, singulis eorundem inscriptae nominibus: duae vero, si leges essent ferendae, quarum altera prae se ferebat literas *V. R.* nimirum *Vti Rogas*, altera *A. Antiquo*: tres denique, si iudicium agendum, unique earum appositum erat *C. Condemno*, alteri *A. Absolvo*, tertiae *N. L. Non liquet*. Quibus postremis verbis id indicabatur, rem non bene adhuc esse intellectam, nihilque idcirco posse de ea constitui. Ex his interim pronum erit percipere, praeter alia innumera, illud Ciceronis I. ad Att. 14. *Operae Clodianae pontes occupant: Tabellae ministrabantur ita, ut nulla daretur, VTI ROGAS.*

Horum vero pontium gratia *Depontani* dicti senes sexagenarii sunt; quos nimirum ea iam aetate civilibus curis exsolutos esse oportere crederetur (42).

V. Acceptis porro tabellis, ut quisque in Septum ingrediebatur, statim quam earum vellet

(42) Clare id explicat Varro apud Nonium XII. 22. per haec verba: *Cum in quintum gradum pervenerant, atque habebant sexaginta annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otiosi.*

Ideo in proverbium quidam putant venisse, ut diceretur sexagenarios DE PONTE DEICI oportere, id est ut suffragium non ferant, quod per pontem ferebant.

let in Cistam a Rogatoribus exhibitam conjiciebat. Apposite ad id Livius X. 13. narrat: *Populus nihilominus suffragia inibat: & ut quaeque INTRO VOCATA erat centuria, consulem haud dubie Fabium dicebat.*

De eo autem Cistarum ad suffragia excipienda paratarum genere locutus est Auctor ad Herenn. I. 12. quando de Caepione legem Appulejam frumentariam ex senatus consulto impedire contendente inquit: *Cum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, Cistas dejicit, impedimento est, quo secius feratur lex.*

VI. Postquam universi suffragium tulerant, collectas in unum tabellas *Custodes* sigillatim educebant; easque dirimentes, consentientium numeros diversis punctorum ordinibus in aliqua tabula notabant: in itaque postremo ratione, ea curiae, centuriae, aut tribus voluntas fuisse dicebatur, a qua plura puncta stetit videretur.

Ab ea fuit causa, quamobrem idem saepe fuerit Latinis *punctum*, ac suffragium. Ita Tullius pro Planc. 22. *Questus es, inquit, plures te testes habere de Voltinia, quam quot in ea tribu Puncta tuleris.* Quo etiam respexit Horatius in Arte, cum scripsit:

Omne tulit Punctum, qui miscuit utile dulci.

Heic autem omittendum non est, nullum fuisse suffragium, si pares in utramque forent tabellae; praeterquam tamen in judiciis, in quibus illud pro reo habebatur, ex lege prodita a Dionysio p. 469.

VII. His omnibus, quae haecenus expensa sunt, peractis, primaeque partis per praeconem

nem renuntiato suffragio, aliae deinceps singulae citabantur; eo tamen discrimine, ut curiae, & tribus ordine, quem fors tulisset, at centuriae pro suo quaeque jure vocarentur: quae propterea *Jure vocatae* audiverunt. Livius XXVII. 6. *Galeria juniorum*, inquit, quae sorte praerogativa erat, Q. Fulvium, & Q. Fabium consules dixerat. Eodemque *IVRE VOCATAE* inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Arennii se interposuissent.

Certe quidem ita plerumque fiebat, ut a praerogativae suffragio reliquarum partium suffragia non discreparent. Vnde est illud majore quadam emphasi dictum a Tullio pro Planc. 20. *Vna centuria praerogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo unquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit.* Atque hinc ortum est, ut certum aliquod optatae rei pignus, vel omen, praerogativa passim diceretur: ut apud eundem I. Verr. 9. *Dedit ei Praerogativam suae voluntatis.* Et XV. Fam. 5. Cato sic scribit: *Si triumphi Praerogativam putas supplicationem.*

§. V.

De Comitiorum impedimentis.

Plurimis de tota comitiorum ratione ad id loci expensis, nihil jam reliqui est, nisi ut de eorundem impedimentis nonnulla adjiciamus. Haec autem fuerunt ejusmodi, ut comitia, vel antequam inchoarentur, fieri prohiberent, vel

vel dum habebantur , rescinderent , dirimerentve .

I. Curiata quidem , & Centuriata , quae auspiciato haberi oportebat , si magistratu per augurem captante auspicia sinistrum aliquid incidisset , in alium diem rejici opus erat .

II. Si vero , ipsis jam inceptis , vel etiam magna ex parte absolutis , augur , aut magistratus aliquis , cui id fas jusque esset , obnuntiasset , tunc intermitteri illa statim debebant , eoque pacto , ut quidquid actum foret , irritum duceretur . Ex quo perfacile captu est , quare Cicero pro Leg. Manil. i. de semetipso haec proferat : *Nam cum propter dilationem comitiorum ter praetor primus centuriis cunctis renuntiatus sum , facile intellexi , &c.* Nimirum obnuntiationibus tunc factum fuit , ut bis praetorum creatio everteretur .

III. Comitiam autem tributa , utpote inauspicato haberi solita , non omnibus , quibus cetera , auspiciorum religionibus erant obnoxia : tantummodo si servatum de caelo fuisse renuntiaretur , aequae ipsa , atque alia , aut non adhuc instituta dimitti , aut jam incepta rescindi necesse erat .

Itaque communis omnibus comitiorum generibus lex illa fuit , quam affert Cicero II. de Divina. 18. **IOVE TONANTE , FVLGVRANTE , COMITIA POPVLI HABERE NEFAS .**

IV. Praeter autem jam memorata , quorum maximum ad diruenda comitia erat momentum , alia porro quaedam fuerunt , quibus ea erat ad illa dissolvenda vis , ut quae tamen peracta

peracta jam essent , rata haberentur .

In horum numero fuit morbus ab ipsa re *Comitialis* dictus , quo quis inter comitia corripere-
retur .

Adhaec tempestas per comitorum tempus coorta . Hinc apud Livium XL. 59. *Praetorum tribus creatis , comitia tempestas diremit . Postero die tres reliqui facti .* Vnde perspicitur , nullam labem ex hujuscemodi casibus fuisse creatis magistratibus importatam . Quod certe ad omnes attinuit : nisi quod censorum modo alia ab hac existit ratio ; quandoquidem si , altero eorum renuntiato , ut comitia dirimerentur contigisset , ejus creatio vitiosa habebatur , cum ex vetere religione (quam in de Censoribus aperiemus) unus in republica censor esse non posset .

Impediri denique comitialia negotia poterant cujuslibet magistratus intercessione , qui vel majore , quam is qui praecerat , vel pari potestate polleret . Itaque consul quidem consuli , praetori tum consul , tum praetor , omnibus vero tribunus plebis (cujus qualibet in re maxime proprium fuit *intercedere*) obstare poterat . Tribuni vero ipsius conata non ab aliis , quam ab aliquo ejus collega , perverti debebant . Harum autem , quae ad comitia at-
tineant , intercessionum exempla non pauca a scriptoribus produntur , ut a Livio VI. 35. XXVII. 6. atque alibi .

Ad illud postremo operae erit animum advertere , magistratus , qui contra atque augurum disciplina , & sollemnitatum religio ferret , crearentur , *vitiosos* , & *vitio creatos* dici

ci consueviffe . Idque vitii ubi innotesceret , munere se abdicare eos cogere sollemne fuit . Vide Livium VIII. 23. Ac de Comitiiis tantum .

CAPUT V.

De Magistratibus
Romanis .

QVoniam *Magistri* vocabulum (a *magis* , uti videtur , ortum) iis omnibus accommodatum per Latinos fuit , quibus summa alicujus rei esset procuratio , ut propterea *Magistros vicorum , pagorum , societatum , collegiorum* , & sexcentos pari ratione alios , dictos reperias ; jure porro qui publicis gerendis rebus praeiciebantur , *Magistratus* ducto illinc nomine sunt appellati .

De his jam nos singulis acturi , nonnulla prius ad eosdem communiter spectantia expediemus .

I. Ad honores a populo consequendos duo potissimum fuerunt , si non omnibus , quibusdam certe reipublicae temporibus flagitata , *Genus* , & *Aetas* .

Genus quidem , dum plebs munerum publicorum (si tribunatum , & aedilitatem plebejam exceperis) expers fuit , debuit esse patricium .

cium. Cujus tunc demum ratio haberi desiit, quando eadem illa aditum sibi ad dignitates interclusum dolens, & singulas subinde vario conatu ad semet pertrahens, universarum postremo, praeterquam unius Interregni, particeps facta fuit; ut jam exinde ad eas obtinendas aequae plebeji, ac patricii, admitterentur.

Aetas vero tunc primum requiri coepit, cum post leges *Annales*, sive *Annarias* certa aetas cuique constituta magistratui fuit. Hujus generis leges plures latas compertum est. Quare ad annum ab urbe condita DXXXVII. scripsit Livius XXV. 2. petenti aedilitatem P. Cornelio Scipioni obstitisse tribunos plebis, *negantes, rationem ejus habendam esse, quod nondum ad petendum LEGITIMA AETAS esset.* Idem porro XL. 44. ubi res A. V. DLXX. gestas exsequitur: *Eo anno, inquit, rogatio primum lata est ab L. Villio tribuno plebis, quos annos nati quemque magistratum peterent caperentque. Inde cognomen familiae inditum, ut ANNALES appellarentur.* Vbi quod dicit tunc primum ejusmodi legem latam, cum tamen alteram superiore loco ipse prodiderit, id cum Sigonio & Pighio fac eo referas, quod Villius absolutius aliquid de tota re constituerit; unde & cognomen familiae, tanquam a singulari minimeque aliis communi facta, partum sit.

Quotus vero vitae annus fuerit singulis magistratibus attributus, licet non inter omnes conveniat, sapienter tamen illi sentire videntur, qui quaesturae capiendae quintum & vi-

cesti-

cesimum annum (43) destinatum fuisse arbitrantur, aedilitati XXXVII. (quod ipsum de tribunatu intellige, quippe cum horum munerum, ut gradus ad superiora fieret, alterutrum obire satis esset); tum vero praeturae XL. Constat porro consularem aetatem fuisse annum XLIII. & censores dictatoresque e viris consularibus exstitisse.

Ab eo igitur instituto ingens semper cura fuit, ne quis ante legitimam aetatem ad honores eveheretur; nisi tamen si quando reipublicae necessitas, vel utilitas contra fieri iussisset. Ea certe de causa Pompejus tres circiter ac triginta annos natus, consul creatus est. De qua re Tullius pro Leg. Manil. 21. *ἑμπαρισχωτέρας* inquit: *Quid tam singulare, quam ut ex senatus consulto legibus solutus consul ante fieret, quam ullum alium magistratum*

F

(una

(43) Qui de aetate Quaestoria ita sentiunt, ea potissimum ratione nituntur, quod Dio senatoriam aetatem anno vicesimo quinto definiat, quaestura autem aditum in senatum dederit, ut dictum est Cap. III. in de Senatu; quare eodem & ipsa anno concludatur necesse est.

At enim Polybius VI. 17. negat ullum magistratum urbanum cuiquam capere ante licuisse, quam dena stipendia confecisset: itaque cum militandi initium fuerit apud Romanos

decimus septimus annus, non obtineri quaestura nisi vicesimo septimo tandem potuit: quae certe est ea de re aliorum sententia.

Verum, ut ejusmodi lex rata in republica fuerit, cujus ceteroqui nemo alius meminit, id tamen de coacta militia accipiendum est, non de voluntaria eorum, qui quocitius honores assequerentur, castra alicujus ducis primo quoque tempore consecrari contendebant. Ita Lipsius de Magistrat. Rom. 5.

(una quaestura excepta) *per leges capere licuisset ? Vere autem ille solutus legibus, tum scilicet annali, tum vero etiam Cornelia, quae per L. Cornelium Sullam lata sanxerat, ne magistratus alia ratione, quam gradatim & ordine obtinerentur. (App. Bell. Civ. I.)*

II. Jam qui honores petaturi erant, post edicta comitia *nomen profitebantur, videlicet dato nomine petitores se declarabant. Hunc morem refert, quod scribit Livius XXVI. 18. Diem comitiis consules edixerunt. Primo expectaverant, ut qui se tanto imperio dignos crederent, NOMINA PROFITERENTUR.*

Poterat autem quis profiteri, vel per se praesens, vel per amicos absens, modo tamen, ut sui ratio haberetur, ante habita comitia advenisset. Hinc noscas licet, quare Cicero II. in Rull. 9. ita queratur: *Praesentem eum (Pompejum) profiteri jubet, quod nulla alia in lege unquam fuit, ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est.*

Ad magistratum vero, qui comitia edixerat, attinebat inspicere, num nomina profiteres ea essent conditione, quam postulabant leges; nec modo si, prout diversa tulerunt saecula, aut genere patricio, aut iusta aetate, verum etiam si integra fama. Etenim indignos rejici oportebat: in quorum numerum refer etiam, si cuius pater in potestate hostium contineretur. (Liv. XXVII. 21.)

III. Quorum autem nomina recepta a magistratu fuerant, ii toga candida induti (unde *Candidati dicti*) per omnes eos dies, qui comitiis

mitiis anteirent, *prensando*, obviorem scilicet manusprehendendo, tum amice quoslibet compellendo, populi gratiam captare satagebant.

Maximo ad id usui fuit *Nomenclatorum* opera: qui e servorum genere, cum universorum nomina callerent, ea candidatis, ut salutare occurrentes singulos nominatim possent, tempore suggerebant. Id sane est, quod cecinit Flaccus I. Epist. 6.

*Si fortunatum species & gratia praestat,
Mercesur SERVVM, qui DICTET NOMINA.*

Eos propterea *Fatores* quoque appellatos testatur Festus, quod, ut ait, *clam velut INFARCIRENT salutatorum nomina in aurem candidati.*

IV. Qui creati magistratus fuerant, modo ordinarii essent, non statim munus inibant, sed ex novissimo instituto (ut dictum in de Comitibus §. 2.) Kalendis Januariis; quo medio tempore *designati* dicebantur. Vnos censores subito a creatione officio functos, colligitur ex Livio XL. 45.

Tribuni vero plebis ex peculiari quadam lege IV. Id. Dec. partes suas agere instituebant; quod palam facit idem Livius XXXIX. 52. Quem tamen diem secutis temporibus in Nonas Decembres versum fuisse indicat Ascinius in Cic. A&I. in Verr. 10.

Omnes autem magistratus intra quinque ab initio munere dies jurare in leges debebant; quandoquidem, ut docet Livius XXXI. 50. *magistratum plus quinque dies, nisi qui iurasset*

set in leges, non licebat gerere.

V. De discrimine, quod vulgo afferri solet, inter Magistratus *majores*, & *minores*; *curules*, & *non curules*; *urbanos*, & *provinciales*; *ordinarios*, & *extraordinarios*, nihil adjicimus, tum quod totum id facile est dignosci, tum vero quod infra passim innotescet.

§. I.

De Consulibus.

Exactis Roma regibus anno CCXLV. ad CONSULVM statim institutionem ventum est, in quos universa reipublicae moles inclinaretur.

I. De summa eorum potestate, primaque nominum ratione ita Tullius III. de Legg. 3. *Regio imperio duo sunt: iique praeundo, judicando, consulendo PRAETORES, IUDICES, CONSVLES appellantur.*

Eum itaque illi in republica locum ab ipso suae dignitatis exordio obtinuerunt, ut reliquis magistratibus anteirent; senatum pro arbitrio haberent; agerent eum populo, legesque ad eum ferrent; senatus consulta, populique jussa exsequerentur; jus dicerent; delectum militum facerent; exercitus ducerent: ad summam domi militiaeque in gerenda republica agerent primas.

Haec vero tam ampla auctoritas ne in plane regiae dominationis speciem evaderet, ita provisum est, ut nec annui spatij terminos
exce-

excederet, & binis simul esset communis, ut vim potestatemque alterius alter quodammodo moderaretur. Quod adeo cordi fuit, ut si quando eorum alter supremum diem obiisset, statim alius in ejus locum subrogaretur, *Consul suffectus* (44) appellatus.

II. Consulium ministri, atque insignia, quae ipsa regum fuerant, haec recensentur.

I. LICTORES DVODECIM CVM FASCIBVS: quibus tamen virgarum fasciculis ille unus, pones quem erat imperium (quippe cum alternis imperitarent mensibus) utebatur; *ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror* (regius) *videretur*, prout loquitur Livius II. I. SECVRRES vero, quae primo initio fascibus fuerant singulis adnexae, ut non nisi extra urbem adhiberentur, Valerius Poplicola consul quam maxime popularis exemplo suo in morem induxit. (Dionys. p. 292.)

2. SELLA CVRVLIS: quae a *curru*, ut vulgo creditur (vel ex Mazochii sententia, a Chaldaico קרון *Karon*, quod item *currus* denotat)

F 3

nun-

(44) Post everfam rempublicam alia omnino a veteri *suffectorum consulum* ratio fuit. Haec enim appellatio tunc temporis illis adhaesit, quos uno eodemque anno, postquam primi (dicti per eam aetatem *Consules ordinarii*) rempublicam aliquandiu administraverant, creare inde Imperatores solebant. Quod ita nonnunquam factum, ut iteratis crea-

tionibus alia consulum paria aliis deinceps subrogarentur. Certe sub Commodo quinque & viginti consules existisse in unum annum tradidit Lampridius in Comm. 6.

Haec autem monendum illud est, cum res sic haberet, Ordinariorum, non autem Suffectorum, nominibus annos fuisse consignatos, licet & hi postremi Fastis adscriberentur.

nuncupata idcirco fuit, quod curru imponebatur, ut magistratus, quorum eadem erat, quique propterea *Curules* dicti, eam insidentes per urbem veherentur.

Ex ebone, eoque caelato sigillatoque, fuit. Hinc illud Flacci I. Epist. 6.

Cuilibet hic fasces dabit, eripietque CURVLE

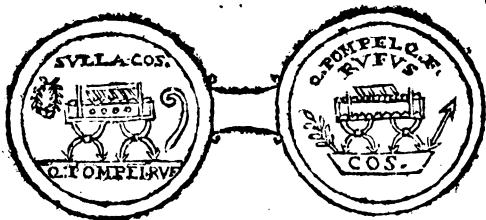
Cui volet importunus EBVR.

Et hoc Ovidii IV. de Pont. 9.

Signa quoque in Sella nossem formata Curuli,

Et totum Numidae sculptile dentis opus.

Incurvis autem suffulta pedibus, formam, quam hic denarius (apud Ezechiel. Spanh. de Praest. & Usu Num. Diss. VI.) exhibet, praese tulit.

3. **TOGA PRAETEXTA** : cuius tota in eo posita erat ratio, ut imam oram purpureus limbus ambiret.

4. **SCIPIO EBVRNEVS**, seu Sceptrum; cuius in apice aquila insidebat. Quod autem opinati non-

nonnulli sunt, prisca aetate tantummodo triumphantes consules id insigne gestasse, sub Imperatoribus vero quotidie, hoc quidem a vero credimus abhorrere. Etenim Dionysius p. 195. & seq. inter regia ornamenta hoc etiam, quo de heic agitur, numerato, tum subdit uniuersa ea (praeter coronam auream, togamque pictam) ad consulum usum deuenisse. Itaque cum ex diligentissimi scriptoris testimonio indiscriminatim cum reliquis insignibus Scipio eburneus consulibus concessus fuerit, nulla sat probabilis causa apparet, quare illi non, item ut alia, hoc quoque assidue usurpasse dicantur.

III. Jam quo die consules inituri magistratum erant, primo mane senatus populusque frequens eos adibat, praestitisque domi officiis inde eos sollemni pompa (45) in Capitolium deducebat. Ibi singulis illi bubus sacra Ioui faciebant. Vid. Liv. XLI. 18.

Tum senatum habebant, ac primum omnium

F 4 de

(45) Hanc sane pompam aetate Principum, ubi de ipsis consulatum ineuntibus ageretur, *Processus*, & *Procedendi* uocabulis designatam non raro fuisse constat. Itaque in quodam nummo Constantini M. haec legitur epigraphae: FELIX PROCESSVS COS. VI. AVG. &c. In altero autem Maxentii: FEL. PROCESS. CONSV.

LAT. AVG. N. i. e. *felix processus consulatus Augusti nostri*. Hinc & Claudianus Paneg. I. ad Honorium consulatu tertio insignitum:

... *PROCEDE secundis Alitibus*.

Observavit jam haec Ezechiel Spanh. de Praest. et Usu Numism. Dissert. VIII.

de indicendis feriis Latinis (46) referebant ; quippe quae certum destinatumque diem non haberent ; quod noscitur e Livii locis XLI. 20. & XLIV. 19. Id autem primae consularis relationis genus prae se ferunt dicta Tullii post Red. ad Quir. 5. *Kalendis vero Jan. P. Lentulus consul. simul ac*
DE SOLLEMNI RELIGIONE RETVLIT,
nihil humanarum rerum sibi prius , quam de me agendum iudicavit .

Hoc sane pacto munus auspiciati novi consules *annum aperiebant , fastosque reserabant,* ut inquit Plinius in Paneg. cum jam inde *annus eorum nominibus designaretur .*

IV.

(46) *Ferias Latinas a XLVII. magistratibus popu-
 rorum Latii una cum Romanis quatrinduo in monte Albano celebra-
 ri mos fuit . Eorum die-
 rum primum instituit Tar-
 quinius Superbus, postquam
 cum Latinis iniit foedus ,
 prout refert Dionysius p.
 250. Alterum deinde adje-
 cit populus , obtenta eje-
 ctis regibus libertate. Ter-
 tius porro additus ob
 plebis e Sacro monte ,
 quo secesserat , reditum .
 Quod utrumque legitur
 apud eundem p. 415.
 Quartum denique accessisse
 ex concordia inter plebem
 patresque a Camillo dicta-
 tore restituta auctor est
 Plutarchus in Camill.*

Iis autem feriis quatri-
 duanum Jovi Latiali sacri-
 ficium fieri siveisse liquet.
 Sed et caesarum hostiarum
 carnem iis , qui aessent,
 distribui solitam ostendit
 in primis Liviana narratio
 XXXII. 1. *Ferias Latinae
 Pontificum decreto insta-
 vatae sunt, quod legati ab
 Ardea questi in senatu
 erant , sibi in monte Al-
 bano Latinis carnem , ut
 affoles , datam non esse.*

Totum vero id Latina-
 rum sollempne *Latias* fuisse
 nuncupatum , eruditorum
 nonnulli crediderunt , ad-
 vocatis in suam sententiam
 duobus (haud satis tamen
 certae fidei) testimoniis
 Macrobbi I. Saturnal. 16.
 et Tullii II. ad Q. Frat. 4.

IV. De provinciis, quas saepe consules vix inuito magistratu sortitos inter se fuisse, aut comparasse legitur, eas exploratum tibi sit bellicas fuisse procurationes, per eos certis in locis ex senatus auctoritate gerendas; quas plerumque per sortem, nonnunquam ex mutua consensione sibi singulas vindicabant. Ita apud Livium XXX. 1. *Censuerunt patres, ut consules inter se compararent, sortirenturve, uter Bruttios adversus Annibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet.* Tum non multo post: *Sortiti deinde provincias. Caepioni Bruttii, Servilio Etruria evenit.* Alia id genus exempla passim se se prodent. Illud autem huc conjicere operae fuerit, non fere consulibus in provincias exire suas, nisi actis feriis Latinis, licuisse. Adi Livium XXII. 1.

V. Ad annum ab U. C. CCCLXXXVIII, non ex aliis, quam e patriciis, consules sunt creati. At multis ea de re exortis ante sedatisque contentionibus, eo tandem anno iterum ardente certamine de consule plebejo creando concessum plebi fuit (Liv. VI. 42.)

§. II.

De Censoribus:

Censendi populi munus a Servio Tullio institutum obitumque, ad consules exactis regibus delatum fuit. Verum cum hi, qui pluries eo perfuncti fuerant, perpetuis demum occu-

F § pati

pati bellis jam censui agendo pares non essent, quem tamen incenso diu populo ultra differri e re non videbatur; id consilii captum est, ut proprius ad hoc officium praestandum magistratus exinde crearetur. Ita anno CCCXI. facti primum bini sunt CENSORES. (Liv. IV. 8.) Quorum auctoritas ex hoc sane quam levi initio orta, in ingentem porro amplitudinem succrevit.

I. Primum itaque eorum fuit, populum censere, scilicet singulorum civium bona, aetatem, sobolem, familiam in tabulas referre (47): ad hoc novas tribus, ubi ab aucta multitudine opus foret, veteribus addere; templa,

(47) Summa agendi census, tanquam utilissimae rei, cura erat, quippe qui id vel maximum emolumentum asserret, ut per eum in tabulas relatae universae reipublicae vires uno veluti intuitu conspiciendae darentur. Quare in *incensos*, qui illum scilicet subterfugissent, ea fuit ab ipsius auctore Servio constituta poena, ut vincti caesque virgistrans Tiberim venderentur, teste Dionysio p. 231. Expertes igitur illi libertatis fiebant. De qua re ita Cicero pro A. Casc. 34. *Cum incensum (populus) vendit, hoc iudicat: cum is, qui in servitute iusta fuerit, censu liberetur, eum, qui cum liber esset, cen-*

si noluerit, ipsum sibi libertatem abjudicasse: cum reapse libertas, ut alibi dicitur, invito Romano civi per populum auferri non posset.

Praeter autem censum urbanum alius fuit in Romanis provinciis peragi solitus. De hoc genere Tullius II. Verr. 26. *Census, inquit, qui isto praetore sunt habiti, non servaturum se Metellus ostenderit.* Is vero provincialis census eo spectabat, ut tributa in capita pro facultatum modulo imponerentur. Huiusmodi sane ex communi sententia fuit, quem Augustus, narrante Luca II. 1. sub SALVATORIS ortum, haberi iussit.

pla, vias, pontes, aquarum ductus, idque genus alia facta tecta tueri; vectigalia exigenda, opera publica facienda aut reficienda, equos curules praebendos (48), necnon cibaria ad anseres (49) in Capitolio alendos, locare (50).

Jam porro, quod maximum censoriae potestatis momentum existit, ad eos pertinuit civitatis moribus advigilare, & quidquid usquam a rectae disciplinae norma alienius deprehenderetur, in id inflictis ignominiae notis animadvertere: qua de causa etiam *Magistri morum* sunt nuncupati. Crimina autem, in quae

F 6 suam

(48) Meminit horum Livius XXIV. 18. quem locum non multo post producemus. Ex Festo autem Equi curules erant *quadrigales*. Quare illi, quorum curam gerebant censores, fuisse creduntur, qui magistratibus publico sumptu vehendis praebentur.

(49) Celebre est, quod Livius V. 47. aliique vulgo de Capitolina arce per anserum clangorem a Gallorum impetu servata memoriae prodiderunt. Atque inde factum, ut, veluti gratiae referendae ergo, nil censoribus, cum munus occiperent, esse deberet potius priusque, quam ut pro anseribus ibi commorantibus cibaria publice locarent. Plutarch. Quaest. Rom. 97. Plin X. 22. *Cit. pro Rosc. Amer. 29.*

(50) Hae quidem locationes ad hastam universae fiebant. A qua est causa, quare, cum de iis sermo est, *hastae* non raro vocabulum a scriptoribus usurpetur. Ita apud Livium XXIV. 18. *Cum censores ob inopiam aerarii se jam locationibus abstinere aedium sacrarum tuendarum, curuliumque equorum praebendorum, ac similium his rerum: convenere ad eos frequentes, qui HASTAE hujus generis assueverant.* Et XXXIX. 44. *Quas locationes cum senatus precibus & lacrymis publicanorum victus induci, & de integro locari iussisset: censores, edicto summotis ab HASTA qui iudicati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis pretiis locaverunt.*

suam illi auctoritatem intendebant , non ea quidem erant , quae praetores aliosque magistratus habebant vindices , de quibus loco suo sermo erit , sed leviora quaedam, quibus publicarum legum sanctitas non penitus attentari videretur : cujusmodi fuerunt, si quis vineam agrumve suum silvescere passus esset (Gell. IV. 12.) ; si cui equiti strigosior haberetur equus , quod *impolitiae* crimen dictum (Id. ibid.) ; si quem in tuenda republica desidiosus egisse appareret (Liv. XXIV. 18.) ; atque alia his similia : inter quae tamen omnia praecipuum non bene praestita jurisjurandi fides locum obtinuit. (Cic. III. Off. 31.)

Notae vero , quae ad haec castiganda utebantur censores , diversae pro diversis civium ordinibus fuerunt.

Itaque senatorem quidem , qui deliquisset , recitando *senatu praeteribant* , eaque ratione *senatu movebant* . Hoc pacto apud Livium XXXIV. 44. *Censores . . . tres omnino senatores , neminem curuli honore usum , PRAETERIERVNT* .

Equitem autem , equo publico adempto , ad plebem amandabant . Ita , eodem referente XXIV. 18. *His . . . EQVI ADEMPTI , qui publicum equum habebant* .

Plebejum denique *tribu movebant* , ex honestiore in minus honestam rejicientes .

Prae his vero longe gravior poena fuit , nec in plebejos modo , sed & in equites , & in senatores irrogari solita , qua quis *Aerarius feret* ; cujus vi omnibus ille civitatis juribus privabatur , nisi hoc tantum , ut aë (unde *appel-*

appellatio derivata) idque etiam aliquando auctum , consueti tributi nomine persolveret. Objicit rem totam Livianus hic locus IV.24. *Censores ægre passi , Mamercum , quod magistratum populi Romani mimisset*, (scilicet quinquennalem antea censuram , quod mox videbimus , coarctasset) *tribu moverunt , OCTVPLICATOQVE CENSU AERARIVM FECERVNT* . Iidem porro aerarii , quoniam in primis suffragii jus amittebant , etiam *in Caeritum tabulas relati* dicebantur ; quandoquidem Caerites olim municipes Romani facti , suffragii jure donati non fuerunt. (Gell.XVI. 13.) Vnde & haustum illud Horatii I. Epist. 6. *Caerite cera digni* .

II. Hinc jam satis patet , quanta censores potestate pollerent ; praesertim vero cum praeter reliquorum omnium magistratuum rationem suum toto non minus quinquennio munus administrarent .

Id autem omnino fuit in causa , quamobrem ut eorum nimiae , si minus juris amplitudini , at imperii diuturnitati modus imponeretur , lege Aemilia (de qua Livius loco paullo ante laudato) a Mamercio Aemilio dictatore A. V. CCCXX. lata , censoria dignitas intra duodeviginti mensium ambitum conclusa fuerit .

Per hanc tamen legem novatum de eo nihil est , ut singulis quibusque quinquenniis , quod antea servari oportuerat , censores crearentur . Quapropter aetatibus institutum illud consecutis , postquam annum & semestre censurae spatium expletum fuerat , reliquo ad quinquen-

quennii exitum intervallo nulli erant in republica censores.

Non solum verò Aemilia lex, sed etiam Marcia in eum honorem, cujus splendor vel consulari major mirum quantum in oculos incurrebat, aliquibus finibus coercendum intenta fuit. Haec nimirum suatore Marcio Censorino, cum esset censor iterum, perlata cavit, ne cui eum magistratum bis capere liceret. (Plutarch. in Coriol.)

III. Bini, perinde ac consules, debuerunt esse censores; atque ea quidem peculiari conditione, ut altero eorum defuncto, alteri magistratus illico abdicandus esset; siquidem alium in demortui locum subrogare religioni erat. Id consuetudinis jam antiquitus obtinuit: etenim cum anno CCLXV. mortuo censori susceptus alius fuisset, tum vero per illud lustrum Galli Romam cepissent, ejusmodi inde suffectio habita semper ominosa fuit. (Liv. V. 31.)

Cum ipsis porro consulibus communia duo habuere censores insignia, SELLAM CURVULEM, atque TOGAM PRAETEXTAM; de quibus jam supra dictum satis.

IV. Cum appeteret tempus, quo censores magistratu essent abituri, opera publica, quae integra praestanda locaverant, *sarta tecta exigebant*.

Adhaec populum censebant, suasque notas noxiis inurebant.

Tum eorum alter, cui forte obtigisset, in campo Martio *lustrum condebat*, videlicet populum *Suovetaurilibus*, suem, ovem, taurumque immolando lustrabat; consuetudine a Servio

vio

vio Tullio totius rei inventore profecta, ut videre licet apud Livium I.44. In quo tamen e re fuerit advertere, non semper peracto censu lustrum fuisse conditum: quod, super cetera antiquitatis monumenta, patefaciunt verba ejusdem scriptoris III. 22. *Census actus eo anno . LVSTRVM propter Capitolium captum, consulem occisum, CONDI RELIGIOSVM ERAT.*

Denique, postquam censores in leges jura-
verant (quod in exitu magistratuum fieri so-
litum) ad aerarium ascendentes, eorum, quos
relinquebant aerarios, dabant nomina: cujus
instituti non vulgare specimen proponit Livius
XXIX. 37. ubi etiam cetera, quae extremo
hoc loco edidimus, se se praebent.

§. III.

De Praetoribus.

Cum *Praetoris* vocabulo ea subsit notio,
ut quicumque *praessent*, iis recte ac merito
aptaretur, hinc plures significari per ipsum
consueverunt. Quare donati eo fuere nomine
tum consules, quod supra palam factum; tum
dictator, uti patet per Livium VII. 3. tum
quicumque magistratus exercitum duceret, ex
quo & *Praetorium* tabernaculum imperatoris
vocatum, & ipsius comitatus *Cohors praeto-
ria*; tum denique quisquis alicui muneri esset
praepositus, quo pacto apud Gruterum In-
script.

script. p. 318. legitur : PRAETOR SACRIS
VULCANI.

Verum peculiari dein jure propria eorum magistratuum facta hujusmodi nomenclatura est, quorum hoc loco rationem potestatemque persequi ipso rerum ordine jubemur.

I. Itaque anno ab U. C. CCCLXXXIX. inductus primum in rempublicam is magistratus est, PRAETOR vocatus: quem novum honorem quaesivisse sibi patricios prodit Livius VII. 1. *pro concesso plebi altero consulatu*. Ceterum non is temere institui visus, utpote juri dicundo destinatus; a quo officio fungendo consules, quorum adhuc fuerat, per saepe bellorum curis avocabantur. Atque haec quidem praetoriae majestatis origo fuit.

Tum centum & viginti circiter post annis priori illi alterum addi placuit, qui jus inter cives & peregrinos diceret, cum ob peregrinorum frequentiam unus jam satis omnibus facere non posset. (Liv. Epit. XIX.) Atque is quidem *Praetor peregrinus* audiit; cum alter ille *Praetor urbanus*, necnon *major*, & *honoratus* diceretur.

Jam vero, Sicilia & Sardinia in provinciae formam reductis, binos exinde alios creari visum; totidemque praeterea, postquam subactae Hispaniae fuerunt: ut essent, qui quotannis ad quatuor hasce regendas provincias proficiscerentur. (Pomp. l. 1. D. tit. 2. l. 2.) Hinc pro diversis reipublicae aetatibus diversum praetorum numerum Livius objicit. Ita Lib. XXIII. 30. ad annum urbis DXXXV. haec adscribit: *Praetores, Q. Fulvius Flac-*

cus . . . urbanam , M. Valerius Laevinus peregrinam sortem in iurisdictione habuit . Ap. Claudius Pulcher Siciliam , Q. Mutius Scaevola Sardiniam sortiti sunt . Deinde Lib. XXXII. 27. de rebus ad annum DLII. spectantibus agens : Sex praetores , inquit , illo anno primum creati , crescentibus jam provinciis , & latius patefcente imperio Urbana Sergio , peregrina iurisdictione Minutio obtigit . Sardiniam Acilius , Siciliam Manlius , Hispaniam Sempronius citeriorem , Helvius ulteriorem est sortitus .

Cum autem constitutae postea fuissent quatuor *Quaestiones perpetuae* (quarum initium memoratur a Tullio in Brut. 27.) *de Reptundis , de Ambitu , de Majestate , & de Peculatu* , ita scilicet , ut ipsae , quae haecenus nullis certis quaestoribus addictae fuerant , ut alibi enucleatius edisseretur , suos inde singulae perpetuo haberent ; tunc demum versa eo res est , ut universi Praetores totum annum in urbe manerent , ex iisque duo veteri more jus dicerent , quatuor reliqui eiusmodi quaestiones exercerent ; postmodum exacto anno cursu in provincias , quas fors dedisset , abirent .

Vbi vero L. Sulla quatuor alias quaestiones perpetuas adjecit *de Falso , de Sicariis , de Parricidis , & de Injuriis* , quatuor simul addidit Praetores . (Pomp. l. i. D. tit. 2. l. 2.)

Per Caesarem porro crevisse illorum numerum ad quatuordecim , tum vero ad sedecim , auctor est Dio p. 237. & seq. Quod quidem nobis non tanti est : neque illud majoris momenti , quod

quod idem deinde numerus pluries variaverit, vel per Augustum ad decem iterum redactus, vel per alios multifariam immutatus.

II. Ex dictis jam apparet, Praetorum urbani, & peregrini propriam fuisse *Jurisdictionem*, quae circa privatas controversias versabatur; reliquorum vero *Quaestionem*, quae ad vindicanda crimina pertinebat. Haec nihil quidem, in quo immorari debeamus, objicit. Itaque de illa tantum, quae necesse fuerit, attexamus, fusius ex iis aliqua in de *Judicijs* explicaturi:

Tribus quidem illis tota *Jurisdictionis* vis continebatur verbis *Do, Dico, Addico*. Quae ipsa spectavit Ovidius I. *Fast.* 47. cum cecinit:

Ille nefastus erit, per quem TRIA VERBA silentur:

Fastus erit, per quem lege licebit agi.

1. *Dabat* nimirum praetor 1°. actionem, copiam scilicet litis in alium intendendae: 2°. iudices, qui causas cognoscerent disceptarentque: 3°. vindicias, per quod adjudicationum genus fiduciaria rei controversae possessio alteri litigatorum afferebatur: 4°. bonorum possessionem.

2. *Dicebat* jus, quod & ex legibus, & ex edicto suo (de quo mox) reddebat: necnon sententiam, eandem nempe a iudice per se causae praeposito latam, quam ipse postea pronuntiabat.

3. *Addicebat* bona, & possessiones, quibus ex prolata sententia deberentur; & ipsos nunquam debitores creditoribus, ubi illi solvendo non essent. Ita apud Tullium pro *Flac.*

20. *Cum judicatum non faceret , ADDICTVS Hermippo , & ab hoc ductus est.*

III. *Edictum* porro , formula juris dicendi fuit , quam praetor urbanus magistratum iniens proponebat . Eo sane continebatur modus ratioque , quam se ille singulis in causis secuturum profitebatur . Quod quoniam non ultra valebat , quam quandiu ejus auctor praeturam gereret , idcirco *Lex annua* dicitur apud Tullium I. Verr.42. ubi & subditur: *Finem Edicto praetoris afferunt Kalendae Januarii.*

Ex ipso autem urbani praetoris edicto creditur & peregrinus jurisdictionem suam obivisse ; quippe qui nusquam apud veteres legatur peculiare edictum emisisse .

Cum vero saepe praetores aliter , atque edixerant , res gererent , lege Cornelia lata a C. Cornelio tribuno plebis provisum est , ne unquam eis ab edictis semel propositis liceret abscedere .

Postremo , Hadriano imperante , ac plane ipsius auctoritate , eximii autem illius memoriae jureconsulti Salvii Juliani opera , e superioribus praetorum edictis unum conflatum est *Edictum perpetuum* , ad cujus normam non varia exinde juris dicendi ratio conformaretur .

IV. Jam loci genus sive jurisdictioni , sive quaestioni exercendae attributum , dictum *Tribunal* est : quale primum Romulus in conspicua admodum parte fori constituisse dicitur a Dionysio p. 99. Plura vero alia deinceps ad multiplicium judiciorum usum exstructa sunt .

Ex his Tribunal vetus , ipsum fortasse , quod excitavit Romulus , ad Puteal Libonis (de quo actum

actum nobis Cap.I. §.5. n.11.) fuisse creditur. Certe Flaccus sic de Puteali ipso loquitur, ut parum, aut vix nihil ab eo praetoriae potestatis sedem abfuisse significet, cum quodammodo alterum pro altera ponere videatur. Ita II. Sat. 6.

Roscius orabat, sibi adesses ad Puteal curas.
Et I. Epist. 19.

. . . . *Forum, Putealque Libonis*
Mandabo siccis.

Celebre etiam in foro fuit Tribunal Aurelium: cujus mentionem facit Cicero post Red. ad Quir. 5. & alibi.

In Basilicis porro, quas ad judicia cum primis peragenda paratas diximus Cap.I. §.6. sua Tribunalia erecta erant. Quae Basilicae, quarum ibi tantum quatuor circa forum vetus stantes memoravimus, cum non paucae omnino in urbe essent, ut patet ex earum recensione P. Victoris; hinc vides, quam multus, quamque aptus quibusvis causarum generibus excipiendis Tribunalium numerus exstiterit.

Erat autem Tribunal, Suggestus in arcuata figuram (uti ex descriptione Vitruviana V. 1. elucet) conformatus, pluribus exstructus gradibus, ejusque amplitudinis, ut non exiguam caperet multitudinem. Ibi praetoris sella curulis locabatur: utrinque autem disposita subsellia erant, quae (ubi capitale iudicium ageretur) partim iudices, partim accusatores, testes, reusque, partim vero etiam accurrens turba occuparet. Hinc Cicero pro Rosc. Amer. 5. *Haec in foro, inquit, ante Tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros,*
Judi-

Judices, inter ipsa Subsellia caedes futurae sint. Et ibid. 6. Quorum alterum sedere in accusatorum Subsellis video (51).

Quod vero iis quoque, qui ad iudicium non pertinerent, datus locus in subselliis fuerit, luculenter indicat Cicero de Clar. Orat. 84. Vela autem, quod legitur, ad arcendum multitudinis conspectum tribunalibus praetendi solita, vetustioris Romanae antiquitatis fuisse non reprehenditur (52).

Illud

(51) Non aliunde ortum *Subselliorum* nomen fac credas, quam ex eo, quod sedes depressiores essent, qua ratione hae ipsae Graecis *Υ'pedπια* dictae. Oblonga autem ea fuisse, scamnorum nostrorum ad sedendum comparatorum instar, planum fit pluribus scriptorum locis, quae huc conferre necesse non est. Atque ejusmodi quidem subsellia posita in tribunalibus erant, tum ubi quaestiones exercebantur, tum ubi iudicia centumviralia (de quibus in de Iudiciis dicemus) agebantur, utrobique a iudicibus potissimum occupata.

Verum & alia extra tribunal ad rem quoque iudiciariam pertinentia existere subsellia, quibus vel in foro, vel in aliqua basilica tribuni, aediles, triumviri, necnon iudices

a praetore dati in suis reddendis iudiciis utebantur. Existimatur autem fuisse haec prioribus illis breviora eo usque, ut unum modo hominem possent capere.

Jam vero e dictis vides hujuscemodi subselliorum genera tum publicis, tum privatis iudiciis praesto fuisse. Eaque de causa Cicero XIII. Fam. 10. *Versatus in VTRISQUE SUBSELLIIS* dicitur, qui operam utrique iudiciorum generi navaverat.

(52) Hujus quidem moris plura existant monumenta, at per sequiorem aetatem suppeditata. Ita in Actis SS. Claudii & Asterii apud Baronium an. 285. num. 8. *Lysias introgressus OBDIXIT VELLUM: post exiens ex sacella recitavit sententiam.* Atque in Passione S. Petri,

trigii,

Illud porro animadverti quoque dignum in hoc genere se offert, cum tribunal e solo altius elevaretur, ex eo manasse, ut binæ hæ formulæ *Pro tribunali*, & *De plano cognoscere* inter se opponerentur. Hoc enim postremum fuit, cum prætor extra tribunal, non e superiore, sed *ex æquo loco* (uti loquitur Cicerone III. Fam. 8.) scilicet in plano stans, aut in via de levioribus negotiis, quæ causæ cognitionem non postulerent, decernebat.

V. Cum jam satis per nos prætoria declarata sint munia, duo tamen adhuc prætoris urbani propria restant adjicienda.

Primum igitur ejus fuit, consulum absentium partes in urbe agere. Significat manifeste

tricii, quam ad diem XIX. Maji Kalendarii marmorei Neapolitanae Ecclesiæ Mazochius illustravit: *Patrius dixit: Jube, o Consularis, astolli Vela, ut omnes exaudiant. Cumque consularis jussu Vela allevata fuissent, multitudo locum complevit.*

Hinc autem *ad velum fissi* dicebantur rei, cum judici sisterentur. Facit huc maxime Chrysoptomi sententia in II. ad Timoth. homil. V. *Latrones quandiu custodia detinentur, securi vivunt: ubi vero productos AD VELUM quis STITERIT, tum jam metu dissolvuntur, quippe jam mortis*

propius admoti.

Is autem velorum obtentus gravioribus tantum causis adhibebatur. Quare Basilius ep. 59. ad Eustath. *Principes*, inquit *mundi hujus quoties reum aliquem morte sunt damnaturi, ADDVCUNT VELA, adscitisque peritis, in disceptando temporis multum insumunt.* At quæ levioris momenti causæ essent, eæ *levato velo* peragebantur. Quapropter Honorius Theodosiusque I. 5. C. de naufrag. ita edicunt: *De submersis navibus decernimus, ut LEVATO VELO causas istas cognoscantur.*

ste id Cicero X. Fam. 12. dum scribit : *Placuit nobis , ut statim ad Cornutum praetorem urbanum litteras deferremus : qui , quod consules aberant , consulare munus sustinebat more majorum .* Ea ille de causa & senatum (non tamen fere , nisi ad res novas , ut indicat idem Tullius XII. Fam. 28.) per id tempus habebat , & cum populo in concionem convocato agebat . Vide Livium XXX. 17.

Adhaec suo ipse jure ludos Apollinares faciebat : de cujus collati in eum muneris origine agit fuse idem scriptor XXV. 12.

Praeter haec autem , quae praetori , de quo sermo est , communia cum aliis non fuerunt , illud etiam peculiare ei fuit , ut non ultra decem dies abesse ab urbe liceret . Ostendunt hoc verba Tullii II. Phil. 13.

VI. Postremo attributi praetoribus ministri , necnon insignia , fuerunt , qui consequuntur .

I. LICTORES SEX CVM FASCIBVS . Hunc numerum patefacit Valerius Maximus I. 1.9. *Praetor , inquit , a patre suo . . . jussus , SEX LICTORIBVS praecedentibus , arma ancilia tulit .* Quare cum alicubi de duobus tantum mentio fiat , id ita accipi necesse est , ut duo saltem praesto semper magistratui esse debuerint . Hujusmodi profecto est , quod apud Censorinum de Die Nat. 24. legitur . *Praetor urbanus , qui nunc est , quique posthac suat , duos lictores apud se habeto .* Neque enim , si secus foret , satis aequum videretur , ut cum praetores provinciales senis lictoribus , quod liquet , uterentur , iis porro praetoribus , qui

in urbe res gererent , duo solummodo id genus ministri manciparentur .

2. **SCRIBAE**, & **ACCENSI**: illi, ut acta in tabulas referrent; hi, ut & citarent, & horam esse tertiam, meridiem, & horam nonam clamarent, uti refert Varro V. L. L. 9.

3. **TOGA PRAETEXTA**.

4. **SELLA CURVLIS**.

5. **HASTA**, jurisdictionis insigne. Quae eam ob rem in hunc usum inducta videtur, quod jam antiquitus praecipuum quoddam signum potestatis exstiterit, eaque de causa fuerit primum diis, tum vero etiam regibus attributa (53).

6. **GLADIUS**, praetorum quaestionem exercentiam proprius.

HACTENUS de magistratibus, qui simul majores, urbani, & ordinarii fuerunt; qui scilicet & majore aliis potestate pollebant, & res urbanas administrabant, & statis temporibus creabantur; nisi quod ex iis censorum creatio intermissa nonnunquam fuit, quae tamen

(53) Eadem de causa ubi reorum bona vendenda per auctionem forent, ibi Hasta statuebatur, ut publica auctoritate venditari appareret. Ex quo tritum illud *Hastae subjicere*, pro auctionari, prodiit. Sed & huc refert Tullii dictum Fam. IX. 10. et XV. 17. *Hastam refringere*, quod perinde est, ac bona civium publicari desisse.

Quoniam vero etiam in centumviralibus judiciis Hasta erigebatur, idcirco Valerius Max. VII. 8. 1. *Hastae judicium* pro centumvirali posuit: et IX. 12. 7. *Hastam cogere* idem valere voluit, ac Centumviros convocare: quod munus ad Decemviros spectavisse alibi declarabitur.

men intermissio etiam consulatui, quod postea videbitur, aliquando evenit. Rerum nunc ordo postulat, ut ad magistratus minores urbanos ordinarios veniamus.

§. IV.

De Aedilibus.

Suum ex eo nomen hausisse AEDILES, quod sacras privataeque aedes tuerentur, scripsit Varro IV. L. L. 14.

Diversi ii generis, diversoque instituti tempore fuerunt. Itaque vario nomine *Aediles Plebeji*, *Curules*, & *Cereales* dicti. De his autem postremis, quos a Julio Caesare primo eorum auctore rei frumentariae praepositos refert Dio p. 239. cum nihil sit notatu dignum, nihil nos in medium afferemus.

I. AEDILES PLEBEII quidem eodem anno, quo tribuni plebis, creati fuere duo omnino ad id, ut vicariam eis operam praestarent. (Dionys. p. 411.)

AEDILES CURULES allegi item bini ludorum celebrandorum causa coepti sunt anno CCCLXXXIX. cum id muneris Aediles plebis detrectassent, prout narrat Livius VI. 42. sub finem, & initio VII. 1.

II. Vtrorumque Aedilium officia sic perbrevis verborum ambitu conclusit Cicero III. de Legg. 3. *Suntoque Aediles CURATORES VRBIS, ANNONAE, LVDORVMQVE SOLLEMNIUM.*

Pri-

Primum itaque curabant (tum maxime , cum censoribus respublica careret) aedificia , & loca publica , scilicet templa , fora , basilicas , aquaeductus , vias , & alia hujusmodi , ut nimirum integra haberentur ; cum his vero etiam privatas aedes , ut , ubi opus foret , a suis possessoribus , ne periculum facerent , reficerentur .

Adhaec annonae advigilabant ; rebus venalibus praerant ; ac ne quid in mercibus improbum esset , ne quid in mensuris fraudulentum , illas , cum res posceret , projiciendo , has confringendo , providebant .

Eorundem porro fuisse legitur , foeneratorum avaritiam coercere ; in aleatores animadvertere ; luxui , iisque omnibus , quae antiquos mores depravare possent , occurrere ; profusos in primis funerum sumptus cohibere ; peregrinas etiam religiones ab urbe propellere .

Haec autem universa communia ferme utriusque aedilium generi fuerunt .

III. Peculiari vero , jure aedilibus curulibus sollemnium ludorum celebratio commissa erat , cujus unius gratia , ut supra indicavimus , creati initio sunt . Quantam autem in hos magnifice edendos solerent illi pecuniam insumere , & quantopere hac ratione favorem sibi populi ad ampliores obtinendos honores sibi conciliarent , Incredibile prope dictu videtur . Hinc Cicero III. de Off. 16. commemoratis pluribus , qui functi splendidissima aedilitate fuerant , mox cap. seq. subdit : *Mamerco , homini divitissimo , praetermissio aedilitatis consulatus repulsam attulit .* Adeo popularis animus

DE MAGISTRATIBVS ROMANIS. 147
mus ejusmodi celebritatibus capiebatur.

Jam porro aedilium plebis proprium fuit, senatus consulta olim quidem in aede Cereris, sequiore autem aevo in aerario servare, ne ea scilicet a consulibus, quod antea factum, corrumperentur. (Liv. III. 55.)

IV. Utrosque aediles de rebus suae potestati concreditae judicasse, plura scriptorum testimonia palam faciunt.

At uni tamen curules edictum, ex quo jus diceretur, ad praetorum instar proponebant. De hoc mentionem facit Tullius IX. Philipp. 7. cum inquit : *Senatum censere, atque e publica existimare, aediles curules edictum, quod de funeribus habeant, S. Sulpicii Q. F. Lemonia Rufi funeri remittere.*

V. Denique aediles plebeji nullis neque insignibus, neque ministris utebantur.

Curulibus vero si non antiquitus, at posterioribus certe aetatibus servos publicos adfuisse auctor est Gellius XIII. 13. Sed & sua iis ornamenta fuere, SELLA CURVLIS, & TOGA PRAETEXTA: tum porro jus imaginis, & antiquior (prae reliquis magistratibus nullo curuli magistratu functis) dicendae in senatu sententiae locus: quae omnia enumerat Cicero V. in Verr. 14.

§. V.

De Tribunis plebis.

I. Cum Romana plebs incensa in patres odio & ira esset, maxime propter nexos ob aes alienum, facta tandem in Sacrum montem tria ab urbe millia passuum distantem secessione, non inde prius se passa est divelli, quam perstaturos in omne tempus posterum suae libertatis vindices obtineret. Concessum itaque plebi est, ut suos jam inde certos veluti tutores haberet, eosque *sacrosanctos*, ut ne quis eos laedere quolibet pacto posset, quin sacer esset. Hi autem fuere TRIBUNI PLEBIS, quinque tunc primum ab ipsa plebe creati. (Liv. II. 33. Dionys. p. 410.) Qui tamen tricésimo sexto post anno decem effecti. (Liv. III. 30.)

II. Lecti quidem olim fuere de plebe. Quo eos tempore *Magistratus* appellatione caruisse compertum est. (Plutarch. Quaes. Rom. 80.)

Verum statutum postea, fortasse plebiscito Atinio (de quo Gellius XIV. 8.) ut nemo, nisi senator (plebejus tamen) tribunus fieret. Ac tunc invec̄ta consuetudo fuisse videtur, ut tribuni plebis *Magistratus* nomine insignirentur.

Vt igitur ex dictis patet, unis plebejis tribuniciam potestatem assequi datum est. Quam ob rem si quando quis patricius ad eam adspiraret, ejusmodi insistebat viam, ut prius in fa-
mi-

miliam aliquam plebejam per adoptionem transferet: quo profus modo egit P. Clodius, qui cum patricio esset genere, ita sibi aditum ad tribunatum aperuit. Quocirca extra ordinem omnino fuit, quod legitur apud Livium III. 65. *Novi tribuni plebis in cooptandis collegis patrum voluntatem foverunt; duos etiam PATRICIOS consularesque Sp. Tarpejum & A. Aterium cooptavere.* Quo in loco consuetudinem praeterea illam advertas licet, qua factum, ut si aliquo casu non omnes, quot solebant, renunciati comitiis tribuni fuissent, ab illis ipsis, qui creati jam forent, reliqui collegae adsciscerentur.

III. Tribunorum potestas maxime in *Intercessionibus* erat posita: per quas vel eorum unus quaelibet patrum, magistratum, ipsorumque suorum omnium collegarum molimina, unica illa pronuntiata vocula *Veto*, labefactare potis erat. Quod certe jus ab ipsa tribunicii muneris origine manavit, quippe cum hoc non ad aliud, quam ad injurias, si alicunde inferrentur, a plebe prohibendas fuerit institutum, prout observavit Gellius XIII. 12. Unde etiam ortum, ut, quo tribunorum auxilium praesto omnibus semper esse apparet, eorum aedes diu noctuque tanquam commune perfugium patere deberent: neque ipsi noctem ullam, praeterquam feriarum Latinarum tempore, abesse ab urbe possent, teste Dionysio p. 554. Ex eodem denique fonte fluxit, ut cuiusvis a magistratibus ad tribunos appellandi facultas esset: cujus rei innumera se se dant in historiis exempla. Si igitur se i-

psos illi unis intercessionis finibus continuissent, non fere terminos sibi initio praestitutos egredi visi essent.

Sed longe ultra hunc modum jura illi sua aliud ex alio sibi sensim vindicantes protulerunt. Cujus sic ampliatae potestatis vi correctiones, plebisque comitia pro lubitu habebant; rogationes ferebant; senatum, etiam praesentibus in urbe consulibus, convocabant; jus dicebant; cujusvis generis cives in populi iudicium citabant; eosque, cum videretur, in carcerem conjiciebant, quippe cum jam prehensionem, ac viatorem (quod docet Gellius XIII. 12.) haberent. Id vero imperium, quo in vincula duci juberent, in ipsos nonnunquam summos magistratus intendere, ubi rem ita postulare crederent, non dubitarunt. Ita apud Livium IX. 34. *Haec taliaque (P. Sempronius Tr. pleb.) cum dixisset, prehendens censorem, & in vincula duci jussit.* Et in Epit. Liv. LV. *Tribuni plebis, qui non impetrarunt, ut sibi deos quos vellent milites eximere liceret, consules in carcerem mitti jusserunt.*

Fracta quidem aliquando per Sullam fuit tribunicia auctoritas; quae nil aliud ab illius lege, nisi intercessionem, retinuit. (Dionys. p. 340. & Cic. III. de Legg. 9.) Sed eandem non multo post Crassus & Pompejus consules restituerunt. (Epit. Liv. XCVII.)

§. VI.

*De Quaestoribus urbanis,
sive aerariis.*

Tria sane Quaestorum existere genera. Etenim alii erant QVAESTORES VRBANI, si-
ve AERARIi; alii QVAESTORES PARRICIDII,
seu RERVM CAPITALIVM; alii demum QVAE-
STORES PROVINCIALES. Quorum omnium
commune nomen a *quaerendo* est factum, quip-
pe cum eorum esset vel publicas pecunias, vel
maleficia conquirere, uti scripsit Varro IV.
L. L. 14. Jam nos, reliquis alio rejectis, de
primis tantum in praesens differemus.

I. Hunc magistratum ab ipso Tullo Hosti-
lio rege fuisse institutum affirmate refert VI-
pianus l. 1. D. tit. 13. l. 1. Reipublicae vero
initio Valerium Poplicolam consulem statim
populo concessisse, ut binos crearet Quaesto-
res, retulit Plutarchus in vit. Poplic. Atque
haec de singulari eorum antiquitate.

II. Quod porro ad munus spectat, praepo-
siti aerario fuerunt. Quare eorum fuit, pecu-
niam publicam undelibet redeuntem illuc in-
ferre; eandem, pro eo ac opus posceret,
erogare; universam autem in tabulas accepti,
expensique referre: ibidem porro leges, &
senatus consulta, postquam horum custodia ab
aedilibus ad eos devenit, asservare: inde de-
mum militaria signa belli tempore expo-
nere.

G 4

Ipsi

Ipsi praeterea a Romanis ducibus, ubi Romam revertissent, juramentum de occisorum hostium, & amissorum civium numero accipiebant, quo scilicet confirmaretur eundem esse, quem antea literis ad senatum missis nuntiasent. (Valer. Max. II. 8. 1.) Id autem eo fiebat, ut justus illis triumphus decerni posset: quandoquidem ex testimonio ejusdem scriptoris ibid. *lege cautum erat, ne quis triumpharet, nisi qui quinque millia hostium una acie cecidisset.*

Eis quoque demandatam non semel traditur fuisse a senatu curam, ut principes viros, regesve exterarum gentium Romam venientes liberaliter exciperent, de habitatione accommodarent, omnique officiorum genere prosequerentur: quin etiam, si forte illi extremum ibi diem, vel etiam non procul inde obissent, publico funere efferendos curarent. (Val. Max. V. 1. 1.)

III. Jurisdictionem quaestores non habebant, neque vero prehensionem; quare a privato in jus vocari poterant, secus ac magistratus alii, quibus vocandi,prehendendive potestas esset, ex regula allata a Gellio XIII. 13.

§. VII.

De aliis Magistratibus minoribus ordinariis.

Praeter tres modo recensitos, alii plures in urbe erant magistratus minores ordinarii: quorum

tum heic collecta simul tum nomina, tum munia uno spectanda intuitu proponere e re visum.

I. TRIUMVIRI CAPITALIS de infimae sortis hominibus, in primisque de servis ad columnam Meniam (54) in foro positam iudicabant. Hinc Cicero pro Cluent. 13. de quodam ad eum magistratum eucto in haec verba loquitur: *Ex petulanti atque improbo scurra in discordiis civitatis ad eam Columnam, ad quam multorum saepe conviciis perductus fuerat, tum suffragiis populi pervenerat.*

Eisdem suprema carceris cura tradita erat; impositumque munus ut adessent, cum quis extremo supplicio afficeretur: quod utrumque declarant verba Pomponii L. I. D. tit. 2. l. 2.

G 5

OCTO

(54) Hujus columnae originem declaravit Asconius in Cic. Divin. in Verr. 16. per haec verba: *Menius cum domum suam venderet Cato et Flacco censoribus, ut ibi basilica aedificaretur, exciperat eas sibi unius Columnae, super quam lectum projiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipse et postori ejus spectare munus gladiatoriam possent, quae etiam tum in foro dabatur.* Atque hinc certe in Latina lingua inventum est, ut omnes ejus generis pergulae (Italice nunc Logge) *Meniana* vocarentur.

Ex eadem columna deducto nomine *Columnarios* (quos memorat Coelius ad Cic. VIII. Fam. 9.) dictos censuit Manutius homines abjectos improbosque, ad illam columnam in iudicium solitos vocari. Conjectura certe non aspernanda. Quanquam id vocabulum illuc retulit Gronovius, ut denotati eo potius fuerint otiosorum greges, qui ad columnas in foro tempus plerumque tererent; ita ut iidem ferme essent *Columnaris*, ac *Subrostanti*. Vtrumlibet elige.

OCTO autem LICTORES praesto eis ad ministerium erant.

II. TRIVMVIRI MONETALES aes, argentum, aurum publice signabant. Hinc frequens vetustis in monumentis illud est: III. VIRI A. A. A. F. F. videlicet Triumvir Aere, Auro, Argento Flando Feriundo. Quod eorum munus cum Triumvirorum capitalium officio collatum jocandi ansam Ciceroni praebuit VII. Fam. 13. TREVIROS vites censeo: audio CAPITALES esse: mallems AVRO, AERE, ARGENTO essent.

III. TRIVMVIRI NOCTURNI arcendis incendiis, agendisque noctu excubiis vacabant. (Paull. l. 1. D. tit. 15. l. 1.) Eam ob rem ita narrat Valerius Max. VIII. 1. 5. *Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius Triumviri, quod ad incendium, in sacra via ortum, extinguendum tardius venerant, a tribunis plebis die dicta ad populum damnati sunt.*

IV. QUATVORVIRI VIARVM CVRANDARVM, quos Pomponius l. 1. D. tit. 2. l. 2. non multo post praetorem peregrinum institutos retulit, muniendis sternendisque viis praefecti erant.

V. DECEMVIRI LITIBVS (sive, ut antiquitus loquebantur, STLITIBVS) JUDICANDIS certis quibusdam in causis, praesertim libertatem spectantibus, judicabant. (Cic. pro Caecin. 33. & pro Dom. 29.) Praeterea in judiciis centumviribus primarias agebant partes: quandoquidem eorum erat, centumviros, cum praetor denuntiasset, cogere; tum porro de causarum summa cognoscere, testes audiendo.

DE MAGISTRATIBVS ROMANIS. 155
do, tabulas inspiciendo, reliquaue id genus
praestando, quae in iudiciis publicis Iudex
quaestionis exsequebatur.

Eos autem reuera magistratus, contra ae
nonnullis visum, fuisse, eumque honorem
inter alios censi sueuisse satis indica re videtur
vetus inscriptio apud Sigonium I. de Judic. 8.
in hanc formam concinnata: SCEVA. QVAE-
STOR. DECENVIR. STLITIBVS. JVDICANDIS.
TR. PL.

§. VIII.

De Dictatore, & de Magistro equitum.

Enumeratis huc usque magistratibus urbani
ordinariis, ad eos, qui creari extra ordinem
solebant, accedamus.

I. Inter hos principem omnino locum DI-
CTOR habuit: qui ita vocatus ea magis,
quam alia de causa, videtur, quod supremo
jure *dictaret ediceretque*, quae sibi e republi-
ca viderentur. Idem & Praetor maximus, &
Magister populi dictus est. Ex quo noveris,
quam apte Cicero VII. Fam. 25. ut Caesaris
dictatoris adventum significaret, dicto illo e
pictorum scholis desumpto sit usus: *Sed heus
tu, manum de tabula: MAGISTER adest ca-
tius, quam putaramus.*

Creandi autem dictatoris causa in primis
fuit gravis aliqua temporum difficultas, ab
acrioribus bellis, civiumve discordiis enata.

G 6

Prae.

Praeter id autem rerum genus alia fuere non pauca, ob quae etiam ille renuntiaretur, ut scilicet comitia haberet, senatum legeret, ludos faceret, quaestionem exerceret, ferias constitueret, clavum in templo Capitolino figeret: quae omnia apud Livium leguntur. De hac autem postrema re monere proderit, cum ea antiquitus consuetudo fuisset, ut quotannis ad notandum annorum numerum clavus (qui propterea auctore Festo *annalis* cognominatus) in sacra aede figeretur; cumque praeterea ferretur, eo aliquando per dictatorem fixo vel pestilentiam levatam esse, vel alienatas mentes compotes sui factas: hinc ortum, ut consecutis etiam aetatibus nonnunquam, ubi ejusmodi mala incidissent, dictator figendi clavi gratia diceretur. (Liv. VII. 3. & VIII. 18.)

Ipsam vero non populus in comitiis, sed peculiari plane jure consul creabat, atque ea quidem ratione, qua apud Livium IX. 38. *Consul nocte silentio, ut mos est, L. Papirium dictatorem dixit.*

Jam quanta esset hujus magistratus potestas, pervidere ex his licet, quod universa ad pacem bellumque spectantia suo ipse arbitrio administraret; quod supremum de civium capite bonisque jus penes eum esset; quod nemini ab eo liceret provocare; quod denique renuntiato eo ceteri magistratus omnes, praeter tribunos plebis, munere desisterent, ut universam unus rempublicam moderaretur. Itaque non immerito dictaturam regio vix dissimilem imperio declarat Dionysius p. 336. Hinc

all-

autem ad eam digne coonestandam tum reliqua regia ornamenta , tum praecipue , singulari prorsus exemplo , VIGINTI QVATVOR (55) LICTORES CUM FASCIBVS & SECVRIBVS (quod totum constat ex eodem historiographo p. 650.) adhiberi placuit .

Fuere tamen quidam fines , quibus tam ingens imperii amplitudo ita demum conclusa fuit , ut ne quando in magnum aliquod reipublicae exitium evaderet . Quare statutum est , ut dictator non ultra semestre spatium magistratum obtineret , neve unquam cum imperio extra Italiam proficisceretur . His porro adde , factum postea per legem latam anno CCCIV. ut esset ab illo provocatio ; quippe cum sancitum ea fuerit , *ne quis ullum magistratum sine provocatione crearet* . (Liv. III. 55.)

Illud heic vero praetereundum non est , fuisse anno DXXXVI. creatum a populo , quem nunquam alias invenies , **PRODICTATOREM** , nulla re alia , quam nomine , a Dictatore diversum , iis nempe de causis , quas affert Livius XXII. 8. *quia consul aberat , &*
quo

(55) Per eiusmodi lic-
 storum fasciumque consu-
 larium geminationem in-
 dicatum procul dubio il-
 lud voluerunt , utrinque
 consulis potestatem in u-
 num dictatorem fuisse col-
 latam . De quo sane ita
 statuitur apud Tullium III.
 de Legg. 3. *VNVS* , . . .
IDEM IVRIS , QVOD
DVO CONSULES , TE-
NETO .

In locum igitur Livia-
 nae Epitomes LXXXIX.
 ubi legitur : *Sulla dictator*
factus , quod nemo quidem
unquam fecerat , cum fa-
scibus XXIV. processit ;
illud , quod nemo quidem
unquam fecerat , aliena
imperitaque manu fuisse
injectum non injuria su-
spicatur Lipsius l. Elest.
 23.

quo tino dici (Dictator) posse videbatur ; nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nuntium , aut literas mitti .

II. MAGISTRVM EQVITVM dictator ipse dicebat. Itaque a consueto more alienum fuit, illum vel a senatu , vel a populo dari : quod tamen aliquando factum indicat Livius VII. 12. cum inquit : *Dictatorem dici C. Sulpitium placuit : consul ad id accitus C. Plautius dixit. Magister equitum dictatori additus M. Valerius.* Simile legas apud eundem VII. 28.

Praecipuam is quidem in equites , unde & appellationem duxit , potestatem habebat . At dictatoris eodem ferme pacto administer erat , quo regum olim fuerant tribuni celesum . (Pompon. l. 1. D. tit. 2. l. 2.) Quare totus in eo ille esse debuit , ut hujus voluntatibus omnem operam navando obsecundaret , nihilque unquam ab iis alienius aggredereetur . (Vid. Liv. VIII. 32.)

Eum SEX LICTORIBVS fuisse instructum , ACTOGA PRAETEXTA insignitum constat a Dio- ne p. 197. Cum praetexta autem SELLAM QVIVLEM (quae duo insignia in magistratibus nunquam disjuncta occurrunt) permis- sam ei etiam fuisse credendum est .

§. IX.

*De Interrege,
& de Praefecto Urbis.*

Alterum heic damus extraordinariorum magistratum insigne par ; quorum tamen nil alteri cum altero commune fuit.

I. INTERREX profecto statim a morte Romuli in medium prodiit. Etenim per id tempus, non subito in novum deligendum regem consentientibus animis, ducenti patres, quos Romulus reliquerat, cum se se in decurias distribuissent, primum uni earum per sortem ductae rerum administrationem commiserunt, eo tamen pacto, ut unus modo e decem illis viris dictus *Interrex* per quinos dies regia potestate, regiisque insignibus ornatus imperitaret : quibus demum elapsis alteri imperium traderetur ; quod eodem deinceps ordine per omnes iret. Tum postquam prior illa decuria eo functa est munere, altera statim successit, ac mox huic alia, transmissa & inde ad alias dominatu. Atque haec sane regiminis forma, qualem paullo aliter a Livio describit Dionysius p.119. annum integrum tenuit, donec rex alter Numae creatus est. Ea igitur olim Interregis, atque interregni conditio fuit.

Post regum vero aetates renuntiandi Interregis nova causa existit. Nimirum cum nulli in republica essent nec consules, nec dictator, qui comitiis praesesse possent, tunc ille
ad

ad haec ipsa habenda a patriciis *prodebat*.
 Qui (quoniam moris erat , ut non subito pri-
 mus interrex comitia haberet , teste Asconio
 in Cic. pro Mil. 5.) ubi quinque dies guber-
 naculo adsedisset , alterum ad idem munus in
 tantundem temporis deligebat : exinde is , cum
 oporteret , alium : idque tandiu continenti se-
 rie fiebat , dum consules crearentur . Hujus
 plane generis est , quod affert Livius VII.22.
*Res ad interregnum rediit . In festam inde patri-
 bus plebem Interreges cum accepissent , ad unde-
 cimam Interregem seditionibus certatum est .*

II. Jam porro PRAEFECTVS VRBIS ille
 quondam dicebatur , qui a regibus , ac postea
 a consulibus ad bella proficiscentibus eligeba-
 tur , qui pro se interim urbi praeesset , prout
 tradidit Tacitus Annal.VI.

Postquam autem institutus in republica fuit
 praetor urbanus , cui id etiam datum est , ut
 consularem vicem absentibus consulibus fun-
 geretur ; tunc vero Praefectus Urbis Latina-
 rum tantummodo feriarum causa creabatur .
 Cum enim ad has celebrandas universi magi-
 stratus Romani convenirent , uti Dionysius
 p. 554. memoriae prodidit , ut urbi interea
 temporis aliquis moderator adesset , Praefectus,
 quo de agitur , ibi a consulibus relinqueba-
 tur . Qui sane per quatuor illos dies consulum
 partes agendo senatum quidem , auctore Gel-
 lio XIV. 8. ob subitam rem aliquam habere
 poterat , comitia vero non item , quippe cum
 feriatis diebus agi cum populo nequiret .

§. X.

*De Decemviris,
& de Tribunis militum
consulari potestate.*

I. Cum non certae adhuc, totique rei moderandae pares, perscriptae apud Romanos leges essent, sed omnia ferme, ut olim regum, ita dein consulum gererentur arbitrio; id tandem magistratu plebejo indignante placuit senatui (si fides habenda Livii ac Dionysii testimoniis) peti a Graecis urbibus, praesertim Athenis, leges atque instituta, quae inde ad Romanae civitatis usum componerentur. Tum postquam per legatos ad id missos allatae sunt, ad eas condendas creati A. V. CCCI. fuere **DECEMVIRI**, qui universis aliis magistratibus sublatis soli in republica summo cum imperio, ac sine provocatione essent. (Liv. III. 33. & Dionys. p. 680.)

Jam hi, simul ac magistratum occeperunt, ea inter se ratione (uti refert Halicarnasseus, ibid.) partiti sunt munia, ut singuli statutis vicibus ad certos dies consulare imperium atque insignia obtinerent; unoque imperante, ceteri ad populi invidiam declinandam habitu vix a privatis dissimiles essent, uno tantum (ex Patavini relatu ibid.) Accenso contenti: universi autem a primo mane cognoscendis pro tribunali causis vacarent. Cum vero promulgandas leges (ad quas maxime renuntiati fuerant) e patriis moribus & peregrino ju-

re conflatas diu diligenterque expendissent, postremo in X. tabulis conscriptas, & publice propositas, cum ingenti omnium consensu per-tulerunt. (Liv. III. 34. & Dionys. p.681.)

Quoniam vero decem illis legum tabulis, quot primo exstiterant, aliquid adhuc ad ab-solutam juris rationem deesse videbatur, anno insequenti creati sunt iterum perficiendae rei causa Decemviri. Qui novis additis legibus, XII. tabularum numerum expleverunt. (Liv. III. 37. Dionys. p.684.)

II. Alia porro de causa investiti in rempu-blicam fuere TRIBUNI MILITVM CONSVLARI POTESTATE; quod scilicet contendere aliquan-do tribuni plebis coeperunt, ut, quod nunquam antea factitatum fuerat, jam alter con-sul e plebe fieret. Vt igitur eorum tumulti-bus obviam iretur, neque tamen summus il-le honor in unos adhuc patricios collatus im-pertiretur plebi, senatus consulto a plebeis comprobato statutum est, ut pro consulibus Tribuni militum consulari potestate tres e pa-triciis, totidemque de plebe crearentur; dein vero annuo exacto spatio convenire iterum inter senatum plebemque deberet, utrum eos-dem rursus, an consules administrandae rei-publicae admoveri mallent.

Ita anno CCCIX. ad consulare munus obeundum renuntiati primum sunt Tribuni militum, tres tamen numero, omnesque pa-tricii, jam eo uno satis contenta plebe, quod sui ratio habita videretur. Quin etiam his ipsis, quod vitio creati dicerentur, mox abdi-cantibus, ad consulum creationem reditum

sta-

DE MAGISTRATIBVS ROMANIS. 163
statim est. (Liv. IV. 6. & 7. Dionys. p.735.
& seq.)

Consecutis inde annis novas identidem tur-
bas conciente plebe , iterum ac saepius Tri-
buni id genus e comitiis prodierunt , misti
ex patriciis plebeisque , ac vario numero , modo
tres , modo quatuor , modo sex : donec tan-
dem anno CCCLXXXVIII. concedentibus
patribus , creari primum consul de plebe coe-
pit . (Liv. VI. 42.)

§. XI.

De Magistratibus extraordinariis minoribus .

Sicuti magistratum ordinariorum , sic etiam
eorum , qui extra ordinem fierent , alii ma-
jores , alii minores erant . Itaque cum de ex-
traordinariis majoribus dictum satis sit , restat
ut de minoribus pauca videamus .

I. PRAEFECTVS ANNONAE , cum fame
urbs premebatur , ad accurandam rem frumen-
tariam creari solebat . Ita apud Livium IV.
12. *Coepere a fame mala postremo per-
pungere plebeji , haud adversante senatu , ut L.
Minusius Praefectus annonae crearetur .*

II. QVAESTOR PARRICIDII , vel RERVM
CAPITALIVM ad quaerendum de aliquo cri-
mine legebatur . Ac in magistratibus extraor-
dinariis minoribus ille quidem numeratus est ,
licet plerumque id munus consulibus , alterive
eorum , aut alicui e praetoribus , aut etiam
di-

dictatori mandari soleret . Quare Livius IV. 51. sic refert : *Senatus consultum factum est, ut de quaestione Postumianae caedis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent, plebesque praeficeret quaestioni, quem vellet. A plebe consensu populi consulibus negotium mandatur.*

Quibus vero de causis, quibusve reipublicae aetatibus ad hujus magistratus creationem ventum aut saepe, aut aliquando sit, declaratum reperies Cap. VII. de Judiciis Part. 2.

III. **QUINQUEVIRI MENSARII**, ad levandos aere alieno cives creati, occurrunt apud Livium VII. 21. ita narrantem : *Novi consules fenebrem quoque rem, quae distingere unanimos videbatur, levare aggressi, solutionem alieni aeris in publicam curam verterunt, Quinqueviris creatis, quos Mensarios ab dispensatione pecuniae appellarunt.*

IV. Fuere etiam **DVUMVIRI NAVALES**, quos memorat Livius IX. 30. Praeterea **TRIVMVI RI REFICIENDIS SACRIS AEDIBUS**: necnon **QUINQUEVIRI MVRIS TVRRIBVSQVE REFICIENDIS**: qui utrique ab eodem historico XXV. 7. producuntur. Verum de his nihil peculiare habemus quod apponamus, cum nihil de eorum potestate sit, quod non ab ipso nomine statim pateat.

NEQVE vero de universis omnino magistratibus urbanis, cujuscunque ii demum generis fuerint, quidquam reliqui est, quod ad hactenus dicta addendum esse putemus. Itaque provinciales modo, quod unum superest, extrema hac parte sistantur necesse est.

§. XII.

*De Proconsulibus,
& Proprætoribus.*

I. Quibus provincia aliqua extra ordinem dabatur, ii in primis PROCONSULES, vel PROPRÆTORES dicti.

Heic autem primum omnium advertas oportet, hujus generis *provincias*, quæ PROCONSULIBVS, aut PROPRAETORIBVS decernebantur, non ferme fuisse regiones extra Italiam Romanis armis subactas (quæ maxime propria fuit ejus nominis notio), sed quaelibet munera, ad bellum plerumque spectantia, illis imposita. Quo sane sensu, generatim quævis officia denotante, frequentissimus Latinis est ejusdem vocabuli usus (56).

II.

(56) Certe quidem Livius, ut reliquos omittamus, quotiescunque (quod percrebro usu venit) de muniorum partitione inter novos consules prætoresque facta sermonem habet, hanc stabili quadam ratione vocem usurpat. Pro sexcentis aliis valeat is unus locus, qui est XXXVII. 36. *Consulatus inde ineant C. Claudius Nero, & M. Livius iterum. Qui, quia jam designati PROVINCIAS sortiti erant,*

prætores sortiri jusserunt. C. Hostilio urbana jurisdictio evenit; addita & peregrina, ut tres in provincias exire possent. A. Hostilio Sardinia C. Mamillio Sicilia, L. Portio Gallia evenit. Vbi cum duæ tantum veræ provinciae numerentur, Sardinia, & Sicilia; reliquæ tamen procurationes uno omnes provinciarum nomine comprehenduntur; id quod remur maximo esse operum rationibus attendendum.

II. Itaque si alicui privato consulare imperium deferretur, ipse tunc *Pro consule* dicebatur. Illustre admodum hujusce rei documentum praebet Livius XXVI. 18. ubi inquit: *Postremum eo decursum est, ut populus PRO CONSVLE creando in Hispaniam comitia haberet. Tum non multo post: Ad unum omnes non centuriae modo, sed etiam homines P. Scipioni (quatuor & viginti ferme annos nato) imperium esse in Hispaniam jusserunt.*

Eadem appellatio eorum erat, quibus gesto jam consulatu imperium prorogabatur. Quare apud eundem VIII. 23. legitur: *Cum & comitiorum dies instaret, & Publilium imminentem hostium muris avocari ab spe capiendae in dies urbis, haud e republica esset; actum cum tribunis est, ad populum ferrent, ut cum Publilius Philo CONSVLATV ABISSET, PRO CONSVLE rem gereret, quoad debellatum cum Graecis esset.*

III. Simili porro ratione *Propraetores* vocati sunt illi, quibus in rebus bellicis acta praetura prorogatio imperii concederetur. Ita cum in annalibus ejusdem scriptoris XXVII. 7. dicatur: *C. Hostilius (praetor, ut indidem patet, urbanus) ab C. Laetorio pro praetore provinciam exercitumque, qui tum jam Arimini erat, acciperet: postea ad insequentem annum cap. 22. de eodem subditur: PROROGATVM (imperium) & C. Hostilio Tubulo est, ut PRO PRAETORE in Etruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio.*

Ex his interim locis illud praeterea colligas licet, quam antiquitus forma hujusmodi

di magistratuum nomina efferrentur. Quae quidem cum in duas essent antea disjuncta voces, in unam aliquando tandem coaluerunt.

IV. Praeter eos autem Proconsules, de quibus modo dictum, quorumque extraordinarium erat imperium, alii porro ordinarii fuerunt, illi nimirum, qui consulatu perfuncti ad aliquam inde regendam provinciam abibant. Etenim cum per assiduas victorias Romanarum numerus provinciarum magnopere crevisset, jam harum administrationem non modo, ut ante, praetores, sed etiam ex consulatu consules suscipiebant. Id sane e reliquis egerunt Gabinius, & Piso, qui statim post consulatum alter ad Syriam, alter ad Macedoniam gubernandam profecti sunt.

Neque secus de Praetoribus res habuit, qui (ut retulimus §. III.) obita Romae praetura ad unam e provinciis mittebantur. Quos tamen, etiam quo tempore provinciali huic muneri vacabant, Praetores potius, quam Proprætores appellatos invenies.

Illud vero silentio praeterire haud decet, si quis provinciam acciperet non subito ex consulatu aut praetura, eum extraordinarii magistratus loco fuisse habitum. Hac de causa Tullius, qui Ciliciam proconsul obtinuit, at aliquot a consulatu annis, id imperium extraordinarium vocat, in haec verba scribens V. ad Att. 9. *Faciam, ut summa modestia, & summa abstinentia MVNVS HOC EXTRAORDINARIVM traducamus.*

V. Jam de his provinciarum praesidiis nonnulla scitu digna attexere par est.

Aug.

Antequam illi ab urbe proficiscerentur , quaecunque eorum vel itineri , vel procurationi necesse forent , videlicet Viaticum , Exercitus , Stipendium , Comitatus (57) a senatu decernebantur. Idque omnino fuit *Ornare provincias* . Hinc Cicero III. ad Att. 24. *Cum scripissetis* , inquit , *consulares PROVINCIAS ORNATAS esse* .

Vbi vero profectiois dies adventasset , tunc illi paludati , praeceuntibus lictoribus cum fascibus ac securibus iter ad provincias ingrediebantur. Atque heic e re nata de lictorum numero monere libet , duodecim quidem proconsulibus praesto fuisse , sex vero praetoribus . Quapropter Cicero in Maniliana 12. ut Sextilii , & Bilini praetorum provincialium casum commemoraret , inquit : *Cum DVODECIM SECVRES in praedonum potestatem pervenerint* .

VI. Quod porro ad jurisdictionis in provinciis exercendae rationem attinet , sciendum cum prius est , unamquamque provinciam in plures *Dioeceses* , sive *Conventus* , ac *Jurisdictiones* fuisse distributam ; quod palam facit Plinius III. 1. & V. 29. in his autem singulis oppidum aliquod juri dicundo fuisse destinatum , *Forum* ea de causa vocatum : quo , cum magistr-

(57) Plures magistratum vel adjuutores , vel ministri erant , qui universi uno *Comitatus* nomine indicabantur ; videlicet Quaestor , Legati , Tribuni militum , Praefecti : adhaec Scribae , Accensi , Praecones , Lictores , Interpretes ,

Haruspices . Huc vero referendi quoque sunt *Con tubernales* , illustres nimirum adolescentes , qui quorem militarem addiscerent , Praesidem in provinciam profecti ab ejus nunquam latere discedebant .

stratus jus diceret, totius Dioecesis homines jus suum persecuturi convenirent.

Ille igitur per hiemem fere (aestate plerumque, ubi res flagitaret, bellis insumpta) *Conventus* obiens, hoc pacto universis provincialibus, necnon Romanis civibus id poscentibus, jus reddebat. Ex quo quidem instituti genere ortum duxerunt formulae illae iis magistratibus accommodatae, *Conventus circuire, agere, peragere; Forum indicere, agere*; aliaque his similes. Itaque Caesar V. Bell. Gall. 1. scribit: *Ipse CONVENTIBVS Galliae ceterioris PERACTIS, in Illyricum proficiscitur.* Et Hirtius VIII. Bell. Gall. 46. *Paucos ipse dies in provincia moratus, cum celeriter omnes CONVENTVS PERCVRRISSET, publicas controversias cognovisset, tandem ad legiones in Belgium se recepit.* Denique Cicero V. ad Att. 21. *Idibus Februariis, quo die has literas dedi, FORVM institueram AGERE Laodiceae.*

Illud autem praeterea hujus loci est animadvertere, hos provinciarum rectores pro diversis causarum generibus diversam judiciorum rationem, non secus ac Romae a praetoribus fiebat, adhibuisse. Etenim privatas quidem causas judicibus, e civium Romanorum ibi commorantium grege delectis (uti ex Gronovio notavit Graevius Praefat. Tom. I. Antiq. Rom.) disceptandas mandabant. In publicis vero judiciis nonnullos eorundem in consilium sibi adsciscebant, e quorum sententia de re, qua de agebatur, statuerent: quod planum fit per Tullium II. in Verr. 29.

H

Jus

Jus vero ipsum dicebant illi ex edictis suis. Quae sane cum pro lubitu conficerent, saepe tamen in ea aliquid e superiorum praesidium edictis transferebant. Hanc se quoque rationem secutum declarat Cicero III. Fam. 8. *Romae, inquit, composui edictum: nihil addidi, nisi quod publicani me rogarunt, cum Samum ad me venissent, ut de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum.* Hinc autem factum, ut quod de alieno apponebant, *edictum translaticium* diceretur; quod vero de suo, *edictum novum*. Docent hoc verba ejusdem Tullii I. in Verr. 44. & seq. *In re tam usitata satis est ostendere, omnes antea jus ita dixisse, & hoc vetus edictum TRANSLATICIVMque esse. Cognoscite aliud hominis in re vetere EDICTVM NOVVM.*

VII. Cum porro provinciae rector totum annum ei praefuisset, compositas ejusdem rationes apud duas civitates deponere, antequam decederet, ex lege debebat. Quare Cicero V. Fam. 20. de se ipso dicit: *Illud quidem certe factum est, quod lex (nimirum Julia, paullo ibidem ante memorata) jubebat, ut apud duas civitates, Laodicensem, & Apameensem . . . rationes consecras & consolidatas deponeremus.*

Exinde tradita successori provincia exercitumque, triginta ipsos dies a lege Cornelia ad decedendum habebat. Expressit hoc ipse Tullius III. Fam. 6. cum ad Appium decessorem suum scripsit: *Eo decessisti, quo ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, ut opinor, Corneliae constituti essent.*

At

At successore cunctante, praeficiebat ille interim provinciae, ne intutam relinqueret, unum aliquem e legatis, vel potius quaestorem. Hinc idem Cicero II. Fam. 15. *Ego, inquit, de provincia decedens quaestorem Coelium praeposui provinciae.*

VIII. Postquam autem Romam ille reverterat, si quidem petiturus triumphum esset, extra urbem cum lictoribus, & fascibus, iisque nonnunquam laureatis (58), subsistebat, donec a senatu de re proposita decerneretur. Confer huc, quae dicta de hoc genere fuerunt pag. 57.

H 2

Quod

(58) Im more erat positum, ut laurea ornarentur fasces eorum ducum, qui ob non vulgarem aliquam partam victoriam Imperatores salutati a militibus fuissent. Itaque hanc honorificam appellationem virtutis ergo concessam (de qua in de Militia redibit mentio) continuo illud insigne fascium sequebatur. De utroque, quod jam sibi propter res in provincia gestas obtigerat, loquitur Cicero II. Fam. 16. cum ait: *Accedit etiam molesta haec pompa lictorum meorum, NOMENQUE IMPERII, quo appello. . . . Incurris haec nostra LAVRVS non solum in oculos, sed jam etiam in oculos malevolorum.* Ac pro Ligar. 3. ut ostenderet, quanta in se Cae-

sar victor liberalitate fuisset, haec profert: *Qui ad me ex Aegypto literas misit, ut essem idem, quae fuissim: qui cum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: a quo concessos FASCES LAVREATOS tenui, quoad tenendos putavi.* Ab ea autem causa id totum fuit, quod cum e provincia revertisset Cicero, inque urbem civilibus armis turbatam ingressus non esset, imperii insignia, quae uno in moenia Romana introitu amittebantur, nondum ad id temporis posuerat: quae tum etiam postea ut libere arbitrataque suo uteretur, a Caesare jam ferme rerum arbitro permissum est.

Quod si de triumpho agi non oporteret, positus statim imperatoris insignibus privatus urbem inibat.

Postremum illud erat, ut quas rationes in provincia reliquerat, easdem totidem descriptas verbis ad aerarium deferret; id quod per eandem legem Juliam fuerat cautum. (Cic. V. Fam. 20.) Ad ipsum vero aerarium etiam ille *deferre in beneficiis* solebat eos suae procuratoris ministros, quos ob strenue navatam operam publico digno beneficio iudicasset. Huc spectat is modo laudatae epistolae Tullianae locus: *Quod scribis de BENEFICIIS: scito a me & tribunos militares, & praefectos, & contubernales dumtaxat meos DELATOS esse.*

§. XIII.

De Quaestoribus provincialibus.

I. Quaestores, de quibus haec sermo est, fuere tum qui imperatores ad bellum sequebantur, tum qui cum proconsulibus, aut praetoribus in provincias exibant. Illorum prima mentio exstat apud Livium IV. 43. cum refertur comprobatum a patribus, quod a consule relatum fuerat, *ut praeter duos urbanos quaestores, duo consulibus ad ministeria belli praesto essent.* Hanc autem rem licet mox ibidem subjiciatur omissam ob tribunorum postulationem

mem fuisse, qui partem quaestorum fieri de plebe vellent; effectam tamen postea, ostendunt verba ejusdem scriptoris IV. 54. quibus quatuor quaestores creati dicuntur, duo procul dubio ad munia urbana, reliqui ad bellica ministeria.

Jam porro in provincias, ad quas regendas proconsules & praetores, singuli simul quaestores mittebantur. Vnius Siciliae peculiaris in hoc conditio fuit, ubi cum unus de communi more praeesset praetor, duo tamen aderant praetores, Lilybaei alter, alter Syracusis; quippe quod ea insula, quod ad Romanam ditionem attinebat, in duas provincias divideretur: cujus tamen divisionis ratio in quaestorum tantum, non autem praetorum, geminatione servata est. Hinc Cicero II. in Verr. 4. *Quaestores, inquit, VTRIUSQUE PROVINCIAE, qui isto praetore fuerant, cum fascibus mihi praesto fuerunt.*

Ad haec itaque universa provincialia munera explenda cum in singulos annos eo numero quaestores comitiis renuntiarentur, ex quo & urbani, & provinciales possent existere; postquam omnes designati fuerant, jubebat inde senatus eos fortiri, quinam in urbe curam aerarii gererent, quique in provincias proficerentur.

II. Horum autem fuit, pecuniam sibi ex aerario attributam tueri, ex eaque stipendium & annonam exercitui suppeditare; captam bello praedam vendere, & quod inde rediret, cogere in aerarium; rationes etiam accepti, expensique, ad aerarium suo tempore referendas,

das, conficere. Ad haec vero jurisdictionem nonnunquam eos, mandantibus praesidibus, exercuisse exploratum est. Sed & ubi hi ante successorum adventum e provinciis decederent, illis interea omnem administrationem committi solitam fuisse dictum jam est p. 171.

III. Praesto eisdem erant tum LICTORES cum FASCIBVS, tum SCRIBAE, illi ad auctoritatem comparandam, hi ad rationes conscribendas. De alteris loquitur Cicero pro Planc. 41. cum ait: *Simul ac me Dyrrachium attigisse audivit (Plancius in provincia quaestor) statim ad me Lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutata, profectus est.* Alteros vero memorat idem orator III. in Verr. 78.

IV. Jam si quaestor, non expectato successore, de provincia decessisset, vel ibi suum obiisset diem, tum qui ab ipso Praeside in ejus sufficiebatur locum, PRO QVAESTORE vocabatur. Vide quam ad hoc recte quadrent dicta Tullii I. in Verr. 36. *C. Malleolo quaestore Cn. Dolabellae occiso. . . . statim (Verres) Pro Quaestore jussus est esse.* Hujusmodi autem quaestoriae procurationis vicarii nullo modo, quod per se patet, magistratus erant.

Ab his vero alii profus fuerunt PROQVAESTORES, quos in exercitu consulari aliquando saltem, si minus semper, fuisse indicat Tullius I. in Verr. 14. dum rationes a Verre exercitus quaestore ita relatas tradit: *Accepi vicies ducenta triginta quinque millia, quadringentos, XVII. nummos. Dedi stipendio, frumento, legatis, Proquaestoribus, cohorti praetoriae H. S. mil-*

DE MAGISTRATIBVS ROMANIS. 175
mille sexcenta triginta quinque millia, quadringentos, XVII. nummos. Hos autem praetorii muneris ministros, a magistratum genere penitus diversos, certum est non fuisse suffragii populi creatos; sed aut a senatu datos, aut ab ipso quaestore allectos, credibile admodum videtur.

C A P V T VI.

De magistratum Ministris.

NE quid eorum, quae ad universam magistratum rationem pertinere, taciti praetereamus, nonnulla haec de ipsorum **MINISTRIS**; qui scilicet ad eorum iussa exsequenda praesto aderant, attexemus. Hi autem fuere **SCRIBAE, ACCENSI, INTERPRETES, PRAECONES, LICTORES, VIATORES, SERVI PUBLICI, & CARNIFEX.** Qui jam per nos raptim singuli producentur.

SCRIBAE

E reliquis fere honoratioribus gravioresque sunt habiti, quippe cum *eorum fidei*, ut loquitur Cicero III. in Verr. 79. *tabulae publicae, periculaque* (i. e. tabellae (59) sive acta)

H 4 ma-

(59) Eiecta jamdiu ab eruditis fuit, tanquam minus idonea, sententia illa qua ferebatur, *pericula hoc lo-*

magistratuuum committerentur. Re enim vera ipsorum erat, ita magistratibus apparere, ut publicas rationes, leges, & acta, res quidem omnes

loco non alia, quam vulgata significatione, esse accipienda; neque alia porro de causa appositam hanc vocem a Tullio fuisse, nisi quod a tabulis publicis, quas ante nominaverat, creari pericula possent magistratibus.

Rursus vero recepta passim opinio est, qua creditur, per id vocabulum *tabellas*, sive *libellos*, ad summam acta magistratuuum designari. Hac sane notione meritissimo credere fas est usurpatam quoque eam vocem a Cornelio Nepote in vit. Epaminondae 8. ubi ita narratur: *Neque recusavit, quo minus legis poenam subiret; sed unum ab iis petiit, ut in PERICVLO suo inscriberent: EPAMINONDAS ATHEBANIS MORTE MVLTATVS EST, QVOD EOS COEGIT APVD LEVCTRA SVPERARE LACEDAEMONIOS,* &c. Quo in loco periculum idem esse, ac *tabellam damnatoriam*, complures docti viri, in primisque Jacobus Cujacius totius sententiae auctor, scitissime docuerunt.

Nam quod alii ex eruditorum item numero sibi persuaserunt, sepulcralem heic potius titulum denotari, non tam recte stare videtur; neque enim verisimile sit, adeo ducentem illum Thebanum effrontem fuisse, ut peteret, sibi, postquam damnatus extremoque supplicio affectus esset, monumentum publice poneretur.

Huc praeterea confer locum Capitolini in vit. Anton. Philos. sic habentem: *Habuis secum praefectos, quorum & auctoritate, & PERICVLO semper jura dictavit.* Nimirum ille (prout bene admodum explicavit Casaubonus) praefectorum, quos secum habuisse dicitur, non consilium modo, sed formulam etiam sibi praescriptam in dictandis iuribus secutus est.

Ad rem denique mirifice congruit titulus ille Codicis l. 7. tit. 44. *de sententiis ex PERICVLO recitandis.* Est enim ibi *ex periculo recitare* idem, quod alibi redditur, *de scriptis*, aut *de scriptis recitari*.

queis deserviebant, diversitate. Quanquam autem in ejusmodi decurias ab ipsis magistratibus legi homines solerent, ut e reliquis Tullius in Cluentiana 45. significat; nonnulli tamen aliquando *decuriam emebant*, videlicet in earum aliquam adscribi per pecuniam curabant. (Cic. III. in Verr. 79.)

Antequam hinc abeamus, non inutile erit monere, nonnunquam scribas etiam *notis* (i. e. signis quibusdam unam pluresve simul voces indicantibus) uti consuevisse ad celerime excipiendum, quidquid in concione, aut in judiciis diceretur: quo scriptionis genere utentes, *Notarii* proprie nuncupati sunt. De his Martialis XIV. 208.

*Currant verba licet, manus est velocior illis:
Nondum lingua suum, dextra peregit
opus.*

Plura de tota hac re Lipsius Centur. I. ad Belgas ep. 27.

ACCENSI

Non aliis, quam consulibus & praetoribus singuli apparebant. Ex eo autem suam sortiti sunt nomenclaturam, quod & populum ad concionem, & eos, qui jus poscebant, ad praetorem *accirent*. Sed & praeterea eorum partes erant, interpellatorum loquacitatem imposito silentio cohibere. Vnde pronum est intelligere, quod in non mediocri laudis loco posuit Cicero I. ad Q. Fratrem, cum inquit: *His rebus nuper Cn. Octa-*

Octavius jucundissimus fuit, apud quem primus lictor quieuit, TACVIT ACCENSVS: quoties quisque voluit dixit, O quam voluit diu.

Ad haec quo tempore horologiorum usus non adhuc (61) in urbem inuectus erat, mo-

H 6 tis

(61) Quingentos prope annos horologiis Roma ex-
pers fuit. De qua re, de-
que simul nonnullis aliis
ad id spectantibus audi
Plinium ita loquentem
VII. 60. *M. Varro primum*
(horologium) *statusum*
in publico secundum Ro-
stra in columna tradit bel-
lo Punico primo a M. Va-
lerio Messala consule, Ca-
sina captis in Sicilia: de-
portatum inde anno
Vrbis CCCCLXXXI. nec
congruebant ad horas ejus
lineae: paruerunt tamen
eis annis undecentum, do-
nec Q. Marcius Philippus,
qui cum L. Paulo fuit
ensor, diligentius ordina-
tum juxta posuit: idque
munus inter censoria opera
gratissime acceptum est.
Etiā tū tamen nubilo
incertae fuere horae usque
ad proximum lustrum.
Tunc Scipio Nasica colle-
ga Laenatis primus aqua
divisit horas aequae noctium
ac dierum.

Habes jam hinc, quo
primum anno possum Sa-

larium in Vrbe fuerit:
Nam quod idem Plinius
ibid. paullo prius e cujus-
dam Fabii testimonio tra-
diderat, L. Papirium Cur-
forem triginta ante annis
illud Romanis statuisse,
id sane in incerto adeo
reliquit, ut nullam ei pro-
fus fidem conciliaverit.

Horologiorum autem,
quale Nasicæ primum ac-
ceptum Roma retulit, quæ
aqua impellente horas di-
stingerent indicarentque,
structuram omnem ratio-
nemque enucleate perscri-
bit Vitruvius IX. 9. Vbi
etiam declarat, quo pacto
in illis horarum spatia tem-
porum varietati aptarentur,
ut scilicet horae diurnæ
(quæ quovis anni tempore
duodenae ab ortu ad oc-
casum solis numerabantur)
celeriores tardioresve fie-
rent, prout brevior lon-
giorve dies esset. In quo
tamen, ut omnia recte con-
starent, servari procul du-
bio & illud debuit (quod
ratio ipsa opinari cogit)
ut, nisi quando dies pares
poe

ris fuisse, ut Accensus diversas diei horas, scilicet tertiam, sextam, & nonam enuntiaret, patet ex Varrone V. L. L. 9. atque ex Plinio VII. 60. Huc sane pertinet versus veteris poetæ, quem idem Varro ibi in medium affert:

Vbi primum Accensus clamarit meridiem.

Quam quidem variam horarum rationem ipso solis itinere metiebantur. Cujus rei satis luculentum indicium dedit Plinius l. l. cum hæc literis prodidit: *Duodecim tabulis ortus tantum & occasus nominantur: post aliquot annos adjectus est & meridies, Accenso consulum id pronuntiante, cum a curia inter Rostra & Græco-stasin prospexisset solem.*

INTERPRETES

Hi dicti sunt, qui ad exterarum gentium interpretandam orationem adhibebantur. Eisdem ex Apparitorum genere fuisse declarat aperte Cic. XIII. Fam. 54. cum inquit: *In longa APPARITIONE singularem & prope incredibilem patris Marcilii (quem paullo ante interpretem suum dixerat) fidem, abstinentiam, modestiamque cognovi.*

PRAE-

noctibus essent, primo quoque mane initium prioris horae ad ortum solis accommodaretur.

Cave tu vero existimes, quod nonnulli arbitrati sunt,

ejusmodi horologia eadem ac clepsydras fuisse. Ad quas mox pauca spectantis in adnotatione 66. te tibi dabunt.

PRAECONES

Quos & *Praecias* apud Festum vocatos invenias, non immerito hoc donati sunt nomine, cum inter eorum munia non postremum id fuerit, ut multitudinem *praecierent*, idest *ante conventum cierent, sive excitarent populum, ut conveniret*, uti observavit Vossius.

Plura autem erant, quae ipsorum officii finibus continebantur; scilicet in auctionibus ad hastam stare, & oblata praetia evulgare: in comitiis partite vocare populum ad suffragia, eaque sigillatim pronuntiare: in legumlationibus publice eas recitare: in judiciis reos, accusatores, testes citare: in funeribus homines ad cohonestandas exsequias evocare: in sacris silentium indicere: atque hujuscemodi alia peragere, quae passim in antiquis historiis occurrunt.

LICTORES

Diu fuit, cum a *ligando* appellationem sibi adscivisse crediti sunt, ob illud praecipue frequens in reos carmen: *I LICTOR, COLLI-GA MANVS*. Sed tandem doctissimus Mazochius in Additam. ad Voss. Etymol. ab *Hetruria* id vocabulum (unde & Lictores ipsos) Romam devectum docuit; ac propterea ab Hebraea voce *לקט* *lakeat* i. e. *colligere* derivatum; quae nimirum apud Hebraeos saepissime idem fuerit, ac *colligere ad perdendum*. Id vero mirum quantum Lictoribus quadrat, praeser-

fertim si illa etiam formula spectetur, quae est apud Livium XXVI. 16. *I LICTOR, ADDE VIRGAS REO, ET IN EVM LEGE AGE.*

Praeter hoc autem noxios puniendi, & vel virgis, vel securi caedendi munus, tria alia Lictores obibant, quibus designandis tres illae addictae fuere voces, *Praeire, Animadvertere, & Submovere.*

Primum itaque illi gestantes laeva manu fasces sinistro humero inclinatos, suis praebant magistratibus, & non gregatim quidem, nec terni, aut bini, sed singuli, ita ut qui reliquis omnibus anteibat, *primus lictor* diceretur, ut in loco Ciceronis paullo ante a nobis allato, cum de accensis ageremus; qui vero postremus minime omnium ab ipso aberat magistratu, *proximus*. Ita apud Livium XXIV. 44. *Consul animadvertere PROXIMUM LICTOREM jussit, & is, ut descenderet ex equo, inclamavit.*

Atque hinc jam patet, quonam illa pertinet *Animadversio*, quod e lictoriis officiis alterum fuit; ut scilicet qui magistratui occurrerent, ad observantiae significationem ex equo curruve desilirent, caput aperirent, semita cederent.

Denique turbam illi submovebant vel voce per hanc, similemve formulam: *DATE VIAM CONSVLI*; vel virga, quam manu gestabant. Hinc apud Livium XLV. 29. lictor ipse *Submotor aditus* appellatur. Hinc etiam manavit scitum illud Horatii II. Od. 16.

Non enim gazae, neque consularis

SVB-

SVBMOVET lictor miseros tumultus
Mentis, & curas laqueata circum
Tecta volantes.

Id postremo de lictoria virga, de qua modo injecta mentio, adjectum volumus, eam tum ad circumfusam multitudinem disjiciendam, tum etiam ad domorum, quas magistratus initurus esset, percutiendas januas ului fuisse. Quare a Livio VI. 34. scribitur. *Fortē ita incidit, ut lictor Sulpitii* (tribuni militum consulari potestate) *cum is de foro se domum reciperet, FOREM, ut mos est, VIRGA PERCVTERET.*

VIATORES

Cur ita vocarentur, aperit Tullius de Senect. 16. his verbis: *A villa in senatum arcessabantur & Curius, & ceteri senes; ex quo qui eos arcessabant, VIATORES nominati sunt.*

Deinde vero dici hoc nomine consueverunt, qui aliquibus magistratibus vel ad vocandum, ut consulibus, vel adprehendendum, ut tribunis plebis, apparebant. (Gell. XIII. 12.)

SERVI PVBLICI

Non Romae modo, sed & alibi passim, fuerunt, qui publicis ministeriis mancipabantur. Itaque, praeterquam quod & sacerdotibus, & universo populo famulabantur, tum vero in primis magistratum, & sane omnium, imperiis

riis praesto erant. Certe quidem de censoribus rem ita testatam reliquit Livius XLIII. 18. *Censores . . . dimissis SERVIS PVBLICIS, negarunt se prius quidquam publici negotii gesturos, quam iudicium populi de se factum esset.* De aedilibus Varro apud Gellium XIII. 13. *Nunc stipati SERVIS PVBLICIS . . . ultro submovent populum.* Quae vero alia exstant adhuc de aliis testimonia, omittimus.

Quod autem eiusmodi servi publici a licitoribus, ceterisque apparitoribus diversi omnino fuerint, liquido constat ex senatus consulto, quod recitat Frontianus in de Aquaeduct.

CARNIFEX

Damnatis cruci affigendis, strangulandisve, aut eorundem frangendis cervicibus unice addictus. De eo id maxime dicendum suppetit, habitare eum in urbe nequivisse, quoniam ejus conspectu funestari civitas, & laedi quodammodo libertas populi credebatur. Qua de causa Cicero pro Rabir. 4. inquit: *Quamobrem uter nostrum tandem, Labiene, popularis est? tunc, qui civibus Romanis in concione ipse carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere. . . . an ego, qui funestari concionem contagione carnificis veto?*

CAPUT VII.

De Judiciis.

Pro duplici privati publicique juris ratione, duplicis quoque apud Romanos generis fuere Iudicia, *Privata*, & *Publica*. Privatis jus quisque suum persequabatur: publicis crimina, quibus civitatis jura laeduntur, vindicabantur. De utrisque, a se invicem maxime discrepantibus, nos bipartito agemus.

Pars prior

De Judiciis privatis.

Iuris privatis in judiciis dicendi potestas quorumnam Romae fuerit, satis superque ex annalium monumentis perceptum est. Nimirum primis temporibus reges ipsos privatorum controversiis dirimendis dedisse operam docet diserte Dionysius p. 627. Deinde id muneris suscepisse consules narratur ibid. Denique creato ad hoc praetore an. V. C. CCCLXXXIX. rursus vero altero, qui inter cives ac peregrinos judicaret (uti dictum in de Magistrat. §. 2.) tota jurisdictio transmissa in eos fuit.

Hi igitur magistratus reipublicae aevo judiciis privatis praeerant. Qua vero ratione, quo-

ve

ye ordine haec eadem peragerentur, id modo accuratius evolvendum est.

§. I.

De in jus vocatione :

Cum quis rem repetere animum induxisset suum, primum experiri solebat, num domi per amicos (quos *disceptatores domesticos* appellat Cicero pro Caecin. 2.) procul forensi strepitu negotium componi posset. Qua porro ratione profectum si nihil esset, poterat ille reum, ubi occurrisset, die postulationis in jus vocare : quod fiebat aliqua ex his formulis : IN IUS EAMVS : IN IUS VENI : IN IUS AMBVLAM : SEQVERE AD TRIBVNAL. (Barn. Briss. de Form. p. 366.)

Id si reus abnueret, aliquem ex adstantibus actor, tacta ima ejus auricula (quae memoriae credebatur sedes) *antestabatur*, testem scilicet advocabat : ac tum fas ei erat illum etiam obtorto collo in jus abripere. Quod tamen etiam, postquam illata lis fuerat, aliquando factum indicat Flaccus I. Sat. 9. ubi, cum de quodam loqueretur, qui jam vadimonium promiserat, postremo subdidit :

..... *Casu venit obvius illi*

*Adversarius, &, quo tu turpissime, magna
Inclamat voce, & LICET ANTESTA-*

RI? Ego vero

*OPPONO AVRICVLAM. RAPIT IN
IUS.*

Si

Si autem reus domi se teneret , quoniam inde extrahi per vim nequibat , ut testatur Tullius pro Dom. 41. edicto praetoris ad ejus aedes affixo citabatur . Et si quidem ter ille hac ratione per intervalla vocatus non pareret , neque ab aliquo bono viro defenderetur , tunc praetor bona ejus possideri vendique jubebat .

§. II.

*De actionis editione,
& postulationibus.*

I. Quando qui vocatus in jus esset , venerat , tum primum omnium actor , facta ei a praetore dicendi copia , *actionem edebat* , scilicet significabat , quo actionis genere uti vellet . Plures enim ex una causa existere solebant actiones , videlicet agendi rationes , quibus jus quisquam suum persequi posset ; quarum edendarum aliquam formulam postea proferemus . At quaenam illarum deligeretur , petitoris arbitrium erat . Hinc Cicero pro Caecin. 3. *Praetor is* , inquit , *qui judicia dat* , *nunquam petitori praestituit* , *qua actione illum uti velit* .

II. Exinde vero actor ipse *actionem postulabat* , ut nimirum per praetorem liceret sibi eam in adversarium intendere .

Tunc autem & reus *advocationem postulabat* , tempus scilicet convocandi amicos , qui sibi consilio operaque in re adessent . Ex hoc pro-

fectus jocus ille Tullii VII. Fam. II. *Quis tot interregnis jureconsultum desiderat? Ego omnibus, unde petitur, hoc consilii dederim, ut a singulis interregibus binas advocaciones postulent: cum enim interrex quinis modo diebus rempublicam administraret, spatio ad binas advocaciones parandas postulato, fieret profecto, ut ante interregno finis, quam liti ullum initium daretur.*

Jam ubi & petitor, & reus postulata impetrassent, dein ille hunc *vadabatur*, vades nimirum petebat, queis sibi caveretur eum certo die (plerumque perendino) se stiturum: is vero *vadimonium* promittebat. Hinc emanat omne hoc ejusdem Tullii pro Quint. 6. *Atis . . . se jam neque vadari amplius, neque vadimonium promittere. Si quid agere secum velit Quintius, non recusare. Hic cum rem Gallicanam cuperet reviviscere, hominem in praesentia non vadatur. Ita sine vadimonio disceditur.*

§. III.

De intentione actionis, postulatione judicii, & satisfactionibus.

Postquam praestituta dies advenerat, actor reusque jussu praetoris per accensum citabantur. E quibus si alteruter sine causa fontica adesse omisisset, causa cadebat: ac si quidem reus is esset, *vadimonium deseruisse* dicebatur. Quo

Quo respicit illud Horatii I. Sat. 9.

..... - *Casu tunc respondere vadato*

Debebat; quod ni fecisset, perdere litem.

Ea autem vadimonium deserenti proposita poena erat, ut actor in bona ejus immitteretur. Adi. Ciceronem pro Quint. 6.

I. Cum vero tum actor, tum reus se stitissent, tunc reus prior in hanc formulam loquebatur: VBI TV ES, QVI ME VADATVS ES? VBI TV ES, QVI ME CITASTI? ECCE EGO ME TIBI SISTO, TV CONTRA ET TE MIHI SISTE. Respondebat actor se se adesse. Dein iterum ille: QVID AIS? Tunc vero actor *actionem*, certa conceptam formula, *intendebat*, hoc e. g. pacto: AIO HANC HEREDITATEM MEAM ESSE. Vbi id negasset reus, addebat ille: SPONDESNE QVINGENTOS, SI MEA SIT? Respondebat inficiator: SPONDEO, SI TVA SIT. Tum vicissim ipse restipulabatur: TV VERO SPONDES IDEM, NI TVA SIT? Cui actor: ET EGO QVOQUE SPONDEO. (62)

II.

(62) Haec pecunia, quam ad pontificem depositam fuisse affirmat Varro IV. L. L. 36. dicta *Sacramentum* fuit. De quo Festus: *Sacramentum*, inquit, *aes* significat, quod poenae nomine penditur, sive eo quis interrogatur, sive contendit. Id in aliis quinquaginta assum est, in aliis quingentorum inter eos, qui in iudicio inter se contende-

rent. De vocabuli vero ratione ita mox idem actor: *Sacramenti nomine id aes dici coeptum est, quod & propter aerarii inopiam, & sacrorum publicorum multitudinem consumebatur in rebus divinis.*

Quam autem pro spon- sione summam definitam afferit Festus, ut modo quinquaginta, modo quingentorum assum esset, cam

II. His peractis, postulabat petitor pro diversis causarum generibus vel *Judicem*, vel *Arbitrum*, vel *Recuperatores*, vel *Centumviros*, qui causam cognoscerent, deciderentque: iique statim a praetore dabantur (63).

eam non his semper terminis fuisse conclusam, non temere colligas ex illo Tullii III. Verr. 58. *Facta est sponso H. S. V.* videlicet, ut ipse postea manifeste declarat, *Jestertium quinque millium*. Vide, quam grandioris pecuniae sponcione certatum heic sit. Itaque non injuria quis arbitretur, etsi quos sponcionum modulus indicavit Festus, usitatores fortasse fuerint, saepe tamen eos ad litium rationem fuisse accommodatos.

(63) Qui ad judicandum dabantur, ex eorum numero erant, qui in iudicum album praetoria auctoritate relati fuerant. Fuisse enim hanc legendorum iudicum potestatem penes praetores liquet a lege Cornelia, quam memorat Sigonius II. de Judic. 6. ubi ita scriptum fuisse ait: *Praetores urbani, qui juratos optimum quemque in selectos iudices referre debent*. Quod sane confirmat Gellius XIV. 2. cum de se ipso dicat: *Quo primum tempore a*

praetoribus lectus in iudicem sum.

Eos autem iudices, pro eo ac varia rei Romanae tempora tulerunt, allegere mos fuit ex ordine vel senatorio, vel equestri, vel utroque, vel simul etiam de plebe: de qua re indicavimus jam ante, quod satis esset, p. 79. Ac pro suorum ordinum diversitate erant illi quidem in diversas *Decurias* distributi, nimirum diversis in tabulis, & in peculiari quique seorsum albo descripti. Profecto stante republica tres ad summum fuere hujusmodi Decuriae, una senatorum, altera equitum, tertia tribunorum aerariorum: qui postremi e multitudine ad judicandum delecti, ex eo hominum genere erant, quibus (ut affirmat Varro IV. L. L. 36.) pecunia ex aerario attribuebatur, quam militi (utique in urbe manenti) persolverent: homines propterea probatae fidei, quali maxime ad exercenda iudicia opus esset.

Postremam hanc Decuriam

Inter eos autem hoc discrimen intercessit .
Judex quidem iis causis praeficiebatur , quae
 essent , ut dicitur , stricti juris : isque ita ex for-
 mula normaue sibi a praetore praefinita age-
 re debebat , ut ab ea nullo modo posset ab-
 scedere . Exemplo id esto : Si Titius H. S.
 1000. sibi a Fulvio deberi apud praetorem
 contendit , inque eam rem iudicem postulavit ,
 praetor dato iudice ita pronuntiavit : SI AP-
 PARET H.S. 1000. A FVLVIO DARI OPOR-
 TERE TITIO , EVM TANTAE PECVNIAE CON-
 DEMNATO . Iudicis tunc igitur munus hoc u-
 nice fuit , discernere , deberentur ne Titio a
 Fulvio , necne , H.S. 1000. ita ut nisi peti-
 tor probasset , totam eam summam ad assem
 sibi deberi , causam perderet . (Cic. pro Rose.
 Com. 4.) Ar-

riam sustulit Caesar : de
 quo Suetonius in ejus vit.
 41. *Judicia* , inquit , ad
 duo genera iudicum rede-
 git , aequestris ordinis , &
 senatorii . Tribunos aera-
 rii , quod erat tertium ,
 sustulit . Quod ipsum re-
 ferens Dio p. 359. in
 hanc sententiam loquitur :
Judicia solis senatoribus
atque equitibus permisit .
. . . prius enim nonnulli
etiam de plebe (profecto
tribuni aerarii) causas
una cum illis cognosce-
bant . Verum tertiam de-
 inde decuriam ex centu-
 rionibus Antonius addidit :
 de qua sunt verba Tullii
 L. Philipp. 8. *Promulgata*

est (lex) de *tertia De-*
curia iudicum . Tum paul-
 lo infra : *At quae est ista*
tertia Decuria ? Centurio-
num , inquit . Sed &
 quartam deinde *Ducenario-*
rum adjecit Augustus , eo-
 rum videlicet , quibus du-
 cena millia H. S. census
 esset . (Suet. in Aug.
 32.) Quintam denique
 apposuit Caligula , teste
 eodem scriptore in ejus
 vit. 16. Hinc in Inscr-
 iptione apud Reinel. Cl.
 VI. n. 16. legitur :

L. CLODIO. C. F. SERS.
 VITELLINO. II. VIR. I. D.
 IUDIC. EX. V. DEC.
 EQVO. PVBL.

Arbitro autem, nulla praetoria praescriptio-
ne adstricto, permittebatur, ut pro eo ac bo-
num aequumque videretur, de re statueret; quippe cum ei committerentur causae *bonae fidei* dictae, in quibus non summum jus, sed aequitas spectari deberet. Hinc Cicero *ibid.* *Quid est, inquit, in arbitrio?* (i. e. iudicio arbitri) *mite, moderatum, QVANTVM AE- QVIVS MELIVS, ID DARI.* Itaque ibi petitor si non totum, quod postulaverat, at partem certe poterat obtinere. Quod ita eodem Tullii loco aperitur: *Ad arbitrium hoc modo adimus, ut neque nihil, neque tantum, quantum postulavimus, consequamur.*

Ad *Recuperatores* porro controversiae de facto, atque injuriarum aestimatio pertinuerunt. Hinc apud Livium XXVI. 48. *Scipio tres Recuperatores cum se daturum pronuntiasset, qui, cognita causa, testibusque auditis, judicarent, uter prior in oppidum transcendisset, C. Laelio, & M. Sempronio advocatis partis utriusque. P. Cornelium Caudinum de medio adjecit. Adhaec vero Gellius XX. 1. Praetores, inquit injuriis aestimandis Recuperatores se daturos edixerunt. Ex quo utroque loco declarata satis Recuperatorum exhibentur munia.*

Centumvirorum vero certae quaedam erant causae, ut tutelarum, usucapionum, testamentorum, aliarumque rerum, quas enumerat Cicero I. de Orat. 38. Erant hi autem centum & quinque iudices e singulis XXXV. tribubus terni delecti; qui, jubente praetore, una coacti causas ad se pertinentes cognoscebant. Verum de his nonnulla alia, quae huc nihil
con

conducant, in ima ora apponentur (64).

Satis haecenus de variis iudicum generibus dictum est. Sed illud praeterea proderit animadvertere, iudices (praeter centumviros) a praetore datos ab utroque litigatore probari debuisse. Quod cum fieret, *convenire* illi di-

I

ceban-

(64) Aetate imperium Augusti consecuta aucti Centumviri ad centum octoginta fuerunt. Quare de ipsis Plinius VI. Epist. 33. *Sedebant, inquit, iudices censum & octoginta; tot enim quatuor consiliis conscribuntur: ingens utrinque advocatio, & numerosa subsellia: praeter ea densa circumstantium corona latissimum iudicium multiplici circulo ambibat.* Ex quibus verbis illud etiam discitur, in quatuor consilia tam ingentem iudicum multitudinem fuisse divisam. Quo spectat locus Valerii Max. VII. 7. 1. *Cum improbissimis heredibus de paternis bonis apud Centumviros contendit; omnibusque non solum Consiliis, sed etiam sententiae superior discessit.*

Quatuor autem illa consilia ita erant hinc & illic disposita, ut praetor in medio utrorumque sedens duo ad dexteram, eisdemque ad sinistram locata haberet. Utrique

autem parti suam praefigi hastam consuevisse satis aperte indicat Quintilianus V. 2. ubi inter reliqua praepudicia, quae ad causam conducant, hoc etiam numerat: *Si de eadem causa pronuntiatum est, ut . . . in partibus Centumviralium, quae in DVAS HASTAS divisae sunt.* Quibus sane dictis id omnino velle videtur, cum altera Centumvirorum *hast*a, sive pars sententiam tulisset, id maximo futurum causae praesidio, ne altera pars, si quando eandem causam accuratius recognosceret, aliter, ac prior illa, iudicaret. Certe enim ita fieri solebat, ut causis levioribus, non uti gravioribus, omnia, sed bina tantum consilia adhiberentur. Ex quo etiam facile fuisse noscitur hoc aliud, quod traditum occurrit, ut duae causae uno eodemque tempore apud bina consilia agerentur. (Plin. XI. Epist. 14.)

cebantur. Quare Cicero pro Cluent. 43. *Nominem, inquit, voluerant majores nostri non modo de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse judicem, nisi qui inter adversarios CONVENISSET.* Improbandi autem formula ea ferme erat: *HVNE EJURO, INIQVVS EST.* Atque hinc illud ejusdem Tullii III. Verr. 60. *Scandilius postulare de conventu recuperatores. Tum iste negat se de existimatione sua cuiquam, nisi suis commissurum. Negotiatores putant esse turpe id forum sibi INIQVVM EJVRARE, ubi negotientur. Praetor provinciam suam totam sibi INIQVAM EJVRAT.*

III. Jam postquam qui rem judicaturus esset, datus a praetore fuerat, ad satisfactiones illico gradus fiebat.

Itaque reus satisfacere debebat *judicatum solvi.* Hoc passio apud Tullium pro Quint. 8. *A Cn. Dolabella praetore postulat, ut sibi Quintius JUDICATVM SOLVI SATISDET.*

Actoris vero procurator, quando pro illis ageret, satisfacere cogebatur *ratum haberi;* quaecunque scilicet acta forent, rata habiturum eum, cujus ipse negotium gerebat.

§. IV.

De forma judicii.

Quae ad id usque loci commemorata sunt, ea sane omnia in *Jure*, videlicet apud praetorem, fiebant. Videnda nunc supersunt, quae

in *Judicio*, nimirum apud iudices, agebantur. Hæc autem fac scias, quæ mox de *Judice* proferentur, eadem & de *Arbitro*, sed vero etiam (si modo unum, quod mox patebit, excipias) de *Recuperatoribus* esse intelligenda.

I. *Judex* a *praetore* datus, postquam in locum *judicii*, in *forum* scilicet, *comitiumve* ad dictam diem venerat, jam jam causam cogniturus in *subsellio* sedebat (65). Is, utpote solus, ne in *judicando* erraret, duos, aut tres *jurisconsultos* *amicos* habere secum solebat, qui & ipsi in *subsellis* sedentes sibi adessent, de quorum dein ille *consilio* *sententiam* ferret. (*Gell. XII. 13.*) Hinc *Tullius* pro *Quint. 6.* ubi *judicem* alloquitur, ut ne *assessore* *tacitos* *praeteriret*, in hunc modum inquit: *Obsecro, C. Aquilli, vosque, QUI ADESTIS IN CONSILIO, ut diligenter attendatis.* Id vero *hominum* *genus*, qui *assiderent*, *necessè* *recuperatoribus* non fuisse, quippe qui se *invicem* *consilio* *juvare* *possent*, facile noscitur.

II. Jam si, cum venisset *judex*, alter *liti-*
gatorum, non *excusato* *morbo*, *abesset*, tunc *instante* *adversario* per *edictum* a *praetore* *ci-*
tabatur. Ac si quidem ille non *pareret*, *alter-*
rum, ac *tertium* per *intervalla* *edebantur* *eti-*

I 2 &ta;

(65) Nonnunquam etiam a stante *judicatum*: at in causis tamen, quod credere par est, sane quam *revibus*. Itaque *Cicero* in *Brut. 84. 85.* inquit, *aus-*
piste, & exiliter dicere est

Atticorum, sint sane Atti-
ci: sed in comitium veni-
ant, ad STANTEM JU-
DICEM dicant. Subsellis
grandiorem, & pleniorum
locum desiderant.

Etia, donec veniretur ad *peremptorium*, ita dictum, quod perimeret *disceptationem*, hoc est, ultra non pateretur *adversarium tergiversari*. In *peremptorio* enim *comminatur is*, qui *edictum dedit*, etiam *absente diversa parte cogniturum se*, & *pronuntiaturum*, ut dicitur l. 68. D. de *judic.* Nonnunquam vero, quod *ibidem legitur*, non tot *adhibita edicta sunt*, sed vel *tribus*, vel *duobus*, vel etiam *uno statim peremptorio*, prout ei qui *jus diceret videbatur*, *peracta res est*.

III. Cum autem ambo *litigatores adessent*, *primum omnium iudex jurabat*, fore se ad *legis normam judicaturum*.

Tum ipsi *actor reusque cogeantur jussu iudicis jurare calumniam*, quo se ad *ineundam litem una veritatis causa adduci profiterentur*. Exinde, *antequam causa ageretur* (si *fides habeatur Asconio sic narranti ad l. Verr. 9.*) *quasi per indicem rem exponebant*. Quod ipsum dicebatur **CAUSAE CONIECTIO**, *quasi causae suae in breve coactio*.

IV. His porro *actis*, *patroni causam agere instituebant*. Ne autem eorum *orationes nimium evagarentur*, solebat (more per *Pompeji legem investo*) *libera dicendi licentia certo tempore clepsydra meso coerceri*. Non tamen, cum ad *clepsydrant* (66) *dicerent*, eadem *omnibus spatia sunt praefinita*, sed *singulis*

ma-

(66) *Clepsydrae ejusdem erant generis*, *cujus apud nos sunt horologia arenaria*, nisi quod *efficiebat in*

illis aqua, quod in his *praestat arena*. Eas propterea *Mensuras ex aqua* vocat *Caesar V. Bell. Gall.*

major minorve clepsydrarum numerus pro iudicum arbitrio concessus, Mirifice rem hanc ostendit locus is Plinii II. Epist. 21. *Dixi horis paene quinque. Nam decem clepsydris, quas spatiosissimas acceperam, sunt additae quatuor.* Vnde & illud apparet, non unum omnium fuisse clepsydrarum modulum.

Inter haec autem & audiebantur testes, & producebantur tabulae, e quibus rerum veritas iudici nota fieret.

V. Jam quae apud iudices, arbitros, ac recuperatores, eadem ferme apud centumviros servata est iudicii ratio: nisi quod his in tribunali (& quidem, indicante Plinio V. Epist. 21. in Basilica plerumque Julia, postquam exstructa haec fuit) iudicantibus & praeerat praetor ipse, & aderant decemviri; quorum proprium erat testimonia excipere, ac tabulas observare, ut dictum in de Magistr. §.7.

I 3

§. V.

13. dum sic narrat: *Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus, nisi certis*
EX AQUA MENSURIS
breviores esse noctes, quam in continenti, videbamus.

Singularis earum in castris ad metiendas vigiliis usus fuit. De qua re Vegetius III. 8. scripsit. *In quatuor partes ad Clepsy-*

dras sunt divisae vigiliae, ut non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. Et quoniam vigiliarum spatia pro noctium varietate vel longiora, vel breviora fuerunt; idcirco clepsydrae etiam diverso module essent oportuit.

§ V.

De exitu iudicii.

I. Post peroratam utrinque causam, sententiam statim dici rerum ordo jubebat: quam ante solis occasum ferri necesse erat ex illo legis praescripto, quod alibi recitavimus: SOL OCCASVS SUPREMA TEMPESTAS ESTO. (Gell. XVII. 2.)

Attendendum autem illud heic primum est, si causa obscurior esset, & iudici non bene intellecta, eum tunc pronuntiasse, *Non liquere*. Ita Gellius XIV. 2. de semet ipso iudicis a praetore dati partes agente: *Ut absolverem, inquit, inducere in animum non quivi, & propterea iuravi mihi NON LIQVERE.* In qua profecto ambage causam iterum cognosci necesse erat.

Quod si omnia liquerent, sententiam demum ferebat iudex: qua prolata, iudicio finis imponebatur, & ita sane, ut nulla ad iudicem remeandi potestas esset. Ex qua re illud loquendi genus *ACTVM EST*, in summa rerum desperatione usurpari solitum, originem duxisse observavit Donatus in Ter. And. III. 1. cum inquit: *Haec res secundum jus civile dicitur: in quo cavetur, ne quis rem actam apud iudices repetat.*

II. Quod cum verissimum sit, erant tamen adhuc nonnulla, quae damnato reo suffragari possent, scilicet, *Appellatio, Restitutio in integrum,*

grum, & *Judicium calumniae*.

Primum itaque fas illi erat a iudice ad magistratum appellare. (l. 3. D. quis, & a quo appell.) Ejus autem, ad quem appellabatur, erat videre, utrum iusta, an non esset appellationis causa, & quid de reddito iudicio sentiendum. Verum a centumviris nullam fuisse provocationem pro certo habetur; siquidem illi, utpote ex universis tribubus delecti, quoddam veluti totius populi (cujus potestate major ulla non erat) consilium repraesentabant.

Restitutionis porro *in integrum* ea ratio fuit, ut a praetore fieret reo retractandae causae potestas, ubi is probasset se sive metu, sive caliditate, sive alio pacto fuisse ab adversario circumventum. (l. 1. D. de in integr. restit.)

Judicium denique *calumniae* intendi in actorem poterat, qui reum per calumniam in jus vocasset. Ad quam culpam vindicandam ea constituta poena erat, ut inimpensas ille damnaretur. (l. 79. D. de iudic.)

III. Quod si nihil esset, quo reus se tueretur, debebat *judicatum facere*, idque, si quidem pecunia reddenda foret, intra triginta dies, per quos scilicet conquiri illa posset, si minus praesto esset. (Gell. XX. 1.) Quod ni fecisset, iterum ad praetorem vocatus, ab hoc addicebatur creditori: qui vinctum privato in carcere detinebat, usque dum aut opera, aut pecunia satis sibi factum per illum esset. Ad id totum unice spectat, quod profertur a Cicerone pro Flac. 20. *Recuperatores contra istum*

rem minime dubiam prima actione judicaverunt. Cum JUDICATUM NON FACERET, AD-
 DICTVS Hermippo, & ab hoc DVCTVS
 EST (67).

HACTENVS autem de Judiciis privatis. Ad
 publica nunc sermonem convertamus.

Pars altera

De Judiciis publicis.

Non immerito Publica judicia dicta ea sunt, quibus quaestio de criminibus instituebatur, quippe cum ad publica vindicanda jura essent comparata: unde & factum, ut in eo judiciorum genere cuilibet accusatoris partes agere fas esset.

Iis autem exercendis reges ipsos antiquitus vacasse, inde satis colligi potest, quod Romulus, teste Dionysio p. 87. in reliqua per regem obeunda munia id retulerit, ut levioribus delictis patrum disquisitioni permissis, graviora per se ipse cognosceret. Et certe Livius l. 49. Tarquinius Superbum narrat *cognitiones capitalium rerum sine consiliis per se solum*
 exer-

(67) Huius generis homines in servitutem ad tempus dati, peculiari vocabulo *Nexi* sunt dicti. Itaque scripsit Varro VI. l. l. 3. *Liber, qui suas operas in servitute pro pecunia dabat, dum solva-*

ret, NEXVS vocabatur. Idem *Nexu* vincti etiam vocati. Quare apud Livium II. 23. *NEXV VINCTI*, solutique se undique in publicum proripiunt.

exercuisse. Quod & superioris aetatis alios factitasse credibile est.

Post reges vero ejusmodi ratio illata est, ut quoties quaestio de aliquo facinore habenda esset, quaestores paricidii (de quibus actum Cap. V. de Magistr. §. 11.) ad hoc fungendum munus suffragiis populi, nonnunquam autem senatus consulto, crearentur. Exempla praesto sunt apud Livium IV. 51. IX. 26. & alibi.

Id vero instituti genus obtinuit usque dum constitutae sunt quaestiones perpetuae; quarum mentionem fecimus ibid. §. 3. Tunc enim, cum renuntiarentur in singulos annos praetores, qui eisdem praessent, stabili per eos illae perpetuoque ordine exercebantur.

Verum etiam post haec statuta, ad dicendos quaestores, ut antea, ventum aliquando est, cum novum scilicet aliquod crimen delatum foret, quod ad consuetarum quaestionum rationem attinere non videretur. Ita in causa Milonis, tanquam ob atrocitatem facinoris vix commune quidquam cum aliis habente, creatus suffragiis populi fuit ad iudicium exequendum L. Domitius Ahenobarbus vir consularis; ut patet ex Milonianae Argumento, quod enarrat Asconius.

§. I.

De criminibus.

Postquam expensum est, quinam judiciis publicis praesuerint, non abs re erit pauca statim de criminibus, circa quae versata illa sunt, expedire; at de iis solummodo, quae aliquid animadversione dignius prae se ferant.

I. *Repetundarum* crimen magistratum provincialium fuit, qui sociorum facultates diripissent, sed vero etiam magistratum urbanorum, atque iudicum, qui suarum curationum, aut iudiciorum causa pecuniam a civibus accepissent. Unde jam noscitur licet rationem nominis, ex eo facti, quod pecuniae per injuriam acceptae, forent *repetendae*.

Huius autem generis causae olim privatis iudiciis agebantur. Ita apud Livium XI. III. §. In *Canuleja* praetori, qui Hispaniam sortitus erat, negotium datum est, ut in singulos, quibus Hispani **PECUNIAS PETERENT**, quinque **RECOVERATORES** ex ordine senatoria daret.

Postea vero ad coercendam, firmiter reprobata avaritiam, in capitalia crimina relatum id etiam fuit, & publicis judiciis quaeri de eo coeptum.

II. Jam porro pecuniae publicae furtum *Peculatus* fuit: quo crimine, facta proferendo, Verrem accusat Cicero I. Verr. 4. Iudicii autem de eo flagitio (cum non adhuc constituta

J. I.

I

tae

tae essent quaestiones perpetuae) per quaestorem redditi exemplum proponit Livius XXXVIII. 54. ubi significat Scipionem damnatum, quod multo majorem pecuniam ab Antiocho, quo commodior pax ei daretur, accepisset, quam in aerarium retulisset.

Verum deinde, quemadmodum Repetundarum, ita & Peculatus quaestioni suus fuit attributus praetor.

III. Praeterea de *Ambitu* rei erant, qui ut honores assequerentur, nimis impense petendo rogandoque *ambibant*, & maxime largitionibus populi favorem captare connitebantur, quique in primis ad emenda suffragia *sequestribus*, qui rem conficerent, ac *divisoribus*, qui pecuniam distribuerent, utebantur.

Ad id autem genus pertinuit quoque *Sodalitium*, in eo positum, ut tribules ad corrumpeunda suffragia conscriberentur: quod propterea cum vim etiam factionibus paratam contineret, non paulo gravius habebatur.

IV. *Majestatis* crimen dictum id fuit, quo quis majestatem populi imminueret: cujusmodi praeter alia erat, magistratui suum munus fungenti obsistere; seditionem in exercitu excitare; duces hostium accepta pecunia liberare; aut eosdem domi suae servare incolumess quae duo postrema crimini dat Verri Cicero I. Verr. 5.

Ab hoc autem longe diversum erat *Perduellionis* crimen, eorum proprium, qui libertatem civium oppugnassent, remque publicam hostili animo laessissent. (Cic. ibid.) Proinde iudicium de his ausibus, quibus summa re-

rum appetebatur , semper unius populi fuit , prout declaratum in de Comitiis est p. 99. .

V. Crimen *Falsi* admisisse dicebantur illi , qui aliqua fraude testamenta , aliasve cujuscvis generis tabulas , aut pecuniam depravassent . Hinc Cicero I. Verr. 42. legem Corneliam contra id maleficii genus latam (quales aliae plures exstiterunt) a re ipsa *testamentariam* , *nummariam* appellavit .

VI. *Parricidae* dicti olim fuerunt , quolibet capitali crimine obstricti . Quare apud Festum (voc. *Parici quaestores*) haec lex occurrit , ab ipso quidem Numae , a Plutarcho autem Remulo attributa : **SI QVIS HOMINEM LIBERVM DOLO SCIENS MORTI DVIT, PARRICIDA ESTO.** Et apud Tullium II. de Legg. 11. **SACRVM, SAGROVE COMMENDATVM QVI CLEPSEKIT RAPSIQVE, PARRICIDA ESTO.**

Singularis vero quaestio de *Parricidis* proprie ad parentum interfectores pertinuit . Quam deinde lege sua Pompejus ad aliorum plurium , quos declaravit , vel cognatione , vel affinitate junctorum interemptores protulit .

VII. A parricidis autem sejungendi non sunt *Sicarii* , & *Venefici* , quos simul omnes una lex Cornelia comprehendit . Ex his certe alteri fuerunt , tum qui hominem occiderant , tum qui sicam aliudve telum parato ad caedem animo gestaverant . Alteri vero erant , non solum qui veneno aliquem peremerant , sed etiam qui illud fecerant , vendiderant , emerant , habuerant , dederant : quae universa ex memorata modo Cornelia lege profert Cicero pro Cluent. 54.

VIII.

VIII. De *Vi* denique rei habebantur, qui in rempublicam conjurassent; qui arma domi, aut in villa, praeterquam ad venationis, aut itineris usum, collecta habuissent; qui possessorem armata manu e fundo ejecissent; aut quid simile perpetrassent.

§. II.

De judiciorum publicorum ordine.

Dicendum jam est, quo pacto judicia publica ordinarentur. Qua in re ita agemus, ut ea collectim omnia in hunc locum conferamus, quaecumque ab ipsa in jus vocatione ad sententiae usque lationem agebantur.

I. Primum quidem omnium qui aliquem facere reum vellet, in jus vocabat. De quo nihil heic animadverti opus est, cum satis in de judiciis privatis hujusce rei ratio expressa sit, quae eadem plane in publicis obtinuit.

II. Vbi vero in jus ventum erat, postulabat ille a praetore, ut sibi *deferendi nominis* potestas fieret. Hoc pacto apud Tullium Divinat. 20. *Nuper cum in P. Gabinium . . .*

L. Piso DELATIONEM NOMINIS POSTULARET, &c.

Quod si duo, pluresve (quod non insolens fuit) ejusdem nominis delationem sibi deposcerent, tunc instituendum ante judicium erat, cuienam potissimum daretur. Quod iudicii genus *Divinatio* dicebatur, ea, uti videtur, de causa,

causa, quam affert Asconius Praefat. in Divinat. Cic. *quis non de facto quaerebatur, sed de futuro, uter deberet accusare; ita ut quasi divinandum iudicibus esset, quis illorum foret maiore fide, diligentia, consilio causam acturus. Ex hoc autem iudicio illud consequebatur, ut uni deferendi munus tribueretur, ceteri porro, si vellent, subscriptores essent; qui scilicet, pro ipsorum minore, vel maiore numero, secundas, tertias, quartas in accusatione agerent partes. Atque hinc certe est illud Tullii Divinat. 15. Quartum (accusatorem) quem sit habiturus, non video, nisi quem forte ex illo grege moratorum, qui **SVBSCRIPTIONEM** sibi **POSTVLARVNT**, cuiuscunque vos **DELATIONEM** **DEDISSETIS**.*

III. Is porro, cui facta deferendi copia fuerat, postquam praestituta die venerat ad praetorem, praesente adversario, *ejurata prius contumnia* (uti declaratum in de Judic. privat. §. 4.) nomen ejus deferebat. Certae autem quaedam erant formulae, quibus delatio fieret: qualis ferme haec de repetundis, quam Cicero Divinat. in Verr. nomine univ ersae Siciliae ita oratorio more profert: **QVOD AVRI, QVOD ARGENTI, QVOD ORNAMENTORVM IN MEIS VRBIVS, SEDIBVS, DELVBRIS FVIT; QVOD IN VNAQVAQVE RE BENEFICIO SENATVS POPVLIQVE ROMANI IVRIS HABVI, ID MIHI TV, C. VERRES, ERIPVISTI ATQVE ABSTVLISTI. QVO NOMINE ABS TE SESTERTIVM MILLIES EX LEGE REPETO.**

Tug

Tum si ille, in quem accusatio instituta erat, silentio, aut confessione se se objecti criminis reum prodidisset, illico in causis seu repetundarum, seu peculatus *lis aestimabatur*; in aliis autem *repetebatur poena*. At si inficiatione, aut alio quovis pacto a se crimen repulisset, tunc *nomen a praetore recipiebatur*.

Deinde edicebat praetor diem, quo accusator reusque adesse deberent; qui dies ferme decimus, aut tricesimus esse solebat. Atque hinc perspicitur, quid sibi velint, dicta illa Tullii in Vatinium 14. *Quaero illud etiam rex te . . . edixeritne G. Memmius praetor ex ea lege, ut ADESSES DIE TRICESIMO?* Verum in criminibus repetundarum ad longius plerumque tempus extracta res est, ut esset inquirendi spatium per provinciam. Ita in causa Verris centum & decem dies postulavit Cicero, per quos instruere accusationem posset. (s. Ascon. in Argum. Act. I. in Verr.)

IV. Per id autem temporis obsoletam vestem induebat reus, barbam, capillumque promittebat; quae ad misericordiam sciendam conciliandosque suffragatores erant unice comparata. Atque, ejus certe miserabili habitus vel uno conspectu commotos non raro hominum animos plura exempla demonstrant. Ita apud Livium VI. 20. *Commeta plebs est, utique postquam SORDIDATVM REVM videntur.*

Nec reus tantum, sed & ejus cognati, affines, amici mutata veste sordidati prodibant. Quos circa Tullius post, sed ad Quirix, 3. de eo tempore loquens, quo (ob legem in eos qui

cives Romanos indemnatos peremissent, jam jam a Clodio ferendam) se tanquam reus immaturo consilio agere coeperat: *Pro me praesente, inquit, senatus, hominumque praeterea viginti millia VESTEM MUTAVERUNT.*

Adhaec vero reus Patronos, ac Laudatores sibi parare satagebat. E quibus quidem illos, quorum erat causam agere, quaternos olim, at post bella civilia usque ad legem Juliam (de cujus tamen praescripto nihil liquet) duodenos adhiberi potuisse, auctor est Asconius Argum. in orat. pro Scauro. Laudatores vero, qui viri erant maxima auctoritate ad rei vitam laudandam accommodati, decem de more concessos esse significat locus Tullii V. Verr. 22. *In judiciis qui DECEM LAUDATORES dare non potest, honestius est nullum dare, quam illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere.* De hoc autem laudationum genere mentionem non raro faciunt scriptores.

V. Jam porro ad dictam diem citabantur praetoris jussu per praekonem accusator, & reus. Qua in re id moris servatum est, ut si accusator non adesset, reus e reorum numero tolleretur. Quapropter Cicero II. Verr. 40. *Omnia, inquit, illa mea festinatio fuit ne tu EX REIS EXIMERERIS, si ego non affuissem ad diem: At si abesset reus, neque excusatus esset, primum per cornicinem ad ipsius addium fores accedentem classico evocabatur, ut scriptum reliquit Plutarchus in Gracchis: tum vero si nec ita se sitisset, absens damnabatur.*

Vbi

Vbi autem ambo ad tribunal convenissent, praetor e judicum numero eos sortiebatur, qui in praesenti causa forent judicaturi. Ex iis autem, qui educti fuerant, poterat aliquot, qui minus idonei viderentur, tum reus, tum accusator rejicere: in quorum deinde locum alii sorte ducebantur, quo numerus, lege fortasse praescriptus, expleretur. Hujuscemodi sane rejectionis, ac subfortitionis meminit in primis Cicero Act. I. in Verr. 6. & I. Verr. 61.

Quos in iudicium fors delegerat, ii praecoris voce citabantur; &, nisi qui justam excusationem attulissent, jurati (prout & in iudiciis privatis fieri solitum diximus) jam jam rem cognituri in subselliis assidebant. Eorum autem nomina, ex testimonio Asconii in Cic. Act. I. in Verr. 6. libellis consignata & apud praetorem servabantur, & in vulgus emittebantur, ne pro selectis iudicibus per fraudem alii supponerentur. De hoc libellorum genere verba sunt ejusdem Tullii ibid. *Libelli nominum vestrorum, consiliique hujus in manibus erant omnium.*

VI. Inde vero Accusationis initium fiebat, quae tum testimoniis, tabulis, quaestionibus, tum oratione ad crimen comprobandum exaggerandumque composita conficiebatur. Accusationem autem excipiebat vicissim Defensio rei, quam ita patroni adornabant, ut vel jure factum, quod crimini datum fuerat, contenderent; vel falso affectum ostenderent, idque maxime rationibus ab illius vita petitis: ad quod non minimi momenti erant laudatorum, quos

quos antea memoravimus, officia ac testimonia.

VII. Accusatione, ac defensione absoluta, extemplo sententiae latio sequebatur; nisi tamen lex, ex qua iudicium illud fiebat, *Comperendinationem* juberet. Fuit haec quidem altera actio, quae plerumque *perendie*, unde sortita est nomen, instituebatur; at eo pacto, ut inverso ordine prior reus, posterior verba faceret accusator. De hac loquitur Cicero I. Verr. 9. cum inquit: *Adimo COMPERENDINATVM, quod habet lex* (Cornelia, ex qua tunc agebatur) *molestissimum, BIS UT CAUSA DICATUR*: quo sane significatum id voluit, se, quod ad se ipsum attineret, liberare adversarium *Comperendinationis* onere ac molestia, quippe cum satis superque una actione contentus esset.

Quod autem ad sententiam ferendam pertinet, praetor datis tabellis (quales & in comitiis adhibitas fuisse scripsimus Cap. IV. §. 5.) iudices *in consilium mittebat*. Qui e loco suo surgentes, atque ad urnam in medio positam accedentes, quam vellent singuli tabellam vel absolventem, vel condemnantem, vel denique ampliantem illuc injiciebant. *Ampliare* autem (quod per literas *N. L.* scilicet *Non Liqueat*, significabant) fuit, rem, utpote non adhuc bene cognitam, ad aliud tempus *amplius* cognoscendam rejicere.

Eductis porro disreptisque tabellis, praetor e majore earum numero sententiam pronuntiabat, aliqua ejusmodi usus formula: *VIDETVR IVRE FECISSE, aut NON IVRE FECISSE,*

SE,

SE, aut AMPLIUS COGNOSCENDUM. Ita apud Tullium V. Verr. 6. FECISSE VIDERI, PRONUNTIAVIT. Atque in hac re advertendum id est, si pares iudicum utraque ex parte forent sententiae, reum fuisse absolutum. Manifestum luculentissime id fit ex illo ejusdem Ciceronis pro Cluent. 27. *In consilio erant ituri iudices triginta & duo. Sententiis decem & sex absolutio confici poterat.* Jam demum absolutus reus poterat in adversarium iudicium calumniae intendere. At condemnato (nisi implorati tribuni intercessissent) nihil reliqui aliud erat, quam ut poenam subiret. De cuius vario genere dicendum aliquid nobis postremo restat.

§. III.

De Poenis.

Variae et multiplici criminum genere poenae extiterunt. Octo autem ex Tullio numerantur per Isidorum V. Orig. 27. DAMNUM, VINCULA, VERBERA, TALIO, IGNOMINIA, EXSILIUM, SERVITUS, MORS.

I. DAMNUM bona spectavit. Itaque tum *Multam*, tum *Publicationem bonorum* comprehendit.

1. *Multa* posita in eo erat, ut alicujus summae reus damnaretur. Haec autem non abiit olim ultra triginta boves, ac duas oves; quo sane rerum genere tota tunc ferme pecunia continebatur. Itaque Festus. (voc. *Multam*)
haec

haec habet: *Maximam multam dixerunt trium millium & viginti assium: quia non licebat quondam pluribus triginta bobus, & duabus ovibus quemquam multari: aestimabaturque bos centussibus, ovis decussibus.*

Hujusce pecuniariae poenae irrogatae exactaeque hoc inter alia specimen dat Livius .XXXVIII. 60. *In bona deinde L. Scipionis possessum publice quaestores praetor misit: neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniae regiae, sed nec tantum redactum est, quantae summae damnatus fuerat.*

2. Porro autem *Publicatio bonorum* eam habebat vim, ut damnati bona reipublicae addicerentur: quae certe poena praecipue in patriae hostes adhibita. Ita apud Tullium IV. Catil. 5. *Adjungit etiam (Caesar in Catilinae socios) publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus & corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur.*

Huc vero referri quodammodo potest etiam illa non infrequens consuetudo, qua damnati domus ad luculentiorum criminis detestationem funditus evertebatur, area vero ipsa, ne inaedificari iterum ibi ad usum hominum posset, consecrabatur. Hujusmodi est, quod tradit Valerius Max. VI. 3. 1. *Senatus populusque Romanus non contentus capitali eum (Sp. Cassium de affectata dominatione suspectum) supplicio afficere, interempto domum superjecit, ut penitentium quoque strage puniretur. In solo autem aedem Telluris fecit. Id ipsum de domo Ciceronis exsulis egit Clodius, qua diruta templum inibi Libertati statuit.*

II. VINCULA dicta generatim sunt Manicae, Pedicae, Compedes, Catenae, & quaevis id genus alia instrumenta, in primis vero Carcer; de quo jam pauca.

Fuit jam antiquitus exstructus ad ima Capitolii Carcer ab Anco Martio; de quo Livius I. 33. Illuc rei crimen confessi solebant conjici. (l. 5. D. de cust. reor.) Etiam vero antequam confiterentur, nisi aut vades dedissent, aut in liberis custodiis haberentur. Quare Livius XXV. 4. *Tribuni plebis, inquit, omiſſa multae certatione rei capitalis diem Postumio dixerunt: ac ni vades daret, prehendi a viatore, atque in carcerem duci jufferunt.*

In ipſo autem carcere duo arctioris custodiae loca fuere, *Tullianum* seu *Latomiae*, atque *Robur*.

1. *Tullianum*, cui a Servio Tullio auctore factum nomen, carceris pars erat humi depressa, incultu ac tenebris horrida; ubi non raro malefici enecti. Servius ad VI. Aeneid. 573. *Post quaestionem, inquit, in Tullianum ad ultimum supplicium missus.* Hoc ipsum prae se fert Livii narratio XXXIV. 43: qua etiam id loci inferiorem carcerem vocatum deprehendes: *Q. Pleminius, qui propter multa in deos, hominesque scelera Locris admissa in carcerem coniectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu civitate refringi carcer posset. Ea res indicio consciorum palam facta, delataque ad senatum est. Pleminius in INFERIOREM demissus CARCE-REM est, necatusque.*

Idem

Idem locus, appellatione a Syracusano carcere desumpta, *Latomiae* nuncupatus. Nimirum *latomiae* (teste Asconio in 1. Verr. 5.) lingua Siculorum lapicidinae dictae: unde ortum, ut quemadmodum carcer Syracusis a Dionysio factus, ita & Romae tullianum *Latomiarum* nomine designaretur, quod uterque locus exsectis lapidibus excisus esset. Ac Syracusanas quidem latomias describit Cicero V. Verr. 55. Romanas vero memorat Livius XXXII. 26. his verbis: *Triumviri carceris Latomiarum intentiorem custodiam habere jussi*. Et XXXVII. *Principes Aetolorum Romam deducti, & in Latomias coniecti sunt.*

2. *Robur* porro arca veluti roborea in ipso carcere erat, in quam rei includebantur. Proinde a materia *Robustum* carcerem nuncupat illud Plautus Curcul. V. 3. Haec autem, quae procul dubio prae ceteris durior custodia fuit, in tulliano ipso extitisse vero admodum simile videtur. Atque ab ea fortasse causa *Robur tullianum* dixit Calpurnius Flacc. Declam. IV.

Ibi reos morti nonnunquam datos ostendunt dicta apud Livium XXXVIII. 59. *Ut in carcerem inter fures nocturnos, & latrones vir clarissimus includatur, & IN ROBORE, & renebris EXSPIRET.*

Verum quid tandem fuit *De robore praecipitari*? Scilicet ita locutus Valerius Max. VI. 3. 1. *Quin etiam familiares eorum, ne quis reipublicae inimicis amicus esse vellet, DE ROBORE PRÆCIPITATI SVNT.* Id sane ea ratione factum oportuit, ut arca illa infer-

ne

ne referata, illac reus in subjectam aliquam altitudinem praeceps daretur.

III. Antiquissimum quoque VERBERA inter supplicia habuere locum. Etenim jam primitus mos tenuit, ut verum capitalium damnati virgis caederentur. Hinc horrendum illud carmen, in reos pronuntiari solitum: I LICTOR, COLLIGA MANUS: VERBERA INTRA, VEL EXTRA POMERIVM. (Liv. I. 26.)

Postea vero lex Porcia a M. Porcio Laeca tribuno plebis lata cives Romanos verberari vetuit. De qua Cicero pro Rabir. 4. *Porcia lex, inquit, virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic misericors flagella (fervorum propria) retulit.*

At non ita tamen virgarum vis per illam sanctionem perfracta est, ut non post etiam aliquando viginisse reperiatur. Ita in Epit. Liv. LV. C. *Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset: damnatusque sub furca diu virgis caesus est, & sestertio nummo venit.*

IV. TALIO est similitudo vindictae, ut taliter quis puniatur, ut fecit; quod scripsit Isidorus V. 27. Itaque si quis olim manum alicui abscidisset, oculum eruisset, lex haec fuit XII. Tabularum, ut ei manus amputaretur, oculus excuteretur, nisi tamen eum illo pacisci vellet; siquidem per pactam pecuniam a talionis acerbitate se se poterat vindicare, auctore Gellio XXI. 1. Quare in tanta declinandae poenae facilitate vix est credibile, eam fuisse unquam, ac priscis quidem aetatibus, usurpatam.

V. **IGNOMINIA**, late accepto vocabulo, duplex erat, altera quam censor, altera quam praetor inurebat. Illa, quae huc non pertinet, non aliud quam ruborem, uti loquitur Cicero apud Nonium I. 93. afferebat. Praetoria vero, quae hujus est loci, quaeque proprie *Infamia* dicta, publicorum munerum jure privabat. De hoc genere agit titulus Digestorum de iis qui not. infam.

VI. **EXSILIUM** ejusmodi fuit, ut non patrium modo domicilium, sed jura etiam civitatis adimeret. Quae quoniam invito nemini auferri poterant, prout patet ex Tullii verbis pro Dom. 19. idcirco non alio pacto haec poena irrogabatur, quam *tekti, aquae, & ignis interdictione*. (Cic. ib. 30.) Nimirum quem exsulatum ire vellent, harum rerum usu privabant, ut ille, quo sustentare vitam posset, sua se sponte alio conferret, atque ita ipse per se exsilii subiret poenam. Quapropter de illis, quibus aqua & igni interdicebatur, haec effert Cicero pro Caec. 34. *Qui si in civitate legis vim subire vellent, non prius civitatem, quam vitam, amitterent: quia nolunt, non adimitur iis civitas, sed ab iis relinquitur atque deponitur.* Neque tamen ipso statim ab urbe abitu civitas amittebatur, sed ubi exsul alii se civitati adjunxisset: quod ita expressit idem Tullius pro Dom. 30. *Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc est mutandi soli causa venerant.* Nequibat enim civis Romanus in aliam recipi, quin suam amitteret civitatem. (Id. pro Balb. 14.) Per

Per *Relegationem* porro, qua reus a finibus sive urbis, sive totius Italiae coactus abire est, civitatis jura erepta non sunt. Hinc Ovidius V. Trist. 11.

*Nec vitam, nec opes, nec jus mihi civis
ademit:*

*Nil nisi me patriis jussit abesse focis.
Ipse RELEGATI, non EXSVLIS uti-
tur in me*

Nomine.

VII. SERVITVS id ferebat, ut cum universis bonis libertas amitteretur. Haec poena in incensos, inque eos qui ad militiam vocati non respondissent, adhiberi solita. De alteris exstat testimonium Dionysii p. 221. in hanc sententiam narrantis: *Ei, qui censum neglexisset, poena proposita, ut ademptis bonis, ipse virgis caesus venundaretur.* De alteris vero exemplum tradidit Valerius Max. VI. 3. 4. *Manius Curius consul cum delectum subito edicere coactus esset primum nomen urna extractum citari jussit: neque eo respondente bona ejus, & ipsam vendidit.*

VIII. Iam ultimum supplicium. MORS superest, variis illa quidem illata modis.

Pervetustum fuit, ut noxii virgis caesi, arbori suspenderentur. (Liv. I. 26.)

E vulgatiore autem instituto, postquam verberati virgis essent, securi demum percutiebantur. (Id. XXVI. 15.)

Non raro porro ex Tarpeja rupe praecipitati sunt. (Id. VI. 20.) Hoc omnino genus referunt illa Horatij dicta I. Sat. 6.

K

T^o

*Tu ne Syri, Damae, aut Dionysi
filius audes*

DEJICERE E SAXO *cives?*

Quidam praeterea de robore, prout ante declaravimus, acti in profundum.

Alii saepenumero in ipso carcere, ac plane in tulliano, strangulati. (Sallust. Bell. Catil. 55.)

Denique singularis parricidarum poena erat, ut sacco pelliceo insuti in profluentem dejicerentur. (Cic. pro Rosc. Amer. 25.) Quod poenae genus Publicio Malleolo matris interfectori primum irrogatum traditur in Epit. Liv. LXVIII. Inductum vero etiam in moresuisse constat, ut una cum reo in eundem illum sacco includerentur canis, gallus gallinaceus, vipera, & simia, animalia sane omnia in pugnam pronissima.

C A P V T VIII.

De Romanorum Militia terrestri.

AD eam tandem Romanarum antiquitatum partem devenimus, qua sicut nihil ad veterum historiarum monumenta illustranda conducit magis, ita nihil fere est in toto hoc rerum genere spectabilius. Ejusmodi enim apud Romanum illum populum inter ipsa prope-

pemodum bella natum Militiae ratio exstitit, ut cum ei excolendae omnem operam studiumque summa virorum ingenia per plura saecula transmiserint, jam quidquid in ipsa spectaveris, ad absolutissimam quandam normam conformatum fuisse fatearis oporteat. Huic igitur perlustrandae eam par est animorum attentionem admoveri, quam perutilium praestantiumque rerum genus quasi sibi debitam postulare consuevit.

In hac autem tractatione unum maxime Polybium Romanae florentissimi aevi militiae egregium explanatorem nos ducem habebimus.

§. I.

De Delectu.

I. Quoties Romae militum Delectus habendus erat, primum omnium quatuor & viginti plerumque tribuni militum (a consulibus olim universi, at sequiore aetate a plebe etiam partim) legebantur; qui in quatuor legiones, quot fere scribi solebant, dispertirentur.

Tum consules proposito edicto (vel, si subita res foret, per praeconem) curabant, ut quicumque cives militaris essent aetatis, in Capitolium, vel in Campum Martium ad dictam diem in suas divisi tribus convenirent. Ita ibi, consulibus ipsis summae rei praesidentibus, tribuni in quatuor partes distributi e-

singulis tribubus sorte ductis idoneos quosque eligebant, eo sane pacto, ut quaternos simul aetate & robore pares (singulos singulis legionibus adscribendos) allegerent, quo scilicet aequis hae viribus instruerentur.

In ipso autem delectus exordio in illud maxime, quod refert Tullius de Divinat. I. 45. curam intendebant, ut primus miles fieret bono nomine: qualia habebantur, *Valerius, Salvius, Statorius*.

II. Iam aetas militaris, quam modo memoravimus, a decimo septimo ad quadragesimum sextum annum protendebatur. Illius igitur qui vel initium nondum attigisset, vel jam finem excessisset, militiae onere immunis ferme erat; ita nempe, ut si quis intra hos terminos sua stipendia non confecisset, is ea explere ad quinquagesimum usque annum cogi posset, secus vero eodem elapso.

III. Praeter aetatem autem certus quidam census ex veteri instituto militi conscribendo necesse fuit; atque is quidem antea non minor undecim millibus aeris, postea vero qui non infra quatuor millia aeris esset.

Hinc proletarios & capite censos, quos scilicet nulla privata res publicae devinciret, a militia prorsus olim exclusos compertum est. Verum posteriore aevo tum ipsi tum libertini ad navalem militiam non magni habitam, & a Marii tandem temporibus ad terrestrem etiam legi coeperunt.

Non eadem vero, quae libertinis, servis quoque copia facta est, quos nimirum a bello procul abesse e republica semper creditum,

Quod

Quod enim post Cannensem cladem & octo millia servorum ad dominorum ulciscendam caedem sua ipsi sponte militiam susceperunt, *Volones* propterea dicti; & alia quatuor & viginti ejusdem generis millia ex senatus consulto ad gerendum bellum empti fuere; id vero totum in illis temporum difficultatibus, exhausta jam urbe civibus, novum profus ac singulare fuit.

IV. Non alii igitur, quam cives, iique aetate ac censu legitimo, adscribi in militiam debuerunt. Hi contra, cum citarentur, respondere ad nomina necesse habebant, nec effugere delectum poterant, quin poenis ex voluntate consulum statuendis fierent obnoxii. Hae vero fuerunt in primis bonorum publicatio, & libertatis ademptio. De quo vide dicta p. 217.

V. Iustae tamen quaedam erant causae, ob quas quispiam militiae onere ex instituto majorum eximeretur.

Earum prima fuit *Vacatio*, quae vel ab aetate, de qua modo actum, emanabat; vel ab honore, videlicet sacerdotii, aut magistratus; vel a beneficio, quod ea de re senatus populusve detulisset.

Altera causa erant *Emerita stipendia*; ubi nimirum sua ex numero lege praescripto jam consecisset miles, dena eques, vicena pedes, uti ex Polybio observavit Lipsius I. de Milit. Rom. 2.

Tertia tum *Morbus*, tum *Vitium*, ut si quis manu digitisque expers esset. Atque ab hoc causae genere *Causarii milites* dicti: unde etiam

Nomen accepit Causaria missio, de qua suo loco.

Eiusmodi causarum cognitio ad consules maxime pertinet; quanquam saepe per appellationes ad tribunos plebis devolvebatur. Eisdem vero non semper admissas fuisse, sed quandoque aut dilatas, aut sublatas declarant veterum scriptorum testimonia. Ita apud Livium III. 69. *Consules in concione pronuncians, tempus non esse CAVSAS cognoscendi, omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio adessent; cognoscendis CAUSIS eorum, qui novissima non dedissent, bello perfecto se duros tempus; pro desertore futurum, cuius non probassent CAVSAM.* Tum vero Idem VII. 28. *Cum (quod per magnos tumultus (68) fieri solitum erat) iustitio indicto delectus SINE VACATIONIBUS habitus esset.*

Et certe in his trepidis rebus veterani ipsi

evo-

(68) Tumultum appellaverunt veteres bellum e vicina aliqua regione improviso exortum. De cuius ratione Servius in Virg. VIII. Aen. 1. *Tria, inquit, genera olim militiae fuerunt: Sacramentum, quae legisima erat militia, cum singuli milites iurabant: TUMULTUS, id est bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus. Et quando singulos interrogare non vacabat, qui convenerant, simul iurabant: & dicebatur ista militia, Conjunctiva.*

Quaenam vero Tumultum confectari consueverint, declarat Cicero V. Phil. 12. his verbis: *Rem administrandam arbitror sine ulla mora, & confestim gerendam: Tumultum censeo decerni, iustitium indici, saga sumi dico oportere, delectum haberi, sublatis vacationibus in Urbe & in Italia.*

Quae omnia cum praepere fierent, hinc Tumultuarius pro rapide facto comparatione sumptum; ut Tumultuarius exercitus, Tumultuarium opus, Tumultuarius sermo.

DE ROMAN. MILITIA TERRESTRI. 223
evocari solebant, quos *Evocatos* ea de causa
dictos invenias. Ad hunc autem morem cre-
dit cum Donato Servius alluisse Maronem,
cum inquit VII. Aeneid. 693.

..... DESVETA
QVE BELLO

Agmina in arma vocat SVBITO,
ferrumque retractat.

Ceterum longe frequentius fuit, ut veterani
ad bella etiam non tumultuaria a suis duci-
bus vocarentur; quorum gratia libenter illi
arma resumebant, sed honestissimo loco inter
milites habiti, operum immunes, & vite cen-
tationum instar ornati.

VI. Equitum porro delectus nihil peculia-
re habuit, in quo enucleando opera locanda
sit. Minime enim ille operosus fuit, quippe
cum & eorum omnium nomina a ceteris se-
creta censorium album exhiberet, & inde per-
quam pauci (quod postea videbitur) unicui-
que exercitui adscriberentur.

VII. Iam ubi absoluta militum conscriptio
fuerat, e singulis legionibus unus per earum
tribunos eligebatur, qui apud eosdem sacra-
menti verba praeiret, in quae reliquideinceps
sigillatim jurarent. Ipsi autem juramenti ra-
tio iis maxime continebatur, quae per com-
pendium declaravit Polybius VI. 19. *se scili-
cet obtemperaturos, & pro viribus praestituros
quidquid ab imperatoribus mandaretur.* Similia
fere legas apud Livium XXII. 38. ubi prae-
terea traditur, sollemne hoc juramentum al-
terius belli Punicij tempore, i. e. A. V.
DXXXIII. in consuetudinem primum venif-

K 4 se;

se; quippe cum antea non nisi sua ipsi voluntate conjurare inter se milites consueverunt.

Tanta vero habebatur militaris hujus sacramenti necessitas, ut qui se eo non obstrinxisset, ei tanquam non militi cum hoste pugnare nequaquam liceret; uti compertum ex eo est, quod scribit Tullius I. Off. II.

VIII. Quod ad socios Romano exercitui adscribendos attinuit, in more fuit positum, ut sub idem Romanae conscriptionis tempus denunciarent consules magistratibus foederatarum in Italia civitatum, quot inde copiae comparandae forent, tum quo die & quem in locum convenire deberent. Itaque delectum illic eodem, quo Romae, pacto sui magistratus habebant; ac dein milites jurejurando adactos, sub alicujus ductu, & cum suo quaestore (69) illuc, quo jussi fuerant, mittebant.

§. II.

De Ordinibus.

Delectu perfecto tribuni militum locum diemque ad conveniendum novis legionibus edicebant, ut suos in ordines singulae digerentur. Fuerunt autem Ordines non militum modo, sed etiam ducum: quare de utrisque dicendum separatim est.

OR-

(69) Socii frumentum tantummodo a Romanis accipiebant; ceterum suae reipublicae sumptibus ini-

litabant. Vnde est, ut proprium secum Quaestorem haberent.

ORDINES MILITVM.

Ea sane notione sunt *Ordines militum* accipiendi, ut per eos tum *Genera*, tum *Partes*, in quas distributi milites sunt, intelligantur.

I. *Genera* autem (scilicet peditum) erant quatuor, **VELITES**, **HASTATI**, **PRINCIPES**, & **TRIARII**. In quibus ordinandis ita acta res est, ut juniores pauperioresque in Velites (quod genus omnium infimum) eligerentur; his proximi in Hastatos; aetate florentissimi in Principes; denique natu maximi, spectataeque virtutis in Triarios.

1. **VELITES** quasi *Volites* a *volando* dicti, quod levioribus armis instructi celerrime hac illac irent discurrenteque. Appellati vero etiam sunt *Rosarii*, quod ut *ros* fere imbrem, ita saepe ipsi gravem armaturam praelio praecederent: necnon *Ferentarii*, utpote ad opem, quocumque res posceret, ferendam prompti.

2. **HASTATIS** a proprio quondam suo (quod a Varrone IV. L. L. 16. elucet) hastarum usu nomeclatura facta.

3. **PRINCIPES** ex eo appellationem mutuatos, quod in prima antiquitus acie pugnarent, elicit e Varronis verbis Lipsius II. de Milit. Rom. 1.

4. **TRIARIIS** denique sic nuncupati, quod, cum dimicaretur, in tertio essent ordine; id quod aperte patebit, cum de aciei structura sermo erit. Quoniam vero mos erat, ut donec ad decertandum arcesserentur, dextero genu inni-

xi subsiderent, ea de causa *Subsidia* etiam vocati. (Varr. IV. L. L. 16. & Liv. VIII. 9.) Postremo quoque *Pilani* a teli genere, quod *pilum* dictum, quodque e Romanis militibus primi ipsi usurpaverunt.

Haec autem quatuor militum Genera ita unicuique Legioni attribui solebant, ut *Triarii* sexcenti numero essent; *Principes* vero mille ducenti, totidemque tum *Hastati*, tum *Velites*. Quos universos, si rationem inieris, quater mille & ducentos effecisse comperies. Quod si Legio plures his (id quod saepe accidit) contineret, tunc singulorum Generum numerus pro rata portione auctior esset necesse fuit, *Triariis* tantum exceptis, qui semper iidem.

II. Verum ut jam ad *Partes* deveniamus, unumquodque Genus (praeter *velites*) in decem *MANIPULOS* dividebatur; ita ut in tota Legionem triginta essent *Manipuli*: in quos porro ipsos aequabiliter *velites* (quorum nullum proprium erat corpus) dispergebantur.

Singulos autem *Manipulos* in duas *CENTURIAS* distribui moris fuit: qua de causa quaevis Legio e sexaginta *Centuriis* constabat.

Rursus vero e tribus *Manipulis* constabatur *COHORTS*: cui tamen addebantur praeterea tot *velites*, quot milites *Manipulus* haberet. In una igitur Legionem decem erant *Cohortes*.

Apposite ad haec *Gellius XVI. 4. In legione*, inquit, *sunt Centuriae sexaginta, Manipuli triginta, Cohortes decem*. En universas Romanae legionis partes brevissimo ambitu comprehensas.

At

At ecurr tandem ejusmodi inditas appellationes credendum erit? Id profecto heic paucis edifferere nostri instituti ratio suadet.

Centuria non eo sic nuncupata fuit, quod centum homines complecteretur, cum reapse pauciores plerumque habuerit; sed quod ea vox, ad centenarium licet numerum designandum nata, ex usu tamen ad alias quoque five minores five majores multitudines traducta fuerit; ut patet in *Equitum*, & in *Classium Centuriis*, de quibus disputatum nobis est p. 70. & 93.

Manipulus a foeni *manipulo*, qui pro militari signo olim adhibitus, sibi nomen adscivit. De qua re ita Ovidius III. Fast. 114.

*Illam quidem foeno sed erat reverentia foeno,
Quantam nunc aquilas cernis habere
tuas.*

*Pertica suspensos portabat longa MANI-
PLOS:*

*Vnde MANIPLARIS nomina miles
habet.*

Cohors a figura, quam referebat, dicta. Fuit quidem Latinis *Cohors*, quod Graecis *χόρη*, anterior villae domusve pars clausa ac circumsepta, hodie quoque Gallice appellata *Cour*, Italice *Cortile*. Hac sane notione Idem IV. Fast. 704. de vulpe cecinit:

*Abstulerat multas illa COHORTIS aves.
Quoniam igitur ea manus militum rotundam,
quasi formam, qualem fere domestica cohors,
exhibebat, propterea eodem donata est no-
mine.*

Sicut autem *Peditatus* in partes, quas mo-
do

do recensuimus, distribuebatur, ita & Equitatum in alias dispescere sollempne erat, scilicet in TURMAS (70), e triginta singulas equitibus; atque has dein ipsas in ternas DECURIAS. Itaque e trecentis Romanis equitibus, quot Legioni annexi, decem omnino existebant Turmae, triginta Decuriae.

Sociorum vero copiae, quae Romanis adjunctae tam pedestres (numero plurimum illis pares) quam equestres (duplo majores) in suas quoque partes, at paullo aliter, ac Romanae, dividebantur. Etenim ex ipsis quinta pars peditum, & tertia equitum eligebantur in *Extraordinarios* ad usum consulum; tum vero ex iisdem Extraordinariis pars quinta (uti opinatur Lipsius II. de Milit. Rom. 7.) in *Selectos*, qui consulibus ipsis quasi corporis custodes praesto ubique forent. Ob hanc autem tantam multitudinem e sociorum peditatu abstractam factum illud est, ut hujus manipuli (quos totidem fere, quot in Romano, esse voluerunt) pares numero militum Romanis esse non possent. Contra vero quoniam socialis equitatus, etiam postquam inde memorata pars divulgata fuerat, Romanum non mediocriter superabat; cumque eum in decem pariter turmas dispesci placeret: hinc illud emanabat, ut haec singulae pluribus, quam Romanae, videlicet 40. militibus constarent. Quem ipsum porro numerum Extraordinariae,
Se-

(70) Hujus vocis originem a *terma* revocat Varro IV. L. L. 16. quod *terdenis* Turma constaret e-

quitibus. Hoc si verum fuerit, jam per ipsum nomen designatus est numerus.

Selectaeque turmae aequalitatis gratia servabant.

Iam ex universis huc usque recensitis legionis partibus facile erit omnem tum legioni ipsi, tum toti exercitui adscriptorum militum numerum colligere. Etenim si Centuria e 60. militibus constitit, Manipulus 120. continere (71) debuit, Cohors vero 420. (adjectis nimirum, ut supra dictum, 120. velitibus) Legio demum 4200. Atque haec quidem Romanorum peditum multitudo.

Huic porro si addideris parem sociorum pedibus merentium manum, evadet illa ad 8400.

Quibus si postea accesserint trecenti equites e Romanis, & sexcenti e sociis, tunc universae Legionis numerus erit 9300.

Ad hunc vero ubi alterum tantum adjece-
ris, habebis *Consularem exercitum* (qui e duabus fere constabat legionibus) instructum militibus 18600.

Integer itaque quatuor legionum (quot plerum-

(71) Cave putes, manipulum eodem semper genere fuisse. Nam aetate quidem Romuli erat ille centenum militum unus atque indivisus ordo; id quod testatur Auctor de Orig. Urb. Rom. 22. & Plutarchus in Romul. Libera inde republica, aucto ejus numero, in duas sexagenum centurias distributus est. At sub Imperatoribus, immutata iterum

ratione, manipulus centuriae non parum cessit, cum unius modo contubernii milites tunc temporis contineret, uti liquet ex Vegetio II. 13. ut propterea jam proprium signum non habuerit. Atque hinc datur intelligi, quare centuriis manipulos postposuerit Ammianus XVII. cum inquit: *Convocatis cohortibus, & centuriis, & manipulis omnibus.*

rumque excepit) exercitus bellatores comprehendit 37200.

Haec autem universa ratio ducta ex Polybiana recensione est. Ceterum hac in re fuisse saepius variatum, ex Romanis historiis compertum est.

ORDINES DUCVM.

I. A militibus ad Duces gradum facimus : e quibus se primi nobis offerunt CENTVRIONES. Hos tribuni jussu aut permissu consulum ex unoquoque militum genere (praeter velites, quibus non proprii duces, non signa erant) videnos eligebant, singulisque manipulis binos assignabant, quorum alter centuriae dextrae (quae dignior) sinistrae alter praesset.

In eorum delectu virtus maxime spectabatur. Hinc apud Livium XLII. 34. Ligustinus de semetipso in haec verba loquens inducitur. *Biennium miles gregarius fui adversus Philippum regem : tertio anno VIRTUTIS CAUSA mihi T. Quintus Flaminius DECVMVM ORDINEM HASTATVM ASSIGNAVIT.* Et paullo post : *Hic me imperator (M. Porcius) dignum judicavit, cui PRIMVM HASTATVM PRIORIS CENTVRIAE ASSIGNARET.* Et mox : *A M. Acilio mihi PRIMVS PRINCEPS PRIORIS CENTVRIAE EST ASSIGNATVS.* Denique, nonnullis aliis interiectis : *Quater, inquit, intra paucos annos PRIMVM PILVM DVXI.*

E quibus locis illud praeterea noscitur, consuevisse dici, *primum, secundum, &c. decim-*

decimum Hastatum: primum, secundum, &c. decimum Principem: primum, secundum, &c. decimum Pilum; quo primus, secundus, &c. decimus manipulus sive Hastatorum, sive Principum, sive Triariorum designaretur.

Iam sicut inter manipulos ipsos discrimen graduum intercedebat, ita ut pro genere ac numero *decimus Hastatus* reliquorum omnium postremus esset, omnium vero honestissimus *primus Pilus*, sic plane Centuriones pro diversa manipulorum, quibus praeerant, dignitate plus minusve illustres habebantur. Ex quo jam per se quisque intelliget, qui priorum primi Pilanorum manipuli centuriam moderaretur, eum universis aliis praestitisse.

Et certe hujus (qui *Primopilus*, aut *primus Centurio* dictus) eximium fuit decus, in eo maxime positum, quod cum alia ceteri Centuriones militaria signa tuerentur, ipse Aquilam, unde summum totius legionis regimen exsistebat, adservaret. Ex quo fiebat, ut universae legioni praepositus videretur; praesertim vero quod etiam & supremo consilio cum primoribus intererat, & tribunorum aut imperatoris mandata ipse non raro, quasi supremi imperii socius, inferioribus ordinibus indicabat. Sed & hanc ejus amplitudinem illustrabat praeterea equestris dignitas (quam illi muneri adjunctam voluerunt) & fortasse etiam census, prout opinatur Lipsius II. de Milit. Rom. 8. at si non is, multa certe pecunia. Unde est illud Juvenalis XIV.

*UT LOCUPLETEM AQUILAM sibi
sexagesimus annus*

As-

Afferat.

Per quae verba palam id quoque fit, ad huiusmodi honorem sero plerumque aditum patuisse. Neque enim ferme illuc, nisi gradatim, accedendum erat; & quidem ita (quemadmodum ex Vegetio conjicit Lipsius l. c.) ut a decimo e. g. Hastato ad decimum Principem ascenderetur, atque hinc ad decimum Pilum, tum vero ordine suo ad nonum, octavum, &c. donec ad primum Pilum perventum foret: quod certe longo post tempore fieri debebat; nisi tamen egregia alicujus merita eum praeter hanc rationem solito citius extulissent. Totum id perspicere licet in ante allatis ex Livio exemplis.

Verum, ut tandem pauca de Centurionibus reliqua persequamur, eorum sibi quisque deligebat tum *Optionem* (olim *Accensum* dictum) tum etiam *Signiferum*. Quapropter bini in manipulis sicut Centuriones, ita & Optiones, & Signiferi erant. Ad quos postremos quod attinet, utrum uterque suum, an unus tantummodo per vices signum ferret; sive, quod eodem recidit, duo ne, an unum signum cuique esset manipulo attributum; id vero, quod minus hujus loci sit, alio rejicimus expendendum.

Denique Centurionum insigne fuit vitis; qua etiam ad animadvertendum in fontes utebantur. Itaque Lucanus VI. ut Scaevae centuriatum celebraret, ita cecinit:

..... *Ibi sanguine multo*
Promotus Latiam longo GERIT ordine
VITEM.

Tum

Tum Spartianus de Hadriano 10. *Nulli*, inquit, *VITEM nisi robusto & bonae famae DARET.*

II. Sequuntur TRIBUNI, qui seni numero (licet vetusta aetate pauciores) universae praeficiebantur legioni, atque ita quidem, ut per stas vices duobus mensibus bini, hique rursus alternis diebus munere fungerentur. Vide Livium XL. 41. Verissime igitur de se ipso Horatius I. Sat. 6. scripsit:

Quod mihi pareret legio Romana Tribuno.

Illos autem primo crearunt reges, deinde consules: ac tandem etiam populus in partem ejus lectionis admissus (72). Hinc dispersitis nominibus, qui a consulibus facti, *Rutili & Rufuli* appellati sunt, quia de eorundem jure, uti est apud Festum, Rutilius Rufus legem tulerat; qui autem suffragiis populi, *Comitiastii*, ut habetur ab Asconio in I. Verr. 10.

Iam e quatuor & viginti Tribunis, quot exercitui e quatuor legionibus conflato attributi, quatuordecim, teste Polybio, ex equite legi solebant, qui quina stipendia confecerant; reliqui decem e plebe, qui dena. At nonnunquam etiam e senatu id ducum genus prodit. Ceterum plebejis quidem Tribunatus, non minus quam Primipilatus, equestrem dignitatem cum suis insignibus afferebat: equitibus vero ad senatorium ordinem gradus erat. Quo maxime referri debet illud nominum discri-

(72) Principio datum rem eorundem ipse, & consules, numerum. Habes singula apud Livium VII. 5. senosdenos, postremo pa- IX. 30. XLIV. 21.

scrimen, quo alteri *Angusticlavii* dici sub Imperatoribus coepti sunt; alteri autem (perinde ac ipsi senatores. Tribuni) *Laticlavii*, quippe qui per Tribunatum tum senatoria ornamenta facile assequebantur, tum etiam sibi viam ad principem illum ordinem expediebant. Ita rem hanc scite digerit Rubenius I. de re Vestiaria 14. contra ac senserat Lipsius II. de Milit. Rom. 9. qui *Angusticlavios*, & *Laticlavios* non alios quam ex equite, aut senatu natos credit.

Tribunorum porro fuit, jus dicere; militaria ministeria, excubias, vigilias, campestres meditationes accurare; atque in non minoris momenti alia, quae alibi commodius proferentur, studium operamque intendere.

Hi autem ductores, de quibus haecenus, Romano tantum pediti imperabant.

III. Equitum vero Turmae singulae ternis **DECVRIONIBVS** parebant; eo tamen pacto, ut horum unus (qui primus electus foret) toti turmae praecesset, ipso autem absente alter eam susciperet moderandam. Ipsi autem, aequae ac centuriones, singulos sibi **Optiones** adsciscabant.

IV. Sociis praeponerantur a consulibus **PRAEFECTI**, tribunis numero ac potestate pares. Qui per se dein ipsi reliquos suis copiis duces, manipulis scilicet **CENTVRIONES**, turmis autem **PRAEFECTOS** assignasse videntur Lipsio II. de Milit. Rom. 10.

V. Quos hucusque perlustravimus duces, iis in aliquam tantum militum partem imperium fuit. Restat nunc ut de illis pauca subjiciamus,

mus, qui in universum exercitum sive fiducia-
riam, sive propriam potestatem obtinnerunt.
Hi autem erant LEGATI, & IMPERATOR.

Quod ad LEGATOS attinet, hi non solum
proxime omnium imperatori aderant, eidem-
que in tota re bellica consilium operamque
suam commodabant, verum non raro etiam
acceptam ab eo in universas copias exerce-
bant auctoritatem; unde fiebat, ut ipsa im-
perii supremi insignia lictores fascesque per id
temporis prae se ferrent. Tot autem fere,
quot legiones, esse solebant: at non raro ta-
men pro rerum provinciaeve amplitudine plus
minusve crevit eorum numerus. Ad hoc a se-
nato eos dari mos fuit: sed & nonnunquam
ex ejusdem auctoritate imperatores ipsi, quos
vellent, sibi legabant.

Omīssum postremo nolumus, sequiore aetate
novam ex instituto Augusti consuetudinem te-
nuisse, ut qui nomine Principis toti praererat
exercitui, *Legatus Consularis* diceretur; *Legati*
vero *Prætorii*, qui singulis legionibus.

VI. De IMPERATORE id maxime notatu
dignum occurrit, auspiciorum pro bello captan-
dorum jus (quippe cum universa olim domi
militiaeque auspicato fierent) illius unice fuisse.
Hinc licet non omnes semper suo ipse du-
ctu res ageret, cum nonnunquam ab exercitu
abesset, omnes tamen ejus auspiciis geri dice-
bantur. Itaque Horatius IV. Od. 14. Augu-
stum de bello, quod per privignos administra-
bat, allocutus postremo haec subdidit:

*Te copias, te consilium, & TVOS
Praebente DIVOS.*

§. III.

§. III.

De Armis.

Tempus tandem est pervidere, quidnam illud fuerit, quo velites a reliquis peditibus distinguerentur: quandoquidem non aliunde totum id discriminis exstitit, quam e diversis armorum generibus, quae jam heic aggredimur pertractanda.

LEVIS ARMATURA.

Velitum arma fuere GLADIUS HISPANIENSIS, HASTAE, PARMA, & GALEA.

I. GLADII HISPANIENSIS, quem dextro lateri aptari solitum refert Polybius, rationem totam intelligere fas est ex illo Livii XXII. 46. ubi: *Gallis, inquit, praelongi (gladii erant) ac sine mucronibus: Hispano punctum magis, quam caesim, assueto petere hostem, BREVITATE HABILES & CVM MUCRONIBVS*. Eo utebatur velites, si quando collato pede pugnandum foret.

II. Ceterum familiarius ei erat eminus praeliari. A qua causa fuit, quamobrem septem praeterea HASTIS instrueretur. Harum autem forma ejusmodi fuisse fertur, ut longae essent duobus cubitis, uno digito crassae, ferro spithanam longo armatae, eoque adeo tenui, ut primo statim ictu inflecteretur, quo telum ad remittendum fieret inhabile.

III.

III. PARMA tripedalis fuit, atque a medio in omnes partes par, ut loquitur Varro IV. L. L. 24. Fere ut scutum, de quo infra, compacta est. Quod autem *alba* nonnunquam cognominata fuerit, id inde ortum, quod nulla gloriae insignia, qualibus plerumque scutum clypeumque ornatum dein videbimus, ostentat. Ita apud Virgilium IX. Aen. 548.

..... PARMAQUE inglorius ALBA.

IV. Capitis tegmen, quo usi velites, vocabulo maxime proprio GALEA dictum a γαλήνη q. e. *felis*, aut *mustela*, quippe quod non ex alia materia quam e corio conficeretur. Ejusmodi sane est apud Propertium IV. 1.

ET GALEA hirsuta compta LVPINA juba.

Eandem *Cudonem* (a κούδων caput) appellatam aliquando invenias. Silius VIII. canit :

..... Caput his CVDONE FERINO

Stat cautum.

GRAVIS ARMATURA.

Quae jam ad reliquos pedites pertinuerunt arma, haec recensentur, GLADIUS HISPANIENSIS (idem qui velitum), PILA, SCUTUM, GALEA (ex aere, ferreo) LORICA, & OCREA.

I. Atque ut a PILO exordiamur (cum de gladio nihil sit ante dictis adjiciendum) Polybiana ejusdem deformatio satis ostendit, quantum

tum inter ipsum & velitares hastas interesset. Fuisse enim dicitur ea ferme crassitudine, qua manum impleret; longitudine quatuor cubitorum & semis (cum lignum ipsum tribus protenderetur cubitis, uno autem ac semis prominere ferrum) mucrone hamato, ut semel infixum difficulter revelli posset. Grave igitur validumque admodum fuit. Hinc Tibullus IV. r.

..... *Celeremve sagittam*

*Jecerit, aut LENTO PERFREGERIT
OBVIA PILO.*

Et apud Silium XIII.

*Stabant INNIXI PILIS exercitus omnis.
Iam bina id genus tela miles habebat.*

II. SCUTUM (cui Graeca vox σκῦτος *pel-
lis* nomen dedisse creditur) in eo differt a Clypeo, quod hic rotunda esset forma; ex quo apud Virgilium II. Aeneid. 227.

..... *CLYPEIQUE sub ORBE tegun-
tur :*

illud vero in longum protenderetur; quod licet noscere ex hoc ejusdem poetae VIII. Aeneid. 662.

..... *SCVTIS protecti corpora LON-
GIS.*

Clypeis jam olim apud Romanos successere Scuta, teste Livio VIII. 8. Haec autem ovata figuram exhibentia, quatuor pedes habebant longitudinis, latitudinis vero, ubi maxima, pedes duos cum semisse. Sed & alia scuta erant imbricata, aliquanto longiora, eaque a dignioribus militibus usurpata.

Quod ad structuram pertinet, Scutum (*pe-
sande ut clypeus, ac parma*) e ligno confectum,

stum, vel nonnunquam viminibus contextum pelle obtegebatur. Porro autem ex ejus medio ferreus Umbo (73) ad excipiendos ictus eminebat: ad quod ipsum, necnon ut cum humi in parietem reclinatus staret (qui ejus erat inter otium situs) nil detrimenti qua parte terram tangeret pateretur, supera ipsius inferaque ora lamellis erat ferreis obarmata.

Ad ornatum autem plura honoris insignia scutis clypeisque affingi solebant, more aliis passim nationibus communi. Exhibet id ornamentum genus apud Silium VIII. Romanus miles

Scaevola, cui dirae caelatur laudis honora

*Effigie clypeus. Flagrans altaribus ignes:
Tyrrenum valli medio stat Mucius, ira
In semet versa.*

Nec absimili ratione quidam Gallus, rem tradente eodem poeta IV.

*. . . In titulos Capitolia capta trahebat,
Tarpejoque jugo, demens, & vertice sacro*

Pensantes aurum Celtas umbone ferebat.

Atque hinc antiquissimam Insignium gentiliorum originem noscas licet.

Quae vero alia ab haecenus recensitis scuta
La-

(73) Bene quidem res habet, quod gibba illa pars scuti appellata Umbo fuerit, quo pacto montis etiam, aut gemmae pars erectior eodem affecta est nomine. Est enim id a Graeca voce ὄμβρος, per

quam quicquid in plano emeretur, rotundam, vel conicam figuram referens, placuit designari. Ex quo & sacer olim suggestus apud nostros Ecclesiasticarum rerum scriptores Umbo audivit,

Latinis nonnunquam scriptoribus memorantur, *Cetrae* scilicet, & *Peltae*, iis non Romani quidem, sed barbarae quaedam gentes utebantur. Quoniam autem *peltae* duplicem veluti cornuatae lunae speciem referebant, hinc aliquando *lunatae* cognominantur: a quibus *Cetras* non fuisse dissimiles prodidit Livius XXVIII. 5.

III. *GALEA*, qua de heic agitur, ex aere aut ferro conflata erat, & non raro *bucculis* i. e. oblongis quibusdam laminis hinc illincque ad tutandas malas instructa; quae ipsae loreis vinculis sub mento colligabantur. Ejus apex *Conus* dictus, unde *Cristae*, praecipuum ornamentum, exstabant.

IV. *LORICA* a *loro*, quod ei olim materia fuit, nomen desumpsit. Deinde vero aereis ferreisve hamis sive annulis contexti coepit, & ita certe nonnunquam, ut quisque horum ordo duplex, aut triplex fieret; unde etiam *bilicis*, aut *trilicis* appellationes loricae ipsi accesserunt. Nec raro eadem ad majorem adversus vulnera firmitudinem lamellis squamarum instar (multiplici item aliquando textu) compactis tota obtegebatur. Huc refer loca Maronis III. Aeneid. 467.

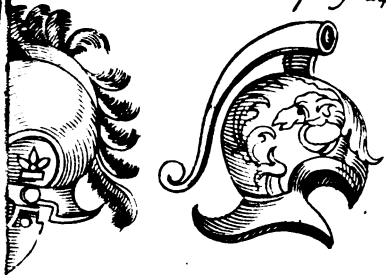
Loricam CONSERTAM HAMIS, auroque TRILIGEM.

& IX. 707.

Nec DVPLICI SQVAMA Lorica fidelis,
o auro

Sustinuit.

Id autem loricae genus, quod paucis descripsimus, militum ditiorum erat, qui ad primam

depromtae

DE ROMAN. MILITIA TERRESTRI 241

nam civium Romanorum classem (de qua Livius I. 43.) pertinebant. Reliqui enim *Pectoralia*, laminas nimirum aereas vel ferreas, ad tutandum solummodo pectus adhibebant.

V. *OCREAS*, quae sicut reliqua fere arma ex aere aut ferro confictae, uni tantum muniendo cruri fuisse a militibus accommodatas tum indicat Polybius VI. 21. qui numero singulo *Ocream* ceterae armaturae adnumerat; tum vero aperte testatur Vegetius I. 15. qui dextrum modo crus ea tectum refert, idque ea quam addit de causa, quod cominus pugnando *dextros pedes inante milites habere debeant*. At licet de sequioribus aetatibus hoc verum sit, binas tamen olim ocreas fuisse adhibitas satis constat ex Livio I. 43.

VI. Iam de equitum armis nihil est, quod adjiciamus, cum eadem ferme fuerint, ac perditum, scilicet *GALEA*, *SCVTUM*, *LORICA*, tum *GLADIUS* longior, & *HASTA*, qua cominus uterentur.

§. IV.

De Acie.

Postquam Romanum exercitum tum conscriptum, tum in ordines distributum, tum denique armis ornatum vidimus, age nunc in campo instructum intueamur: ubi sigillatim & Ordinum dispositionem, & Aciei formas, & Signorum collocationem varietatemque animadvertere fas erit.

ORDINVM DISPOSITIO .

Quoniam non una omnino dirigendorum ordinum ratio ubique fuit, quaedam tamen id rei genus spectantia fuere apud Romanos instituta, quorum alia semper, alia per saepe in instruendis copiis obtinuerunt. Primum igitur constantissimi moris fuit, ut unaquaeque legio ita ordinaretur, ut in fronte consisterent Hastati, tum interjecto spatio Principes, extrema vero in acie post longius intervallum Triarii; inter quos Extraordinariis item pedibus locus datus. Singuli autem hi ordines in suos partite manipulos distributi.

Socii pedites in cornibus plurimum dispositi Romanas legiones hinc & illinc claudebant. Ad eorum vero latera Equites plerumque collocati, scilicet ad sinistram Socii, ad dexteram Romani, atque hoc ipsum Extraordinariis equitibus firmatum protegerunt. Hinc autem ortum est, ut Equitatus, necnon interdum ipse sociorum Peditatus, cum mediam Romanam aciem tegerent, *Alarum* nomine nuncuparentur (74).

Ve-

(74) Notissimum id est, equitum ordines in acie *Alarum* nomine vocatos, ea scilicet de causa, quae praeter reliquos refertur a Gellio XVI. 4. *Quod circum legiones dextra sinistraque tamquam Alae in avium corporibus locaban-*

tur.

Illi vero multo magis notanda sunt, tum quod eadem vox peditatum etiam sociorum denotatis, quippe qui medias legiones Romanas utrinque concluderet; tum quod inde peculiaris nomen huius so-

Velites, variante saepe eorum positione, modo in prima fronte locati, modo viis inter manipulos patentibus inserti, modo ad cornua constituti.

Quod ad duces attinuit, Centuriones ante suas quisque centurias stabant; post ipsas autem Opri ones constituisse videntur. Imperator saepe juxta aquilas; circa quem Selecti equites peditesque, atque Evocati aliquot, aliis in manipulos immixtis; necnon Legati ac Tribuni, nisi quos demandatum in aliquam exercitus partem imperium alio avocasset.

In hac igitur ordinum dispositione res fere sic gerebatur, ut narrat Livius VIII. 8. quem heic audire praestabit: *Hastati omnium primi* (scilicet ex gravi acie, at plerumque post levem velitum dimicationem) *pugnam inibant. Si Hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in intervalla ordinum Principes recipiebant. Tum Principum pugna erat. Hastati sequebantur* (vel etiam nonnunquam simul juncti redintegrabant praelium). *Triarii sub vexillis confidebant, sinistro crure porrecto Si apud Principes quoque*

L 2 haud

sociis ipsis tam equitibus, quam peditibus adscita fuerit. Itaque non modo *Alatii equites*, sed & *Alavie cohortes* dictae occurrunt, cum Romanae discriminis ergo *Legionarias* vocarentur. Hoc certe quondam ita servatum: veterum deinde appellatio id genus a sociis ad *Auxiliares* (externarum scilicet, non Italicarum nationum)

in Romanum exercitum mercede inductos (quod alterius belli Punici aetate primo factum auctor est Livius XXIV. 49.) transiit; ita tamen, ut *pedites Alarii* non tunc alii quam ii vocarentur, at *Alatii equites* promiscue id ipsum temporis & *Socii* & *Auxiliares* dicti fuisse videantur.

haud satis prospere esset pugnatum, a prima acie ad Triarios sensim referebantur. Inde, **REM AD TRIARIOS REDISSE**, cum laboratur, proverbio increbuit. Triarii consurgentes, ubi in intervalla ordinum suorum Principes & Hastatos recepissent, extemplo compressis ordinibus velut claudebant vias: unoque continenti agmine, jam nulla spe post relicta, in hostem incedebant.

MULTIPLEX ACIEI FORMA.

I. Ab Ordinum dispositione ad Aciei formas gradum facimus. Haec autem saepissime quadrangula fuit, at ita, ut non semper omnino quadrata esset, sed vel majorem latitudinem, quam longitudinem haberet, qualem in apposita figura Aciei vulgatae videre licet; vel contra longior esset, quam latior, cujusmodi haec exhibetur, quae peculiari nomine **TVRRIS** appellata.

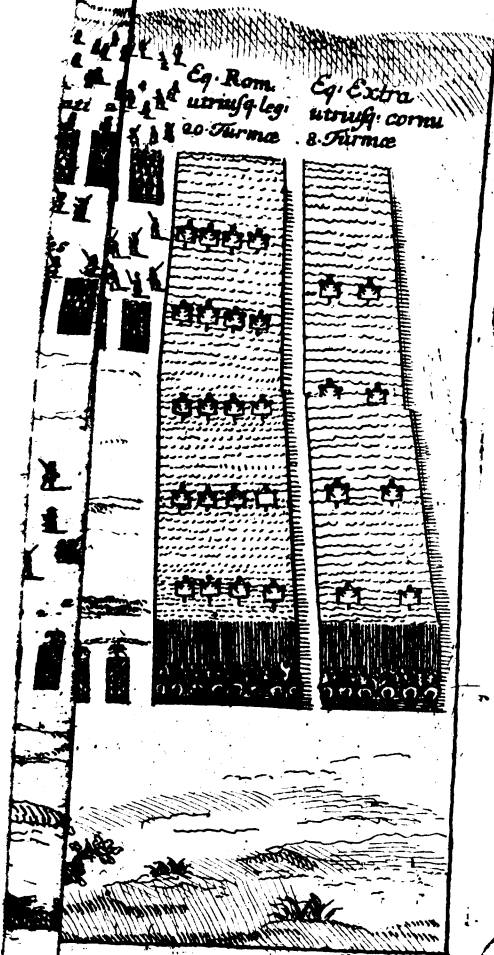

Tur-
ris

Vtriusque vero hujus generis Acies aut duplex erat, cum tota scilicet vel in duo tantum cornua, vel in primam aciem & subsidia dividebatur; aut triplex, cum acies media cornibus interponebatur.

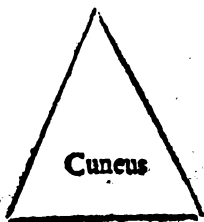
Ad hoc ambae etiam illae Acies, ubi manus conferendae erant, modo recta fronte procurrebant; modo obliqua, altero nimirum cornu subsistente, altero progrediente; modo sinuata, cum, subsistente acie media, cornua promoverentur; modo denique arcuata, cum acies media per cornibus prominere.

II.

II. Iam porro aliae quaedam fuerunt Aciei formae , quas recenset Gellius X. 9. Ex his

CVNEVS (necnon aliquando **TRIGONVM**) dictus est ea instructio , qua exercitus , angustata fronte , sensim retrosum expandebatur ; qualem heic propositam intueris .

III. Eam autem positionem , qua ab extrema acie in angustum contracta duo brachia paullatim a semet invicem recedentia protendebantur , **FORCIPEM** , aut **FORFICEM** placuit appellare .

IV. **GLOBVS** praeterea fuit , cum in orbem Acies disponebatur .

V. Denique **SERRAM** dixere , quando ita pugnabatur , ut primae aciei manipulis aliis atque aliis alterne procurfantibus ac recedentibus , quaedam dentatae serrae species appareret .

**SIGNORVM COLLOCATIO ,
ET VARIETAS .**

I. **Militaria signa , quae quibusque manipulis**

lis (singula potius (75) quam bina) assignata erant, cum in agmine omnino anteirent, in acie tamen non ita praeposita sunt, ut non ante ea & suae copiae starent. Spectat huc maxime locus Livii XXX. 33. ita de Scipione tradentis: *Non confertas autem cohortes ANTE SUA QUAMQUE SIGNA instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes*. Atque hi quidem milites pro signis locati, *Antesignani* dicti. Quare apud eundem XXII. 5. legitur: *Nova de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes, hasta-*

105-

(75) Quaesitum ab eruditis est, singulis ne centuriis, an manipulis sua fuerint proposita signa, seu, quod tantundem est, duo, an unum signum fuerit cuique manipulo attributum. Noster eo maxime inclinatur animus, ut credat unum omnino signum toti manipulo praevisse.

Certe quidem in dubium nemo revocat, antiquitus manipulum uno tantum signo, foeni manipulo, regi consuevisse, cum ab hoc ipso appellationem univ ersus acceperit. Idem igitur, cum in duas postea centurias dispersus esset, qui necesse habuit alterum signum assumere, cum in hac nova forma vix aliquantulo militum numero excreverit?

Deinde ejusmodi est hanc

in rens Varronis testimonium, ut a proposita stare sententia minime videatur. Inquit enim IV. L. L. 16. *Manipulus, minimus exercitus manus, QUAE UNUM SEQUITUR SIGNUM*.

Quid vero quod Polybius non alio ferme, quam *Σημειον Signi*, vocabulo manipulum designat? ea praefecto de causa, quod totum eum uni signo subiectum viderat.

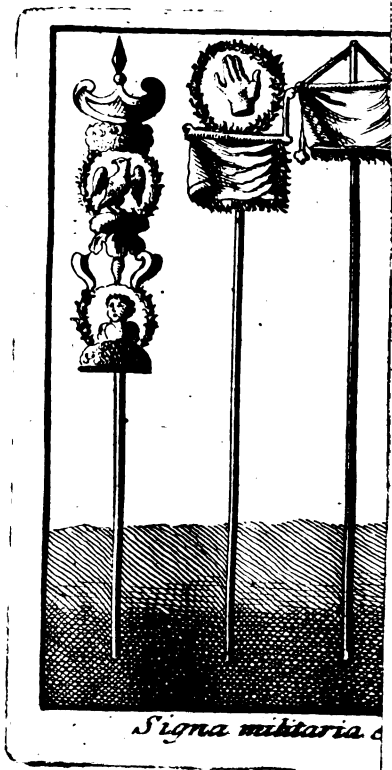
At enim si unicum toti manipulo signum datum, quid binis signiferis opus fuit? Scilicet ut vicario munere alter in alterius locum succederet, praesertim si alterutrum mors abstulisset, prout de centurionibus asseverat idem Polybius VI. 22.

affigu
reireat,
, unca
ctat in
Scipio
colore
intra
diplo
is loca
undem
ona re
basta
raf

estimo
ita sta
face vi
im IV.
is, mi
arant,
PITR

Poly
quam
abulo
ea
quod
sub

toti
um,
opus
cario
erius
refer
mors
cen
idem

Signa militaria

u
 erit ?
 unde ejusmodi est hanc

Polybius VI. 22.

DE ROMAN. MILITIA TERRESTRI. 247
tosque, ac triarios: nec ut PRO SIGNIS AN-
TESIGNANVS, post signa alia pugnaret
acies.

II. Iam porro varia fuere Signa, nec unam
semper prae se tulere imaginem. Nam olim
quidem foeni manipuli, ut ante dictum, per-
fide suspensi pro signis erant. Deinde adhibe-
ri coeptae sunt Hastae, plerumque in crucis
formam desinentes, & non raro a medio fere
ad summum clypeolis quibusdam (Deorum,
ac postea etiam Principum, imagines referen-
tibus) ornatae. Praeterea ipsarum cacumen
nonnunquam exstantis manus, nonnunquam
allicujus bruti animalis, scilicet lupi, apri,
equi, draconis effigiem exhibebat. Hujus ita-
que generis Signa manipulorum erant.

Equitibus vero data Vexilla, parva ac qua-
drata vela contis appensa. Vnde profectum, ut
ipsae equitum alae *Vexillationes* dictae aliquan-
do fuerint, teste Vegetio II. 1. Quoniam au-
tem illa purpureo colore erant, idcirco per
eundem scriptorem ibid. *Flamulae* vocantur.

Supremum denique totius legionis signum
Aquila fuit. Hunc ejus primatum satis expres-
sit Seneca Thebaide III. cum inquit:

Aera jam bellum cient,
AQVILAQVE pugnam signifer MOTA
vocat.

§. V.

De Castris.

Pro anni temporibus, quibus *Castra* poni solerent, vel *Aestiva*, vel *Hiberna* sunt nuncupata.

Aestiva autem ita re simul & nomine distingui bifariam solebant, ut si in unam tantum noctem figerentur, *Castra* voce stricte sumpta (posteriore etiam aevo *Mansiones*) vocarentur; ex quo saepe *prima*, *altera*, *tertia*, &c. *Castra* pro *prima*, *altera*, *tertia* &c. itineris die dici consueverunt: si vero in plures dies, *Stativa*.

Hiberna porro, quae in diuturnum tempus constitui opus erat, longe firmitusque extruebantur. Quare non modo (secus ac priora illa e pellibus conflata) plerumque e tabulis compingebantur, verum etiam non raro e lapide omnino fiebant, ita ut in vera oppida evaderent. Atque hujus quidem originis non paucas apud Geographos invenias urbes, quae nominibus ipsae suis prodantur, ut *Castra Cornelia*, *Castra Hannibalis*, *Castra Mariana*, aliaeque plures.

Iam cum universa, quae de *Castris* dici queant, ad duo potissimum capita revocentur, ad eorum scilicet *Formam*, atque ad *Munia* ibidem obita, de his ipsis nos heic ordine differemus.

CASTRORVM FORMA .

Vt totam Castrorum effigiem facilius sit perspicere, partite ea ita delineabimus, ut primum superiorem eorundem partem, deinde inferiorem, postremo exteriorem ambitum adumbremus.

I. In superiore parte primum locum, eumque eminentiorem, ut inde in tota Castra prospectus esset, sibi vindicavit PRAETORIVM: cujus ea fuit pedatura, ut in singula latera ducentenos pedes haberet: neque id immerito, cum ibi non imperatori modo pro sua dignitate, sed ejus etiam lictoribus, servis, comitibus, jumentis, supellectili opportuna spatia dari oporteret.

Ex areis porro, quae Praetorio utrinque adiacebant, altera usui erat FORO rerum venalium; altera QVAESTORIVM excepit, omnesque Quaestoris apparatus, aera, frumentum, hordeum, legumina in milites identidem distribuenda. Sed & ibi Armamentarium situm, ejus cura Quaestori ipsi commissa.

Sub Praetorium una recta linea collocati sunt Tribuni, bifariam via media divisi; eoque praeterea pacto, ut & inter singulos spatium intercederet, & seni quique suam spectarent legionem.

Vbinam autem tum Legati, tum Praefecti sociorum constituti fuerint, nihil memorat Polybius. Itaque ut in re incerta Legatos quidem Lipsius (V. de Mil. Rom. 4.) juxta Praetorium in parte Fori statuit; at Sche-

lius (in Notis ad Hyginum Thes. Antiq. Rom. Tom. X.) in eadem cum tribunis pedatura. Praefectos vero sociorum, utpote tribunis dignitate pares, ad horum latera collocat idem Lipsius ibid.

Iam porro a latere tum Fori, tum Quaestorii tendebant utrinque Evocati, iisque annexi Selecti. Tum lata interjecta via, in primo Castrorum aditu Extraordinarii. Hicque omnes ea ratione, ut Equites intra, pedites extra locarentur.

II. Superiorem Castrorum partem ab inferiore sejungebat transversa via centura pedes lata; unde postea legionum tentoria sumebant initium. Haec autem priusquam inspiciamus, operae pretium fuerit animadvertere, totum hunc locum, ad quem Tribuni, Praefecti, primorum ordinum *tutmarumque* Centuriones ac Decuriones tendebant, PRINCIPIA fuisse appellatum: ubi & acta fuisse iudicia, & habitas conciones, & supplicia de reis sumpta (non tamen capitis, ne aquilae, castrensia numina, araeque illic positae funestarentur) saepe legere datur apud historicos. Atque hinc ortum duxit locutio illa, qua *mitti Principia* (uti apud Frontinum XI. §. 30.) perinde ac *mitti Praetorium*, dictum est.

Tentoriorum autem decuriis manipulisque assignatorum ejusmodi fuit metatio. Definita area, quam occupare deberent, primum omnium disponebantur in longum mediae equitum Rom. Decuriae, in duos ordines via intersectos distributae: ad eandem vero latera hinc & illinc *striationes manipuli*. Deinde, alia

alia interposita via, utrinque Principes: hisque adjecti Hastati. Alio postea interjecto spatio, sociorum Equites: quibus postremo adjuncti Pedites. Notate autem hoc loco proderit, cum decuriae, & singulorum ordinum manipuli connexi una serie inter se essent, quintos porro a sextis sejunctos per viam intermediam fuisse, QUINTANAM ea de causa nuncupatam. De qua tamen voce iterum infra.

Velites porro, de quorum pedatura reticet Polybius, in illo spatio constitisse conjicit Lipsius (V. de Milit. 4.) quod totam tentorium compagem a vallo dirimebat.

Duo postremo heic rejecta nolumus, primam tentoriis ita milites fuisse usos, ut singula deni cum suo Decano habitarent, qui propterea *contubernales* dicti; deinde ipsa tentoria quoniam e pellibus, ut supra indicavimus, strui solebant, funibus extendi oportuisse, ideoque *tendendi* vocabulum ad castrensem mansionem designandam fuisse translatum, uti apud Virgilium III. Aeneid. 29.

*Heic Dolopum manus, heic saevus TEN-
DEBAT Achilles.*

III. Tria in exteriori Castrorum ambitu spectanda occurrunt, *Vallum, Fossa, & Porta*.

1. *Vallum* (aliquoties *Brachium* nuncupatum) praecipuam illud quidem castrorum munitionem, ducentos a tentoriis undique distantem pedes, Agger & Valli componebant. Agger e terra, caespite, virgultisque fiebat; ac praeterea tignis ad latera cancellatim appensis ita vincti solebat, ut tota

moles bene firma ac solidata confisteret. Aggeri porro ipsi longo ordine Valli infgebantur, eoque pacto per ramos, quos peracutos binos, ternosve, & nonnunquam etiam quaternos habebant, inter se invicem implicabantur, ut ad labefactandos evellendosque plurima opus esset contentione. Iam totius valli altitudini sex pedes, latitudini octo assignat Hyginus de Castramet. Sed hac in re pro maiore minoreve hostium propinquitate variatum.

De vallari *Lorica*, cuius non rara est apud scriptores mentio, recte cum Lipsio (II. Poliorc. 2.) senties, eam munimentum fuisse vimineum ligneumve, quod Vallo impositum, ubi hinc pugnandum esset, propugnatores milites tueretur. Saepius tamen id vocabulum Vallo ipsi designando accommodatum fuit; unde & illud: *Lorica urbem circumdare*.

2. Vallo praeducebatur *Fossa* plus minusve, prout necesse videretur, lata & profunda. Legitimam certe (i. e. non tumultuariam) Vegetius I. 24. novenos pedes altam fuisse ait, duodenos latam. Duplex eius forma fuit, altera *fastigiata*, quae, ut explicat Hyginus l. c. a summa latitudine lateribus devexis in angustiam ad solum conjuncta perveniebat: altera vero *Punica* nuncupata, per quam directis lateribus (ut legitur apud Caesarem VII. de Bell. Gall. 72.) solum tantundem pateret, quantum summa labra distabant.

3. *Porsae* castrorum, pro laterum numero, quatuor fuere. PRAETORIA in fronte erat; hosi semper, ubi contra ipsum castra figerentur,

252.

C

2

DE ROMAN. MILITIA TERRESTRI. 253
 tur, obversa; atque a *Praetorio*, quod spectabat, nomen sortita. EXTRAORDINARIA eadem ab *Extraordinariis* copiis juxta tendentibus appellata.

Huic opposita DECUMANA fuit; cui a *decimis* ordinibus ea regione positus adscita est appellatio. Eandem sane QVAESTORIAM dictam invenies apud Livium XXXIV. 47. & XL. 27. ea nimirum de causa, quam non temere affert Lipsius V. de Milit. 3. quod primitus adversus eam *Quaestorium* in via Quintana fuerit constitutum (76).

Reliquae duae portae PRINCIPALES vocatae, quippe quae *Principiis* responderent, & ad *primorum* ducum tabernacula maxime ducerent.

AT-

(76) Quaestorium non longe a porta Decumana statutum aliquando fuisse, aperte admodum demonstrat Livius X. 32. ubi sic narrat: *Ab tergo castrorum DECUMANA PORTA impetus factus. Itaque capsum QVAESTORIUM: Quaestorque ibi L. Opimius Pansa occisus.* Tum vero XLI. 6. de bello adversus Istros longum post aevum gesto verba faciens: *Praetorio*, inquit, *dejecto, diruptis quae ibi fuerunt, ad QVAESTORIUM FORVM, QUINTANAMQUE hostes pervenerunt.* Quem ipsum morem Hyginus, qui ad Trajani tempora pertinuit, tunc etiam obtinuisse testatur in de Castramet. ut

scilicet figeretur Quaestorium in vigore, ut loquitur, *portae Decumanae.*

Cum vero Polybius, qui secundi belli Punici aetate vixit, certos nos faciat, tabernaculum Quaestoris juxta Praetorium in superiore parte castrorum suo aevo fuisse; omnino ex his universis fateri oportet, pluries hac in re variatum, atque ita quidem, ut institutum, quod ex priore Livii testimonio antiquitus obtinuisse constat, deinde obsoleverit, uti ex Polybiana narratione apparet; at rursus tandem revocatum in posterum perennarit, ut & alter Livii locus & Hygini verba declarant.

ATQUE haec de Castrorum tum forma, tum ambitu dixisse sufficiat; modo unum hoc at-
 texatur, Castra, quae exercitum consularem
 exciperent (qualia haecenus descripsimus, at-
 que in apposita tabula curavimus adumbranda)
 & figura fuisse plerumque quadrata, & circui-
 tu mille ac quingentorum circiter passuum.
 Longe enim alia fuit illorum ratio, quae am-
 borum consulum copiae concluderentur: ete-
 nim cum haec e binis castris simul junctis
 (& quidem ab ea parte, qua Extraordinarios
 milites locatos diximus) conflarentur, formam
 certe oblongam, & ambitum multo amplio-
 rem habuerunt.

MUNIA CASTRENSIA.

Varia quidem fuere Munium castrensi-
 genera, scilicet tentoria majorum ducum fi-
 gendi, vallum struendi, fossam praeducendi,
 aliaque non pauca: quaeis qui fungebantur mi-
 lites, *munifices* dicti sunt; cum contra cen-
 turiones, equites, evocati, nonnulli etiam
 aliquando e gregariis militibus peculiari bene-
 ficio, iis omnibus essent immunes. Jam nos,
 reliquis levioris momenti omissis, tantummo-
 do de *Excubiarum*, ac *Vigiliarum* ratione dis-
 seremus.

I. *Excubias* quaternis quasque militibus con-
 stituisse compertum est (77). Eas autem ita
 dis-

(77) Ab hac causa fuit,
 quamobrem Excubiarum
 quaelibet Τετραδίου Grae-
 ce audierit. Ita in Acti-
 bus Apostolorum 22. 4

traditum fuisse Petrum le-
 gitur Τεσσαρι ΤΕΤΡΑΔΙ-
 ΟΙΣ ΣΤΑΘΙΩΝ *quatuor*
QUATERNIONIBVS milti-
 bus.

disponere moris fuit, ut duae singulis tribunis, totidem fortasse legatis, tres quaestori, tum ad eorum tutanda tentoria, tum ad ipsos, ubi prodirent, affectandos attribuerentur. Apud imperatorem vero pro custodia simul & singulari ornatu totus manipulus excubabat.

Ad haec equitum turmis singulae e triariorum manipulis juxta tendentibus excubiae aderant, non modo ut honestissimi loci civibus peculiaris honos earum ministerio praestaretur, sed in primis etiam ut equis, ne quid turbarent, cura adhiberetur.

Plane autem eadem, quae Romani milites, focii etiam in praefectos equitesque suos munera obibant.

Ad unamquamque porro castrorum portam cohors & turma adstabat, nisi tamen majorem multitudinem propinquus hostium metus postulare. Atque haec certe Excubiae illae sunt, quas saepe *Stationes* dictas invenies.

II. Diurnarum excubiarum vices nocte *Vigiliae* excipiebant; quae eodem prorsus ac illae numero, imperatori, quaestori, legatis, tribunis, equitumque turmis, sed & praeterea singulae manipulis dabantur. Castrorum portis per id tempus velitum decuriae advigilabant: quin etiam eorundem excubiae passim locatae totum illorum ambitum tuebantur.

Dignum autem notatu haec illud est, e singulis Vigiliis unum modo militem ternis horis excubasse, cum reliqui interim somno indulgerent; tum alios deinceps vicem subiisse. Ita apud Lutetiam V.

..... *Iam castra filebant,*

Ter-

Tertia jam vigiles commoverat hora secundos.

Itaque nox tota in quatuor fuit vigiliis distributa, ut *prima, secunda, tertia, quarta vigilia* diceretur: quippe cum in duodecim semper horas tam nocturna quam diurna spatia dispertirentur, ut liquet ex his, quae supra in de magistratuum Ministris protulimus n. 61.

Quo vero excubitores omnes in officio perstarent, ita provisum est, ut ex unaquaque legione quatuor equites (octo omnino in exercitu consulari) partita vice sub cujusque vigiliae finem universas stationes circumeundo lustrarent, *Circuitores* aut *Circitores* propterea nuncupati. Itaque hi (qui nocte sua ad primum pilum accubabant) accepto jam ante scripto a tribuno, quota vigilia & quosnam singuli adire deberent, ubi adventasset hora, bini (ubi non plures quam octo essent numero) castra bipartito peragrabant. Et secum aliquot amicos habentes, & loca sibi assignata obeuntes, ab excubiis quidem vigilantibus tesseram, seu tabellam notis signatam (de qua mox) accipiebant; at ubi neglecti muneris reos comperissent, tam amicos quam proximos vigiles testati praeteribant. Idque per singulas vigiliis factitatum. Mane porro quisque horum *Circuitorum* collectas tesseras defererebat ad tribunum; isque ex his redditis intelligebat, utrum omnes vigiles, necne, officio functi essent; & si qui forent noxii, in eos animadverti curabat.

Iam *Tesserarum* genus, quod ad *Vigiliis* pertinebat, ejusmodi fuit, ut earum quaevis

ib.

DE ROMAN. MILITIA TERRESTRI. 297
 inscriptum exhiberet militis tum ordinem tum
 vigiliam, hoc e. g. pacto H. I. V. I. i. e.
Hastatus manipuli primi vigilia prima: quo
 nimirum eadem per Circuitores relatae, aut
 secus, ostenderent, num manus impleset mi-
 les, an non

At longe vero alia illarum tesserarum ratio
 erat, quae sub occasum solis a tribuno da-
 tae *Tesserariis* (militibus e decimo quoque legio-
 nis signo delectis, atque excubandi onere im-
 munibus); per hos autem suis centurionibus
 praefectisve redditae, tum ab his perlectae ac
 inde nonorum signorum centurionibus aut
 praefectis traditae, ac sic deinceps, totum
 quam celerrime exercitum circumibant; quo
 scilicet per duces ipsos notum fieret militibus
 universis verbum, aut sententia illa, quam
 pro imperatoris arbitrio prae se ferebant, cu-
 jus tandem ope inter noctis tenebras amicus
 ab hoste internosci quiret; cujusmodi plane
 apud nostros est *il Santo*. Ita Philippensi acie
 a Caesare & Antonio *Apollinem* signo datum nar-
 rat Valerius Max. I. 5. 7. (78). §. VI.

(78) Plurimus omnino in
 bellis fuit Tesserarum usus,
 neque ad id modo, de quo
 jam dictum, sed ad quae-
 libet etiam mandata exer-
 citibus danda. Huc referen-
 dum e multis aliis est il-
 lud Livii VII. 35. *Vigiliis*
deinde dispositis, ceteris
omnibus Tesseram dari ju-
bet: ubi secundae vigiliae
buccina datum signum ef-
set, armati cum silentio ad
se venirent. Iam vero Tes-
seras, id genus nonnunquam

signatas dari consuevisse,
 quae praestituto dein tem-
 pore locoque referantur,
 liquet praecipue ex narra-
 tione Hirtii de Bell. Afr. 3.
 qua dicitur: *Neque certum*
locum gubernatoribus prae-
fectisque, quem peterent,
praeciperat: neque ut mos i-
psius consuetudoque superio-
ribus temporibus fuerat,
TABELLAS SIGNATAS
dederat, ut in tempore iis
perlectis locum certum pe-
terent universi.

§. VI.

*De Agmine,**& Exercitiis.*

Satis haecenus exercitui in castris commo-
ranti, variaeque ibi munia obeunti adstitimus;
age nunc inde proficiscentem prosequamur,
tum in suis versantem exercitiis intueamur.

AGMEN.

I. Cum castra movenda forent, ut omnia
quo par erat ordine gererentur, tria per tu-
bam signa dari prius solebant. Ad quorum
primum detentis milites tabernaculis sarcinas
componebant: ad alterum his jumenta onera-
bant: ad tertium procedebant.

II. Agmen autem ipsum ita ferme dirige-
batur. Univerſis copiis praebant Extraordina-
rii; utpote portae praetoriae, qua plerumque
signa efferebantur, propiores. Hos sequeba-
tur Cornu dextrum sociorum, quos statim su-
bibant eorundem impedimenta: tum prima
Legio, poneque ejus vasa: inde secunda Le-
gio, ac post ipsam tum sua, tum sinistri Cor-
nu sociorum jumenta: a quo eodem totum
denique agmen clandeabatur. Equites vel par-
tite suum quique agmen, sociales scilicet so-
cios, Romani autem legiones prosequabantur;
vel a latere jumentis pro majore eorum custo-
dia aequitabant. Atque haec quidem ex Po-
lybii

lybii testimonio usitator agminis instructio fuit quam qui cum castrorum forma contulerit, nã is per se intelliget, quam facile, quamque recte tota hoc modo castra in profectioibus explicarentur.

Quod si improvisus aliquis hostium impetus timeretur, tum vero perinde atque in acie compositi incedebant, nimirum primo Hastati, deinde Principes, postremo Triarii, nisi quod tantum impedimenta ordinibus quibusque sua praeibant; ita ut si illico pugnandum foret, non quidquam plane aliud instructae iam satis copiã facerent, quam ut ad dexteram sinistramve declinarent, quo ab interpositis jumentis se se expedirent, liberumque ad praeliandum campum haberent.

Iam Velites (quos in utroque agmine omisit Polybius) ad latera, aut in fronte locatos credi fas est: Imperatorem vero cum Evocatis Selectisque, ubi e re magis esse videtur.

Praeter has autem Polybianas duas, fuerunt & aliae plures agminis instructiones, quas apud historicos licebit animadvertere.

III. Quod vero ex dictis elucet, saepe agminis forma, aciei vulgatoris instar, quadrata fuit, eaque maximi certe usus, cum hosti obviam iretur.

Sed nec rarum erat, ut extenuatis arctatisque ordinibus totum agmen in longum protenderetur: quod in primis factitatum, ubi angusta locorum forent superanda. Hujus generis est, quod habetur apud Livium XXXV. 27. *Obtinebant autem longo agmine propter angu-*

gustias viae prope quinque millia passuum. Id agmen pilatum dictum, sive ἀπό τῆ ΠΙΛΑΕΙΝ τῆς λόχης (a densandis cohortibus) sive quod pili, aut veru quandam veluti imaginem exhiberet, id quod unice probasse videtur Vegetius III. 20.

IV. Quantum denique viae quotidie agmen conficeret, notum est ab eodem scriptore I. 10. qui illud quinis horis aestivis (de veteri more longioribus) viginti millia passuum militari gradu peregrisse testatur; pleno autem, videlicet concitatore, quatuor & viginti.

EXERCITIA.

Vix paucis dici queat, quam multa, quamque dura Exercitiorum genera Romanus miles ne inerti unquam desidia marcesceret, identidem subire cogereetur. Ea autem, e quibus tanquam e re propria nomen ipse suum Exercitus desumpsit, in tres classes dispesci solent, ut fuisse dicantur *Exercitia oneris, operis, & armorum*.

I. Horum prima, quae ad agmen omnino spectabant, declarat Tullius II. Tuscul. 16. ubi milites, praeter arma, gravatos in itinere fuisse asserit *Cibo, Utensilibus, Vallo*.

Itaque persaepe iustus miles plurium dierum, vel etiam totius mensis Cibaria (i. e. frumentum, & sequiore aevo buccellatum) secum ferre.

Utensilia praeterea gerebant, quae numerat Iosephus III. de Bell. Judaic. 6. Falcem, Securim, Serram, Rutrum, Corbem,
Lo-

Lorum, Catenam, necnon quae alii tradidere, Ollam, Veru, & si quid aliud hujusmodi: quae omnia ad pabulandum, lignandum, muniendum, ad captivos vinciendo, ad cibos parandos usui erant.

Ad haec tres aut quatuor Vallos gestare quisque solebat, quae illico strui munimenta possent.

II. Ad alterum porro exercitiorum genus plurima pertinere opera, quae a militibus per otium peragi consueverunt, ut Viae, Pontes, Aquaeductus, Basilicae, aliaeque non levioris momenti. Erant quidem in singulis legionibus fabri lignarii, carpentarii, ferrarii, ceterique tales ad construenda machinamenta bellica comparati; quorum etiam universo ordini *Praefectus fabrum* praeebat: at ubi tamen militum otium avertere opus esset, tum ipsa militaris manus molitionibus a duce propositis admovebatur. Ita apud Livium XXXIX. 2, C. Flaminius consul, *ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium.*

III. Reliqua sunt exercitia armorum, ob quae maxime a Josepho III. Bell. Jud. 6. commendatur Romana militia. Non ea quidem raro, sed quotidie miles (ubi quies esset a pugnibus) bis tiro, semel veteranus obibat. Quibus campestribus meditationibus sub alicujus centurionis (sequiore aevo, campidictoris) ductu mirum quantum ille facultatis ad quaslibet bellorum contentiones sustinendas comparabat. Hujus certe generis erant **AMBVLATIO, DECVRSIO, SALTVS, PALARIA, ARMATVRA, SALITIO.**

1. **AMBVLATIO**, per quam miles tum velociter, tum aequaliter incedere assuescebat; in eo erat posita, ut ter ille per mensem armatus decem millia passuum eundo, ac redeundo conficeret, rem testante Vegetio I. 27. Vbi tamen vicena milliaria esse intelligenda, ut dena scilicet in ita, totidemque in reditu peracta sint, recte colligit Lipsius V. de Milit. Rom. 14. ex alio ejusdem Vegetii loco I. 9.

2. **DECVRSIONIS** proprium fuit, ut copiae in armis item, & sub signis non incessu, sed cursu ingens aliquod spatium emetirentur. (Id. I. 27.) Hujus exercitationis vi milites expeditiores fiebant & ad procursum majore impetu in hostes, & ad fugientes agilius assequendos, & ad opportuna loca celerius occupanda.

3. **SALTVS** porro eo spectabat, ut facilis militi tum fossarum, tum moenium motiumque transgressio redderetur.

4. **PALARIA** id exercitationis genus vocatum est, quo tirones palum humi defixum, tanquam in acie hostem, vel clava, vel missilibus petendo, ad utramque cominus eminisque pugnandi artem informabantur. (Id. I. 11, & II. 23.)

5. Haec aliqua ex parte affinis fuit **ARMATVRA**, ad omnem jaculandi disciplinam tradendam instituta. (Id. I. 13. & seqq.)

5. **SALITIO** ad equites pertinet, qui, ut consensio in equos nihil sibi negotii in praeriorum tumultibus facerent, equos ligneos modo a dextera, modo a sinistra parte, strictos

DE ROMAN. MILITIA TERRESTRI. 263
Etos etiam nonnunquam gladios, contorsere ma-
nu gestantes raptim ascendere condiscabant.
(Id. I. 18.)

§. VII.

De Stipendio, Praemiis, Poenis, ac Missionibus.

Quod quatuor simul haec, Stipendium, Prae-
mia, Poenas, ac Missiones conjicienda huc
crediderimus, id maxime fuit in causa; quod
non minimo omnia inter se sint vel affinita-
tis, vel relationis vinculo colligata. Eadem
autem singula non minus reliquis momentum
habere mox res ipsae palam per se facient.

STIPENDIVM .

I. Romanos ad annum CCCXLIX. ab ur-
be condita proprio aere militasse testatur Li-
vius IV. 59. Tunc igitur primo Stipendium
attributum, at tantum pediti: nam equiti
triennio post dari coeptum est. (Id. V. 7.)

Fuit autem per ea tempora peditis stipen-
dium quinque asses: idque ad Julii Caesaris
usque dominatum. Cujus opera tandem in du-
plum crevisse constat. (Suet. in vit. Jul.
26.) Itaque exinde deni asses stipendium diur-
num: quod & manifestant apud Tacitum An-
nal. I. militum illae imperante Augusto que-
rimoniae, *militiam ipsam gravem, insuictuosam:*
DENIS IN DIEM ASSIBVS *animam, &*
corpus aestimari . **In-**

Inita igitur ratione, singulis mensibus octo-
decim denarios (senisdenis tunc constantes as-
sibus) & asses duodecim illis miles aetatibus
merebat, ita ut pensio quadrimestris esset
denariorum septuaginta quinque, sive trium
aureorum. Iam porro Domitianus, ut refert
Suetonius in vit. 7. *addidit & quartum sti-
pendium militi, aureos ternos*; nimirum id e-
git, ut cum antea tres aurei quaternis qui-
busque mensibus solvi pro stipendio consueissent,
totidem deinceps ternis mensibus penderentur;
atque ita non ternae, sed quaternae forent
annuae pensiones: ad summam non novem,
ut antea aetate aevo, sed duodecim per annum au-
reos quadripartito milites acciperent (79).

II. A stipendio porro peditum, de quo ha-
ctenus, aliud fuit, centurionibus equitibusque
adnumeratum. Etenim pro rata portione illis
duplum, his triplum dari solitum docuit Po-
lybius VI. 37. Tribunos autem quadruplo
fuisse ornatos opinatur Schelius in Poly-
bium 3.

Imperatoribus vero, Legatis, Quaestoribus
praebebantur quidem ad usum victumque ne-
cessaria, vestes, tabernacula, equi, muli, man-
cipia, omnisque militaris supellex, frumentum
denique ac pecunia ad se suamque familiam
sustentandam; at stipendium libera republica pla-
ne nullum, quo quaevis avaritiae suspicio a
summis imperiis arceretur.

(79) Ita rem hanc va-
riis prius doctorum homi-
num sententiis exagitatam
apte admodum composue-
runt Schelius in de Stipen-

III.
dio militari apud Grae-
vium Th. Antiq. Rom.
T. X. & Gronovius III.
de Pecun. vet. 2.

alendum foret. Ceterum hoc omne sociis, ntpote suo sumptu militantibus, gratuito praebebatur: at civibus non item, quibus quidquid annonae daretur, ejus (sicut etiam vestium armorumque publice impertitorum) pretium e stipendio ipsis debito detractum etsi non totum, at aliquantum fuit .

PRAEMIA .

I. Abs re non esse videtur, stipendio alia statim militaria commoda attexere, videlicet Praemia, quibus imperator advocata subinde concione milites ob strenue navatam operam collaudatos afficiebat. Ea autem varia pro diverso rerum gestarum genere fuerunt.

Primum igitur qui singulari pugna hostem vulnerasset, huic HASTA PVRA (ferro nimirum expers) dono cedebat.

Qui vero spolia etiam illi detraxisset, is si quidem pedes, ARMILLAS, si autem eques, PHALERAS, vel TORQVEM (eaque fere aurea, aut certe argentea) reportabat.

At qui civem aliquem, occiso hoste, servasset, CORONA CIVICA (querna, aut ilignea) donabatur; eamque ab ipso per se protecto milite accipiebat, qui insuper servatori suo omnia tanquam parenti praestare, quoad viveret, debebat officia.

Erant vero & aliae militibus dari solitae Coronae. MVRALEM namque (murorum veluti pinnis ornatam) habebat, qui hostium muros primus subierat: CASTRENSEM seu VALLAREM (insigne valli prae se ferentem) qui castra primus irruperat. Ea.

Eadem ratione (ut id veluti e re nata adjiciamus) ducis fuit CORONA OBSIDIONALIS sive GRAMINEA, illius videlicet, qui obsidione cives liberasset. Huic coronae, quae inter universas reliquas clarissima, materiam praebebat gramen e loco ipso ante obsessio decerptum.

Habes jam non pauca praemiorum genera, quibus militaris virtus honestata. His porro adde VEXILLA, FIBVLAS, PECVNIAM, & si qua levioris momenti alia ab historicis memorata. At non ultimo certe loco habita fuere SPOLIA, quae miles a caeso hoste relatis aedium suarum postes atriumque ad perpetuam recordationem exornabat. Verum age pauca haec de militaribus donis dicta brevi imperatorum honorum mentione concludamus.

II. Triplicis hi generis fuere. Primum enim frequens erat, ut dux post praeclarum aliquod belli facinus IMPERATOR a militibus saluaretur: quae certe appellatio, quam laureati fasces comitabantur, jam non potestatis index, sed virtutis testimonium, proprio cognomini apponebatur, ut diceretur e. g. *Marcus Tullius Cicero Imperator*. Atque ad hunc morem fac revoces e sequiore aevo sollemnem illum Romanorum Principum titulum, quo, licet eorum quisque perpetuo imperarit, non unus tamen nec raro in monumentis audit, IMP. III. IV. V. &c. quippe quod a pluribus rebus gestis pluries id ipsis nomen fuerit adjunctum, uti Augusto ex testimonio Taciti Annal. I. semel & vicies comparatum; qui propterea inter reliqua laudum insignia hoc praesferret, IMP. XXI.

Alter porro in victorem ducem collatus honos erat SUPPLICATIO sive GRATVLATIO ; quae ubi a senatu decreta esset, referatas universas sacras aedes frequens populus concurrabat, gratesque diis pro re feliciter gesta imperatoris nomine persolvebat.

Summum demum inter imperatoriae dignitatis ornamenta locum habuisse TRIVMPHV M nemo ignorat : quem tamen iis tantum per senatus auctoritatem sollemnis consuetudo concedi sivit, qui una acie quinque millia hostium cecidisset. Cui igitur triumphandi copia facta esset, is statuta die suis insignibus, toga picta; tunica palmata, corona laurea (81), sceptroque ornatus, porta triumphali quadrijugo auratoque curru in urbem invehatur, praecun-

(81) Praeter lauream altera triumphalis fuit ex auro corona, quam utpote ingentis magnitudinis servus publicus pone, ducem constitutus elatam super ipsius caput sustinebat, De ea Iuvenalis X. 39.

..... Ma-
gnaeque coronae

Tantum orbem, quan-
to cervix non suffi-
cit una,

Quippe tenes sudans
hanc publicus, &
sibi confus.

Ne placeat, curru ser-
vus portatur eodem.

Quam ipsam ob causam (ut id obiter subjiciamus) ne sibi ille in tanta pompa placeret, idem idem-

tidem servus insularasse fertur: *Respice futura, & hominem te esse cogita.*

Ad haec vero praeferti coronae provinciales solebant, quas item aureas provinciae victoriam gratulantes triumphaturo duci dono mittebant. Itaque auctore Livio XXXIX. 6. in triumpho sulis C. Manlius coronas aureas C. duodecim pondo. Quae coronae Aurum coronarium nuncupatae. Aperuit rem Gellius V. 6. Triumphales coronae, inquit, sunt aureae, quae imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur. Id vulgo dicitur *AVRVM CORONARIVM*. Sed & hoc eodem nomine

euntibus rerum gestarum Titulis, devictarum urbium Simulacris, spoliolorum Ferculis, captivis Ducibus Regibusve, prosequente vero Exercitu laureato, suisque praemiis insignito. Tum postquam pluribus urbis regionibus peragratis de via sacra in forum descenderat, atque hoc circuito incipiebat currum in Capitolium flectere; non raro captivos duces in carcerem abripi, ibique necari jubebat. Vbi vero in arcem deventum foret, Dux templum ingressus, corona in sinu Iovis deposita, eisdem sacrum candido bove faciebat, actisque pro victoria gratiis donaria dedicabat.

Iam Triumpho inferior aliquanto erat OVIATIO. Cui enim haec obtigisset, is ex vetustiore quidem instituto pedibus, prout vero recentior tulit mos, equo urbem ingrediebatur: myrteam, non lauream, gerebat coronam: non taurum, sed ovis (unde toti rei adscipta appellatio) immolabat.

Omissum postremo volumus, morem etiam obtinuisse, ut STATVAE EQVESTRES, vel CURVULAE; COLUMNAE; ARCUS; aliaque virtutis monumenta victoribus ponerentur.

M 3 POE-

vocata creditur pecunia, quae pro coronis dari aliquando soleret. Ceterum consuetudo invaluit, ut huiusmodi aurum coronarium praeter victoriarum triumphorumque causas etiam aliarum celebritatum

gratia praeberetur. Ostendunt hoc Capitolini verba in Antonino Pio 4. *Aurum coronarium, quod adoptionis suae causa oblatum fuerat, Italicis totum, medietatem provincialibus reddidit.*

POENAE.

Si studiose praemiis virtutem militum excitare, non minus porro sedulo delicta coercere poenis curatum est. Quare nullam fuit culpae flagitiique genus, cui non suae essent animadversiones ac supplicia proposita; quae irrogare tribuni, aut praefecti plerumque fuit; nisi quod cum de capite ageretur, unus imperator, penes quem supremum puniendi erat arbitrium, reum poterat condemnare, sed vero etiam de consilii sententia tribunus ipse, praefectusve

Poenarum autem omnium minima erat **MULTA**; atque, ubi miles non statim solvendo esset, **PIGNVS**.

Longe plus gravitatis habebat **VERBERATIO**, qua & cives vite, & socii virgis caedi soliti.

Atrocissimum porro existit **FVSTVARIVM**, per quod reus fustibus lapidibusve a commilitonibus enectus.

Huic vero poenae, quae ad mortem adigebat, adjicienda etiam **SECVRS** est.

Quod si multi pariter deliquissent, tum, ne in universos saeviretur, commodo, at horribili remedio **DECIMATIO**, **VICESIMATIO**, aut etiam **CENTESIMATIO** adhibita; ut scilicet e noxiis decimus, aut vicesimus, vel demum centesimus quisque sorte ductus morti daretur.

Ab his vero universis poenis alla prorsus erat **IGNOMINIA**: qua vel hordeum noxio militi pro frumento est datum; vel ipse aere dirutus; vel in inferiorem ordinem descendere,

DE ROMAN. MILITIA TERRESTRI. 271
re, aut extra castra manere, aut lacera dis-
cinctaque veste in publicum prodire coactus.
Nec absimilis generis fuit Missio ignominiosa,
de qua mox.

MISSIONES.

Quae ad rem militarem pertinuit Missio ;
eam habuit vim, ut a militandi onere vindic-
aret. Quadruplex autem fuit.

Cum legitimis confectis stipendiis dimitteba-
tur miles, ea sane MISSIO HONESTA dicta.
Quot vero annos arma tractanda essent, quo
quis militia solveretur, de eo actum p. 221.

Iam porro MISSIO CAUSARIA erat, quae
valetudine affectis impertita.

GRATIOSA, quae ab imperatore per gra-
tiam impetrata, at non raro a censoribus re-
scissa. (Vid. Livium XLIII. 16.)

IGNOMINIOSA denique, qua quis ob cri-
men aliquod a militia ejectus. Ejus formula
exstat apud Hirtium de Bell. Afr. 54.

§- VIII.

De Machinis, & Tormentis.

Incredibile dicta est, quantopere in tota re
militari urbium potissimum oppugnatio vete-
rum ducum ingenia exercuerit, quantamque
bellicorum operum varietatem ex eorundem
industria nullo non tempore extuderit. Res
propterea satis digna, quam nos postrema haec

terrestris Romanorum militiae parte, consueta quidem brevitate, at ingenti cura persequamur, quippe cum ex ea plurimum priscis annalibus lumen accedat. Iam vero non singula quaeque ad id ipsum spectantia, quaeque ipsis historicorum narrationibus facile intelligantur, enucleare est animus; sed ea tantummodo, quae non prius percognita maximam monumenta vetera perlustrantibus difficultatem afferant necesse sit. Omittis igitur, quae sive ad militarem coronam pertinent, qua moenia cingerent; sive ad aggerum turriumque munitiones, quibus circumvallarent; sive ad cuniculos, quibus subruere conarentur: & si quae huius generis alia sint: universum jam sermonem ad Machinas, & Tormenta convertimus.

MACHINAE.

Quaquam *Machinarum* nomen ampliore notione sumptum quaelibet instrumenta ad expugnandas urbes comparata complectitur; quo tamen sensu & apud Latinos scriptores non raro, & hoc loco a nobis accipitur, cum modo denotat apparatus, qui vel illarum expugnationi sterneret viam, vel tuendis oppugnatoribus deserviret.

I. Ex harum numero fuit TESTUDO, quam Graeci *Συναστιασμος* (*Scutorum densationem*) dixerunt, hoc pacto solita componi. Justus quidam militum numerus, quadrato agmine factus, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis & quartis,

tis, postremis etiam genu nixis, fastigatam, qualem tecta aedificiorum, figuram formabat. Cumque ii soli, qui in prima fronte atque ad latera locati erant, non haberent super capita elata scuta, sed pugnantium more praeposita, per hoc fiebat, ut nec ipsos tela ex muro emissa subeuntes laederent; & testudini injecta, imbris in modum lubrico fastigio innoxia ad murum delaberentur. Tum vero admota muro Testudine, vel hunc evertere connitebantur, vel alii Testudinem ipsam superstantes ex aequo cum propugnatoribus urbis decertabant. His ferme verbis rem totam describit Livius XLIV. 9.

- Id vero Testudinis genus forma aliquanto diversiore nonnunquam fuit, quae scilicet ad testudineam magis accederet. Haec sane existit, cum copiae in orbem componebantur, mediis altioribus, quique circa erant, paulatim undique desidentibus, scutis vero eadem ratione coagmentatis. Quod tunc aliquando factum, cum exercitus esset ab hostibus circumventus.

II. Cum hac autem modo dicta nihil commune habuit Testudo alia tabulis contexta, cornis ciliciisque operta, quadrangula & arenata, suppositarumque rotarum agilitate mobilis: cuius is usus erat, ut sub ea milites ab ictibus hostium protecti subruendo muro operam darent: id quod potissimum ariete fieri solebat.

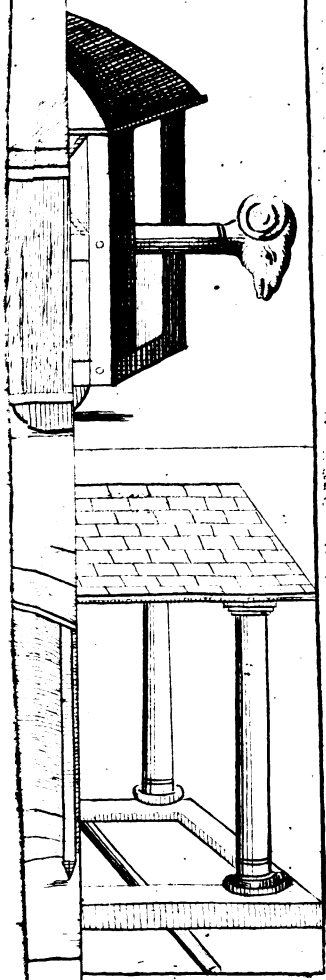
III. PLUTEVS qua forma, qua structura, cuiusve emolumenti fuerit, satius erit a Vegetio ipso audire; qui Lib. IV. 15. *Plutei*, inquit, *ad similitudinem absidis contextantur e*

vimine; & ciliciis, vel coriis proteguntur; ternisque rotulis, quarum una in medio, duae in capitibus apponuntur, in quamcunque partem volueris, admoventur more carpeni: quos obsidentes applicant muris, eorumque munitione protecti, sagittis, sive fundis, vel missilibus defensores omnes de propugnaculis civitatis exturbant, ut scalis ascendendi facilius praestetur occasio. Eandem vero machinam, quam hec unice viminea exhibetur, e tabulis fuisse olim constructam pro certo habetur.

IV. Jam porro *VINEA* ab eodem scriptore ibid. ita describitur: *E*, lignis levioribus machina (i. e. *Vinea*, de qua illic sermo est) colligatur, alta pedibus octo, lata septem, longa sedecim. Hujus tectum duplici munitione, tabulatis cratibusque contextitur. Lateralia quoque vimine sepiuntur, ne saxorum, telorumque impetu penetrarentur. Extrinsecus autem, ne immissio crederentur, incendio, crudis ac recentibus coriis vel cantanibus operitur. Cum plures factae fuerint, junguntur in ordinem, sub quibus subsidentes tui ad subruenda murorum penetrant fundamenta.

V. Ad eandem plane rem non minimum conduxit *MUSCVLVS*: ejus figuram e Caesaris descriptione II. Bell. Civil. ap. sic paucis deformatam accipe. Duae trabes longitudine pares humi stratae, quatuor inter se pedes aequabiliter distantes, per duo tigna ad extremitates apposita jungebantur. Tum in earum capitibus quatuor defigebantur columellae: iisque fastigatum tectum e trabibus quadratisque regulis compactum, & lateribus, coriis, cantoni-

Tom. I. pag. 274.

DE ROMAN. MILITIA TERRESTRI. 279
 tonibus contactum imponebatur. Hoc pacto
 constructum opus palangis subjectis ad murum
 admovebant, ut hujus everfioni incubituros tu-
 taretur.

VI. Maximo item ad protegendum militem
 usui fuere CRATES. Ita apud Ammianum
 XX. *Pars scalas vehentes, alii anteponentes*
VIMINEAS CRATES, veluti caeci perge-
bant antrorsus. Sed & ad fossas immisso ag-
 gere explendas adhibitae non raro sunt (82).

VII. TURRIS, aedificii instar in altum ad-
 surgens, ea persaepe proceritate, ut omnia
 urbis munimenta superaret, pluribus instructa
 erat tabulatis, e quibus, prout res se se da-
 ret, vario oppugnatores conatu moenia inva-
 debant. Ex ima enim parte aries (de quo
 postea agemus) educi ad labefactandum mu-
 rum solebat; e media, ubi ita videretur, pons
 ad transcendendum; e superiore vero assiduus
 missilium coniectus propugnatores a defensio-
 ne arcebat. Maximi certe roboris Machina-
 mentum. Ipsum autem contra hostiles impe-
 tus ferro obarmatum erat, necnon coriis cen-
 tonibusque obtectum. Rotis demum levi nego-
 tio agebatur.

VIII. Quod vero pons e turri (ut modo
 dictum) emissus efficiebat, idem ferme prae-

M 6 sti-

(82) Quoniam ejusmodi
 Crates Graecis Γέπ'ρα vo-
 cabantur, hinc factum ut
 Latinis nugae Gerrae ap-
 pellarentur, ex occasione
 relata a Festo his verbis:
Athenienses enim Syracusas
obsiderent, & crebro Ger-

ras poscerent, irvidentes
Siculis Gerras clamitabant.
Hinc in proverbium cessit.
 Inde etiam nugatores Ger-
 rones nuncupati sunt; nec-
 non Congerrones, homines
 de nugatoriis rebus confa-
 bulantes.

stitit TOLLENO ; de quo verba Vegetii IV. 21. proferre proderit : *TOLLENO dicitur , quoties una trabs in terram praecalte defigitur , cui in summo vertice alia transversa trabs longior dimensa medietate connectitur , eolibramento , ut si unum caput depressoeris , aliud erigatur . In uno ergo capite cratibus , sive tabulatis contextitur machina , in qua pauci collocantur armati . Tunc per funes uno attracto depressoque , alio capite elevati imponuntur in murum .*

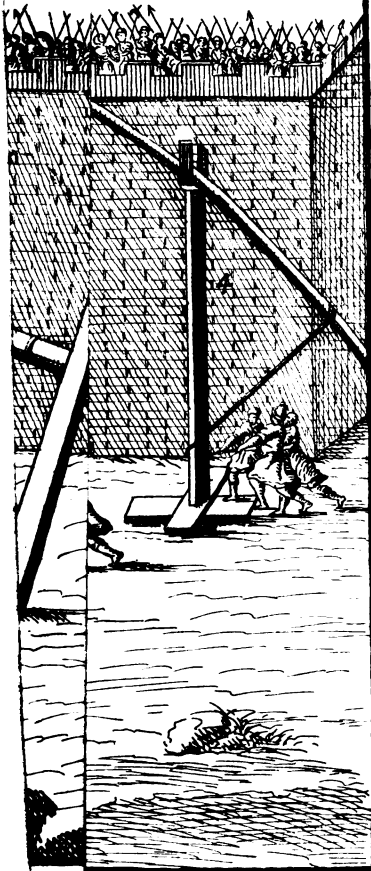
TORMENTA .

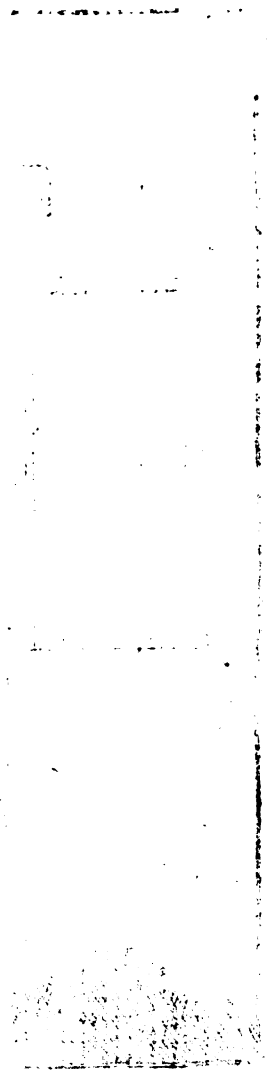
Restat modo , ut de iis machinis videamus , quae vel muros quaterent , vel saxa telave torquerent , quae peculiari vocabulo *Tormenta* dicta .

I. Inter haec primus prodeat *ARIES* , scilicet trabs praegrandis , capite munita ferreo , quod arietini capitis imaginem exhibebat . Eum olim robustissimi quique brachiis sustinentes adversus murum iteratis ictibus agere solebant . Deinde mos obtinuit , ut funibus de alia trabe , validis utrinque tignis suffulta , suspenderetur medius , ut levioere nisu & reduci & impelli posset . Tanta autem ejus erat vis , ut nulla vel firmissima moenia diutius ferientis impetum sustinerent .

II. Non minus vero formidanda *BALLISTA* fuit , quae (a *Βάλλω* jacio sic appellata) lapides emittebat non leviores ferme centum pondo : unde est , ut apud Nonium XVIII. 22. *Ballistae centenariae* dictae occurrant . Sed longe etiam ejusmodi gravitatem saxa inde libra-

Tom. I. pag. 276.

r
k
j
p
r
p
q
u
r
m
l
h
u
k
d
m

brata aliquando exceſſerunt, quippe quae ad pondo uſque tercentum ſexaginta pertigiſſe teſtetur Vitruuius X. 22. Hinc iure ac merito de tali miſſilium genere cecinit Lucanus III. 469.

*At ſaxum quoties ingenti ponderis icſtu
Excutitur, qualis rupes, quam vertice
montis*

*Abſcidit impulſu ventorum adjuta vetu-
ſtas,*

Frangit cuncta ruens.

III. Quid porro discriminis inter Balliſtam, & CATAPULTAM aliud tormenti genus interceſſerit, ſatis indicat ipſa nominis originatio, quam non certe irridendam protulit Lipſius III. Po- liorcet. 2. ut ſit ſcilicet ἀπὸ τῆς πέλτης ἢ jaculo. Ceterum quidquid de hoc ſit, indubium proſecto eſt, Catapultam apud veteres accura- tioresque ſcriptores tormentum illud unice ap- pellatum, quod jacula haſtaſque torqueret; quod vero ſaxa, Balliſtam: licet poſteriores utramque machinationem confuderint, & alte- ram pro altera uſurparint.

IV. Non valde autem a catapultaria abſi- milis fuit SCORPIONIS ratio; qui pariter te- la, & certe mirandum in modum penetrabi- lia, jaculabatur.

ATQVE haec bellica Tormenta fuere: de quibus cum jam nihil, quod ad rem noſtram faciat, dicendum ultra ſuperſit, univerſae tan- dem huius de Militia tractationi finem imponi- mus.

C A P V T IX.

De Militia navali.

QVoniā inter veteres rerum scriptores nemo plane est, apud quem non saepissime navalium praeliorum mentio occurrat, quae adolescentulis ad hoc militiae genus rudibus maximum facessere negotium potis est; par ideo aequumque visum, ut postquam de terrestri quae satis forent tradidimus, de navali nunc ea prodamus, quae expeditiorem ad bellicas narrationes viam sternere posse videantur.

§. I.

*De Navibus
ad militarem usum
comparatis.*

Naves militares, sive *longae* (quo potissimum nomine ab onerariis, ad orbiculatam magis figuram accedentibus, distingui solent) in duo distributae genera fuerunt, in *actuaris* scilicet, & *longas* stricte acceptas.

I. *Actuaris*, ex eo sortitae nomen, quod ceteris celerius agerentur, non unius omnes fue-

fuere magnitudinis. Quae itaque ex eis minore mole essent, tum *actuariola* dictae, tum eorum numero instructae sunt, qui octodecim fere non excederet. Ejusmodi omnino fuere quas memorat Cicero XVI. ad Att. 3. *Haec ego conscendens e Pompejano tribus actuariolis decem scalmis.*

At quae vicenis, pluribusve usque ad quadragenos uterentur remis, eae majores habebantur. De his apud Livium XXXVIII. 38. inter conditiones pacis cum Antiocho initae sermo est, ubi praescribitur: *Ne plures, quam decem naves actuarias, nulla quarum plus quam XXX. remis agatur, habeto.*

Vtriusque autem actuariarum navium generis is potissimum fuit in bellis usus, ut per eas quidquid opus esset exploraretur; unde factum, ut peculiari nomine *speculatoriae* dicerentur. De ipsis intelligendus est Livius XXXVI. 42: cum inquit: *Ceterum classens Polyxonidam parare, & deducere jussit; Speculatorias naves ad omnia exploranda circa insulas dimisit.*

II. Naves porro *longae*, quatenus actuariis opponuntur, eae nuncupatae fuerunt, quae prolixiore remorum serie instruebantur, quaeque propterea Graecis pro vario eorundem numero dictae tum *πεντηκόντοροι*, tum *εκατόντοροι* fuere (*quinquaginta*, aut *centum remis armatae*). Ejusmodi autem navibus peculiare illud fuit, ut cum nonnunquam remos uno, ut reliqua minora navigia, dispositos ordine haberent (cujus generis *Moneres* vocabantur) saepius tamen pluribus eos distributos versibus prae

prae se ferrent; ex quo variis ipsae nominibus *Biremes*, *Triremes*, *Quadrirèmes*, *Quinqueremes*, *Hexeres*, *Hepteres* sunt nuncupatae. At quo tandem pacto diversi remorum ordines locati fuerint, non vulgari contentione disputant eruditi. Et sunt quidem aliqui, quibus ea sedet sententia, hujuscemodi ordines non aliter quam in longum, id est a puppi in proram decurrisse. Alii vero censent, non in longum eos quidem, sed in altum a carina in catastrota fuisse constitutos, ea potissimum de causa, quod apud veteres auctores *summi* & *imi* vel fori vel nautae dicantur; quod certe, nisi haec opinio vera sit, intelligi nequeat. Verum hoc ipsum, quod veritati consonum videtur, non ita accipiendum est, ut pro eo ac nonnulli explicarunt, credi debeat, ea ratione diversos hosce ordines per navis altitudinem fuisse digestos, ut remi ipsi recta linea alii aliis imminerent; ita enim immensa altitudine opus fuisset: sed sic potius, ut in transversum disponerentur; quo sane pacto tum longe brevius spatium satis fuit, tum etiam tota illa remorum tractatio facilius potuit expediri.

Habes interim, quid maxime inter acturias, & alias longas naves interfuerit. Sed illud praeterea discriminis heic adjicere non abs re erit, illas scilicet omnes fuisse apertas, has vero plerasque tectas sive constratas: quod tamen quale fuerit, deinceps patebit.

§. II.

De navali bellico Apparatu.

Plura tam munimenta, quam arma dabitur hoc loco proferre, quae ad maritimas pugnas & vehementiori impetu, & feliciori successu peragendas maximopere conducebant.

I. Ex eorum genere primum fuere **CATASTROMATA**, tabulata nimirum, quae conserni navigia solebant, ut inde commodius transferrentur arma, in primisque tela validius promitterentur. Eiusmodi profecto naves illae fuerunt, quae *constratae*, aut *sectae* dicebantur, cum aliae contra *apertae* vocarentur: quae tamen ipsae suis etiam contabulationibus in proa & puppi erant instructae.

II. Tectas porro naves cratibus pluteisque circumsepire mos fuit; qui, perinde atque in castris Loricæ valli (de qua actum p. 252.) pugnantes illinc milites tutarentur: quod munimenti genus, Graecis appellatum *Τείχος Μυρῆς*, apud Latinos audit **PROPUGNACVLVM**.

III. Ad haec **TURRIVS**, ad gravius inde impetendos hostes, praecipue vero ad oppugnandas urbes, communitas fuisse aliquando naves explorata res est. Sed praeterea ejus generis navales Turres excogitatas sequiore aevō per Agrippam fuisse, quae cum antea non apparerent, ubi ad pugnam deventum esset, derepente surgentibus tabulatis excitarentur, narrat Servius ad VIII. Aeneid. 693.

IV.

IV. Iam ad hostium naves perforandas mirum quantum valere **ROSTRA**. Fuit id armorum genus trabs e prora prominens, aere ferrove armata, & modo in unum, modo etiam in plures mucrones desinens, quo plura simul adverso navigio vulnera infligerentur. Qua de causa apud Valer. Flac. I. 687.

. . . . *Volat immixtis caeva pinus habenis,*

Insinditque salum, & spumas vomit AERE TRIDENTI.

V. Praeter rostrum aliquando etiam **EPO-
TIDES** fuere in prora, videlicet trabes ex utroque ejus latere exporrectae, quae & ipsam hinc inde compactae firmarent magis, & ad sustinendos impetus redderent aptiorem. Earum apud Graecos potissimum usus obtinuit.

VI. Quo autem funes antennarum in hostilibus navigiis ad horum cursum debilitandum reciderentur, maximae potestatis fuere **FALCES**: quarum tractandarum rationem sic aperit Caesar III. de Bell. Gall. 14. *Vna eras magna usui res praeparata a nostris, Falces praecutae, insertae affixaeque longuriis. His cum funes, qui antennas ad malos destinabant, comprehensi adductique erant, navigio remis incitato praerumpebant, quibus abscissis antennae necessario concidebant.*

VII. Adhiberi praeterea solebant **HARPAGONES**, asseres unco ferreo muniti, & catenis suspensi, qui in hostium navem injecti hanc ipsam arriperent pertraherentque. Vide Livium XXX. 10.

VIII. Cum harpagone ipso confunditur a

Q.

Q. Curtio IV. 2. FERREA MANUS : quam tamen ab eo distinguendam esse, aliorum plurium auctoritas multo facit credibilis. Erat autem Manus ferrea ejusmodi, ut tormento emissa postquam hostilem navem apprehenderat, retracta iterum tam firmiter proprio navigio illigabat, ut simul cohaerentibus jam pingua terrestri similis redderetur.

IX. Attrahendis etiam navibus deservisse CORVOS satis constat ex ejusdem descriptione apud Polybium I. 22. At quænam præcipue ejus figura fuerit, non adhuc innotuit.

X. Denique DELPHINVS, qui inter reliqua armamenta navalia locum interdum habuit; massa fuit ferrea plumbeave immensi ponderis, delphinis fortasse imaginem præ se ferens qui e malo navis, unde dependebat, in adversariam tanta vi conjiciebatur, ut perforandæ demergendæque esset aptissimus.

§. III.

De classicis Nautis ; Mililibus, & Rectoribus.

Multiplici, uti assolet, hominum genere tum ad navigationis, tum ad militiae usum instructæ naves bellicæ fuerunt. Quare Nautas, Milites, atque itineris bellicæ Rectores sibi in ministerium præsidiumque deditos habebant.

I. Nautæ licet generatim fuerint, nauticis quibusvis operibus mancipati; in re tamen nostra

stra distingui per scriptores a Remigibus consuevere. Ita apud Caesarem III. de Bell. Gall. 9. *Interim naves longas aedificari, REMIGES ex provincia institui, NAVTAS gubernatoresque comparari jubet.*

Erant itaque Remiges, qui unice impellendis remis operam dabant. Hi quae in navibus plurium versuum, pro diverso, quem occupabant, loco, triplici appellatione insigniti a Graecis fuerunt. Qui enim in ima locati erant navigii parte (quae dicta *δάλαιμος*) vocati *δάλαιμοι* sunt; qui in media (quae *ζυγῆ* dicitur) *ζυγῆται*; qui vero in summa (quae pincupata *δραῖνος*) *δραῖνται*. Unde & illud confirmatur, quod de remorum ordinibus, per navium non quidem longitudinem, sed altitudinem dispositis supra tradidimus.

Nautae vero, ubi a remigum numero segregentur, dicti illi sunt, qui aliis, quam tractandorum remorum, muneribusungebantur. Itaque eorum erat malos erigere, antennas suspendere, pandere vela, exhaurire sentinam, anchoras demittere & educere, atque id genus alia peragere.

Tam, porro Remiges, quam Nautas communi nomenclatura *Socios navales* vocatos esse liquet. Idem omnes, qui perinde ac milites conscribebantur, genere erant libertino; id quod non semel veteres scriptores docent, ut & reliquis Livius XI. 16. & XLII. 27. Aliquando tamen ob difficultates reipublicae factum est, ut privati e suis servis nautas remigesque, etiam cum tanta stipendii parte, quantum cujusque census ferre posset, suppeditarent.

Adi

Adi Livium XXIV. II. & XXVI. 35.

II. Milites e legionariorum grege desumpti quondam fuere. Postea vero in morem venit, ut certus in classem miles scriberetur; cui propterea discriminis ergo *Classarii*, & *Classici* cognomina adhaeserunt.

Duo autem militum genera in Romana classe non secus atque in terrestri exercitu, habebantur, alterum civium, alterum sociorum. Etenim nunquam ea non viguit consuetudo, ut, ubi opus esset, certus navium, militum, remigumque numerus foederatis civitatibus a Romano ex foedere imperaretur. Exempla se passim exhibent.

III. Sequuntur Rectores, sive navalibus, sive militaribus rebus cum sua quique potestate praefecti, quos jam ordine singulos producemus.

1. Inter eos, quorum erat navium regimen, infimam ferme locum habuit *PORTISCVLVS*; qui pertica, sive malleo, sed vero etiam voce remiges aut progredi, aut pausare iubebat; ex quo praeterea & *Hortator*, & *Pausarius* appellatus.

2. *SYMPHONIACI* ad remigandum & ipsi non hortando quidem, sed canendo, aut citharam pulsando animos ciebant: quod ita testatur Asconius in Cic. Divinat. 17. *Canis remigibus celestina per Symphonicos seruos solebat, & per assam vocem, idest ore prolata, & per citharam.*

3. *CUSTODES* porro ii dicebantur, qui, quaecunque forent in navibus vel ad navigationem, vel ad militiam spectantia instrumenta, uni-

VER-

versa tuebantur: ad haec vero suam illuc etiam conferebant vigilantiam, ut ne navigium in itinere, praesertim nocturno, detrimenti quidpiam pateretur.

4. Earundem autem rerum suprema cura fuit **PRORETAE**: cujus ante alios partes erant tum navalem totum apparatus adservare, tum e prora stantem scopulos, brevia, ceteraque, unde periculum creari posset, explorare; tum vero etiam jubente gubernatore regendi clavi munus suscipere. Ex quo planum fit satis, eum gubernatoris ipsius veluti vicarium existisse.

5. Iam his omnibus hucusque recensis tanquam ministris praecerat **GUBERNATOR**. Is igitur in puppi, unde in totam navim prospectus erat, sedens ad gubernaculum suo curam rem nauticam imperio moderabatur.

6. At gubernatore ipso major erat **TRIERARCHVS**, etiam *Praefectus*, aut *Magister navis* nuncupatus, qui summam totius navigii, eorumque in primis, quae ad militiam attinerent, curam gerebat, ita ut nihil plane sine ejus mandato agendum susciperetur.

7. In universam vero classem vicarium exercebat imperium, qui summo imperatori proximus aderat administer, sequiorem vocatus aetate **SUBPRAEFFECTVS**, antea fortasse **LEGATVS**.

8. Ipse autem supremus dux **PRAEFFECTVS CLASSIS** audiit: cujus imperium ex instituto ad omnes fere magistratus spectante annum spatium non excedebat, nisi quando extra ordinem prorogaretur.

9. Addendum postremo de sociis est, quas *naves foederatae* civitates ad firmandam **Roma-**

ma-

manam classem mitterent, eas ab unaquaque alicui duci commissas esse, qui & ipsas administraret, & hominibus frumentum ac stipendia ex publico impertiretur. Hunc autem NAVARCHVM, aut PRAEFECTVM vocatum certo scitur. (Cic. V. in Verr. 24. & Liv. XXXVI. 45.)

§. IV.

*De Classis profectioe,
& appulsu.*

Quam haecenus classem navibus, apparatu, hominibusque ornatam proposuimus, jam tandem e portu solventem, tum vero illuc, quo intendit, appellentem adumbrabimus.

I. Vbi profectiois tempus adventaverat, deductis navibus cum suis omnibus armamentis impositaque annona, conscensio inde ordine fiebat. Itaque ad primum tubae signum priores conscendebant nautae: qui simul ac quaecunque opus esset expedierant, continuo remiges suis quique transtris remisque vel proretae arbitrio, vel sorte addicebantur. Tum altero dato signo, milites in sua singuli navigia ingrediebantur, eorumque puppibus arma religabant.

Antequam porro navigationi se committerent, sacra fiebant, praesertim Neptuno & Apollini, necnon Ventis secundis, & Tempestatibus, his ne nocerent, illis ut juvarent. Hinc
apud

apud eundem poëtam III. 118. Anchises jam
ventis daturus classem,

. *Meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher A-*
pollo,

*Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus
albam.*

Id simul temporis lustrari solebat classis, cum victimarum exta per sacrificos una cum ducibus in scaphis positos ter circum eam ad triste quodlibet averruncandum gestarentur: quae postremo praefectus classis oleaginea corona ornatus e prora praetoriae navis porriciebat in mare, vinumque fundens libabat diis, precatus ante, ut felicem expeditionem esse juberent. Id probe imitatus Maro de Aenea jam summum ducem agente cecinit V. 774.

*Ipsae caput tonsae foliis evinctus olivae
Stans procul in proa pateram tenet, exta-*
que salsos.

Porricit in fluctus.

Haec autem dum agebantur, plurima interim multitudo e litore fausta omnia apprecabatur, votaue pro classis incolumitate concipiebat. Huc refer illud Propertii Augustum alloquentis IV. 6.

Solve metu patriam, quae te nunc vindic-
ae stera

Imposuit prorae publica vota tuae.

Tam universis hujus generis absolutis, gubernatoribus praetor aut aperte significabat, quinam portus petendus esset, aut, ne res vulgata hostibus patefieret, obsignatas tabellas dabat, quibus, si quando a praetoria navi sejungerentur,

tur, perlectis scirent quo cursus foret dirigendus. Quod extremum ubi provisum fuerat, tunc denique tertium tubae signum proficisci imperabat.

Profectio ipsa eo pacto ordinari consuevit, ut prima omnium incederent leviora navigia, quibus tum loca, tum res hostium explorandi cura erat. Sequebatur inde praetoria; tum aliae bellicae naves; post has onerariae; ac postremo aliquot praesidiariae, quae totum agmen cogerent tutarenturque. Inter ipsas autem naves eum ordinem servari in more fuit, ut vento secundo ternae, quaternae, quinae commearent; at adverso, ferme singulae. Aliquando etiam ita factitatum, ut tres in partes distributa classe, aciem mediam cornua, utrinque, aequae prope atque in terrestri exercitu, obtegerent.

II. Iam ubi ad destinatum consilio portum perventum erat, remiges inhibere jussi circumactas naves convertebant in puppim. Ita apulsis, peractisque primum de more sacris, si praefecto classis videretur, fiebat excensio; ac si diuturnior mora ducenda foret, confestim castra ipso in litore struebantur.

Horum autem, quae *Castra navalia*, vel *nautica* appellata, ejusmodi erat communitio, ut a terra vallo fossaque prope in hemicycli formam ductis obsepirentur, a mari vero tum praeacutis palis in ipsa aqua defixis, tum nonnunquam etiam onerariis quasi pro muro praepositis. Interim speculatoriae aliquot emitti solebant, quae adventum hostium conspicerentur, ac mature nuntiarent. Aliquando autem,

N praec-

praesertim per hiemem, tota classis subducta vallo circumdabatur. Non minus vero in his castris, quam in aliis terrestrium copiarum, sua & ducibus, & militibus, quin & nautis destinata tentoria erant, & ordine fortasse haud illis absimili. Vid. Liv. XXII. 19.

§. V.

De navali Acie, & Conflictu.

Vt omnis navalium praeliorum ratio liquido pateat, duo maxime excutere necesse est, Aciem, & Conflictum; quae jam nos haec breviter enucleabimus.

I. Vbi concurrendum erat, contractis primum velis, demissisque malis, per imperatorem acies instruebatur. Atque in hoc quidem tum navium ordinatio, tum ipsius aciei forma spectanda occurrit.

Naves ita locari solebant, ut vel in unum, vel in plures ordines disponerentur. Quando omnes uno ordine dirigebantur, tunc quidquid esset minus validum, statuebatur in medio, praecipuum autem robur in cornibus. At cum in plures ordines explicabantur, tunc firmissimae quaeque constituebantur in fronte, debiliores a tergo in subsidiis: sed & leviora navigia vel post omnes extremo loco seposita, vel reliquae classi immista, ut cum res posceret, operam & ipsa suam vel pagando, vel, quod

quod potissimum, ceteris navibus ministrando praestarent.

Quod ad formam, quam referre soleret acies, attinet, sciendum primo est, hanc nonnunquam aequa fuisse fronte directam, & quidem vel una nuspium intermissa serie, vel duplici in dextrum sinistrumque cornu distracta, vel etiam triplici ut mediam aciem interjecto hinc inde spatio cornua concluderent.

Longe porro frequentior fuit *lunata* acies, quae arcuato sinu cornua utrinque protenderet, ad id sane quam utilis, tum ut circumveniri hostes possent, tum ne ab iisdem classis perumperetur.

Huic autem formae opposita fuit *falcata*, per quam curvata acies eminentem convexitatem hosti obverteret, ad tute in primis ab eo recedendum non parum commoda.

Ad haec *orbiculatam* figuram retulit acies, cum, ne ab hostium multitudine circumclauderetur, in orbem ad quoquoersus pugnandum digerebatur.

Fuit denique inter has formas locus etiam *Forcipi*, & *Cuneo*; de quibus nihil heic (quoniam satis multa diximus in de Milit. Terr. p. 245.) adjicere habemus.

II. Iam acie instructa, omnibusque paratis ad praelium, sacra fieri, votaue pro victoria nuncupari solebant: dux classem totam adhortandi causa levi navigio circumire: signum pugnae, scilicet rubrum vexillum, clypeusve, e praetoria extolli: cani indidem classicum; quod postremo universae multitudinis clamor subsequeretur.

Pugna dein subito committebatur, eam prima ferme capeffente navi practoria. Ac tum maxime remigum & gubernatorum dexteritate opus erat, quippe qui ita, pro eo ac necesse foret, navim propellere, sistere, circumagere, retrahere deberent, ut & hostiles simul vexarent quassarentque, & proprias ab earum ictibus defensarent. In his vero concursionibus ad haec praecipue curam advertabant, tum ut adversarum navium remos abstergerent, lateraque perfractu faciliora impeterent, tum contra ut ne suas hostium incurfibus obliquas praeberent.

Dum autem ipsa inter se navigia millenis belli artibus confligebant, miles interim utrinque missilium coniectu hostem incessabat, donec rei cominus gerendae facultas daretur. Tunc enim, postquam naves consertae inter se essent, quod ferme injecta manu ferrea fieri solebat, jam tandem pugna e navali quasi in terrestrem conversa, collato pede gladiis decertabatur, eoque maxime intendebatur labor, ut trucidatis captivae hostibus naves ipsae in potestatem venirent.

§. VI.

De Praemiis :

Res navali praelio praeclare gestas sua sunt saepenumero Praemia consecuta, caque tum

in nautas militesque, tum maxime in praefectum classis collata.

I. Nautas quidem, necnon gubernatores, magistros navium, ac milites ob bene navatam operam pecunia potissimum fuisse solitos donari, docent vetusti annalium auctores. Ita, referente Livio XLV. 42. Octavius imperator *dedit sociis navalibus in singulos denarios septuagenos quinque, gubernatoribus qui in navibus fuerant duplex, magistris navium quadruplex.* Quod praemii genus militi etiam impertitum videre licet ibidem cap. seq.

Singulare porro militum munus fuit CORONA NAVALIS, sive CLASSICA, seu ROSTRATA, quae ex auro conflata, rostrorumque decorata notis ei dabatur, qui, ut habetur apud Festum (v. *Navali*) *primus in hostium navem armatus transfiliisset; cujusque opera manaque navis hostium capta fuisset.*

II. Iam imperatoris, qui victoriam classe retulerat, praecipuum, ut in terrestri bello; praemium Triumphus fuit; quem discriminis ergo *navalem* cognomine Latinis dictum ante reliquos omnes Duillius priore bello Punico de Poenis egit. (Epit. Liv. XVII.)

Eum autem haec ferme praecedebant. Primum a victore duce laureata navis laetum nuntium allatura praemittebatur: aliae deinde omnes spoliis hostium decoratae, palmis fertisque ornatae iter ingredi jubebantur; cum quibus profectus dux ipse elegantissima e ceteris una Tiberi ad urbem subvehebatur, certatim ei obviam ad ripas prodeuntibus ingenti multitudine primoribusque.

294 CAP. IX. DE MILITIA NAVALI.

Inde postquam res gestas in senatu exposuerat, haeque triumpho dignae patribus visae fuerant, tum denique constituta ille die hoc pacto triumphabat.

Praeibant funalium Gestatores, ac Fidicines nauticis concentibus praeludentes. Hos sequebantur Imagines marium, ubi pugnatum fuerat; nautica Spolia, in primisque Rostra planstris imposita; Tabulae inscriptum exhibentes numerum captarum navium; Pecunia hostibus erepta, & Coronae a foederatis populis donatae; postremo captivorum Turba, & cum his Praefecti Ducesque. Tum triumphatoris currum, qui pone subibat, affectabantur coronati laureis milites, gubernatores, nautae. Hac pompa in capitulum imperator vectus, sacra a se ibi in grati animi significationem facta navalium donorum dedicationibus concludebat.

Ad ipsorum vero victorum ducum nomen, victoriaeque memoriam aeternandam constituit nonnunquam etiam solebant vel ARCVS e marmore, aliove lapide, variis navalium spoliolorum insculptis insignibus exornati: vel COLUMNAE ROSTRATAE, hostilium navigiorum rostris instructae, qualis Duillio primitus erecta. Spolia quoque ipsa, praecipueque rostra in templis ad perenne rei monumentum figere sollemne fuit.

CAPUT X.

De Amphitheatro.

A militari re ad gladiatoriam transire animum subiit, quippe quod haec ob bellicae rationis imaginem non minimum cognitionis vinculum cum illa habuit. Id autem ut recte & ordine praestemus, de loco prius, ubi eiusmodi gladiatoria certamina solebant conferri, qui praecipue AMPHITHEATRUM fuit, dicere necesse est.

§. I.

*De Amphitheatri forma,
materia, et nominibus.*

Antequam ad singulas Amphitheatri partes describendas accedamus, unde totus ejus aspectus expressior oculis subjiciatur, crassioribus heic veluti lineamentis adumbratam ejus formam obiter exhibebimus: tum vero etiam materiam, ex qua illud conflatum, & nomina queis insignitum fuit, paucis adjiciemus.

N 4 I.

I. Fuit id quidem opus ea figura, ut bina contra se se posita, simulque juncta theatra repraesentaret. Et sane non aliter primitus C. Curio Amphitheatrum Romano populo conspicendum dedit, quam duorum versatilium theatrorum ope, ea nimirum ratione, quam refert Plinius XXXVI. 15. ubi de illo haec habet: *Theatra duo juxta fecit amplissima e ligno, cardinum singulorum versatili suspensa libramento, in quibus utrisque antemeridiano ludorum spectaculo edito inter se se averfis, ne invicem obstreperent scenae: repente circumactis ut contra starent, postremo jam die* *faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum spectacula edebat.*

II. Vides hinc interim Romae prius Amphitheatra fuisse lignea; cujusmodi etiam post Curionem extruxit Julius Caesar, teste Dione p. 225. His autem deinde succedere lapidea, quale primus aedificavit Statilius Taurus Augusti aetate; tum magnificentissimo opere Vespasianus, a Tito postea dedicatum, quod adhuc vilitur.

III. Illud vero non minus ex eodem Pliniano loco per se elucet, qua ex re *Amphitheatri* nomen deductum fuerit, & quam apposite Ovidius hujus appellationis vim expresserit, cum amphitheatralem molem *Structum utrinque theatrum* appellavit; quamque etiam idonee Calpurnius totum illud aedificium *Ovum* nuncupavit, cum cecinit in Bucolico:

Et geminis medium se molibus alligat
OVVM.

Sed praeterea Amphitheatrum ipsum dictum
Are-

Arena est ea de causa, quod ejus solum arena sternebatur: unde quoque factum, ut in *arenam descendere* de gladiatoribus incertamen prodeuntibus fuerit adhibitum, et ipsi aliquando *Arenarii* appellati.

Cumque porro illud undique clausum in miram quandam sublimitatem exurgeret, ab hac concava altitudine *Cavea* etiam vocatum est.

Denique posterior aetas *Colisaei* quoque nomen ei paravit. Cujus quidem vocis originem inde credidit Lipsius derivandam, quia (uti adnotavit in de Amphith. 2. in margine) *Neronis cum capite colossus in vicinia*. At Mazochius Comment. in Camp. Amphith. tit. 134. deducendam omnino eam aliunde docet, tum quod ejusmodi appellatio Amphitheatro Flavio adhaeserit, postquam jamdiu inde Hadrianus colossum alio transfulerat, tum vero etiam quod proavum sit nominis rationem ab ipsa Amphitheatri excelitate petere. Etenim Hesychio teste *Κολοσσία* vocabatur, quidquid praeter morem subrectum conspiceretur; atque ex Etymologo *Κολοσσός* dictus est *παρα τὸ κολῦν τὰ ὄσση* ab imminuendis *ὀ* decurtandis oculis, qui nimirum, ut subdit Noster, *minores se esse sentiant, quam ut obtutu possint assequi excelssitatem*. Itaque quoniam Flavium illud Amphitheatrum ita in altum erigebatur, ut oculorum aciem fatigaret, ejusque *summitatem*, prout de ipso loquitur Ammianus Marcellinus XVI. 17. *aegre visio humana conscenderet*, propterea hac donatum nomenclatura fuisse censet doctissimus Campanus.

§. II.

De ima Amphitheatri parte.

Totam jam Caveam per partes, quod supra polliciti sumus, deformaturi, ab ima describenda auspicabimur.

I. Amphitheatri aream, quam arena con-
sterni solitam ante indicavimus, universam
ambiebat murus, quindenos ferme pedes altus,
& portulis passim dispositis instructus. Fuerunt
haec autem illae ipsae, per quas ferae e sub-
jectis antris ad praelium mittebantur.

Praeter haec vero ostiola, duae aliae majores in muro ipso visebantur portae contra se
invicem positae, qua foris in arenam aditus
erat. Earum alteram LIBITINENSEM dictam
fuisse constat, quod illac demortui gladiatores
efferrerentur. Huic autem opposita, quae ad
forum ducebat, quo nomine appellata fuerit,
tacuit Lipsius.

Cum autem in Actis SS. Perpetuae & Fe-
licitatis, ubi de Amphitheatro sermo est, lega-
tur: *Et coepi ire cum gloria ad portam Sana-
vivarium*; quae eadem vox paullo post itera-
tur: hanc plane portam Petrus Possinus in
Paralipomenis ad ea Acta illam fuisse opina-
tur, quae e regione Libitinenfis fuerit locata,
sic vero dictam, quod per eam, contra ad per
hanc, vivi vigentesque absoluto certamine abi-
rent. Verum haec sententia cum non rejicia-
tur, non tamen omnino probatur Mazochio,

eo potissimum, quod vox tantam redolens barbariem non plane congruat alteri Christi saeculo, quo Passio illa conscripta videatur. Itaque vir summus Commentario suo p. 171. n. 110. videndum inquit, num ibi *Sandapilaria* potius legi debeat, & aliud id fuerit ejusdem Libitinensis nomen inde desumptum, quod illac sandapilae cadaveribus onustae educerentur.

II. Iam summo in muro, de quo injecta modo est mentio, statim *PODIUM* occurrebat, projectura scilicet, quae (sicut & in aliis aedificiis) foras pedis instar aliquantulum excurrebat, totamque ita arenam circuibat. Ipsius universum ambitum columellae cum epistyliis adornabant; quae nonnunquam etiam ad innitendum usui forent. Post podium locus erat ad spectandum comparatus, &, utpote prae ceteris dignior, honoratissimis quibusque destinatus. Itaque ibi & exstructus erat Suggestus Principis, & constitutum Tribunal editoris, & Magistratus suo stipati comitatu in sellis curulibus (modo hoc jure fruerentur) adsidebant, & Vestalibus assignatae sedes; quorum omnium fuit *ad Podium spectare*.

Ne vero illic positus, loco tam arenae propinquo, aliquid periculi a ferarum aggressionibus crearetur, caveri id solebat vel firmis retibus supra murum obtentis, vel clathris ferreis arenam totam concludentibus, vel etiam euripis eandem undelibet obsepientibus.

§. III

De reliquis
[Amphitheatri partibus.]

I. A loco, quem modo inspeximus, primoribus attributo initium statim ducebant Subsellia: quorum prima quatuor vel quinque Senatui mancipata erant, quae nomine a theatris (83) traducto ORCHESTRA vocabantur. Supra Senatum quatuordecim gradus Equitibus addicti; ut propterea *sedere in quatuordecim equestris dignitatis nota fuerit* (84). Reliqui porro omnes plebi relictis (85).

Vni-

(83) Apud Graecos *Orchestra* αὐτὸ τὸ ὄρχησθαι (a saltando) dicta fuit ima Theatri pars inter proscenium & cuneos, quoniam ibi choro locus erat. At in Theatro Romano Orchestra sedes senatorum fuit. Atque hinc horum subsellia in Amphitheatro eandem sortita sunt nomenclaturam.

(84) Insignis est hanc in rem locus Tullii Fam. X. 32. *Ludis, quod Gadius fecit, Herennium Gallum histrionem summo ludorum die, annulo aureo donatum IN QUATUORDECIM SESSUM deduc-*

ait.

(85) Nullum liberae republicae ejusmodi discrimen fuit, quod sub Principibus inventum; licet in theatro jam ante ex lege Roscia invaluisset, ut equites a plebe secernerentur. Quo autem tempore suae cuique ordini erant destinata subsellia, tum ne ab insolentioribus alienae sedes, quod aliquando fiebat, occuparentur, DISSIGNATORES, seu LOCARII aderant, qui istiusmodi invasores excitarent rejicerentque. Ea de causa Martialis, cui utpote iam tribuno militum inter equi-

Vniversa interim illa subselliorum series ita in tres partes tribuebatur, ut *ima*, *media*, & *summa Cavea* diceretur. Atque *ima* quidem Cavea ex Lipsio de Amphith. 14. Orchestram & Equestria complectebatur: *media* porro, & *summa* erat Popularibus assignata; at ea tamen ratione, ut *media* honestiores exciperet, reliqua multitudo ad summam rejiceretur. Hinc a Seneca de Tranquill. *verba ad summam caveam spectantia* dicuntur ea, quibus plebecula delectetur.

Verum Mazochio in jam laudato Comment. p. 127. & n. β. non abs re fore videtur, imam mediamque caveam paullo aliter, quam a Lipsio factum fuerat, disponere. *Quid enim, inquit, impedimento est, quominus imam orchestra tantum definiamus, mediae vero caveae inferiorem partem, quae orchestrae propior, equiti, superiorem plebeiis, quibus & summa cavea vacabat, assignemus? Ita summa subselliorum partitio existet in ORCHESTRAM, & POPULARIA, tum haec rursus in EQVESTRIA,*

equites spectare ius fasque erat, ita gloriatur:

..... Vidit me
Roma tribunum;
Et sideo, qua te
suscitat Oceanus.

Ipsis autem Designatoribus (quos ab editore constitutos licet credere) servi, & plebei quiddam pretii pro loco pendebant. Ea propter Martiali V. 25. dici-

Hermis divisione locariorum;

quippe cum ad eum spectandum concurrerent plurimi, unde amplior pecunia locariis rediret. Huc referendum est etiam, quod legitur apud Ciceronem pro Mur. 34. in ludis locum tribulibus atque amicis dari a potentioribus consuevisse.

○ *POPVLARIA* *strictè accepta tribuentur*. In id vero plura affert, quibus ostendat Popularibus etiam Equestris contineri: e quibus unum est illud Maronis. II. Georg. 509.

..... *Hunc plausus hiantem*

*Per cuneos (geminatus enim) PLEBIS-
QVE PATRVMQVE*

Corripuit .

Alterum Iuvenalis Sat. III.

Aequales illic habitus , similemque videbis

ORCHESTRAM, ○ POPVLVM.

Quibus locis Equestris nulla, ut ait, commemorantur, quod ea *populo*, seu *popularibus* continerentur. Cetera brevitatis gratia praetermittimus .

II. Tria porro in Amphitheatro erant *DIAZOMATA* seu *PRAECINCTIONES* sive *BALTEI*, latiores scilicet quidam gradus, qui angustiores alios infra positos veluti complectebantur; ita sane interjecti, ut primus *Orchestra* ab *Equestribus*, alter haec a *Popularibus*, tertius universam caveam mediam a summa sejungeret . Erant illi quidem non ad confidendum comparati, sed ut illac, quod jam videbitur, ingressus ad sessiles gradus pateceret .

III. Id quidem certe praestabant *ADITVS* seu *VOMITARIA*, ostiola in praecinctionibus aperta, per quae ingredientibus accessus ad subsellia dabatur .

IV. Hoc autem ipsum ut commode fieri posset, in singulis subselliorum ordinibus, *vide-*

delicet in orchestra, equestribus, &c. angustae quaedam erant graduum depressiorum series, per quos quisque facili descensu a praecinctione ad occupandum locum deveniret: easque VIAS, ITINERA, SCALARIA placuit appellari.

V. Quaelibet porro sedilium portio inter duas vias media, a forma quam referebat, CVNEVS vocabatur, quia infra contractior paulatim superne dilatabatur.

VI. Suprema in Amphitheatro CATHEDRA fuit, porticus nimirum arcuato opere superam totam oram circumiens, unde feminae in suis cathedris seorsum spectabant. Facit huc, quod cecinit Calpurnius Ecl. VII.

Venimus ad sedes, ubi pulla sordida veste

Inter femineas spectabat turba cathedras:

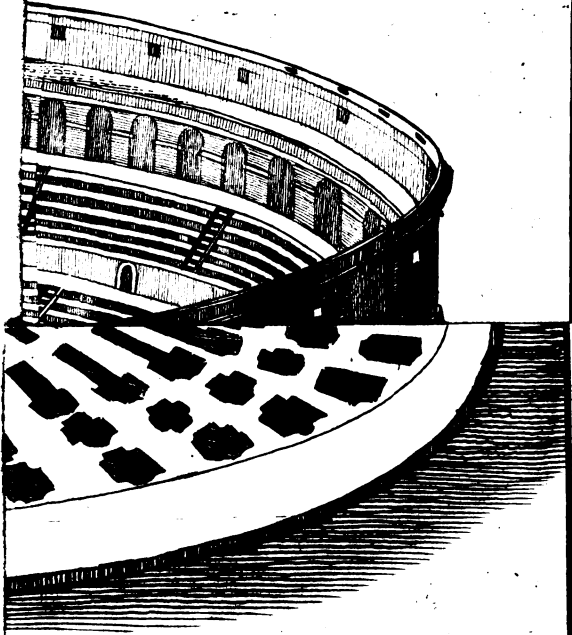
Nam quaecumque patent sub aperto libera caelo,

Aut eques, aut nivei loca densavere tribunis.

VII. Atque haec interior Amphitheatri facies erat. Exterius autem duplex in altum, aut vero triplex porticum ordo totam circum molem praetexebat fulciebatque. Ibidem scaelae exstructae passim erant, per quas spectatorum turba ad aditus ascenderet, qua deinde in caveas se se diffunderet. Praeter eas autem porticus, alia in summo fuit ad spectandum comparata, quam Cathedram vocatam modo diximus. Supra hanc porro murus adsurgebat, non raris perforatus fenestris, & corona in fa-

stigio posita exornatus. In ipso coronae ambitu aperta foramina erant, in quae immitti antennae possent, quae vela ad in-umbranda sedilia expandi solita sustinerentur.

Totum id in Amphitheatri Flavii imagine, quam ex ejus ruinis effingendam integram curavimus (praeter dimidiatam, quam ex Lipsiana deformatione apposuimus) poteris intueri. Vbi etiam conspicaberis quadruplicem columnarum ad ornamentum erectarum seriem, easque vario structurae genere Tyrrenicas, Doricas, Ionicas, Corinthias. Ibidem & gradum, per quem in amphitheatrum ipsum ascensus erat, videre licebit: quem sane etsi Flaviani reliquiae nullum ostendent, non tamen ei defuisse sat ex eo probabiliter colligi potest, quod ea pars veluti quiddam hujuscemodi substru-ctionum proprium fuisse videatur, cum & in Campano apud Mazochium, & in aliis apud Lipsium compareat.

ria.

a.

a.

na ad immittendos malos.

CAPVT XI.

De Ludis gladiatoriiis.

Satis hucusque perspecto loco gladiatoriiis spectaculis maxime destinato, ad horum nunc rationem animum adhibeamus; primumque omnium nonnulla ad rem totam gladiatoriam illustrandam idonea persequamur.

§. I.

De gladiatoriae rei ortu, & progressu.

I. Gladiatorios ludos, non secus ac reliquos Romae celebrari solitos (circenses, scenicos, venationem) a Lydis ex Asia deuectos in Etruriam primitus fuisse, atque inde Italiam longe lateque permeasse, communis ferme doctorum hominum opinio est (86). Causa autem, quae huic ludicri generi originem dedit, religio vulgo fuisse creditur. Etenim in more olim fuit positum, ut in fortium virorum

(86) Habes jam, unde ipsum *ludi* vocabulum apud Romanos exsiterit, ab

iisdem nimirum, a quibus & res tradita est, a Lydis.

rum funeribus captivi aliquot (87) enecarentur, quorum sanguine illorum animas expiatum iri rebantur. Sed cum postea crudele nimis id institutum videri coepisset, placuit ut iidem illi inter se decertantes se se ipsi defunctis victimas mactarent. Isque primus gladiatorii certaminis ortus fuit.

Hinc autem factum, ut ejusmodi spectacula *Munera* dicerentur, quoniam, ut inquit Tertullianus de Spectac. 12. *Officium mortuis hoc spectaculo facere se se veteres arbitrabantur.* Eadem de causa qui ludos ederet (qui vulgo *Editor*) etiam *Munerarius* vocatus; & gladiatores ipsi, utpote ad bustum perempti, *Bustuarii*.

II. Verum ab eumentita hac pietatis imagine res sensim ad solam voluptatem translata est, usque eo, ut inter ipsas epulas ad oblectandos animos adhiberetur. Hunc efferatissimum morem mirifice jam olim adamarunt Campani; qui, prout refert Strabo V. *convivas vocabant ad paria gladiatorum; quorum numerum pro dignitate cujusque convivii augebant minuebantve.* De ipsis loquitur Silius XI. cum canit:

Quin

(87) Ea de causa apud Homerum II. ↓ Achilles in Patrocli pyram injecit:

Ἀΐδωνα δὲ Τρώων με-
γαθύμων υἱας ἐσ-
θλῆς.

*Biffenos juvenes Tro-
jano sanguine cre-
tos.*

Et Virgilius in Pallantis funere de Aenea sic narrat

X. Aen. 507.

... *Salmone creatos
Quattuor hic juvenes,
rosidem quos educas
Vfens,
Viventes rapit, infe-
rias quos immoles
umbris,
Captivoque rogi per-
fundas sanguine
flammas.*

*Quin etiam exhilarare viris convivia cae-
de*

*Mos olim , & miscere epulis spectacula
dira*

*Certantum ferro , saepe & super ipsa ca-
dentum*

*Pocula , respersis non parco sanguine men-
sis .*

III. Idem porro confectatos fuisse Romanos auctor est Nicolaus Damascenus , cujus apud Athenaeum IV. 13. haec sunt sententia : *Gladiatorum spectacula non per ferias tantum & in theatris (scilicet amphitheatris) Romani exhibebant , sed & in conviviis . Quin & ad coenam saepe amicos vocare soliti cum ob aliam , tum ut bina , aut terna paria gladiatorum viderent .*

Id autem , quod exemplo Campanorum factum , Romae prius obtinuisse videtur , quam ut publice funeris causa iidem ludi ederentur : quod quando primum evenerit , docet Epitome Liviana XVI. ubi ita narratur : *D. Junius Brutus munus gladiatorum in defuncti patris memoriam edidit primus : scilicet A. V. CCCCLXXXVI. Deinde vero saepius idem actum , nec fere alibi quam in foro , e non paucis Livii locis apparet .*

Quaquam autem non dari antea gladiatores , nisi pro illustrium virorum obitu solerent ; postea tamen , quae est ambitionis natura , privatorum etiam mentes hujuscemodi editionum cura occupavit . Itaque nonnulli de tam detestabili pompa solliciti , testamento cavebant , ut certa sibi post mortem gladiatorum paria

COIR-

committerentur. Cicero pro Sulla: *Ita profusus, inquit, interpositi sunt gladiatores, sed quos testamento patris deberi videmus.*

Hac igitur ratione apud Romanos e domesticis parietibus in apertum gladiatorii ludi prodierunt. Sed eo tandem ventum est, ut ad unicum animorum oblectamentum in Amphitheatro identidem (aliquando etiam in foro, in septis, in circo) exhiberentur. Hinc & eos edendi certis magistratibus impositum munus est, praetoribus, aedilibus, necnon Principum aevo quaestoribus. Atque ipsi non raro privati ad populi gratiam captandam gladiatores de suo dare studuerunt.

IV. Mirum quidem id omne: illud vero multo magis mirandum, quod cum gladiatores vulgo aut captivi essent venditi lanistis, dative ab imperatoribus acto triumpho in ludum, aut vero servi ad gladium damnati; nonnunquam porro liberi homines, etiam e primoribus urbis, vel desperatione suarum rerum, vel ambitione Principibus gratificandi, in gladiatorios se se greges cooptari curabant: iique proprio vocabulo *Auctorati* dicti, sicut quam inde consequerentur mercedem, *Auctoramentum*. De ipsis Manilius IV. 225.

*Nunc caput in mortem vendunt, & furus
arenae;*

*Atque hostem sibi quisque parat, cum bel-
la quiescunt.*

Vid. Liv. XXVIII. 21.

§. II.

De vitae gladiatoriae institutis.

Quoniam gladiatoria certamina in deliciis summopere habebantur, idcirco plurimum in eo studii poni consuevit, ut gladiatores iis ante viribus & arte instruerentur, per quas ad praelia fortissimi peritissimique accederent, unde amplior in spectatores jucunditas redundaret. Eam ob rem exstructi Ludi fuerant, ubi conclusi illi ad constitutam sibi vitae tum normam tum institutionem degerent, quo & robur compararent, & depraeliandi rationem ediscerent. Et Romae quidem plures hujusmodi gladiatorii Ludi fuisse, qui diversis appellationibus dicti LVIVS GALLICVS, DACICVS, MAGNVS, MATVTINVS, AEMILIVS (88). Quibus singulis de more praeerant tum *Lani-
sta*, concertationum magister, de quo mox sermo erit, tum *Procurator*, qui summam ibi rerum administraret: sed vero etiam assignatus

(88) Horum nominum, si scire collibuerit, causas accipe. *Galicus*, & *Dacicus* ludi dicti, quod ibi vel Galli, vel Daci gladiatores continerentur. *Magnus*, quod ceteris ampli-

tudine praefaret. *Matutinus*, quod in eo bestiarii ad matutinas cum feris pugnas alerentur. *Aemilius* denique a suo, uti videtur, auctore nuncupatus.

tus erat *Medicus*, qui minime vulgari studio valetudinem accuraret (89).

In his itaque Ludis gladiatores *dabantur in saginam*, ita scilicet, ut idoneo cibo potuque gladiatoriam illam, quae maxime expetebatur, totius corporis firmitatem sibi pararent. Huic autem rei proderat non minimum medici vigilantia, a quo quae ad sanitatem magis conducerent, praescribebantur. Haec eadem sane de causa regiones etiam a caeli salubritate praestantiores delectae aliquando sunt, ubi Ludi haberentur; uti Capuae in primis & Ravennae habitos a Romanis fuisse constat ex Caesare I. Civ. 14. atque ex Strabone V.

Concertandi vero artem edocebatur gladiatoria turba a Lanistis; qui etiam *Doctores & Magistri* dicti suis quique ejus rei gratia *familiaribus praerant* (90). Cum his igitur tirones batescentes rudibus ad praelia exercebantur. Quod &

(89) Inter veterum inscriptionum elogia occurrunt haec etiam: PROC. LVDI. MAGNI --- PROC. LVDI. MATVTINI --- MEDICVS. LVD. GAL-LIC. -- MEDICVS. LV-DI. MATVTINI.

(90) Dici vere admodum poterant lanistae *familiam ducere*, uti animadvertit Lipsius I. Saturnal. 15. etenim haec locutio iis omnibus communis fuit, qui quarumlibet societatum

sectarumque principes ducesque essent. Ita apud Ciceronem VII. Fam. 5. *Accedis etiam, quod FAMILIAM DVCIT* (Trebatius) *IN IVRE CIVILI*. Indo vero tractum hoc dicendi genus ad alia fuit. Quare Idem IV. de Finib. 16. *Sed primum, inquit, illud vide, gravissimam illam nostram sententiam, QVAE FAMILIAM DVCIT.*

& per palatia factum (de cuius exercitii genere diximus p. 262.) apparet e Vegetio I. 11. Postquam autem hujusmodi meditationibus illi satis apti pugnando evaserant, in arenam tandem ad verum certamen producebantur; quod nos jam videbimus.

§. III.

De certamine gladiatorio.

I. Cum gladiatores in pugnam educendi forent, editor propositis ante evulgatisque libellis tum ludorum diem, tum eorum, qui prodituri essent, nomina, universis palam faciebat: idque omnino fuit *pronuntiare, ostendere, proponere munus*. Eo locutionis genere sic usus est Cicero IX. Fam. 8. *MVNVS flagitare, quamvis quis OSTENDERIT, ne populus quidem solet, nisi concitatus.*

II. Ad dictam deinde diem ubi in arenam gladiatoria manus descendisset, primum a munerario ipso bini pro ratione virium componebantur: quam rem per haec plane verba *componere, comparare, committere* exprimi placuit. Huc ex innumeris aliis spectat illud Horatii I. Sat. 7.

..... *Rupili & Persi par pugnat, uti non COMPOSITVS melius cum Bitho Bacchius.*

III. Commissi jam gladiatores, antequam pug-

pugnam inirent, brachia & arma ad quandam speciem jactando proludebant; quod sollemni vocabulo *ventilare* dictum. Idque ubi aliquandiu factum fuerat, tandem tubae signum manus inter se eos conferere jubebat. Accommodate ad hunc totum morem Seneca Epist. 117. *Quam stultum est, inquit, cum signum pugnae acceperis, ventilare? Remove ista lusoria arma, decretoriis opus est.* Vbi omnia cum re gladiatoria optime congruunt: etenim arma, quae in illis prolusionibus adhibebantur, utpote ludii etiam gratia & in altum emitti, & inde eleganter excipi solita, nihil prorsus ad feriendum valuerint oportuit; ut propterea, cum decertandum esset, a lusoriis hisce ad decretoria devenire necesse foret.

IV. Post id igitur arenarii praelium commissuri, defixis in se invicem oculis stabant: tum alter alterum petere, ictusque simul apta corporis declinatione exire conabatur. Ita apud Maronem V. Aeneid. 438.

Stat gravis Entellus, nisique immotus eodem,

CORPORE tela modo, atque oculis vigilantibus **EXIT**.

Indidem suum illud expressit Tullius I. Caecil. 6. *Quot ego tuas PETITIONES ita conjectas, ut vitari non posse viderentur, parva quadam DECLINATIONE, &, ut ajunt, CORPORE EFFUGI?*

In his autem aggressionibus praecipua cura erat latus, quod maxime petebatur, obtigendi: ex quo ortum duxere illa: *recto distedere latere, & contra latus dare, praebere;*
quo-

quorum alterum esset, periculum evadere; alterum, se se in discrimen objicere. Et quoniam, pluribus simul paribus dimicantibus, contingebat aliquando, ut aliquis per alterius latus vulneraretur, ea de causa ab eodem Tullio in Vatin. 5. dicitur: *Omnia mea tela sic in te conjicientur, ut nemo PER TVVM LATVS; quod soles dicere, SAVCIETVR.*

V. Cum quis alteri vulnus infixerat, clamabat: *Habet, vel Hoc habet*; perinde prorsus ac apud Poetam Messapus XII. Aeneid. 294.

..... *Teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque
ita fatur:*

HOC HABET.

Quod ita explicat Servius: *Percussus est lethali vulnere: Habet vulnus lethale.*

VI. Tum qui ab injecta plaga deficientes jam sentiret vires, is, quo se victum fateretur, submittebat arma. Elegantissima est hinc translatio Senecae Consolatione ad Polybium: *Omnes sciens, quomodo te in isto gesseris vidnere; utrumne statim percussus ARMA SVBMISERIS, an IN STATV ET GRADV STETERIS.*

Exinde idem ille ad ultimam arenae orantem accedens veniam a populo postulabat. Ex hoc more traxit illud Horatius I. Epist. 1.

..... *Vejanius, armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus a-*
gro,

Ne POPVLVM EXTREMA toties EXO-
RET ARENA.

VII. Populus, penes quem vitae mortisque

..... **Q**..... **in**

in his ludis potestas erat, pollicem vel premendo, vel vertendo, supplicem aut dimitti, aut interfici imperabat. Rem declarat Juvenalis III.

Munera nunc edunt, & VERSO POLLICE vulgi

Quemlibet occidunt populariter.

Inde ortum Horatianum hoc I. Epist. 18.

Fautor VTROQUE tuum laudabit POLLICE ludum.

VIII. Si igitur ita populo arrisisset, gladiator mittebatur. Atque hinc profectum, ut dari gladiatores sine missione dicerentur, cum nulla eis, nisi quam victoria daret, spes vitae relinquebatur. Argute admodum Florus III. 20. de Spartaci pugna: *Quod, inquit, gladiatore duce oportuit, SINE MISSIONE PUGNATVM EST.*

IX. Gladiator mortem subiturus ferrum recipere, animo nimirum & corpore intrepido, imperabatur. Quae de re Tullius pro Sext. 37. *Ipsium vero, inquit, quid accusas? num defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, FERRVM non RECEPIT?*

X. Occisorum cadavera statim efferebantur, cum propterea ante ipsa spectacula feretrum in ludi locum inferretur (91); atque in Spoliario portae libitinensi adjacentem locabantur,

(91) Apertus hac de re est Quintiliani locus Declam IX. *Sonabant clangente ferali tubae, ILLATIS-*

QUE LIBITINAE THORIS ducatur summs. p. m. morte.

DE LVDIS GLADIATORIIS. 315

tur, donec omnino munera absoluta forent. Hinc illae acclamations senatus in demortuum Commodum, quas refert Lampridius 18. *Gladiatorem in spoliario. Qui senatum occidit, in spoliario ponatur. Qui senatum occidit, unco trahatur*: etenim & hoc de enectis gladiatoribus factitatum, ut unco e media arena extraherentur. In Spoliario autem ipso (inde dicto, quod ibi mortuorum spolia ponebantur) etiam semineces, ubi curari nequirent, confici solebant.

XI. Victorum praemia fuere PALMAE, PECVNIA, omniumque maximum RVDIS; quae qui donarentur (*Rudiaris* inde dicti) vacationem a gladiatoris decertationibus assequerentur. Quare de se ipse praeclara metaphora Horatius 1. Epist. 1.

*Spektatum satis, & DONATVM jam
RVDE quaeris,*

Mecoenas iterum antiquo me includere ludo.

§. IV.

*De multiplici
Gladiatorum genere.*

Varia fuere gladiatorum genera, varia arma, varia quoque dimicandi ratio: quae omnia extremo hoc loco exsequemur.

I. SECTOR, qui cum RETIARIO compositus, ex eo sibi nomen adscivit, quod adversarium, ut mox subjicietur, plerumque insequeretur.

retur. Pro armis illi attributa **GLADIUS**, **CLYPEVS**, & **GALEA**. Retiarii vero arma fuerunt **RETE**, & **FVSCINA**; caput autem **GALERO** obtectum.

Pugnae inter eos id genus erat. Retiarius in hostem rete ad obvolvendum conjiciebat: & si quidem res successisset, tridente dein ferire nitebatur: at si minus, tum, ut spatium ad illud iterum colligendum compararet, raptim huc illuc fugiebat: ac per id temporis intento eum gladio Secutor confossurus insectabatur, donec rursus ille conversus rete jaceret. Ita per has vices, dum alter alterum saucia- ret, dimicatio trahebatur.

II. **MIRMILLO** cum **THRECE** committi est solitus. Eorum alter Gallico more armatus **GLADIO** fuit, **SCVTO**, & **GALEA**, cui piscis imago inerat. Alterius arma erant **SICA**, & **PARMA**; quae communi nomine dicta *Threcedica*.

Quando autem Mirmillo, quod non raro factum, cum Retiario comparabatur, tum is hoc inter pugnandam carmen canebat: **NON TE PETO, PISCEM PETO: QUID ME FVGIS GALLE?** (Festus voc. Retiario)

III. Aliud par fuit **SAMNIS**, & **PROVOCATOR**. Samniti (quem sequiore aetate *Hoplomachum* vocatum docet Lipsius II. Saturnal. 11.) sicut nomen, ita & armaturam a populo cognomine desumptam primi attribuerunt Campani, ut refert Livius IX. 40. Ille igitur more Samnitium **SPONGIA** habebat munitum pectus, **SCVTVM** argento caelatum, sinistrum crus **OGREA** convestitum, caput **CRISTATA GALEA**

LEA

LEA opertum. Ex quo postremo ornatus genere ejus adversarius etiam *Pinnirapus* dictus est. Is vero tum *GLYPEO* armatus fuisse videtur, tum vero maxime *GLADIO* ad ferendum, non secus ac ille.

IV. *ESSEDARII* appellati sunt, qui ex esse- dis, auriga regente equos, praelia conferebant. Eos autem opinatur Lipsius *ibid.* 12. postquam ita aliquandiu dimicassent, e curru demum desilientes peditum more depugnasse.

V. *ANDABATAE* (Graecis *Α'ναβάται*; utrumque ab *ἀναβαίνω* conscendo) oculis galca- tectis praeliabantur ex equis. Hinc natum pro- verbinum est, quo utitur Hieronymus contra *Jovinianum*: *Melius est, quod dicitur, clausis oculis ANDABATARVM MORE PVGNARE, quam directa spicula clypeo non repellere veritatis.*

VI. Memorantur praeterea Lipsio *ibid.* 13. tum ex Artemidori testimonio *DIMACHAERI*, qui duobus gladiis, ut vox indicat, dimica- rint; tum etiam *LAQVEARII* ex Isidori au- thoritate, qui eos laqueo ad prosternendum enecandumque hostem usos affirmat.

VII. Gladiatores porro *FISCALES* dicti fue- re, qui Augustorum proprii de fisco alebantur. Ab eisdem non alios esse, qui Senecae *Epist.* 7. *POSTVLATITII* vocantur, credibile admo- dum est; quippe quod eos ob singularem ar- tem, ornatumque a Principe saepe populus postuleret.

VIII. Denique *MERIDIANI* nuncupati quae- dam veluti bestiariorum reliquiae, qui nempe matutinae cum bestiis pugnae superstites, jama

circiter meridiem nulla decertandi arte, nullo adversus ictus adhibito munimento se se mutuis vulneribus trucidabant.

C A P V T XII.

De Ludis circensibus.

LVdi, de quibus dicere aggredimur, *Consuales* antiquitus fuere dicti; utpote *Conso* (qui consilii deus, idemque ac Neptunus, habitus) per Romulum initio sacrati. Postquam vero a Tarquinio Prisco Circus in valle Murcia inter colles Aventinum & Palatinum constitutus fuit, ubi deinceps id ludorum genus ederetur (quod antea mancipatum sibi locum non habuerat) tum demum Circenses vocari coepti sunt. Horum excutienda ratio nobis est, posteaquam tamen Circum ipsum perlustraverimus.

§. I.

De Circo Maximo.

Cum plures Romana in urbe Circi diversis temporibus conditi fuerint; qui tamen universos semper alios non aetate modo, sed magnitudine etiam antecessit, ille fuit, qui modo memoratum Priscum nactus est auctorem,
Ma-

Maximus propterea appellatus ; quem ipsum nos heic paucis describemus .

I. Univerſim *Circos* mutuatos inde fuiſſe nomen , quod ad orbiculatam quandam figuram accederent , ſatis res ipſa loquitur . Verum inſiciendum non eſt , non parum eos longiores , quam latiores fuiſſe . Ita *Maximus* , quo de agitur , non minus tria ſtadia cum dimidio in longum protendebatur , cum tamen latitudinẽ ſtadium non excederet .

Cum ſic res ſe haberet , bina *Circus* capitã ratione longitudinis exhibebat : quorum alterum in hemicycli figuram conformatum erat , alterum recto muro definitum . Atque in incurva quidem illa parte , quae extrema circi erat , *Moenianum* ſupra exſtabat , ab ejuſque utroque latere , interjectis ſpatiis , duo alia *Moeniana* ſive *Podia* , quadrigis (uti in periliuſtrium aedificiorum ſtigiis ſolebat fieri) exornata . In recta vero altera , quae frons fuit , tredecim portae uno ordine ſitae viſebantur : quarum media , omnium maxima , aditum in circum dabat , reliquae minores utrinque diſpoſitae (quae dictae *Carceres*) quadrigas ad curſum emittebant : ſed & praeterea portae illi ceterarum principi *Moenianum* erat impoſitum , cui non abſimilia alia duo ad angulos exſtructa . Vnde factum , ut tota ea pars *Oppidum* diceretur , quod ob pinnas turresque quandam oppidi imaginem praebere . (*Varr. IV. L. L. 32.*)

II. *Circi* aream *Fori* ad ſpectandum poſiti ambiebant ; quos primitus nulla publica impenſa privati ipſi ſibi ligneos parabant . De

qua re ita Livius I. 35. *Tum primum* (regnante Tarquinio Prisco) *Circo*, qui nunc *Maximus* dicitur, designatus locus est: loca *divisa* patribus equitibusque, ubi *SPECTACULA SIBI QVISQVE FACERENT*, *Feri* appellati. Eisdem postea stabiles Tarquinius Superbus aere publico extruendos tegendosque (cum ante sub dio spectaretur) curavit. (Dionys. p. 200.) Atque hac forma Circus ad Iulium Caesarem usque constitisse fertur; hic autem elegantius eum restitutum triplici porticum ordine (quo ferme pacto in amphitheatro res habuit) adornasse.

In qua nova Circi structura notare (ex Dionysii relatu p. 201.) decet, sedilia illa omnia, quae ab imis mediisque porticibus sustinebantur, lapidea fuisse, atque in declivitatem (uti in amphitheatro) composita. At quae ad summas porticus pertinuerunt, ea & ex ligno erant constructa, & in ipsas porticus immissa: hae namque extremae porticus non ut ceterae suffulcendis subjectae sedibus delitescerent, sed supra erectae apertaeque Circum introrsus libere prospectabant; quod in adjecta tabula cernere fas tibi erit.

III. Iam ut reliquas Circi partes percurramus, in media ejus arena constructus lateritius murus erat, latitudine duodecim fere pedum, altitudine circiter quatuor, longitudine plurimam areae occupans partem, *SPINA* appellatus. In ambabus hujus extremitatibus *METAE*, ad quas flectere oportebat currus, locatae erant: quae singulae e tribus columnis cupressi referentibus figuram, atque in ovi formam

(in

tione.

qua re ita Livius I. 35. Tum primum (regnante Tarquinio Prisco) Circo, qui nunc Maximus dicitur, designatus locus est: loca divisa patribus equitibusque, ubi SPECTACULA SIBI QVISQUE FACERENT, Fori appellati. Eisdem postea stabiles Tarquinius Superbus aere publico exstruendos tegendosque (cum ante sub dio spectaretur) curavit. (Dionys. p. 200.) Atque hac forma Circus ad Iulium Caesarem usque constituisse fertur; hic autem elegantius eum restitutum triplici porticum ordine (quo ferme pacto in amphitheatro res habuit) adornasse.

In qua nova Circi structura notare (ex Dionysii relatu p. 201.) decet, sedilia illa omnia, quae ab imis mediisque porticibus sustinebantur, lapidea fuisse, atque in declivitatem (uti in amphitheatro) composita. At quae ad summas porticus pertinuerunt, ea & ex ligno erant constructa, & in ipsas porticus immissa: hae namque extremas porticus non ut ceterae suffulcendis subjectae sedibus delitescerent, sed supra erectae apertaeque Circum introrsus libere prospectabant; quod in adjecta tabula cernere fas tibi erit.

III. Iam ut reliquas Circi partes percurramus, in media ejus arena exstructus lateritius murus erat, latitudine duodecim fere pedum, altitudine circiter quatuor, longitudine plurimam areae occupans partem, SPINA appellatus. In ambabus hujus extremitatibus METAE, ad quas flectere oportebat currus, locatae erant: quae singulae e tribus columnis cupressi referentibus figuram, atque in ovi formam

(in

(in Castoris Pollucisque honorem) desinentibus constabant. Inter utrasque porro metas in Spinae medio *Obeliscus* soli facer, centum triginta duos pedes altus; erectus erat; metisque propior alter octoginta octo pedum Lunae dicatus. Ad hoc sacella, signa, araeque Deorum, ut Cybeles, Neptuni, Solis, Victoriae, aliorumque, necnon praecipue Delphinum simulacra (ad Neptuni cultum) turriculis seu columnis imposita universam spinae superficiem adornabant.

IV. Inter carceres, & priores metas ducta transversim erat Linea alba, quae & *CRETA* & *CALX* nuncupata, sulcus nimirum creta seu calce opplerus, ad quem currus e carceribus emissi consistebant, & frontibus a *Moratoribus* (quorum mentio in Inscript.) aequabantur, ut inde dato signo pariter in arenam effunderentur. Ad quam ipsam Lineam, postquam absolutus cursus erat, iidem illi subsistebant. Ex quo pronam cuique erit intelligere, quid sibi velit Varronis locus apud Nonium III. 60. ubi a circensibus locutione sumpta de humanae vitae conditione dicitur:

Nemini fortuna currum carcere emissum intimo

*Labi inoffensum per aequor CANDIDVM
AD CALCEM finit.*

Huc etiam revocanda est Tulliana illa sententia de Senect. 23. *Nec vero velim, quasi decursu spatio, ad CARCERES A CALCE revocari*: videlicet a fine ad vitae initium. Necnon Horatiana I. Epist. 16.

..... Mors *ULTIMA LINEARum* est.

V. Circi arenam ferrea claustra circumsepiebant, quae spectatores a ferarum aggressio- nibus tutos redderent. Qua eadem de causa fuisse eam per Caesarem euripo cinctam re- fert e ceteris Plinius VII. 7.

VI. Eam vero fuisse circi amplitudinem, ut interior ambitus (qua latissime pateret) mille passuum esset, & centum quinquaginta hominum millia posset capere, auctor est Dio- nysius p. 200. Qui tamen confessorum nume- rus a Plinio ad ducenta & sexaginta millia, atque a Publio Victore ad trecenta octoginta quinque millia extollitur. Vix credibile vi- deatur.

De locorum ad spectandum distributione ita habendum est. Initio Tarquinius Priscus pa- tribus equitibusque loca divisit; quod demon- strant verba Livii I. 35. per nos non multo ante allata. Tum idem Tarquinius (nar- rante Dionysio p. 200.) id egit, ut suis cui- que curiae locus daretur. Inde nullo amplius ordinum discrimine permitte patres, equites, plebeji toto reipublicae tempore adsederunt. Augustus tandem (teste Dione p. 563.) se- osum tum senatum, tum equitem spectare iussit. Qui tamen cum certum eis locum non assignasset, id postremo pro senatoribus pra- estitit Claudius, pro equitibus Nero. (Suet. in Claud. 21. & in Ner. 11.)

VII. Postremo in exteriori circuitu infimus porticum ordo officinas in fomicibus ipsis ex- structas, supra vero cellas habebat: perque eas
offi-

officinas certis scalis introitus ascensusque venientibus ad spectacula pateſcebat .

§- II.

De Cursu.

Qui in circo edi ſolebant ludi, ſex numerantur, CURSVS, CERTAMEN ATHLETICVM, LVDVS TROIAE, VENATIO, PVGNA EQVESTRIS & PEDESTRIS, atque NAVMACHIA. Inter quos univerſos qui maxime primatum obrinuit CURSVS, idem & prae reliquis heic primas ager.

I. Id ludicri genus non bigis modo, trigis (92), aut quadrigis, ſed equis etiam a curru ſejuñctis fuiſſe inſtitutum, e veterarum rerum memoria perſpectum eſt.

Ac de his quidem equis ſtatim illud animadvertendum ſe prodit, fuiſſe in more poſitum, ut ſingulis bigis quadrigiſve equus unus praecurreret, ipſarum quaſi miniſter & adhortator. A quo tamen equorum genere longe alii illi erant, qui praemii cauſa de velocitate certabant. Hos proſecto nonnunquam *deſultorios* dici placuit, quippe cum ita fieret interdum, ut

O 6

ut

(92) Rarioreſ quidem, at non inuſitatae fuerunt in Cursu trigae. Rem diſerte teſtatur Dionyſius VII. in fine. Quin etiam ſejuget aliquando, & ſeptejuget ſpectati in circo. De

hoc autem toto qui plura ſcire aveat, vel etiam ipſorum curruum formam noſſe, legere poterit, quae notata infra ſunt Cap. de re vehiculari §. 3.

ut eques binos ducens ab altero in alterum in ipso cursu transfultaret (93).

II. Tam vero bigarii, quam quadrigarii, & celetes in Factiones diversis vestium coloribus discretas dividebantur. Hae duae tantum initio fuerunt *Alba*, & *Ruffata*: at processu temporis ad quatuor devenere, additis *Prasina*, & *Veneta*, viridis altera, altera caerulei coloris. Binas insuper Imperator Domitianus adjecit *Auratam*, atque *Purpuream*: sed has post ejus mortem, actis a senatu rescissis, abolitas fuisse creditur, cum nulla deinceps earum extet mentio. Singulis autem factionibus qui praeerant, *Domini*, ac *Magistri* dicebantur: quorum erat, quaecumque necesse forent, equos, vehicula, vestes editoribus locare. Mirandum porro est, quantum in aliquam ex his factionibus populi studium saepe extiterit, ut aliquando etiam cum alii aliis inconsultius faverent, gravissimae inde contentiones caedesque enatae ferantur.

III.

(93) Hunc morem tenuisse in bello quosdam Numidas, ut cum binos traherent equos, inter acerrimam saepe pugnam in recentem ex fesso armati transfilirent, docet Livius XXIII. 29.

E pari autem, quod in circensi cursu obtinuit, instituto ansam arripuit Tullius pro Mur. 27. ita arguendi Postumium, qui e candidato praetoria aequusator factus erat Mure-

nae candidati consularis: *Qui nescio, inquit, quo pacto mihi videtur praetoriae candidatus in consularium, quasi desultorius in quadrigarum curritulum incurere. Re namque vera quid desultorio cum quadrigis commune fuit? Sic ex Oratoris sententia quid tam absurdum esse potuit, quam ut quis a sua petitione ad alterius dignitatis petitorum accessum deflecteret?*

III. Quod ad cursum ipsum attinet, res ita se habebat. Primum quoniam non parum intererat, e quonam foret carcere quisque currus equusque egressurus, quippe cum e carceribus alius alio rectiorem, ideoque breviorē panderet ad metas viam; ea de causa id per sortem decernebatur. Quam instituti rationem imitatus in cursu navium Virgilius V. 132. cecinit :

Tum loca sorte legunt

Inde currus ipsi, vel equi (tot numero, quot factiones erant) pro carceribus stantes, fronteque ad albam lineam aequata, signum expectabant: quod ubi a ludorum praeside per projectam mappam datum esset, cursum repente capeffentes per dexteram circi aream praeter spinam ad extremam metam contendebant: tum circum eam sinistrorsus iter flentes ad primam revertebantur; idque unum erat curriculum. Continenter dein alterum ingrediebantur, donec septena confecissent: quod cui primo contigisset, is eo missu victor habebatur.

In hoc duo potissimum curanda erant, tum ut, quo iter contractius foret, quam proxime ad metas circumflecteretur cursus; tum ut, quod summopere timeri debuit, ne illis ad easdem rotas perfringerentur. Expressum discrete utrumque principes duo reliquere poetae; alterum Maro V. 162. cum in eodem illo navali certamine inquit:

*Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige
cursum,*

Litus ama, O laevas stringat sine pal-

mula cantes.

Alterum Flaccus I. Od. 1. per illud :

..... *Metaque fervidis
Evitata rotis , palmaque nobilis
Terrarum dominos evehit ad deos.*

Vt autem singulae equorum carruumve circuitiones haud difficulter numerari quirent , tum etiam ut confecto cursu , quinam ex omnibus retulisset victoriam , proum esset cognoscere , ita factitatum fuisse creditur . Postquam primum spatium decursum erat , atque ab ultima ad priorem metam converti cursus incipiebat , statim a circensium ministris unum e septem ovis , quibus inter alia spinae ornamenta locus erat , auferebatur : tum similiratione per reliqua curricula fiebat , donec septenarius numerus expletus esset ; ita ut cum septimum , quod finem cursus indicabat , tolleretur , tunc qui prior ad primam metam , sive ad albam lineam devenisset , eum exstitisse victorem intelligerent universi .

Per septenos igitur ambitus peragebatur cursus , isque absolutus appellabatur *Missus* : quales plerumque quinque & viginti iisdem circensibus confici consueverunt ; cum tamen nonnunquam plures ad maiorem celebritatem editos memoriae sit proditum .

Victoriam praemia sequebantur , PALMAE , CORONAE , praesertim *lemniscatae* (94) , PEC-

CV-

(94) Amplioris ornatus gratia solebant coronae *lemniscis* , videlicet angustis quibusdam taeniis , colligari , ita ut extremas

partes solutae penderent . Servius ad illud Maronis V. Aeneid. 269. *Puniceis ibant evincti tempora taeniis ;*

fi

CUMFA, aliaque extra ordinem non pauca, quae communi vocabulo *Corollaria* (95) dicta.

§. III.

De Certamine athletico.

Quinque diversa ludorum genera uno **CERTAMINIS ATHLETICI** nomine comprehensa sunt, **LVCTA**, **PVGILATVS**, **CVRSVS**, **SALTVS**, & **DISCI IACTVS**. Eadem universim sumpta Graece Πένταθλον, Latine *Quinquertium* a suo fuere numero appellata (96).

I. LV-

significat, inquit, **LEMNISCATAS CORONAS**; quae sunt de frondibus & discoloribus fasciis.

Idem insigne & palmis non raro additum, quae propterea *lemniscatae* dictae. Hinc metaphoram illam suam desumpsit Cicero pro Rosc. Amer. 35. *Audis . . . multas esse infames palmas: hunc primam tamen esse LEMNISCATAM, quae Romae deferatur.* Dictum in Capitonem, qui, cum multos antea impune occidisset, e nece porro Roscii aliquid multo utilius tres ejus fundos occupando retulerit.

& (95) A corollis, quae actoribus scenicis, ubi pla-

cuissent, dabantur, dictae sunt *Corollaria* quaecunque munera extra ordinem donarentur. Immo ad cuiusvis rei auctarium haec vox traducta. Hoc pacto, Cicero III. Verr. 50. *Ve*, inquit, ad illos fructus arationum hoc **COROLLARIUM NUMMORVM** adderetur. Et IV. Verr. 22. *Hic . . . ne SINE COROLLARIO de convivio discederet, ibidem convivium inspectantibus, emblemata (e duobus poculis a domino appositis) avellenda curavit.*

(96) Pentathlum five Quinquertium ex his quinque artibus ait Festus constituisse, Iactu disci, Cursum, Saltum, Luctam, & Iaculationem.

I. **LVCTAE** ratio haec fuit, ut alter alterum dejicere conaretur. Non una tamen fere, sed triplex ejusmodi dejectio victoriam dabat. A quo ipso ternario numero derivatum Graecis est vocabulum *τριάσσειν* (vincere) luctatorum superantium cum primis proprium.

II. **PUGILATUS** in eo vertebatur, ut se se mutuo concertatores exciperent vel pugnis; vel aeneis lapideisque sphaeris, quas manibus conclusas habebant (quod pugnandi genus a re ipsa Graecis *σφαιρομάχην* dictum); vel denique caestibus. Fuere autem caestus, lora ferreis plumbeisque clavis passim armata, quibus manus brachiaque obvolvebantur. E quibus ad pugilatum paratis armis satis apparet, non potuisse ejusmodi certamen non cruentissimum fere esse, cum praesertim ei victoria decerneretur, qui adversarium acrius contudisset vulnerassetque.

Advertendum haec vero est, e **Lucta** simul & **Pugilatu** tertium pugnae genus existisse, cui *Pancratiis* nomenclaturam per Graecarum vocum *πάν κράτος* (omne robur) indidit, quoniam in ipso cunctas vires exprimere necesse foret. Pancratiastae igitur non aut dejicere tantum, aut ferire, sed utrumque uno eodemque tempore praestare conabantur.

III. **CURSUS**, qui ad hunc spectat locum, pedestris fuit. Eandem autem, quam curulis & equestris, habuit rationem; siquidem in eo
haud

tione. Vbi juvat advertere, pro Pugilatu iaculationem, recenseri; quando-

quidem in ea numeratione mos in primis Graecorum expressus est.

haud dissimili modo e factionibus singuli certamen inibant, & circum metas currendo qui e reliquis prior certa curricula absolvisset, palmam referebat.

ATQVE hi quidem tres athletici ludi circensibus adnumerati sunt. Reliqui vero duo, de quibus mox pauca, licet in usu & ipsi apud Romanos fuerint, nunquam tamen inducti in circum sunt, sed in palaestra, alibive exerciti.

IV. SALTUS ita peragebatur, ut saltando terminum versus concurreretur. Saltatores autem, quo certius firmitusque exsilirent, halteres (massulas e plumbo aliove metallo) pro libramento manibus gestare solebant.

V. Qui postremo ludus vocatus DISCINCTUS fuit, inde, ut facile intellectum est, nomen assumpsit, quod circa disci iactationem versaretur. Erat vero Discus lamina plerumque ferrea, interdum aenea, vel etiam lapidea, ad lentis plane imaginem conformata. Eum ita Discoboli (non raro funiculi (97) cuiusdam ope) jaculabantur, ut nonnunquam ille victor haberetur, qui longius projecisset; saepius vero, qui prae ceteris propositum terminum propius attigisset.

EA IGITUR, quam singillatim expendimus, athle

(97) Ad emittendos discos funiculum sive amentum, perinde fere ac in hastis fieri solebat, adhiberetur aliquando fuisse, ut major inde impetus iactui accederet, recte notavit

Faber II. Agonist. 4. Certe in aliquibus priscis monumentis occurrunt disci in medio perforati; quod non minimo firmandae rei, qua de agitur, argumento esse queat.

athleticorum omnium ludorum ratio fuit. Ad quos quicumque comparare se vellent, mirum est, quam temperatum vivendi modum tenerent, quo integram tuerentur valetudinem, novaeque sibi in dies pararent vires: a qua causa fuit, ut *Athletice valere* in proverbium abierit.

§. IV.

De quatuor reliquis Ludis circensibus.

Cum duo circensium ludorum genera persecuti ad id loci simus, jam quae quatuor supersunt, huc simul omnia brevissime tractanda conferemus.

I. **LUDVS TROIAE**, qualem ab Aenea in Sicilia editum Virgilius V. Aeneid. enarrat, Romae item in circo a pueris nobilibus turmatim in equestris pugnae modum congregantibus exhiberi consuevit: id quod *Trojam ludere* dictum est.

II. Pleniorum porro belli imaginem referebat **PUGNA EQVESTRIS & PEDESTRIS**, quippe cum ibi pedites etiam, non modo equites concurrerent; sed & praeterea castra nonnunquam utrinque ponerentur: quo tempore, ut laxarentur spatia, metas de circo medio sublatas fuisse accepimus.

III. Non minori prae his curae fuit **VENATIO**: per quam inductae in circum ferae vel

vel secum ipsae, vel, quod frequentius, cum bestiariis depugnabant. Id autem genus hominum e fontibus ferme fuit, qui ad hoc supplicium damnati: sed nec raro ex iis, qui si-ve pretio illecti, si-ve ostentandarum virium gratia in tale certamen sua sponte descende-bant. Incredibile vero prope est, quam im-penso studio ferae ipsae ad eiusmodi spectacu-la & a distitis regionibus arcesserentur, & Ro-mae in vivario, suo tempore producendae, sa-ginarentur.

Ab hoc autem Venationis genere aliud pror-sus fuit, quod sub Imperatoribus non ad in-ternecionem quidem, sed ad rapinam institu-tum legitur. Exemplum exstat apud Vopi-scum in Prob. 19. his verbis: *Venationem in cir-co amplissimam dedit, ita ut populus cuncta di-riperet. Genus autem spectaculi fuit tale. Ar-bores validae per milites radicibus vulsae conna-xis late longeque trabibus affixae sunt, terra deinde superjecta, totusque circus ad Sylvae con-situs speciem gratia novi viroris effronduit. Im-missi deinde per omnes aditus struthiones mille, mille cervi, mille apri, mille damae, ibices, oves ferae, & cetera herbatica animalia, quan-ta vel ali potuerunt, vel inveniri. Immissi de-inde populares, rapuit quisque quod voluit.*

IV. Postremo NAVMACHIA, (quae & (98) alibi

(98) Plures in urbe fue-re Naumachiae, loca hu-jusmodi certamini destina-ta. Itaque tum quam Au-gustus, tum quam Domi-tianus struxit, tum quae-

piam alia memoratur.

Id autem navalium prae-liorum genus non solum semper voluptatem, sed aequoties militum ad ma-rissima bella institutionem spe-

alibi) in circo etiam dari consuevit. Itaque postquam inducta per subterraneos meatus aqua fuerat, inuestae naves, inque duas partes distributae non fictum certe, sed verum inter se praelium committebant. Quapropter nau-machiarum non alii ferme erant, quam ob captiuitatem, aut ob capitalia crimina morti deuoti homines, qui eo certamine ad caedem usque depraeliarentur, nisi quando eos praecipua Principis indulgentia ab extrema tandem occisione eriperet.

§. V.

De Pompa circensi.

Non ante a Circo abeundum esse putauimus, quam aliquid de CIRCENSI POMPA subiceremus, curules athleticosque ludos solita praecedere.

Eam hoc pacto ordinatam veteres tradidere. Praeibant in equis adolescentes equitum Romanorum filii. Sequebantur ordinis inferioris alii, in manipulos & centurias pedestris militiae more distributi. Procedebant deinde currus, & equi singulares ac desultorii. Pone subibant cursores, pugiles, ac luctatores. Tum varii saltantium chori. Dein tibicines ac citharoedi tibiis canentes ac citharas pulsantes.

Sa.

spectavit. Ita Augustus in portu Julio ad Bajas classem in Pompejum educurus, eam tota hieme exercuit.

Sacerdotum postea ministri thuribula acerrasque gestantes, in iisque aromata thusque adolentes. Mox sanctiores alii sacrorum ministri, Camilli, Flamini, Aeditui, Pullarii, Popae, ceterique non pauci vittatas victimas, candelabra, tripodas, pateras, secures, pluraque id genus alia comportantes. Deorum porro statuae suis thesis bajulabantur; inter quas etiam Augustorum Augustarumque imaginibus carpentisque locus datus. Vehebantur praeterea armamaxi, currus nimirum in modum Scythicum quatuor insistentes rotis, & thoracibus, elypeis, aliisque hujusmodi praediti ornamentis. Ibant inde collegiorum omnium sacerdotes, oleaginas virgas manu gerentes, capita suis apicibus redimita habentes. Cuncti denique magistratus cum propriis ministris universum agmen claudebant.

Hujus generis Pompa a foro per vicum Tuscum (ubi Vertumni (99) signum) in circum ducebatur, ibique circuitis metis, sollemnique peracto sacrificio, finem accipiebat. Ac inde initium ludi sumebant: de quibus satis jam superque habitus sermo est.

(99) Cicero I. Verr. 59. *Quis a signo Vertumni in circum maximum venit, quin is unoquoque gradu de avaritia sua commoneretur? Quam tu viam thersarum atque pompas ejusmodi exegisti, ut tu ipse illa ire non audeas. Scili-*

CA-
cet aedilium erat curare viam, per quam pompa ducenda esset: quod munus cum in aedilitate sua Verres obiret, non levia in itineris munitione a vicinis exigenda avari animi argumenta dedisse a Tullio haec arguitur.

C A P V T XIII.

De Ludis privatis.

PRaeter Ludos publice praebere solitos existere alii, quibus se se privatim Romani homines oblectabant. Hi vero erant **LATRUNCULI, TALI, TESSERAE, PILA, TURBO, TROCHVS,** alique pauculi.

§. I.

De Latrunculis.

I. Summam, qui & hodie viget, **LATRUNCULORVM** ludus antiquitatem prae se fert, cujus auctor a Pausania Corinth. p. 62. traditur fuisse Palamedes, qui eum ad Graecos milites, cum Trojam obsiderent, exercitatione maxime congruenti occupandos excogitaverit. Nihil vero est, cur (quod nonnulli fecerunt) de eo dubitetur, num Latrunculosum, & quos nunc dicimus, *Scacchorum* ludus pro uno eodemque haberi debeat, cum non sit ferme ovum ovo similis, quam secum duo haec ludicra apte conveniunt, ut paullo post patebit. Quod si quid tamen inter ea discrimi-

minis. appareat, mirum vero id ipsum non erit animadvertenti, qualibet in re quidpiam ver-
tente tempore immutari.

II. Iam igitur in Latrunculorum lusu pro-
posita sat expresse belli fuit effigies, ubi duo
exercitus hinc & illinc in *Abaci* campo instru-
cti, paullatim e suis sedibus (quae dictae
Mandrae) procedendo, & se se invicem va-
riis artibus adoriendo, eousque praelium pro-
traherent, donec penes alterutrum victoria sta-
ret. Hinc jure ac merito perinsignis vir Hie-
ronymus Vida suum de Scacchiae ludo libel-
lum ita exorsus est:

*Ludimus effigiem belli, simulataque ve-
ris
Praelia, buxo fictas acies, & ludrica re-
gna.*

Merito etiam qui in tali certamine militum
officio fungerentur, *Latrunculi*, nomine a ve-
ra militia desumpto, dicti fuere; quippe cum
in hac *latrones* olim milites vocarentur (100).

III. Ipsi autem Latrunculi non alii primi-
tus,

(100) Apud Plautum
Mil. glor. I. 1.

*Nam rex Seleucus mo-
opere stavit maxi-
mo,*

*Vs sibi LATRONES
cogerem & conscri-
berem.*

Cum autem iis, qui in mi-
litiis adscripti essent, id
nominis inditum fuerit,
has causas adducit Varro

VI. de L. L. 3. vel quod
principibus AD LATERA
semper essent; vel quod ad
insidias LATERENT; vel
denique quod LATVS ser-
vo armatum haberent. Sed
& porro ἀπό τοῦ λαιτρύειν
(a serviendo) derivari
eadem appellatio jure po-
tuit.

Ceterum etiam *latroci-
nandi* vocabulum ad milita-
re

tus, quam lapilli, fuerunt : queis deinde calculi ex ebore, crystallo, argento, auro succedere. Quare apud Martialem XIV. 20. hoc existat epigramma, cui titulus *Calculi* :

*Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmeus iste tibi miles, & hostis
erit.*

IV. Quindenis utrinque calculis ludebatur, utque ditcoloribus, ut alteri albi, alteri nigri vel rubri essent. Tum suus utrinque copiis praeerat Rex. Ludus porro in eo maxime vertebatur, ut duo calculi unum adversae partis circumvenirent tollerentque. Hinc idem poeta ibid. 15.

Calculus heic gemino discolor hoste perit.

Contra vero unus (quae altera fuit posita in hoc lusu ratio) adversarios vel duos, non modo unum, ligare poterat, eos scilicet ad ultimam lineam redigendo. Huc respexit Seneca Epist. 117. cum inquit in fine : *Nemo, qui ad incendium domus suae currit, TABVLAM LATRVM-*

tare munus unice quondam pertinuit. Ita apud eundem poetam Trin. II. 4.

*Ibi: LATROCINATVM
aut in Aſiam,
aut Ciliciam.*

Iam vides igitur quid *Lasrunculorum* nomine designatum voluerit antiquitas, Eiusdem rei vestigiumprehendere licebit in voce *Scacchorum*, quae priori illi sequiore aetate succed-

fit ; quandoquidem est haec, ut nonnulli arbitrantur, a Germanico *Scach Latro*. Sunt tamen alii, qui recentioris hujus nominis repetendam originem arbitrantur ab Arabico seu Persico *Scach Rex*, quippe quod in eo ludo primas Rex agat. Nec vero defuit, qui *Scacchum* ex ipso *Calculo* detorta voce existisse crediderit.

TRUNCVLARIAM perspicit, ut sciat quomodo ALLIGATVS EXEAT CALCVLVS. Rex autem ipse, nimirum princeps calculus, capi non poterat, sed tantum ad incitas redigi, videlicet eo compelli, unde moveri amplius nequiret. Quod qui egisset, postquam illum militibus suis omnibus spoliarat, is victor discedebat, & imperator exisse dicebatur. Ita Vopiscus de Proculo 13. refert: Cum in quodam convivio ad latrunculos luderetur, atque ipse decies IMPERATOR EXISSET, quidam non ignobilis scurra, Ave, inquit, Auguste.

V. Animadvertendum heic autem est, quoddam aliud fuisse lusionis genus, quod simul e tesserarum (de quibus postea videbitur) jactu, & e calculorum promotione constabat; idque vulgo duodecim scriptorum dicebatur, siquidem tabula lusoria, quae ei deserviebat, duodecim scriptis, idest lineis, signata erat. Ita vero ludus peragebatur, ut, jactis tesseris, pro vario earundem casu varie calculi & disponerentur, & agerentur. Rem non obscure significat vetus hoc epigramma De Tabula:

Discolor ancipiti sub jactu calculus ad-
stat,

Decertantque simul candidus, atque
rubens.

Et quamvis parili scriptorum tramite cur-
rant,

Is rapiet palmam, quem bona fata
juvant.

Vbi tamen non ita a sorte successus omnis expectandus erat, ut non plurimam in eo

P

par-

partem sibi ars vindicaret; cuius, si minus aliud, id quidem certe erat, adversos illius casus emendare atque mollire. Hoc indicavit Terentius Adelph. IV. 7. cum ait:

Ita vita est hominum, quasi cum ludas tesseris:

Si illud, quod maxime opus est, jactus non cadit,

Illud, quod cecidit forte, id arte ut corrigas.

Peculiare porro huic ludo fuit, ut si cui calculum dedisset, id est e sua cellula movisse doleret, illum permittente collusore reduceret. Hinc Cicero apud Nonium II. 781. *Itaque, inquit, sibi concedo, quod in duodecim scriptis solemus, ut CALCULUM REDUCAS, si te alicujus DATI poenitet.*

Totius autem hujusce lusum quaenam omnino ratio fuerit, atque unde tandem absoluta existeret victoria, exploratum ad id temporis non est.

§. II.

De Talis, & Tesseris.

Vniversos ludos, quorum eventus forti non arti commissus videatur, unico *Aleas* (101) no-

(101) Hanc vocem a Graeco ἀλλὰ σθαι (*vogari, incertumque esse*) deductam credit Vossius. Nam quod

de Alea milite dicitur, qui in bello Trojano hujus ludorum generis inventor fuerit, sunt merae nugae. A pri-

nomine comprehendi nemo ignorat. Ejusmodi fuere veteribus **TALI**, & **TESSERAE**.

I. Nos primum **TALOS** (quos Graeci dixerunt *Ἀστράλαγος*) in medium allaturi, in ipso statim ingressu paucis rem illam expediemus, quae plurium scriptorum animos exagitavit, quot scilicet latera tum **Talis**, tum **Tesseris** sint assignanda. Itaque cum iis, qui accuratius hac in parte intuiti antiquitatem sunt, asserimus senis quidem **Talos** praeditos fuisse lateribus, at ex horum numero quatuor tantum ad ludi usum pertinuisse, quibus nimirum illi, cum jaciebantur, solebant insistere, & quae propterea sola suas numerorum notas praese ferebant. Reliqua enim duo ita erant incurva, ut vix ipsis talus stare posset, eaque de causa essent lusui inutilia. Nihil vero est, quod quisquam eam in **Talis** formam demiretur, cum hi non alii fuerint, quam *osculæ* (eodem a Latinis designata nomine) ex animalium bisulcorum pedibus extracta, atque in id figurae genus per naturam ipsam conficta. Et licet deinde ex ebore quoque lusorii tali confici coepti sint, a consueta tamen forma discessum non est.

Jam in quatuor illis, quae indicavimus, talorum lateribus expressa sive per numerorum figuras, sive per puncta erant *Vnum*, *Tria*,
 P 2 Qua-

A primigenia interim *aleae* notione intelligas licet, quam recte pro *discrimine* adhibitum id vocabulum aliquando fit. Hoc pacto apud Horatium II.

Od. 1.
Periculosae plenum o-
pus Aleae.
 & apud Columellam in
 praef. Lib. I. *Maris*, &
negotiationis Aleae.

Quatuor, Sex. E quorum variis in lusione aspectibus, quinque & triginta diversi talorum jactus sive casus (etenim quatuor talis ludabatur) exsistebant. His suas singulis Graeci nomenclaturas accommodarunt: quarum tamen paucae non tam universam talorum faciem, quam singularem numerum aliquem (ut morliquet) significabant. Inter eas celeberrimae omnium fuere Α'φροδίτης, & Κίων, & inde apud Latinos *Venus*, & *Canis*: quarum illa prae reliquis felicissimum, hic infauitissimum jactum indicabat. Hinc Propertius IV. 9. cecinit:

Me quoque per talos VENEREM quaerente secundos,

Semper damnosi subsiluisse CANES.

Fuit autem *Venus* is jactus, quo quatuor tali diversam omnes speciem objiciebant. Declarat id Martialis XIV. 14.

Cum steterit nullus vultu tibi talus eodem,

Munera me dices magna dedisse tibi.

Vocabulum vero *Canis* non quidem omnium simul talorum aspectum, sed (quod constat ex Polluce IX. 7.) Vnitatem talo consignatam denotabat, quae cum se ostenderet (modo reliquorum talorum aspectus non ita omnes diversi essent, ut *Venerem* facerent) aleatori aes veluti mordendo abripiebat. Itaque Augustus apud Suetonium in ejus vita 71. sic refert: *Inter caenam lusimus γερωντικῶς* (102) &

heri,

(102) *Seniliter, i. e. uti facere solent senes,*

uivis

heri, & hodie. Talis enim jactatis, ut quisque CANEM, aut Senionem miserat, in singulos talos singulos denarios in medium conferebat; quos tollebat omnes, qui Venerem jecerat. Qua ipsa de causa qui vulgo Canis appellabatur, dictum etiam aliquando fuit Vulturius; ut a Plauto Curc. II. 3.

..... *Jacit VULTURIOS quatuor; Talos arripio, invoco almam meam nutrice[m] Herem,*

Jacto Basilicum (103).

Ex allato interim Suetonii loco apparet, in eo ludi genere, de quo ibi narratur, *Senionem* (quem Graeci dixere $\chi\omega\nu$) fuisse exitialem. Ceterum is ipse plerumque secundus erat, uti testatur Persius Sat. III.

..... *Quid DEXTER SENIO FERRET,*

Scire erat in voto, dammosa Canicula quantum

Raderet.

P 3

Ita-

nius oblectationis causa, ludo non multum studii postulante. Huc etiam illud adde, reapse talorum ludum maxime senum proprium fuisse habitum. Quare Cicero de Senest. 16. inquit: *Habeant igitur alii sibi arma, sibi equos, sibi hastas . . . nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquunt, & tesseras.*

Id autem non ita accipiendum est, quasi non & ad pueros peculiari quadam ratione ludus talarius

pertinuerit. Cui rei comprobandae, ubi cetera desint, satis erunt *Astragalizontes*, quos memorat Plinius II. 8. scilicet pueri *talis ludentes* a Poly-cleto facti. Vbi obiter observa, *astragalos* ipsissimos fuisse talos.

(103) *Jactus basilicus*, scil. *regius*, idem fuit ac *Venus*, ita praecipue dictus, quod per eum Rex seu Magister convivii crearetur. De hac re fusius in de Conviviis agetur.

Itaque per Senionem aliquid e cumalo, qui in medio erat, tolli solebat. Quod si vero Senio simul & Canis exsiluisset, tunc alter alterum compensabat, ut nihil nec lucri, nec detrimenti fieret. Quoniam igitur non valebat Senio, si eodem tempore Canis se obtulisset, hinc enatum est Graecis proverbium: *χῖος παρὰ σῆος χῶρον ἐκ τῆς λέγειν*. *Canis adstans Senionem haud sinit loqui*; de iis dictum, qui cum inferiores longe essent, majores tamen contingerent compescerentque.

II. Quod porro ad TESSERAS attinet, pro explorato primum habendum est, hanc eis appellationem a Graeco *τέσσαρες* (*quatuor*) accessitam fuisse, non quod quaterna haberent latera, cum senis essent praeditae, sed quod omni ex parte essent quadratae. Ex quo ipso fuit, ut a Graecis vocarentur *Κύβοι* (*Cubi*); quandoquidem hoc figurae genus tale est, ut a cunctis lateribus formam quadratam habeat.

Cum igitur sex essent Tesserarum latera, quibus eae singulis possent consistere, undique aliquem numerum exhibebant: quare qui duo aberant a talis Binarius & Quinarius, eisdem inerant. Id etiam discriminis inter talorum & tesserarum ludos intercessit, quod hae non, ut illi, quaternae, sed priscis quidem temporibus plerumque ternae, sequiore dein aevo binae, postremo iterum ternae fuerint adhibitae. Ternarium hunc tesserarum numerum satis ostendit Graecum illud effatum, quod lusoribus frequens erat in ore: *ἢ τρεῖς ἕξ, ἢ τρεῖς κύβοι*, *aut ter sex, aut tria puncta* (ita enim heic est accipienda vox *κύβος*); per quod illi ja-
8i

Etiantes tesseras petebant sibi aut prosperissimum, aut infelicissimum iactum; quasi dicerent, *aut omnia, aut nihil*. Aetate vero sua Martialis duas tantum ob oculos ponit XIV. epigrammate 15. cuius lemma est *Tabula lusoria*:

Haec mihi bisseño numeratus Tessera punito.

At recentiores rursus auctores trinas sua memoria usurpatas ferunt.

Interea ex Graecanico illo, quod modo retulimus, aleatorum carmine recte intelligitur, quodnam sollemne fuerit tesserarii ludi genus, illud nimirum ipsum, cuius meminit Pollux VII. cap. ult. vocatum Graecis Πλεισσοβολύνδα, in eo totum positum, ut qui *plura jaceret punito*, victor abiret.

HABES IAM, quidquid de unaquaque separatim tum Talorum, tum Tesserarum lusione dicendum erat. Accipe nunc reliquam unum, quod ad utramque pariter pertinuit.

Vt in iactandis sive talis, sive tesseris fraus quaelibet procul abesset, vasculum quoddam tereti forma vel corneum, vel buxeum adhiberi solebat; in quod coniecti tali, tesseraeve, atque hac illac agitati, demum in *Alveum* (104)

P 4

emit-

(104) Inde merito tabula aleatoria *Alveus* appellata creditur, quod quandam cum alveo fluminis similitudinem haberet; quippe cum sicut is ripis definitur, ita illa circumducto labro concluderetur.

Memorat eum Plinius XXXVII. 2. cum tradit Pompejum triumpho de Asia acto inter alia transtulisse *ALVEVM* cum *tesservis LVSORIVM* e gemmis *duabus*, *latum pedes tres*, *longum pedes quatuor*.

Et-

emittebantur. Hujus generis vas appellatum *Fritillus*, & *Orca* fuit. Quare Martialis IV. 14. inquit:

*Dum blanda vagus alex December
Incertis sonat hinc & hinc Fritillis.*

A Fritillo nihil quidquam discrepasse *Pyrgum* (cui a turrita figura factum nomen est) nonnulli existimant. Alii vero ita alterum ab altero distinguunt, ut is non quidem in manum sumeretur, sed in alveo ipso stabilis consisteret, tum etiam superne apertus, & intus continenti graduum serie instructus, in imo foramen haberet, per quod tali, aut tesserae, e superiori parte dejecti gradatim saliendo in tabulam devolverentur. Huic certe sententiae favere quam maxime videtur Horatianum illud II. Sat. 7.

..... *Postquam illi justa chiragra
Contudit articulos, qui pro se tolleret, at-
que
Mitteret in Pyrgum talos, mercede diurna
Conductum pavit.*

Ipsa porro *Pyrgus* nuncupatus voce plane Latina fuit *Turricula*.

Postremo etiam advertere haud pigeat, jactum ipsum sive talorum, sive tesserarum, *Bolam* Latinis a Graeco βάλλω (*jacio*) fuisse non raro nuncupatum. Hac notione apud Plautum *Curc. V. 2.*

... *Quid*

Eadem tabula *Forum aleatorium* dicta occurrit. Ita apud Suetonium in vita Augusti 71. *Lusimus* per omnes dies, *FORUM-que ALEATORIVM* calsecimus.

..... *Quid ais bone vir? audeo
Si vis tribus Bolis vel in chlamydem.*

§. III.

De Pila :

Aliud ludi genus veteribus **PILA** praebuit ;
eaque quadruplex, **TRIGON**, **PAGANICA**, **FOL-
LIS**, **HARPASTVM**. Vniversim autem ejusmo-
di lusiones uno dictae vocabulo fuere *Sphaero-
machia* ; qua ratione qui ipsis dabant operam,
Sphaeristae.

I. **TRIGON**, qui & aliquando simpliciter
Pila appellatus, inde nomen desumpsisse credi-
tur, quod a tribus collusoribus in trianguli for-
mam dispositis modo huc, modo illuc agere-
tur. In eo excipiendo repellendoque peculiare
id erat, ut, ne unquam concideret (in quo
maxime ejus ludi ars fuisse posita videtur)
modo dextra, modo sinistra manus adhiberetur.
Ita morem hunc significavit Martialis XII.82.

*Captabit tepidum dextra, laevaue Trigo-
nem.*

Materiam hujus pilae, perinde ac reliqua-
rum, pellem fuisse, non est quod in dubium
revocetur. Faturam vero, quae non una o-
mnibus, e pilo huic paratam aliquis censuit.
Certe quidem ejusmodi re inferciri debuit,
unde major, quam e pluma, firmitudo exsi-
steret, cum eam aliis duriozem fuisse constet.

II. **PAGANICA** a pagis, ubi potissimum a-
gitata, nomenclaturam traxit. E pelle autem
seri, & pluma inferciri solitam non ambigitur.

III. FOLLIS ex aluta erat vento repletus; ut propterea multo ad impellendum robore opus non esset. Hinc ab eodem poeta XIV. 45. Follis ipse sic loquens inducitur:

Ite procul juvenes, mitis mihi convenit aetas:

Folle decet pueros ludere, Folle senes.

IAM AD tria haec simul pilae genera pertinere locutiones illae *datatim*, & *expulsum ludere*; quae summam ludi rationem in mittenda remittendaque pila locatam significabant. Qua etiam de causa qui his ludis operam impendebant, vicissim & *Datores*, & *Factores* sunt nuncupati; quippe qui tum pilam reddendam *darent*, tum veluti propositam rem (i. e. pilae ipsius redditionem) *facerent*. Haec nomen explicatio magis arridet.

IV. HARPASTUM e corio confectum ἀπὸ τῆ ἀρπάξεν (a rapiendo) id appellationis hausit. In eo enim hujus exiguae pilae lusio tota fuisse fertur, ut divisis hinc & illinc ludentium partibus, altera extra alterius definitos limites illam projicere conlitteretur. Hinc jactato harpasto (scilicet per humum celerrime rotato) plures ex utraque factione illud arripere contendebant, atque ad alios suae partis socios adversariorum finibus propiores transmittere, ut ab his exceptum ultra constitutas metas promitteretur. Ab hac ludi ratione est illud Martialis IV. 19.

Sive Harpasta manu pulverulenta rapis.

§. IV.

*De Turbine, & Trocho,
paucisque aliis ludorum generibus:*

Fuere, qui duo haec puerilium ludorum genera TURBINEM, atque TROCHVM unum idemque fuisse opinati sunt. At multo tamen rectius alii plurimum inter eos discrimen anti-quitate duce constituerunt.

I. ERAT TURBO instrumentum ligneum in-imo acutum, inque summo latum, quod a pueris in gyrum flagello agebatur. Tota ejusmodi lusio graphice descripta est his Maronis versibus VII. 378.

*Ceu quondam torto volitans sub verbere
Turbo,*

*Quem pueri magno in gyro vacua atria
circum*

*Intenti ludo exercent; ille actus habens
Curvatis fertur spatiis.*

Quod verò e buxo plerumque fieret, hinc fuit, ut interdum unico *Buxi* nomine indicaretur. Hoc pacto apud Persium III.

*Neu quis callidior Buxum torquere fla-
gello.*

II. A Turbine diversissimus existit TROCHVS: qui ingens circulus ex aere fuit, omnino canthi instar. Ex quo Martialis XIV. 168. inquit:

*Inducenda rota est: das nobis utile mu-
bus:*

P 6

Iste

*Iste Trochus pueris, at mihi Canthus
erit.*

Eo ita mos erat ludere, ut multa vi in longum propelleretur, quo diu decurreret versabundus. Quare unus, pluresve in ipsum annuli immitri solebant, non modo ad quoddam aurium oblectamentum, sed in primis etiam ut eorum crepitu praemonita multitudo via decederet; prout significavit idem poeta XIV. 167.

Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur ?

Cedat ut argutis obviam turba Trochis.

Reliquum nunc est, ut his duabus lusionibus tres alias attexamus: quas utpote notissimas levius ceteris attingere contenti erimus.

III. **LUDERE PAR IMPAR** id genus erat, quo alter ludentium talis, fabis, nucibus, aut amygdalis manu conclusis alterum interrogabat, paria, an imparia pugno contineret. Si is divinasset, ea ipsa lucrabatur; sin minus, tantundem exsolvebat.

IV. **MICARE DIGITIS** in eo vertebatur, ut collusores porrigendis digitis rediturum inde numerum augurarentur. Natum ex eo proverbium declarat Tullius III. Off. 19. *Cum fidem, inquit, alicujus, bonitatemque laudant, DIGNVM esse dicunt, QVICVM IN TENEBRIS MICES.*

V. Ultimus jam ex his ludis sit ille nobis, quem profert Macrobius I. Satur. 7. ubi postquam narravit, pecuniam ita olim fuisse signatam, ut ex altera parte caput Jani, ex al-

altera Saturni navim (qua is in Italiam ad-
 vectus) exhiberet, tum subdit: *Aes ita fuis-
 se signatum, hodieque intelligitur in aleae lusu;*
*cum pueri denarios in sublime jaectantes, CA-
 PITA, aut NAVIM, lusu teste vetustatis,*
exclamant.

C A P V T XIV.

De re Vehiculari.

V Niversis aliis propositis adhuc Romanæ
 antiquitatis partibus posthabenda nullo
 pacto Vehicularis res est, quippe quae non
 minorem scitu dignarum rerum segetem prae-
 beat: quod sane ex ipsa ejus tractatione pa-
 tebit.

§. I.

*De singulis
 Vehiculorum partibus.*

Antequam ad ipsa Vehiculorum genera si-
 gillatim inspicienda veniamus, operae pretium
 erit, nonnulla, quae ad eadem generatim
 spectant, expedire, ac primum de variis eo-
 rum partibus verba facere.

Axis stipes erat, circum quem verteban-
 tur

tur rotæ. Ejus capitibus ferro muniti solitis, atque ex utraque parte prominentibus infigebantur clavi, qui rotas cohiberent, quique Latinis appellati *obices*. Unum autem axem habebant currus, qui duabus utebantur rotis; at qui quatuor rotis insistebant, duos, qui discriminis ergo *primus*, & *secundus* dicti sunt.

ROTÆ duplicis fuere generis, aliae e solido ligno, *Tympana* nuncupatae, quae vetus mos; perinde ac praefens, plaustris attribuit; aliae instructae *radiis*, qui pro rotæ magnitudine plures paucioresve a *modiolo* ad *orbem* protendebantur. Ipsum rotæ orbem, quem *curvaturam* quoque dictam invenies, ferreus undique circulus obarmabat vocatus *canthus*.

Vbi locabantur, qui veherentur, pars ea dicta est *CAPSUS*. Qui nec omnium vehiculorum fuit, nec una semper eademque forma; quippe cum & in quadratam, & in rotundam, & in semitotundam figuram compingi soleret. Erat vero plerumque e tabulis compactus: at in aliquo vehiculorum genere, ut suo loco videbitur, e virgultis intextus.

Ante capsum Sedes erat constituta aurigae, eaque plurimis in vehiculis, praecipue vero in itinerariis ac bellicis. Hinc a Phaedro III. 7. sic loquens mula inducitur:

*Sed istum timeo, SELLA qui PRIMA
SEDENS*

Jugum flagello temperat lento meum.

Et apud Curtium IV. 15. *Auriga Darii, qui ANTE IPSVM SEDENS equos regebat, hasta transfixus est*. Verum hac de re §. sequenti in fine redibit mentio.

E me-

E medio axē prominebat TEMO , pars
universi currus moderatrix.

Summo temoni religabatur IUGVM, li-
gneum ferme, aliquando ferreum aeneumve.
Solebant in eo cujuscumque animantis, in primis-
que anserculi, imagines ornamenti gratia con-
fingi. Neque ejusmodi modo, sed alias quoque
effigies illic fuisse exhibitae exempla docent. Ita
Curtius III. 3. de Darii vehiculo haec refert:
*Distinguebant internitentes gemmae jugum ,
ex quo eminebant duo aurea simulacra cubita-
lia, quorum alterum Nini, alterum Beli gere-
bat effigiem. Ex quo percipias licet, quare
interdum Latinis caelata juga dicere placuerit.*

§. II.

De animalibus ad vehicula jungi solitis ; deque variis ea jungendi regendique rationibus.

I. Cum non unum animalium genus vehi-
culis alligare mos fuerit, inter reliqua primi
fuisse creduntur Boves; de quorum hac in re
praestito munere sat multa exstant veterum
testimonia. In idem deinde ministerium ad-
vocati sunt Asini, quippe qui, ut observavit
Columella VII. 1. non solum *dorso* per cli-
tellas, sed & *collo* (vehiculum trahendo)
vehere commode queant: unde est, ut praeter
clitellarios, etiam *plostarios* asinos prodat anti-
qui-

quitas. Saepius tamen, quam asini, suas ad id ipsum partes obiere Muli, nec modo ad privatorum, sed ad virorum quoque principum, necnon ad regum imperatorumque passim trahendos currus: qua de causa *Mularum caru- cariarum* occurrit facta mentio apud Vlpianum l. 38. D. de Edicto aedil. Denique omnium ultimi ad hoc officium arcessiti censentur Equi; quos tamen non ultimum inter cetera jugalia iumenta obtinuisse locum comperit est.

Atque haec quidem recensita animantia communi ferme instituto adjuncta curribus fuere. Interdum vero, atque aliquibus in locis ferae etiam ad pompam luxumque tali officio sunt mancipatae. Id factitatum apud Indos fuisse de Camelis, testis est Strabo XV. quod deinde imitati sunt & Ptolemaeus Philadelphus in pompa ab Athenaeo V. enarrata, & ex Romanis Imperatoribus Nero, & Helioabalus, referentibus Suetonio II. & Lampridio 23. Idem iudicium esto de Elephantis, quos jamdiu ab Indiae regibus, tum ab aliis ad vehicula adhibitos, Roma etiam sub triumphantium curribus, atque sub Augustorum Augustarumque carpentis in circensi pompa spectavit. Quod vero valdius mirere, Leones quoque vehiculare jugum subire iussi aliquando sunt; id quod Romana in urbe M. Antonium primum praestitisse auctor est Plinius VIII. 16. Praeter hos autem, a Pardijs etiam, Tigribus, Ursis, Apris tractos nonnunquam fuisse currus, legere dabitur. Adducendis scriptorum auctoritatibus, ut in re non maximi momenti, supersedemus. II.

II. Quod ad jungendi rationem attinet, de eà sententiam, quam protulit, mirificeque firmavit Schefferus in de re Vehicul. I. 12. sequi optimum videtur. Ipsa sic habet. In bigis duo animantes jugo aequa fronte, intermedio temone, subdebantur. In quadrigis vero duo erant temones, quorum alter alterius capiti aptatus, ut propterea Isidorus eos *perpetuos* appellet: iis autem singulis bina animalia jungebantur, ita ut altera ante altera incederent. Id ipsum fiebat, cum plura duobus jumentorum paria opus erant, ut cum iis temonum numerus aequaretur. Vnde natum, ut quosdam currus *διπρῦμος*, *τριπρῦμος*, *τετραπρῦμος* (*duobus*, *tribus*, *quatuor temonibus ornatos*) Graecia nuncupaverit (105).

At si tria tantum essent animantia, quae currum traherent; tunc sub jugum missis duobus, tertium fune alligatum anteibat.

Verum tota haec versa in aliam ratio est. Etenim per consecutum tempus si quidem tribus animantibus jungendum vehiculum esset, duo subibant jugum, tertius fune ad dexteram aequa fronte annectebatur, quem a re ipsa *funalem* dici placuit. Quod si quatuor adhiberentur, duo item jugales erant, reliqui duo funales ad dexteram sinistramque adjecti: sicque deinceps factum, quicumque esset eorum numerus.

At non ita, tamen nova hac inventa consuetudine

(105) Xenophonti V. Paed. dicitur Abradatis currus *τετραπρῦμος* εἶναι ἰκτινῶν ὀκτώ. instructus quatuor temonibus, & equis

ὀκτώ. Ibidem currus Cyri *ἑξαπρῦμος*, octo temonibus munitus; qui dein *ὀκτώ ζεύγῃσι βοῶν*, octo jugis bovum traheretur.

tudine, veterem illam sublatam fuisse credendum est, ut penitus interierit. Mansit namque adhuc in vehiculis tum onerariis; tum ad itinera comparatis, ut non male elicitur e scriptorum auctoritatibus, quas huc non vacat afferre, & clarius patebit infra §. 5. ubi de Rheda. De his tamen vehiculorum generibus illud praeterea juverit hoc loco attexere, obtinuisse alicubi, ut quae eisdem inservirent jumenta, singula per longam seriem disponerentur. Hinc in proclivi est noscere, quid sibi voluerit Claudianus, ubi epigrammate de mulabus Gallicis *essedae* adjunctis cecinit:

Quamvis QVAEQVE SIBI longis dis-
scurrat habenis,

ET PATEANT duro LIBERA
COLLA JVGQ,

Ceu constricta tamen servit, patiensque la-
borum

Barbaricos docili concipit aure sonos.

Absentis longisqua valent praecepta ma-
gistri,

Frenorumque vicem lingua virilis agit.

III. De jumentorum regimine aliquid dicturi, instrumenta huic usui mancipata promemus.

Illorum ora, ut hodie, temperabant FRENII; quorum quae pars ori indebatur, appellata *Orea*. Praeter consuetos autem fuerunt etiam *Freni lupati*, lupinorum dentium instar asperati, atque ad feroces equos in officio continendos adhibiti. De his Virgilius III. Georg. 207.

..... *Prensique negabunt*

Ver-

*Verbera lenta pati , & duris parere LV.
PATIS.*

Et Ovidius IV. Trist. 6.

. *Duros accipit ore LVPOS.*

Nec solum lupato cohiberi impotens equus, sed *Camo* etiam solebat; qui nimirum circulus ex aspero ferro fuit, ori naribusque religatus. Hujus mentio fit Ps. XXXI. v. 12. ubi ex vulgata habetur: *In camo & freno mallas eorum constringe* (106).

Vt vero frenum immissum ori inhaereret, loris circa caput auresque, quo plane pacto etiam nunc fit, revinciebatur. *Aureas* appellavit Latium ejusmodi loramenta, quae praeter aures irent.

De habenis porro, quibus ad frenos alligatis jumenta regebantur, nihil notari dignius est, quam locutiones illae, quae varium illarum moderamen designavere veteres. Etenim *ducere*, aut *retro tendere habenas*, vel *inhibere frenos* dictum fuit, cum eas aurigae attraherent; contra vero cum remitterent, *frenos*, vel *habenae dare*, *immittere*, *effundere*, *laxare*: at
cum

(106) Ab indicato *Cami* genere distinguendum est aliud, quod e ferro pariter, ac cribri instar confectum, ori mordacium equorum circumponebatur, quo scilicet moribus impetere, non autem respirare prohiberentur. Res constat ex Polluce, & ex Xenophonte in De re equestri.

Huic autem *camo* simile quid habuit *Fiscella*, quae e viminibus aut funiculis in cratis modum intexta bovum ori apponi solebat ea de causa, quam sic paucis declarat Cato de R. R. 54. *Fiscellas habere oportet, ne herbas sectentur boves, cum arant.*

cum concitandi causa habenas concuterent, frenos concutere, quaterere habenas, terga habenis laceffere, & si quid aliud ejusmodi.

Ad concitandum autem non hac solum habenarum concussione usi sunt, sed multo magis aut *stimulo*, pertica scilicet acuminata, ferreove macrone munita; aut *flagello* seu *scutica*, virga uno pluribusve loris armata, quibus extremis etiam solum fuit aptari ferrum ad calcaris instar aculeatum.

Vnum postremo de auriga scire proderit; cum vel in sua sella, ubi hanc vehicula haberent, confedissee; vel, quod in urbanis praesertim vehiculis usu venit, juxta jumenta incessisse. Hinc Livius I. 48. postquam retulit Tulliae carpentum ad locum, ubi patris corpus jacebat exanime, pervenisse: *RESTITIT*, inquit, *pavidus*, atque *inhibuit frenos is, qui jumenta agebat*. Sed praeterea existans adhuc ad hunc morem ostendendum vetustae monumenta.

§. III.

De Curribus.

Varia admodum tum forma, tum usu fuerunt re vehicula. Quibus de causis cum separatim singula inspicienda sint, nos primo Currus ob oculos ponemus: quo vocabulo strictius accepto designati tantummodo sunt *CURRVS MAGISTRATVVM*, *CIRCENSES*, *BELLICI*, & *TRIVMPHALES*.

I. CUR-

I. CURRVS MAGISTRATVVM (nempe curulium) is erat, cui loco capsi sella curulis imponebatur, at eo sane pacto, ut inde facile revelli posset, quippe quae magistratum, ubi is esset suae dignitatis insignibus usus, sequi deberet. Currum ipsum fuisse birotum, haud contemnenda opinio est, cum ceteri currus omnes fuerint huiusmodi.

II. Ita plane CURRVS CIRCENSES duabus nitebantur rotis; inter quas eminebat quaedam veluti sella in hemicycli formam exstructa, & ab averfa parte, qua ascensus erat, aperta: ibique agitator stans regebat habenas. Persaepe tamen hi currus, pro animalium trahentium numero *Bigarum*, *Trigarum*, & *Quadrigarum* nomine significantur: quandoquidem haec tria genera, perinde atque in bellis (unde haec ratio ducta) adhibita in ludis fuere; nisi quod haec Quadrigae, secus ac in militia, longe ceteris crebriores exstiterunt: ut propterea *Quadrigarum certamina* pro curulibus, cuiusmodi haec tandem essent, dici mos fuerit. Praeter hos autem currus etiam *Sejuges*, & quidem in honorem Jovis, cucurrisse (sicut Quadrigae Soli, Bigae autem Lunae currebant) per Isidorum fit fides.

III. In praeliis non solum Bigas, sed Trigas etiam, atque Quadrigas fuisse usurpatis & modo a nobis indicatum est, & sexcentena veterum exempla demonstrant. Id autem ludicos inter & militares currus discrimen fuit, quod illos solus conscenderet aurigator; hos vero (si modo falcatos excipias) auriga simul, qui jugales moderaretur, & praeliator, qui arma tractaret.

Ex

Ex his curribus bellicis celeberrimi faere, qui *falcatorum* cognomine sunt vocati: quibus a vetustissimis usque temporibus usos Orientis populos fuisse constat e sacrarum Literarum auctoritate Judic. I. & IV. sed vero etiam e frequenti profanorum scriptorum testimonio. Et si autem eorundem ratio pro diversarum gentium arbitrio aliquantulum variata sit, in eo tamen nunquam non sibi constitit, ut falcibus (unde nomen) obarmati ita essent, ut hostilem aciem perumpentes everterent uno tempore trucidarentque. Eos jam pridem apud Persas in usu positos, in eam postea formam restituit Cyrus (prout traditur a Xenophonte Cyropaed. VI.) ut axis ferme totus instructus esset falcibus, quarum duae hinc & illinc a lateribus extra rotas prominere, aliae in ipso axis stipite infixae mucronem deorsum flecterent: tum vero capsus ad turris instar rotundus & undelibet clausus unicum ad regendos equos aurigam ferro totum, praeter oculos, obiectum acciperet. Atque id falcatorum curruum genus fuit, quod ex Cyri instituto Persis adhibitum. Sed & si aliud intueri curae sit, habes in historia Livii XXXVII. 41. ubi de falcatis Antiochi quadrigis sic narratur: *Armatae in hunc maxime modum erant. Cuspides circa remonem ab jugo decem cubita exstantes velut cornua habebant; quibus quidquid obviam daretur, transfigerent: & in extremis jugis binae circa eminebant falces: altera aequata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut quidquid ab latere objiceretur, absunderet: haec, ut prolapsos subeuntesque con-*
tin-

tingeret. Item ab axibus rotarum utrinque binarum eodem modo diversae deligabantur falces.

Falcatis quoque curribus usos Gallos & Britannos significat Pomponius Mela III. 6. per haec verba: *Dimicant (Britanni) & bigis, & curribus, Gallice armati: covinas vocant, quorum falcatis axibus utuntur* (107).

IV. Quadrigis porro sicut apud Graecos Olympionicae, aliique similes victores in suas patrias (disiecta etiam murorum parte) triumphantes invehî solebant, ita eisdem Romani duces relata ab hoste victoria in urbem triumphum agentes ingrediebantur. Itaque CURRUS TRIUMPHALES non unquam Romanis alii fuerunt, quam Quadrigae. At harum tamen quadrigarum fuit singulari forma capsus, tanquam turricula rotunda & circumclusa: quo dabatur ingressus per januam, quae dein ipsa occludebatur. In eo imperator stans regebat equos.

Iisdem curribus peculiare erat, ut auro obli-

ne-

(107) Non semper in bellis Covinum falcibus fuisse armatum, pro certo habetur. Ita namque non raro is aliorum militarium curruum more adhibebatur, ut inde covinarius praeliaretur.

Ad pacem vero quoque, in Romana etiam urbe sub Augustis, pertinuit, & ferme ad amoemitatem captandam usurpatus. Hujus autem hoc in genere ea ratio fuit, ut, nullo

auriga, idem, qui vehabatur, equos moderaretur. Hinc apud Martialem XII. 24.

O jucunda, covine, solitudo!

De forma porro id unum notandum suppetit, tectum eum non immerito credi fuisse, cum *instratum* vocet Lucanus I. cum inquit:

Es docilis vector constrati Belgae covini.

nerentur: qui amplius Principum aetate laminis aureis obducti, & sigillis interdum eburneis exornati.

De equis albis ad illos adhibitis dubium non est. Prima origo fuit a Camillo. (Liv. V. 23.)

§. IV.

De Carpentis, Pilentis, & Carruca.

Non immerito tria haec vehicula **CARPENTVM**, **PILENTVM**, & **CARRUCA** per nos conjunctim in medium afferuntur, cum quid simile inter se ex eo habuerint, quod omnia, secus ac alia, contexta fuerint.

I. **CARPENTVM** proprie sumptum, cum ad alia translatum id nomen sit (108), mulierum illustriorum fuit. Apparet certe ex Livii narratione I. 48. illud antiquitus Romae a reginis usurpatum. Sed & exstat apud eundem historicum V. 25. senatus consultum, quo univcrse ipsum matronis tributum est: sic enim ibi narratur: *Grata ea res, ut quae maxime senatui unquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilento ad sacraludosque, carpentis festo profestoque uterentur.* Etsi vero hoc institutum abrogatum deinde fuit

(108) Certe quidem *Carpentis* appellatio adhibita tum Sarraco fuit, ut ab Ammiano Marcell. XXXI. 2. tum Essedae, ut a Floro

III. 10. tum Rhedae, ut Lib. VIII. C. Theod. I. 18. Postremo *Carpentum stercoreis* legitur apud Palladium X. 1.

fuit per legem Oppiam alterius belli Punici aetate latam, ut constat ex iis, quae idem scriptor XXXIV. 1. refert; vigesimo tamen post anno restitutum iterum est, eodem teste ibid. 8.

Ejus vehiculi hae fuerunt peculiare notae. E superiore parte rectum concamerato opere fuit; ut propterea illud ipsum fuisse putetur, quod *arcuatum currum* vocavit Livius I. 21. Ad haec mulabus plurimum jungebatur; unde est, ut *Carpentum mulare* dicatur apud Lampridium in Heliog. 4.

Non ita tamen Carpentum existisse mulierum proprium credi debet, ut non viris etiam aliquando usui fuerit. Nimirum sacerdotes sacra in capitolium ferentes carpento vehebantur (109); in quo, utpote contexto, occulta ea habere (quod oportebat fieri) facile erat. Praeterea quidam magistratus sub Imperatoribus eo usi leguntur, videlicet Praefectus praetorio, & urbis tum Praefectus, tum Vicarius. Quam ob rem a Vopisco in Aurel. 1. *Carpentum judiciale* illud appellatur, quod Praefecti urbis erat, non quod is inde tanquam e tribunali, ut quibusdam doctis viris persuasum fuit, jus diceret, sed quod vehiculum hoc ejus esset, ad quem judicia pertinebant. Notandum vero heic est, amborum horum magistratum carpenta dissimile aliquid a reliquis prae se tulisse: primum enim non duabus, sed quatuor

Q

in-

(109) Indicat clare id Tacitus Annal. XII. per haec verba; *Suum quoque fastigium Agrippina altius*

extollere, carpento capitolium ingredi, qui mos sacerdotibus, & sacris antiquitus concessus.

insistebant rotis : deinde solum sive thronum (sellam scil. quali reges uti consueverant, e solido ligno, arcuata forma) habebant : argento denique erant ornata . Postremo ab ipsis Imperatoribus, sicut apud alias gentes a regibus, carpentum (eadem ferme, ac magistratum, forma, sed ornatiore) fuisse adhibitum pro certo habetur (110).

II. Alterum matronarum vehiculum **PILENTVM** erat . Id non perinde ac carpentum vulgo per urbem, sed tantum ad sacra ludosque fuisse usurpatum, vel ex uno paullo ante allato Livii loco elucet .

Tectum id etiam in carpenti modum fuit . Quatuor vero sustinebatur rotis . Ad haec colore olim veneto, postea rubeo fuisse illitum observavit Servius ad VIII. Aeneid. 667. ubi & scripsit ejusdem capsam pensilem fuisse .

III. **CARRVCA** item quatuor ivisse videtur rotis, iisque non raro ad magnificentiam altioribus . Ea & suo praedita erat tecto, & modo aereis, modo eburneis, vel argenteis, aureisque ornamentis instructa . Mulabus solebat jungi ; ex quo *carrucariae mulae* apud Vlpianum l. 38. D. de Aedil. edict. Aequae virorum, atque mulierum fuit ; ac tum privatorum, tum honestissimorum quorumque .

§. V.

(110) Ammianus XVI. 20. de Constantio : *Insidebas, inquit, auro solus*

ipse carpento, fulgenti claritudine lapidum variorum .

§. V.

*De Vehiculis
ad iter comparatis.*

E reliquis Vehiculorum generibus certa quaedam existiterunt itineribus habendis vel unice, vel maxime destinata; videlicet RHEDA, PETORRITVM, CISIVM, & ESSEDVM.

I. Quod RHEDA (cujus maximus apud Gallos usus) declarato muneri addicta fuerit, ostendit satis, si cetera plura desint, Tullii testimonium pro Mil. 10. ubi de rheda, qua vehebatur Milo, sermo est. Atque ad id quidem non modo suis ipsi rhedis privati utebantur, sed & aliis locandas habebant, quae dictae *meritoriae*. In cursu etiam publico adhibitas Rhedas scimus, *curiales* propterea nuncupatas (111).

Hae autem, quae cursui publico inserviebant, quatuor, quinque, aut etiam, ubi opus foret

Q 2

(111) De cursu publici ratione adnotare haec pauca, non abs re fuerit. Sic igitur habeto.

Iam olim in Romana republica mos viguit, quem tradit Livius XLII. 1. ut *legati*, qui repente aliquo miserentur, *singula jumenta per oppida, iter qua faciendum erat, impera-*

rent. Deinde cum A. V. DLXXVII. C. Postumius consul, prout idem scripserit ibid. narrat, iturus in Campaniam, Praenestinos jumenta sibi ad transvectionem suppeditare coegisset; ex hoc exemplo alii postea magistratus jus similitum in socios imperiorum sibi arrogarunt, Atque

foret, pluribus jumentorum paribus, iisque binis ordine, trahebantur (112): pro privatorum autem rhedis nullus erat definitus numerus. Iumenta ipsa mulae plerumque fuerunt; quare *rhedariae mulae* occurrunt apud Varronem III. de R. R. 17. sed nec rato equi. Univerſis

Atque id quidem totum prima fuit publici cursus quaedam veluti adumbrata imago.

Tum vero Augustus, quo citius nosceret, quid in quaque provincia gereretur, vehiculis per militares vias dispositis, *cursum ipsum publicum*, sive *vehicularem* omnino instituit. Is autem, licet maxima emolumenta statim attulerit, non minimum tamen tum Italicis, tum provincialibus urbibus incommodavit, quippe cum eum ipsae praestare deberent. Itaque plures sequentibus aetatibus per Imperatores latae leges fuerunt, quibus ejusmodi praestationis onera allevarentur. Nerva quidem Italiam hoc munere penitus exemit, quod testantur ejus nummi hanc praeferentes inscriptionem: **VEHICVLATIONE. ITALIAE REMISSA**. S. C. Id ipsum porro Severus provincialibus indulſit, de quo Principe haec habet Spartianus in ejus vita 14.

Cum se vellet commendare hominibus, vehicularium munus a privatis ad ſe ſeum traduxit.

Verum hoc omne genus non in eodem ſemper ſtatu permanſit, ſed multis ſubinde fuit mutationibus obnoxium; ut mirum non ſit, ſi ſequidre aevo gravati eo ipſo onere provinciales occurrant. Sic in lege Imp. Arcadii, Honorii, & Theodoſii Cod. Theod. de pub. Curſu haec efferuntur: *Comperimus provinciales & pabula & pecuniam pro eorum curſualium ſollemni ratione conferre, & extrinſecus pavaverorum onere praegravari. Provincialium igitur rectores procurent, ne unquam curſus publicus veniat in querelam, & occaſio deceptionis: curicles animalia indobita praestare compellat.* Sed de his haecenus.

(112) L. 8. Cod. Theod. de Curſu publico: *Offe mulae jungantur ad rhedam aeſtivo videlicet tempore, hiemali decem.*

versis autem rhedis, quae quidem apertorum vehiculorum generibus adnumerantur, quatuor suberant rotae. Ipsas inter oneraria quoque vehicula locum habuisse constat (113).

II. Pari prorsus, ac rheda, ratione PETORRITVM & itineribus mancipatum fuit, & quatuor rotis suffultum, & ferme mulabus junctum, &, uti creditur, inopertum, a Gallis praecipue usurpatum.

Eo famuli in primis ac ministri, qui dominos peregre euntēs affectarentur, vehi fuisse soliti dicuntur. Idque indicasse putatur Horatius, cum cecinit I. Sat. 6.

. *Ducentus & unus,*
Et comes alter, uti ne solus rusve, pere-
gre-
Ve exirem: plures calones, atque caballi
Pascendi: ducenda Petorrita.

III. CISIVM e vehiculis birotis erat, celeritati summopere accommodatum; ut propterea ad majorem parandam mobilitatem ejus capsus, qui *ploxemum* vocatus, non e ligno compactus fuerit, sed virgultis intextus. Illud igitur, trium mularum opera trahi asuetum, ad expeditissima itinera praesto erat. Hinc Tullius pro Rosc. Amer. 7. *Decem, inquit, horis nocturnis sex & quinquaginta milia passuum cisis pervolavit.* Ex quo loco il-

Q 3 lud

(113) L. 48. Cod. Theod. de Curs. publ. *Linense, vel amictoria, quibus hactenus onerari rhedae solebant, nec ulterius rhedis, sed angariis, vel navibus diri-*

gantur. Reliquae vero delicatae vestes, sed & lintheamen amictorium, nostrorum usibus necessarium, rhedis, sed mille librarum ponderatione mittantur.

Iud praeterea (quod clarius aliunde (114) habetur) colligi fortasse possit, fuisse *cisia*, perinde ac *rhedas*, conductitia, passimque per vias disposita; siquidem ibi orator tam multa miliaria non *cisio*, sed *cisiis* confecta dicit. Iisdem usi non minimum tabellarii.

IV. Itinerarium quoque vehiculum *ESSEPVUM* erat. Duae eidem rotae, duoque (115) iumenta (quae vel equi, vel mulae) attributa: sella autem (prout nonnulli censent, at nullo satis digno argumento) clausa. Tam porro mulierum, quam virorum fuit, etiam honoratissimorum. Postremo *devehendis oneribus* mancipatum nonnunquam est.

Ceterum hoc vehiculi genus tum apud Belgas primos ejus auctores, tum apud Britannos quam maxime ad bella adhibebatur; & quidem eo artificio, ut, auriga equos perindustrie regente, pugnator interim (quo & hostem invaderet, & seipsum tutaretur) modo per remonem percurreret, modo in iugo insisteret, modo se in currum citissime reciperet. Legere id totum licet apud Caesarem

IV.

(114) Satis aperte rem hanc declarant verba *Vlpiani* l. 13. *D. Locati. Item quaeritur, si cisiarius, id est carrucarius, dum ceteros transire contendit, cisiis evertit, & servum quassavit, vel occidit* (qua actione conveniri queat); *puro EX LOCATO in eum esse actionem*. Vbi etiam illud animadvertendum se

offert, quod servi potissimum mentio fiat, nimirum quia *cisia* usurpabantur praecipue a tabellariis, qui plerumque servi.

(115) Effedo plura animalia longo ordine alligare, pro eo ac literis proditum est, non vulgare fuit, sed alicujus regionis peculiare. Vide, quae supra observata sunt p. 354.

IV. Bell. Gall. 33. Hinc datur intelligi, eecur Cicero ad Trebatium, qui cum Caesare in Britannia bellum gerente erat, sic per jocum loquatur VII. Fam. 6. *Tu, qui ceteris cavere didicisti, in Britannia ne ab Eshedariis decipiaris, caveto.* Iam vero, ut ne id omittatur, procul dubio haec militaria effeda fuerunt aperta.

§. VI.

De Vehiculis onerariis.

Quae non aliud potissimum, quam deportandorum onerum obtinere munus, ea quidem sunt **PLAVSTRVM**, **VEHICVLVM**, **ARCERA**, & **CARRVS**.

I. Duabus tantum rotis munire **PLAVSTRVM** sollemne fuit; nam quae pluribus praedita essent, *Plaustra majora* dicebantur, qualia memorat Cato de R. R. 11. Rotae ipsae non radiatae erant, sed e solido ligno, quae *tympana* vocabantur, ut dictum supra est p. 350. Iam inter eas lata sternebatur tabula, vel crates, ad cuius latera (ratione hodiernae vix absumili) rectae aptabantur sudes, ne imposita onera dilaberentur. Idque loculamentum aliquando qua a lateribus, qua superne connectum omnino vel pellibus, vel alia quavis materia fuit.

Trahi consueverunt Plaustra a binis ferme bobus, aliquando etiam a mulis, aut asinis; a qua causa est, ut *Asini plostarum* legantur apud Catonem.

Talium vehiculorum usus ad comportanda onera fuit maximus. Itaque sicut in pace frumentum, vinum, tigna, columnae, aliaque id genus, ita & in bello naves, quae flumina trajici oporteret, convectae per illa sunt. Sed praeterea non infrequens fuit, ut eis rustici homines veherentur. Quin etiam apud Athenienses mos viguit, ut & matronae ad Eleusinia plaustris irent, & e plaustris poetae in sacris Bacchi carmina recitarent.

II. A Plastro ad VEHICVLVM, tanquam a genere ad speciem, descendimus; quandoquidem id, ubi a communi ad strictiorem devenis notionem, non aliud fuit, quam parva *Veha* sive *Veja*, quo nomine appellatum fuisse Oscis plaustrum testatur Festus. Itaque Vehiculum idem plane fuit, ac quod alias dictum Latinis est *Plustellum*. Et sane, quod ad formam attinet, nulla alia re a plastro discrepavit nisi ea una, quam illico adjiciemus.

Ejus igitur peculiare hoc fuit, quod impositum haberet vas viminibus contextum, in quod quaecunque transferenda forent, conjicerentur. Ex quo ipso nomen ei factum creditur videtur Varro, cum haec efferat IV. de L. L. 31: *VEHICVLVM, in quo faba aliudve quid vehitur, quod ex VIMINIBVS VIERTVR.*

III. Quod si porro loculamentum illud, quod plastro aptabatur, non vimineum esset, sed e tabulis veluti quaedam arca compactum, tunc plaustrum ipsum per hanc novam speciem alia nomenclatura (ab ipso receptaculo desumpta) *ARCERA* dicebatur. De cujus plastro-

frorum generis instituto Caecilius apud Gellium XX. 1. *Arcera*, inquit, *vocabatur plastrum tectum undique, & munitum, quasi arca quaedam magna vestimentis instrata, qua nimis aegri, aut senes portari cubantes solebant.* Adhaec vero feras venatione captas arcera de-vehi consuevisse, satis apparet e veteri monumento, quod exstat apud Schefferum II. de re Vehicul. 20. Sed & ad alia gestanda fuisse eam accommodatam, non est cur in dubium revocetur.

IV. CARRVS etsi barbararum gentium, maximeque Gallorum Helvetiorumque proprius fuerit, tamen & in Romanis aliquando rebus aliquem sibi locum vindicavit. Fuit ipse vehiculum quatuor rotarum, forma (quod creditur) a plaustris vix absimili. Ad id autem paratus erat, ut in pace onera subvectaret, etiam apud Romanos sequioris aevi, praesertim in cursu publico, ut patet ex l. 47. Cod. Theod. de Curs. publ. (116); in bello vero sarcinas deveheret, id quod exteris nationibus sollemni in more erat.

Atque heic omittendum non est, carros in orbem connexos adhibitos ab iisdem populis pro castrensi vallo fuisse: quod munitionis ge-

Q 5

nus

(116) Ita ibi. *Rhedae mille librarum onus imponi debet, Carro sexcentarum, nec amplius: addito eo, ut aurum ceteraque species largitionales non ad libidinem persecutorum, vel susceptorum; sed aptis oneri ac ponderi*

vehiculis deferantur. Atque hinc factum, ut iustum carri onus, quod sexcentarum librarum aestimatum fuit, *Carrada*, vel *Carrata* diceretur. Ex hoc etiam carros onerandi more vocabulum *Carricatio* ortum habuit.

ius dictum *carrago* fuit. Hoc ipsum porro institutum aetate Principum, sera ea quidem, Romanis etiam castris illatum est. Verum barbari non solum cum considerent, sed etiam ubi aut pugnarent, aut incederent, *carragine* ad rem composita usi aliquando sunt.

§. VII.

De Sella, Cathedra, Lectica, & Basterna.

Postquam de Vehiculis, quae rotarum ope agebantur, sermonem habuimus, ad ea nunc genera veniamus, quae bajulorum humeris, vel jumentorum dorso portari solebant. Ipsa erant SELLA, CATHEDRA, LECTICA, & BASTERNA.

I. SELLA, quae pro sui ratione, *gestatoria*, *portatoria*, & *fertoria* dicta occurrit, triplicis fuit generis; vel omnino aperta, domesticae nihil dispar; vel superne tantum contexta; vel pellibus (qualis ferme apud nos) undique cooperta; quae tamen pelles ita a lateribus, aut ex adversa parte removeri suspendique poterant, ut prospectus pateret: atque haec ad mulieres maxime pertinuit. Erant autem Sellae nonnunquam laxiores, cujusmodi nobiliores homines, non quidem ut binis ibi sessoribus esset locus (quod opinatus est Lipsius ad Tacit. II.) sed ad fastum sibi parabant; nonnunquam vero strictiores, quae *Sellulae* appellatae. Generatim autem cervicali ad reclina-

qua-

mandum caput instrui solebant .

Non solum vero e Sellis pelliceae (quod modo dictum) quaedam fuerunt , sed praeterea & *osseae* , & *eboratae* , & *argentatae* ; quarum simul omnium mentionem facit Lampridius in Heliogab. 4. videlicet vel ossea quadam veluti crusta obductae , vel eburneis argenteisque imagunculis ornatae . At quae *bracteata* vocatur a Sidonio VIII. Ep. 8. ea quidem bracteis aureis convestita fuit .

Gestabantur Sellae a servis , modo binis , modo quaternis , modo etiam senis , non quod reapse tot vel ad maximas quasque opus essent , sed saltus gratia . Ii autem , qui (a lecticarum gestatoribus mutuato nomine) *lecticarii* vocati , ita disponebantur , ut alteri eorum ante , alteri retro immixtis vectibus sellam attollerent succollarentque (117) .

Q 6

Iam

(117) Non persuadet heic Schefferus , qui in de re Vehicul. II. 4. contendit , sellarum gestatores hinc & illinc a lateribus fuisse dispositos , non alia sane de causa , quam quod secus sella ipsa , postquam sublata esset , dici non potuisset (quod frequens scriptoribus) *succollata* , utpote quae collo ac cervice , non modo humeris bajularetur . Verum contra facit , quod etiam lectica *succollabatur* , uti passim veteres loquuntur , & tamen lecticarii partim in

antica , partim in postica parte (quod ipse Schefferus fatetur eodem Lib. cap. seq.) constituebantur . Id autem totum , etiam ubi bajuli ante & post collocentur , bene stare posse apparebit , si credatur extremitates asserum funibus inter se fuisse colligatas , ita ut sublata sella aut lectica , extremi quidem asseres humeris , funes vero intermedii collo infiderent , quemadmodum etiam nunc montanae sellae in aliquibus locis gestari solent . Fit certe aliquan-

Iam non solum e privatis multi suas habebant sellas, sed publicae etiam erant, quae cum ipsis lecticariis locabantur. Sed praeterea solos nonnunquam bajulos sine sella, cum haec domi esset, quis conducebat. Atque hinc est, ut *Corpora, & Castra lecticariorum* in antiquis inscriptionibus se se prodant; quippe qui in certis urbis locis simul collecti praestolabantur, qui operam suam sive pro sella, sive pro lectica conductam vellet.

II. Per quid a sella *CATHEDRA* discrepant, haud facile est ex antiquitate expiscari, cum tamen inter eas discrimen aliquod intercessisse constat. Id tantummodo liquet, hanc seminarum unice fuisse, illam promiscue a viris & mulieribus usurpatam. Fortasse hoc peculiare *Cathedra* habuit, ut prae sella honestior esset, atque exornatior.

III. *LECTICAE* usus ad efferendos mortuos antiquissimus ab ipsa usque regum aetate Romanae fuit: pro vivis autem vestandis sane quam sero ibidem obtinuit. Consuetudo haec per agros primum (at quando, ignotum) teneri

quando a praeiis auctori-
bus mentio funium ad sel-
lam spectantium, unde
id ipsum confirmari queat.
Ita apud Gellium X. 3.
*His annis paucis ex Asia
missus est, qui per id tem-
pus magistratum non cepe-
rat, homo adolescens pro
legato. Is in lectica fere-
batur: ei obviam bubulcus
de plebe Venusina advenit:
& per iocum, cum igno-*

*rarat, qui ferretur, roga-
vit, num mortuum ferrent.
Vbi id audivit, lecticam
iussit deponi: STUPPIS,
QUIBUS LECTICA DE-
LIGATA ERAT, usque
adeo verberari iussit, dum
animam efflavit. Certe
stuppas, de quibus hoc lo-
co agitur, funes eos, quos
indicavimus, fuisse vero
admodum simile videtur.*

neri coepit: tum sub Iulii Caesaris aevum inclinatis jam ad delicias animis inducta in urbem est.

Illius forma omnino lectum ligneum repraesentabat, cui pulvinus, saccus nimirum pluma plerumque fartus, imponebatur. Aptatis autem asseribus, ex anteriore & posteriore parte prominentibus, succollabatur Lectica a lecticariis: qui, prout ea angustior ampliorve foret, nonnunquam quatuor, saepius sex, aliquando octo fuerunt; e quibus duobus postremis numeris *Hexaphori* quoque, & *Octophori* nomina lecticis adjecta sunt. Quatuor porro idem vehiculum ligneis pedibus fulciebatur, queis, ubi deponendum esset, insisteret.

Fuit lectica ipsa (uti observavit Lipsius I. Elect. 19.) vel aperta, qualem descripsimus, vel clausa; quae hoc uno ab ea distabat, quod pellibus velisque opere arcuato contexta erat: a qua causa fuit, ut etiam *Cubiculum tectum*, & *Cubiculum viatorium* Latinis diceretur. Fenestras eadem habuit instructas velis, sive linteis, quae appellatae *plagulae*, quaeque pro arbitrio obtendi, vel dimoveri poterant. Pro velis vero in lecticis muliebribus specularia fuere.

IV. BASTERNA, licet sequioris aevi, non omnino omittenda videtur; de qua tamen vix unum alterumve verbum adjiciemus. Erat haec matronale vehiculum, a veteri lectica tecta nihil diversum, nisi ob id modo, quod non quidem a servis, sed a mannis, aut mulis bajulabatur, eo prorsus pacto, quo hodiernas lecticas gestari mos est.

§. VIII.

§. VIII.

De Ferculis, & Thensis.

Duo modo vehiculorum supersunt genera, quae extremum hunc locum occupabunt, FERCVLA, & THENSAE; quae non certe ad hominum vestationem, sed ad triumphales, saeras, funebresque pompas spectabant.

I. Ad FERCVLA quod pertinet, ea perinde ac sellae aut lecticae, humanis humeris, asserumque praesidio gestabantur. Primum autem non minimam triumphalis pompae partem constituebant. Non haec nos tamen de eo loquimur Ferculorum genere, quale Romana in urbe ab ipso primum Romulo ad relatae ab se victoriae ostentationem gestatum, illatumque in capitolium tradit Livius l. 10. quod revera non aliud fuit, quam (qualia plane tropaea formari solebant) stipes hosticis exuviis exornatus, uti liquet ex Plutarcho in vita Romuli; id quod ad rem nostram nil quidquam facit.

At quae Fercula memorare in mentem subit, ea nimirum quaedam veluti bases lignae fuerunt, quae imagines captarum urbium, earum signa atque ornamenta, ceteraque non pauca per triumphum vehi solita, sustinebant. Idque prorsus rei est, de quo Asconius I. Verr. 21. ita eloquitur: *Ferculis signa ante triumphantem vehi per pompam solebant. Nec soluz res ipsas, sed aliquoties etiam*

etiam e captivis perinsignem aliquem imposi-
tum illa habebant. Quare Senec. de vit. beat.
25. *In alienum, inquit, imponar Ferculum,*
exornaturus victoris superbi ac feri pompam.

Eadem porro in plura non raro tabulata
extraebantur; cujusmodi creduntur fuisse, quae
Iosephus VII. Bell. Iud. 24. in triumpho
Vespasiani exhibet, ac peculiari nomine ap-
pellat *pegmata* (118).

A *pegmatis* vero hujus generis propius ab-
fuerunt *Fercula* illa, quae circensi pompa
statuae Deorum deportabantur, quaeque satis
expressam pulpitorum figuram referebant; un-
de fuit, ut a Tertulliano de Spectac. 6. *sug-
gestus* dicerentur.

Similem denique prioribus illis triumpho-
rum *Ferculis* formam prae se tulere ea, quae
funerum fuerunt: quibus nonnunquam specta-
tissimi alicujus defuncti cineres delatos fuisse
memoriae est proditum. Ita Caligula, nar-
rante Suetonio in ejus vita 15. matris fra-
trisque cineres peregre advectos, atque in ur-
nas conditos, *per splendidissimum quemque e-
questris ordinis, medio ac frequenti die, duobus
Ferculis mausoleo intulit.* Eodem *ferculorum*
genere fuisse aliquando gestata videntur mu-
nera, quae cum ipso cadavere cremanda praei-
se in pompa funebri solebant; quae tamen
alias

(118) Laudati scriptoris
verba latine versa sic ha-
bent: *Stupori erat pegma-
tum, quae portabantur,
fabricatio tam magna, ut
occurrentes timeant, ne
quae subierant, gestare haud*

*valerent; nam quaedam in
tabulatum sertium excreve-
rant. Erat autem per sin-
gula pegmata captae civi-
tatis dux, ita ut captus
fuerat, ordinatus.*

376 CAP. XIV. DE RE VEHICULARI.
alias sine tali instrumento manibus comporta-
ta.

II. Circensis porro pompae praecipuum decus habitae fuere THENSÆ, sacra vehicula, ebore argentove incrustata, quibus imagines Deorum vehebantur; sed & Principum, quos mortuos inter Divos caeca superstio retulisset.

Ea hujusce vehiculi structura erat, ut ubi statua locanda erat, ibi suggestus quidam e ligno existeret. Ipsum autem vehiculum, quod duabus erat rotis innixum, ab equis trahi consuevisse liquet ex Plutarcho in Coriolano, ubi tradit, si equus aliquis eorum, qui then-
sas traherent, elanguisset, pompam fuisse de integro instituendam. Atque heic omis-
sum morem illum nolumus, per quem lora, queis roigati equi, a pueris patrimis & matrimis (quales ad sacra adhiberi soliti) teneri manibus debebant. Quare Cicero de Haruspicum resp. 11. irreligiosum fuisse declarat, *si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus & matrimus si terram non tenuit (119), aut THENSAM, aut LORVM OMISIT.*

Atque haec de re Vehiculari satis sit retulisse.

(119) Quid sibi illud velit : *si terram non tenuit*, palam fit e loco
Macrobbii III. Saturnal. 9.
Cam sellurem dicit; ma-

nibus terram tangit. Ni-
mirum ritus is erat, qui
precreationem comitari de-
bebat.

F I N I S.

IN

I N D E X

C A P I T V M.

C A P V T I.

De Vrbe Roma. pag. 1.

- §. I. *De Romanae Urbis origine, situ, & ambitu.* 2
§. II. *De Pomerio.* 7
§. III. *De Pontibus.* 10
§. IV. *De Foro Romano: tum de quatuor aliis recentioribus.* 12
§. V. *De Curia Hostilia, Comitio, & Rostris.* 15
§. VI. *De Basilicis Templisque circa Forum Romanum.* 20
-

C A P V T II.

De populi Romani in Tribus & Curias partitione. 27

- §. I. *De Tribubus a Romulo institutis.* 27
§. II. *De triginta Curis.* 29
§. III. *De variis Tribuum incrementis, ac diverso earundem genere.* 33
§. IV. *De aliis Tribuum extra XXXV. numerum nominibus.* 45

CA.

I N D E X

C A P V T III.

<i>De tribus Romanorum civium Ordinibus.</i>	48
§. I. <i>De Senatu.</i>	50
§. II. <i>De ordine equestri.</i>	70
§. III. <i>De Plebe.</i>	81

C A P V T IV.

<i>De Comitibus.</i>	83
§. I. <i>De Comitibus Curiatis.</i>	85.
§. II. <i>De Comitibus Centuriatis.</i>	92
§. III. <i>De Comitibus Tributis.</i>	104
§. IV. <i>De Suffragiorum latione.</i>	110
§. V. <i>De Comitiorum impedimentis.</i>	116

C A P V T V.

<i>De Magistratibus Romanis.</i>	119
§. I. <i>De Consulibus.</i>	124
§. II. <i>De Censoribus.</i>	129
§. III. <i>De Praetoribus.</i>	135
§. IV. <i>De Aedilibus.</i>	145
§. V. <i>De Tribunis plebis.</i>	148
§. VI. <i>De Quaestoribus urbanis, sive aera- rii.</i>	151
§. VII. <i>De aliis Magistratibus minoribus or- dinariis.</i>	152
§. VIII. <i>De Dictatore, & de Magistro equi- tum.</i>	155
§. IX. <i>De Interrege, & de Praefecto Urbis.</i>	159
§. X. <i>De Decemviris, & de Tribunis militum consulari potestate.</i>	261
	§. XI.

C A P I T V M.

- §. XI. *De Magistratibus extraordinariis minoribus.* 163
§. XII. *De Proconsulibus, & Proprætoribus.* 165
§. XIII. *De Quæstoribus provincialibus.* 172
-

C A P V T VI.

De magistratuum Ministris. 175

C A P V T VII.

De Judiciis. 185

P A R S P R I O R

De Judiciis privatis. 185

- §. I. *De in jus vocatione.* 186
§. II. *De actionis editione, & postulationibus.* 187
§. III. *De intentione actionis, postulatione judicii, & satisfactionibus.* 188
§. IV. *De formâ judicii.* 194
§. V. *De exitu judicii.* 198

P A R S A L T E R A

De Judiciis Publicis. 200

- §. I. *De criminibus.* 202
§. II. *De judiciorum publicorum ordine.* 205
§. III. *De Poenis.* 211
-

C A P V T VIII.

De Romanorum Militia terrestri. 218

- §. I. *De Delectu.* 219
§. II.

I N D E X

§. II.	De Ordinibus.	224
§. III.	De Armis.	236
§. IV.	De Acie.	241
§. V.	De Castris.	248
§. VI.	De Agmine, & Exercitiis.	258
§. VII.	De Stipendio, Praemiis, Poenis, ac Missionibus.	263
§. VIII.	De Machinis, & Tormentis.	271

C A P V T IX.

De Militia navali. 278

§. I.	De Navibus ad militarem usum comparatis.	278
§. II.	De navali bellico Apparatu.	281
§. III.	De classicis Nautis, Militibus, & Rectoribus.	283
§. IV.	De Classis profectioe, & appulsu.	287
§. V.	De navali Acie, & Conflictu.	290
§. VI.	De Praemiis.	292

C A P V T X.

De Amphitheatro. 295

§. I.	De Amphitheatri forma, materia, & nominibus.	295
§. II.	De ima Amphitheatri parte.	298
§. III.	De reliquis Amphitheatri partibus.	300

C A P V T XI.

De Ludis gladiatoriiis. 305

§. I.	De gladiatoriae rei ortu, & pro- gressu.	305
	§. II.	

C A P I T V M.

- §. II. *De vitae gladiatoriae institutis.* 309
§. III. *De certamine gladiatorio.* 311
§. IV. *De multiplici Gladiatorum genere.* 315
-

C A P V T XII.

De Ludis circensibus. 318

- §. I. *De Circo Maximo.* 318
§. II. *De Curfu.* 323
§. III. *De Certamine athletico.* 327
§. IV. *De quatuor reliquis Ludis circensibus.* 330
§. V. *De Pompa circensē.* 332
-

C A P V T XIII.

De Ludis privatis. 334

- §. I. *De Latrunculis.* 334
§. II. *De Talis, & Tesseris.* 338
§. III. *De Pila.* 345
§. IV. *De Turbine, & Trocho, paucisque aliis ludorum generibus.* 347
-

C A P V T XIV.

De re Vehiculari. 349

- §. I. *De singulis Vehiculorum partibus.* 349
§. II. *De animalibus ad vehicula jungi solitis; deque variis ea jungendi regendi que rationibus;* 351
§. III. *De Curribus.* 356
§. IV. *De Carpentis, Pilento, & Carruca.* 360
§. V. *De Vehiculis ad iter comparatis.* 363
§. VI. *De Vehiculis onerariis.* 367
§. VII. *De Sella, Cathedra, Lectica, & Basterna.* 370
§. VIII. *De Ferculis, & Thensis.* 374

*Adm. Rev. Dominus D. Franciscus Scotti S.Th.
P. & Physices Antecessor in Aula Archiepiscopali
revideat, & in scriptis referat. Datum die 24.
Iulii 1772.*

**F. X. EPISC. VENA FR. VIC. GEN.
IOSEPH SPARANVS CAN. DEP.**

EMINENTISS. DOMINE.

Accuratissima haec *Antiquitatum Romanarum
Epitome ad usum Seminarii Neapolitani*
TVIS auspiciis, PR.EM., elaborata nihil habet,
quod catholicae doctrinae integritatem, aut Chri-
stianorum morum sanctimoniam vel minimum
laedat. Itaque dignissimam censeo, quae nunc
TE probante, ad communem adolescentium eru-
ditionem typis excudatur.

Ex Aedibus Semin. VI. Calendas Quinctiles
MDCCLXXIII.

EM. T.

*Humill. & Obsequent. Fam.
Franciscus Scotto.*

*Attenta relatione Domini Revisoris imprimatur.
Datum die 19. Iulii 1773.*

**F. X. EPISC. VENA FR. VIC. GEN.
IOSEPH SPARANVS CAN. DEP.**

Adm.

*Adm. Rev. V. I. D. D. Ioseph Canonicus Si-
mioli in hac Regia Studiorum Univerſitate Pro-
feſſor Primar. revideat, & in ſcriptis referat.
Datum Neapoli die 17. menſis Februar. 1773.*

NICOLAUS EPISC. PVT. C. M.

S. R. M. ' 1

VT jus tuum facerem, Praeful ampliffime,
Romanarum Antiquitatum Epitomen a
Cl. V. Salvatore Aula concinnatam libenti ani-
mo perlegi, in eaque quantum Auctor infuda-
xit qua perſcrutando veterum Scriptorum mo-
numenta, qua viam ſternendo adoleſcentibus ut
ſacram vetuſtatem feſtino percurrant pede, dem-
iratus ſum; tantique Viri, qui excolendae juven-
tuti ſuam operam univerſam impendit, laudes ne
animi ſui modeſtiae nubem offundere videar,
meis quidem ingratiis, praetermitto. Nihil me
tamen vetat quin operis huius ſaltem emolu-
mentum non mediocre & commodum haud le-
ve commendem. Methodus praestat hic facilis,
qua Juvenes quicquid rari, quicquid eruditum,
quicquid intellectu difficile in ceteris Roma-
narum Antiquitatum libris collectum antea fue-
rat, nunc uno demum intuitu cernant, & re
in compendium collata, uno haufu epotent.
Praeter methodum autem, latialis linguae ge-
nium elegantiffimum quo ſingula ab Auctore
pertractantur & perſcribuntur, hic perſpicere
cuiſvis eſt volupe. Id unum etenim Ille per
raras Romanorum Rituum notitias perque ſcri-
bendi ſtilum cultiorem ſtudit, ut adoleſcentes
eruditionis flores ab Antiquitatis hortis decer-
pendo,

pendo, & phrasas dicendique venteres peculia-
res aucupando, mella sibi, apum more, condant,
quibus sua scripta condire suavius valeant, &
diticiliora Auctorum loca multo quam ante ex-
peditius rimari possint & intelligere. Quare cum
bono publico sit hoc quantivis pretii opus,
nec inde quid Regiis juribus ac Patriis legibus
timendum, nihil per me stat, quin si Jubeas
typis edatur.

Datum ex Aedibus Seminarii Archiepiscopalis
III. Non. Aprilis an. 1773.

Humillimus, Obsequentiss., Additiss. Famulus.
Joseph Can. Simioli.

Die 27. mensis Maji 1773. Neapoli.

*V*iso Rescripto suae Regalis Majestatis sub die
22. currentis mensis, & anni, ac relatione
Reverendi V. I. D. D. Iosephi Canonici Simioli,
de commissione Reverendi Regii Cappellani Ma-
joris, ordine praefatae Regalis Majestatis.

*Regalis Camera Sanctae Clarae providet, decer-
nit, atque mandat, quod imprimatur cum inserta
forma praesentis supplicis libelli, ac approbationis
dicti Reverendi Revisoris. Verum in publicatione
servetur Regia Pragmatica. Hoc suum.*

VARGAS MACCIVCCA. FERRI.

Vidit Fiscus S. R. C.

Illustri Marchio Citus Praeses S. R. C. &
caeteri Spectabiles Aularum Praefecti tempore
subscriptionis impediti,

Reg.

Carulli.

Athanasius.

Pietro Romano.

3 9015 06550 7256

UNIVERSITY OF MICHIGAN

A 538773

Naumachia *est* *edificatio*

in *aquas*
Naumachia *est* *edificatio*

